

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 06121

ARISHE PAPIRN

Michal Borwicz

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

מיכאל באַרוויטש

אַרישע פּאַפּירן

ביבער-סערייע

דאָס פּוילישע יידנטום

107

רעדאקטאָר:

פּאַרק טורקאָוו

פּאַבליקאַט - לייטער:

אַבראַם מיטלענעו

די רשימה פון די דערשיינענע בענד — צום סוף פונעם בוך

מינאל באַרוויטש

ארישע פאפירן

באַנד דריי

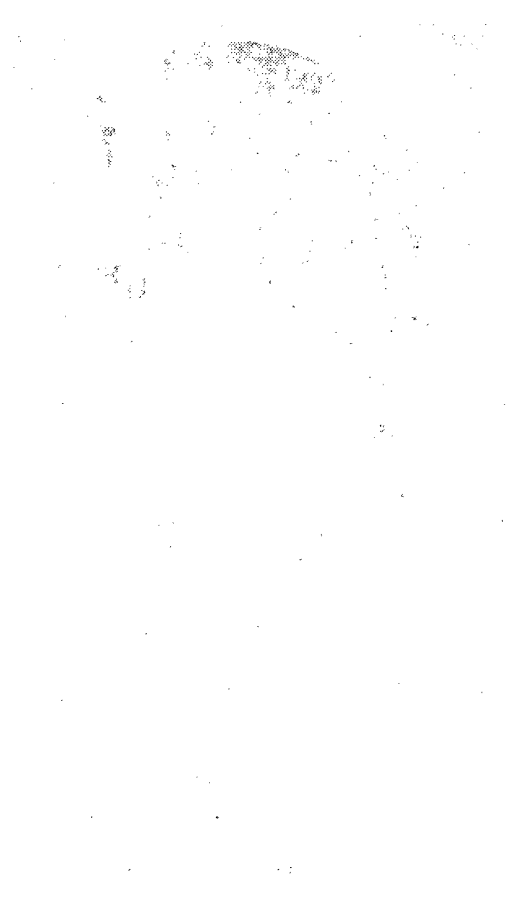
אַרויסגעגעבן דורכ'ן
צענטראַל-פאַרבאַנד פון פוילישע יידן אין אַרגענטינע

בוּענאָס-אַיירעס, 1955 — תשט"ו

דרוקעריי ברידער זלאַטאַפּיאַראָ — גאַסקאַן 1231 — בוענאַט איירעט.

דער מחבר פונעם ווערק
מיכאל בארוויטש
אין דער „ארישער תקופה“

א י נ ה א ל ט :

- עטלעכע ווערטער וועגן דער גענעזע, וועגן כאראקטער און דעם אַרט פון
 11 די דאָזיקע פּערזענלעכע זכּרונות — — — — —
- (1 דאָס אַנטלויפן פון טויט־לאַגער. — אין טראַמוויי און אויף אַ וויזיט
 15 אין זוג. — נאָכן אַנקומען קיין קראַקע. — „בילדונג־דערגענצונגס־
 23 קורס“ — באַגעגענישן מיט פּאַרמלחמהדיקע פּריינט, נישט־יידן — — — — —
- (3 דער קאַנספּיראַטיווער קאַנטאַקט מיט דעם לאַגער אין לעמבערג און די
 רעטונגס־אַקציע. — דאָס שפּילן וואַ־באַנק. — קאַנטאַקט מיטן יידישן
 29 אונטערערד אין וואַרשע — — — — —
- (4 דער ענין ד״ר מיכאל וויכערט און פון „יוס“ — — — — —
- (5 אַ בליק אויף דער גאַס פון דער קינדהייט. — וועגעלעך אין דער
 דזשונגל. — מיטאַרבעט מיט דער אונטערערדישער פּרעסע און אַ
 55 „גרוס“ פון תּהום. — פון קראַקע דאָרף מען פּאַרשווינדן — — — — —
- (6 אַ בינטל פּרטיס וועגן דעם פּוילישן אונטערערד אין דעם „געביט“
 פּראַשאַוויץ די באַגדאַנסקיס „פּאַלאַץ“. — געהיימע לערע. — קאַנס־
 פּיראַציע און היימישע „קווי־פּראַ־קוואַ“. — פּאַפּולאַריטעט. — אין אַ
 פּאַרוואַרפּענער העק. — צוויי רושינעקס און אַנדערע קאַמעדיעס צו־
 64 ליב טעוהים — — — — —
- (7 פון דער סעריע: מיספּאַרשטייענישן. — הילף פאַר באַהאַלטענע יידן. —
 דער גאַנצער קאַמענדאַנט מוז זיין יענער אַנטיסעמיט“. — אַן איינ־
 לאַדונג צו ווערן אַ טויף־פּאַטער. — די דאָזיקע פּריילין זעט לגמרי
 נישט אויס ווי קיין יידישע. — דער סאַוועטישער מאַיאָר קאַבאַנאָוו און
 דער „יידישער“ אופן. — די ליבע פּרוי קאַזשע און מיין אַנאַלפּאַבע־
 84 טיזם. — מיין אַרט לעבן „איבער דער מאַס“ — — — — —
- (8 היטלעריסטן אין פּוילישן אונטערערד. — וואָס ווייניקער יידן אַלץ
 גרעסער די „יידישע פּראַגע“. — „נג, און קיין יידן זענען שוין נישטאַ.“
 — אַ גלח — אַ מאַגיסטער. — דער יוגנטלעכער „יידקענער“ דער פּאַן
 לייטער. — אַן אַלטער יאַט פון פ. פ. ס. — אַ משפּחה וואָס האָט
 100 „געווסט דאָס איריקע“ — — — — —

- 9) ציווילע פארברעכער און מערדער פון דער אונטערערד. — פון דער
 נ. ס. ז. — אינטערווענצן און קאמפליקאציעס. — א פארברעכער
 צווישן מיינע זעלנער. — ווער האָט פון דעם פויער געמאַכט אַ מער-
 דער? — אַ געשפרעך מיט אַ מיטגליד פון נ. ס. ז. — „צו וואָס זיך
 117 ————— תיכף צו דענערווירן?“
- 10) נאָך די אויפברויזן אין געטאָס און לאַגערן. — קאָנטאַקט מיט דער
 יידישער קאָמפּס־אַרגאַניזאַציע „קאַזיק“. — שמחה ראָטהייזער אַלס
 פאַרבינדלער. — די פּראָג פון דער יידישער קאָמפּס אַרגאַניזאַציע אין
 אַ מצודה. — פאַרבינדלערינס. — דער קליינער יודעק. — די אויפגאַבע
 131 ————— פון דער מאַריאַנסקאַ. — וואָס קענען מיר וועגן דעם וויסן?“ —
- 11) לימוד פון... יידיש —————
 144 —————
- 12) עטלעכע ווערטער וועגן „פאַפּירן“. — וועגן געדאַטעוועטע — — —
 151 — — —
- 13) פּאַסט סקריפּטוס: „אויב אַזאַ ייד וויסט נישט...“. — מײן געוועזענער
 זעלנער ווייזט זיך אַרויס אַלס... ייד. — מײנע געוועזענע זעלנער דער-
 159 ————— וויסן זיך, אַז זײער געוועזנער קאָמענדאַנט איז אַ ייד — — — —
- vi טייל: גבית־עדות פון נישט־יידן — — — — —
 167 — — — — —
- vii טייל: פוילישע יידן אויף אַרישע פאַפּירן אין אויסלאַנד — — —
 — — — — —
- 1) „מאַראַנער“ — — — — —
 205 — — — — —
- 2) אַרישע פאַפּירן אין פּראָנקרייך — — — — —
 207 — — — — —
- 3) „אַיזדאַר“ — — — — —
 222 — — — — —
- 4) פון פאַריז ביז איטאַליע. — אין די בערג. — אין מאָנאַסטיר — — —
 224 — — — — —
- 5) אַ פוילישער ייד אין דער ראַלע פון אַ שפּאַנישן וויצע־קאָנסול — — —
 231 — — — — —
- viii טייל: אַ נישט־ייד „אויף פאַפּירן“ — — — — —
 237 — — — — —
- ix טייל: דאָס פּראָבלעם פון כבוד — — — — —
 263 — — — — —
- x טייל: עפּילאָגן און... פאַרזעצונגען, באַמערקונגען — — — — —
 285 — — — — —

קאנפראנטאציעס
און פארגל"כונגען

פינפטער טייל:

זכרונות פון א יחיד

עטלעכע ווערטער וועגן דער גענעזע, וועגן כאַראַקטער און דעם אַרט פון די דאָזיקע פּערזענלעכע זכרונות.

אין דער צייט ווען איך האָב — אין די ראַמען פון מיין טעטיקייט אין דער ייִדישער היסטאָרישער קאָמיסיע אין קראַקע — פאַרעקשנט גע- ווענדט די אויפּמערקזאַמקייט פון מיינע מיטאַרבעטער אויף דער נויטיקייט צו באַקומען עדות־דערקלערונגען — דאָס מאַל: פאַר אַלעס פון געביט — „אַרישע פּאַפּירן“ — האָט איינע פון מיינע מיטאַרבעטער־ינס, איבערגעבן־ דיק מיר אין אַ געוויסן טאָג דעם צונויפגעזאַמלטן מאַטעריאַל צוזאַמען מיט דער רשימה פון מענטשן, וועלכע זי האָט נאָך בדעה געהאַט „אויסצו- פאַרשן“, מיר געזאָגט:

— אייגנטלעך פאַרשטיי איך נישט פאַרוואָס זאָלט איר אַליין למשל נישט אָפּגעבן קיין גבית עדות. איר זייט דאָך אויך געווען אויף „אַרישע פּאַפּירן“.

צופרידן מיט איר איינפאַל האָט זי אים פאַרגעזעצט, האַלב אין שפּאַס און האַלב אין ערנסט, נאָכמאַכנדיק דערביי דעם טאָן, מיט וועלכן מיר פלעגן אַלעמאַל צוגעבן חשק זייטיקע מענטשן אָפּצוגעבן דערקלע- רונגען:

— איר דאַרפט נישט מורא האָבן, דאָס איז באמת נישט שווער — גאַנץ פשוט: איר וועט מיר דערציילן און איך וועל פאַרפּראַטאַקאָלירן... נאַטירלעך קענט איר אייערע דערקלערונגען אויך אַליין אָנשרייבן.
— איר מיינט אַזוי?

— געוויס, אַזוי מיין איך, נאָר שרייבט, ביטע — האָט זי פאַרגעזעצט מיט אַ שמייכל — בלויז און אויסשליסלעך דעם אמת. קיין שום זאָך חס

מיכאל באר וויטש

ושלום נישט פארשענערן, ווייל דאס ברענגט צו גארנישט. איבעריקנס קענען מיר גוט די אקופאציע און באזיצן א סך פארגלייכונגס-מאטעריאלן. מיר קענען אויפן ארט אונטערשידן דעם אמת פון פאנטאזיע. ביטע, שרייבט וועגן אלץ. אפילו וועגן קליינע זאכן און ענינים, וואס זעען זיך אויס אומוויכטיק. א סך מאל דערציילן זיי מער, ווי די כלומרשט וויכטיקע. ביטע, גייט נאך דעם לויף פון די פערזענלעכע איבערלעבונגען, ווייל די פרייוואטע, פערזענלעכע געשעענישן גיבן א בולטן און אויסדריק-לעכן בילד פון דער ווירקלעכקייט. פאר אונדו האט א גרעסערע באדיי-טונג איין פרט אן אמתער, איידער גרויסע, אלגעמיינע סינטעזעס, וואס זענען פון א באשטימטן שאבלאן, אן דעקונג פון פאקטן. רעכנט זיך נישט מיט קיין שום פארבאהאלטן און אויך נישט מיט קיין שום סוגעסטיעס. אין פאל ווען איר וועט האבן א ספק צי איר זאלט דערמאנען א וועלכן עס איז נאמען, וועט די ה. ק. שאנעווען אייער סוד. דאך זאלט איר אזעלכע באווארענישן מאכן נאר דעמאלט ווען דאס וועט זיין פולשטענדיק נויטיק. דער וויץ פון מיין מיטארבעטערין איז באשטאנען אין דעם, וואס איך אליין, אויספירנדיק די פונקציעס פון דירעקטאר פון דער ה. ק. האב מיינע מיטארבעטער אויסגעלערנט זיך צו באנוצן מיט די דאזיקע אנוויי-זונגען און ארויסצוברענגען אט די „גאלדענע געדאנקען“.

איצט זענען זיי ווי א בומעראנג צוריק-געפאלן צו מיר. אין שפאס אבער דאך נישט אן א געוויסן ערנסט.

כ'האב זיך פארטראכט. מיין מיטארבעטערין, אריינגייענדיק אויף אן אמת אין איר ראל, האט דערווייל ממשיך געווען:

— אויפן סטיל דארפט איר לחלוטין נישט אכטונג געבן. מיר מאכן זיך נישט אפילו פון גראמאטיקאלישע און ארטאגראפישע פעלערן.

— דער לעצטער ארגומענט — האב איך געענטפערט אריינפאלנדיק אין טאן פון מיין מיטארבעטערין — האט מיך שוין פולשטענדיק איבער-צייגט. איבערהויפט די פראגע פון גראמאטיק און ארטאגראפיע... כ'וועל דעריבער שוין זיכער אנשרייבן. כ'וועל דאס טון אויפן סמך פון ווערטל: „אזוי לאנג האט דער וואלף שעפעלעך געטראגן, ביז מען האט אים אליין אוועקגעטראגן“.

און דאך — ווען עס איז געקומען צו פארטראכטן זיך קאנקרעט איבער

אַרײַשע פּאַפּירן

די אייגענע זכרונות פון דערמאָנטן אָפּשניט זענען מיך באַפּאַלן — כ'בין זיך מודה — געוויסע ספּקות. און אָט פּאַרוואָס. דער גרונט־שטריך פון לעבן אויף „אַרײַשע פּאַפּירן“ איז געווען דאָס כסדרדיקע זאָרגן צו פּאַר־קאַנספּירירן די אייגענע ייִדישקײט. די דאָזיקע זאָרג איז געווען: לעבן. יעדע אומפּאַרזיכטיקייט האָט געדראָט מיט טויט. גלייכצײטיק האָבן אויף אָט דער דעקאַנספּירירונג געלויערט אזויפיל פּאַרשידנאַרטיקע פּאַקטאַרן, אַז די זאָרג האָט זיך אַרײַנגעריסן, ווי אַ געזעץ, אין יעטוועדע באַוועגונג. כמעט אין יעדן טריט. אין רעזולטאַט דערפון געהערט צו די זכרונות פון לעבן אויף „אַרײַשע פּאַפּירן“ דאָס אַלץ וואָס דער צײַטווייליקער „אַרײַער“ האָט איבערגעלעבט און דערפּאַרן. ביי מיר האָט זיך אָבער אַלץ צוזאַמען־געלייגט אַ ביסל אַנדערש. קודם כל האָט דער אָרט פון מײַנע באַשעפּטי־קונגען אין דעם געגעבענעם לעבנס־אָפּשניט אויסגעשלאָסן דאָס פּלאַנירן אַן „אופן פון לעבן“ פון ווינקל פון צוזאַמענטרעפן און סיטואַציעס, וואָס זענען געפּערלעך בלויז פון „ראַסן“־שטאַנדפּונקט. פּאַרקערט, כ'האַב דורכ־געוואַנדערט צענדליקער געגנטן, זיך געטראָפּן מיט הונדערטער מענטשן פון פּאַרשידענע שיכטן און איבערצײַגונגען. (דייטשן און נ. ס. ז.־לייט איינשליסלעך). כ'בין געווען אין די אַרגאַניזאַציאָנעלע אינסטאַנצן און כ'האַב אַנטייל גענומען אין זיצונגען און אין די „אַרויספּאַלן“ נישט בלויז אין די ראַמען פון דער פּאַרטיי, צו וועלכער כ'האַב געהערט, נאָר אויך אין פּאַרשידענע פּוילישע צווישנפּאַרטייאישע אינסטאַנצן, וווּ כ'האַב פּאַר־טרעטן מיין פּאַרטיי. טראָץ דעם אַלעם איז בנוגע מיין פּערזאָן קײנמאַל נישט געווען קײן חשד פון האָבן אַ שייכות צו דער „פּאַרברעכער־שקײט“ וואָס הייסט: זײַן פון ייִדישן אָפּשטאַם. ווי אַ פּועל יוצא דערפון האָב איך קײנמאַל נישט איבערגעלעבט קײן שום שאַנטאַזש, קײן שום אויסקויפּן זיך, קײן אונטערהאַנדלונגען און די איבעריקע אַלע ענינים וואָס האָבן געהערט צום רעפּערטואַר פון אַ ייד, וועלכער האָט געלעבט אויף „אַרײַשע פּאַפּירן“. כ'קען מיר ביזן היינטיקן טאַג נישט אויפקלערן, ווי ס'איז געווען דער סדר, די דריי פון די דאָזיקע סיבות: צי האָט דאָס פּעלן פון אַזעלכע אינצידענטן מיר דערלויבט זיך צו באַפּרייען פון דעם קאַמפּלעקס צו באַ־טראַכטן אַלץ נאָר פון דעם שטאַנדפּונקט פון באַהאַלטן מיין „ראַסע“, אָדער פּאַרקערט. דאָס הייסט: די אָפּוועזנהייט פון דעם דאָזיקן קאַמפּלעקס און

מיכאל באַרוויטש

די פרייקייט פון פערזענלעכער האַלטונג האָט מיך באַשיצט פון גרויזאַמע חשדים. אַזוי, אָדער אַנדערש — אַ גאַנצע ריי געשעענישן אין וועלכע איך האָב דעמאָלט אַנטייל גענומען האָבן קיין שום שייכות נישט מיט „אַרישע פּאַפּירן“. צווייטנס: די קאָנספּיראַטיווע פּאַליטישע און מיליטע-רישע אַקציעס פון די געגעבענע פּוילישע פּאַרמאַציעס קענען נישט באַ-שריבן ווערן בלויז פון איין אַספּעקט, (וואָס איז פאַר זיי געווען אינגאַנצן מין הצד), דערפאַר, וואָס איינער פון די מענטשן, וואָס האָט זיי אַרגאַני-זירט, אָדער אַנגעפירט איז געווען צופּעליק אַ יד.

דעריבער האָב איך אַנשטאַט אַ פּולן באַריכט וועגן די דערפאַרונגען פון יענער צייט דאָ געגעבן נאָר אַ טיילווייזן. כ'האָב פון יענע צייט אַרויס-גענומען נאָר דאָס, וואָס האָט געהאַט אַ שייכות מיט „אַרישע פּאַפּירן“ אָדער מיט ייִדישע פּראָגן, געזען פון דער פּערספּעקטיוו פון די דאָזיקע „פּאַפּירן“. דעם הויפּט-טראָפּ האָב איך דערביי געלייגט נישט אויף די געשעענישן און סענסאַציאָנעלע פאַרוויקלונגען, נאָר להיפּוך — אויף די (כלומרשטע) קלייניקייטן, וואָס אילוסטרירן דעם קלימאַט. דאָס ברענגען זיי צום באַוווּסטזיין און דאָס געשטאַלטיקן זיי קומט אינעם לויף פון די וויטערדיקע קאַפיטלען, אַפּטמאַל פעליעטאַן-אַרטיקע, מיט אַ ציל-באַוווּסט-טער „לייכטייט“ (מיט וועלכער עס איז דערלויבט צו טראַקטירן אייגענע איבערלעבונגען און ס'איז נישט תּמיד דערלויבט צו טראַקטירן איבער-לעבונגען פון אַנדערע מענטשן).

I

דאָס אַנטלויפן פון טויט־לאַגער. — אין טראַמוויי און אויף אַ וויזיט.

אַלזאָ אַזוי: מיט די דאָזיקע „אַרישע פּאַפּירן“ מיינע בין איך אַרויס־געפּלויגן (אויב מען קען די קאַמפּליצירטע זיגזאַגן פון אַנטלויפן אַנרופּן; פּליצען) פון דעם טויט־לאַגער אין לעמבערג, אין דעם סוף־אַפּשניט פון דער עקזיסטענץ פון דער דאָזיקער מאַרד־פּאַבריק (1). אין די חדשים פאַר מיין אַנטלויפן, ד"ה, אין יולי־אויגוסט 1943, האָב איך אין לאַגער שוין דיספּאַנירט מיט אַ ברייט־פאַרצווייגטער קאַנספּיראַ־טיווער אַרגאַניזאַציע, וועלכע האָט געהאַט אַ ברייטע נעץ מיט אַקטיווע אַפּטיילונגען. איך האָב אַרויסגעשיקט פּאַסט צו דער פּוילישער אונטער־ערדישער פּרעסע און מאַטעריאַלן צו די פּוילישע געהיימע אַרכיוון. די אין לאַגער צעוואַרפענע אַרגאַניזאַציע־קרייזלעך האָט מען (אַ דאַנק דעם איינפּלוס פון דער אַרגאַניזאַציע) געקענט אויסנוצן כדי צו רעאַליזירן די זיער פאַרוויקלטע אופנים פון באַקומען קאַנטאַקטן (2). די גוט־פונקציאָנירנדיקע אונטער־ערדישע קעמערלעך און קרייזלעך

(1) דער דאָזיקער לאַגער איז טרויעריק באַרימט געוואָרן א. נ. „יאַנאַ־ווער לאַגער“, דערביי שטאַמט דער נאַמען נישט פונעם אַרט וווּ ער האָט זיך געפונען, נאָר פון אַ גאַס אין לעמבערג, וואָס האָט צו אים געפירט. מער פּרטים וועגן אים אין מיינע אַרבעטן: „דער אוניווערוזיטעט פון מערדער“ (אויסגאַבע פון דער קראַקעווער היסטאָרישער קאַמיסיע), „ליטעראַטור אין לאַגער“ (דער זעל־ביקער פּאַרלאַג). דאָ ברענג איך נאָר עטלעכע פּרטים וואָס זענען נויטיק אויפֿ צוקלערן די סיטואַציע. פּאַרגלייך חוץ דעם: דאָס טאַגבוך פון יאַנקאַ ה. „מיט די אויגן פון אַ 12־יעריק מיידעלע“ און וויעליטשקערס: „די טויט־בריאַדע“ (ביידע אויסגאַבעס פון פּריער דערמאַנטן פּאַרלאַג).

(2) פּאַרגלייך: מיין „ליטעראַטור אין לאַגער“.

מיכאל בארוויטש

האָבן אָבער אויף אַ האָר נישט געענדערט די פּאַטאַלע לאַגע. מיר האָבן שוין געהאַט הינטער זיך אַקטן פון אַקטיוון ווידערשטאַנד (1) און אַ גאַנצע ריי אַקטיוויטעטן אויף דעם דאָזיקן געביט. מיר האָבן שוין אויך געהאַט „אַריינפאַלן“, דערשיסונגען און געהאַנגענע. די אַלע זאַכן האָבן אָבער נישט דערשלאָגן די אַרגאַניזאַציע. פאַרקערט: נאָך יעדער כוואַליע פון טויט האָבן מיר אָנגעהויבן פונסניי, פאַרבעסערנדיק ביו אַ מאַקסימום אי די געשיקטלעכקייט, אי די ווירקעוודיקייט פון אונדזערע שריט. די דער-פאַרונג האָט אונדז אָבער דאָך באַוווּזן, אַז די בעסטע געשיקטלעכקייט און דער גענויסטער, דורכגעטראַכטער סטראַטעגיע-פלאַן וועט נישט דורכ-ברעכן דעם אייזערנעם רינג. יעדער בונט און אומקום-קאַמף האָט זיך אויסגעטוישט (און דאָס צוליב גאָר אַנדערע מאַטיוון, ווי די וואָס עס מיינען די סעמינאַר-טעאָרעטיקער) אויף איינצלנע אַקטן און די לעצטע זענען פאַרלוירן געגאַנגען אין דער טויט-כוואַליע אַן שפור און אַן עכאַ. די גאַנצע פּראַבלעמאַטיק און די גאַנצע סטראַטעגיע פון ווידערשטאַנד אין אַזעלכע פאַלן שטעלט מיט זיך, איבעריקנס, פאַר אַ באַזונדער קאַפיטל.

אין די ראַמען פון דער קאָנספּיראַטיווער אַרבעט איז דעריבער, צווישן אַנדערן, פאַרגעקומען אַן עקשנותדיק צוגרייטן מעגלעכקייטן צו אַנטלויפן. אַרגאַניזירנדיק זיי האָבן איך אַרויסגעגעבן אינסטרקציעס, אַז דער אַנט-לאַפּענער זאָל, נאָכן אַרויסקריגן זיך פון לאַגער, תּיכּף טון אַלץ כדי זיך איינצושליסן אין דער קאָנספּיראַטיווער אַרבעט אויסער די דראַטן. אין וויטערדיקן פאַרלוף פון די געשעענישן איז דער דאָזיקער פּרינציפּ געוואָרן רעספּעקטירט.

אין דער צייט, וועגן וועלכער עס רעדט זיך דאָ, איז דאָס אַנטלויפן פון לאַגער געווען ריזיקאַלישער, ווי ווען עס איז צוליב דעם וואָס עס זענען שוין פולשטענדיק ליקוידירט געוואָרן די גרופּן, וואָס פלעגן אַמאָל גיין אויף אַרבעט אין שטאַט און דערביי זענען אויך פאַרשפּאַרט געוואָרן אַלע קלענסטע שפּאַרעס פון תּפיסה-לעבן, וואָס פלעגן פּריער געבן די בריגאַדעס אַ געוויסע (אמת, זייער קליינע) באַוועגונגס-פּרייהייט. אַן אַנט-לאַפּענער וואָס איז געכאַפט געוואָרן האָט געענדיקט זיין לעבן אין די

(1) פאַרגלייך: מיינ „אוניווערזיטעט פון מערדער“.

אַר ישע פאפירן

ראַפּירטסטע פּיינקונגען. אן איינגעגעבענער אַנטלויף, האָט ווידער מיט זיך געברענגט די אויסמאַרדונג פון אַלע גרופּע-חברים פון דעם אַנטלאַ-פענעמס בריגאַדע. איבעריקנס, אומאַפהענגיק פון די (אין יאַנאַווער לאַ-גער זייער געוויינלעכע און טאַגטעגלעכע) איינצלנע צעשיסונגען און אויפ-הענגונגען, זענען אין דער דאָזיקער צייט אין לאַגער, אַלע עטלעכע טעג, פאַרגעקומען „הורט“-ליקוידאַציעס. יעדעס מאָל אויף אַן אַנדערן אופן, די מי און שפע פון פאַרברעכערישער פאַנטאַזיע, וואָס איז אַריינגעלייגט געוואָרן אין דער רעזשי פון איבעראַשן די קרבנות, די ריזיקע ברייט-קייט און פאַרשידנאַרטיקייט פון אינסצעניאַציעס, וואָס זייער ציל איז געווען אַראַפּצופירן פון וועג, אַריינצוברענגען אין טעות די אסורים וועט נאָך אפשר אַמאָל אויסקומען באַזונדער צו אַנאַליזירן.

דעם קאַנדידאַט צו אַנטלויפן האָט די אַרגאַניזאַציע געשטעלט אין רשות געוויסע פּונקטן אויף דער טראסע פון עוקר-זיין, אומאַפהענגיק דער-פון האָבן מיר מיט געוויסע „איבערוקונגען“ אין דער לאַגער-בוכהאַל-טעריע (וואָס זענען געמאַכט געוואָרן דורך אונדזערע קאַלעגן אין „טעכ-נישן ביראָ“) געפונען אַן אויסוועג צו באַהאַלטן די שוין פאַרגעקומענע פּליטה 1).

איך בין אַנטלאָפן אין דער צווייטער העלפט סעפטעמבער 1943, נאָך דעם, ווי איך האָבן אַנגעבונדן אַ קאַנטאַקט מיט מינע קראַקעווער פּריינט פון פ. פ. ס. 2).

**
*

כדי צו אַוואַנסירן צו דער מדרגה פון אַן „אַריער“, האָט מען קודם כל געדאַרפט ווערן ענלעך צו אַ געוויינלעכן מענטש. אָבער שוין אין לאַ-גער האָט אַרומגעכאַפט אַ שרעק ביים געדאַנק, וויפל זאַכן ס'מוז האָבן אַ לעבעדיקע בריאה כדי צו זיין ענלעך צו אַ „געוויינלעכן מענטש“. ער מוז האָבן האָר, ער מוז האָבן אַ וואָסער עס איז ציוויל מלבוש. ער מוז האָבן

1) דער דאָזיקער אויסוועג איז באַשטאַנען דערין, וואָס אין דער פּרי בעתן אַפּצייילן די אסורים האָט מען אויך געמאַלדן די צאָל פון געפאַלענע אין משך פון נעכטיקן טאַג (אַזעלכע זענען תמיד געווען גענוג) מען האָט דעריבער דעם אַנטלאַפענעם „אַריינגערוקט“ צווישן די טויטע.
2) פּוילישע סאַציאַליסטישע פאַרטיי.

מיכאל בארוויטש

א ריי זאכן פון טאגטעגלעכן געברויך. ער מוז האבן „פאפירן“... כדי אויף דעם אויסגעגאלטן קאפ פון א לאגערניק אויסצוהאדעווען א בינטל האר דארף דויערן וואכן. דאס הייסט: מען דארף לאנגע וואכן באהאלטן פון די לאגער ס. ס., פון א לאגער-שערער דעם עמבריאן פון א טשופרינע. דער-ביי דארף מען מורא האבן אויך פאר די בריגאדירן און אפילו — יא, פאר די אייגענע פיין-ברידער, וואס ציטערן פאר קאלעקטיווער פארנאנט-ווארטלעכקייט. וואכן לאנגע דארף מען זיך באהאלטן אין די הינטערשטע רייען (אדער אפילו אין באראק) בעתן אפעל. אנטאן זיך דעם פאלשן באנד פון „א פאררבעטער“ בעתן אינדערפריאיקן מיידן די קאנטראל-בודקע, ווו עס קומט די קאמעדיע „מיטצען אב“. פאר יעדן פון דעם דאזיקן קאס-מעטישן מיטל האט געדראט א גיכער און דערווארטער טויט. דעריבער איז דאס געווען די איינציקע צייט אין מיין לעבן ווען איך האב זיך אליין געשאלטן צוליב דעם, וואס איך האב זיך נישט אפגעשפארט ביז איצטער קיין פליך, וואס וואלט מיך פון דעם אלעם באפרייט.

די טיילן פון דער ציווילער גארדערעאבע האבן פאר מיר סוקצעסיוו געגנבעט מייע חברים (צ"א דער לעמבערגער רב באבאד), וואס האבן געארבעט אין די מאגאזינען, ווו מען האט סארטירט די מלבושים פון די דערמארדעטע. א הוט האט מיר געקויפט א קראקעווער פארבינדלעריין, לויט דער מאס וואס איז איר ארויסגעשיקט געווארן פון לאגער. די „פא-פירן“ האט מען פארביצירט אין קראקע. אבער צו די פאפירן האט מען געדארפט א פאטאגראפיע. היות די אסורים אין לאגער האבן געוויינלעך נישט געהאט קיין פאטאגראפישע אפאראטן, האבן מיר זיך „דערלויבט“ צו מאכן אן אויפנאמע (ווי אין פיל פרייערדיקע און שפעטערדיקע פאלן). בסוד סודות, אויף דעם... אמתלעכן אפאראט.

א טאג פאר מיין אנטלויפן האב איך איבערגעגעבן מיין צוגעשיקטן פארבינדלעך פון דער קראקעווער פ. פ. ס. די רעשט פון די ארכיוו-מאטע-ריאלן. עס איז געגאנגען דעריין, אז איך זאל בעתן אנטלויפן נישט האבן ביי זיך קיין שום פאפירל. נאטירלעך איז אין דער לעצטער מינוט קלאר געווארן, אז איך האב נישט אלץ איבערגעגעבן און ס'זענען געבליבן א גרויסע צאל גריפסן פון די חברים און אנדערע מאטעריאלן, וואס מען האט געמוזט מיטנעמען. אזוי ארום בין איך — קעגן די געזעצן פון ארגא-

אַרִישַׁע פּאַפִירן

ניזאַציאָנעלער פּאַרזיכטיקייט — אַנטלאָפּן פּון לאַגער מיט אַ היפּשן פּאַק פּון פּאַרשידענע פּאַפִירלעך.

איך מייד אויס מיט אַ כיוון דעם עצם ענין פון אַנטלויפּן, ווייל דאָס וואָלט נאַטירלעך געמוזט פירן צו אַן אויפקלערונג פון פּיל קאַמפּליצירטע פּרטים, וואָס געהערן לגמרי, צו אַן אַנדערער טעמע. אין הסכם מיט דעם אָפּגערעדטן פּלאַן, האָב איך זיך געטראָפּן מיט די קראַקעווער פּאַרבינדלעך אין אַ טויער אויף דער סלאַנעטשנע גאַס. די פּאַרבינדלעך זענען געווען: זשוטא (רישינסקא) און טאַדעוּש (בילעוויטש), זשוטא האָט מיר אָנגעטון אויפן קאַפּ דעם געקויפטן קאַפּעלוש. טאַדעוּש גיט מיר די „קענקאַרטע“. עמיצער פּון זיי רוקט מיר אין האַנט אַריין אַ טשעמאַדאַן און אין אַ פּאַר מינוט אַרום גייען מיר אַרויס פּון טויער אַלע דריי, לאַזנדיק זיך אין דער ריכטונג פון דער טראַמוויע-סטאַציע אויף קאַזשימיערוזשאווסקי גאַס. צוליב דעם וואָס דער אָנפאַרנדיקער טראַמוויע איז געפּאַקט ביז איבער די ברעגן, שטופּן מיר זיך אַריין מיט כּוח. אַן ענגשאַפּט, אַ טומל, אַ קעגנזייטיק טרעטן זיך אויף די פּיס, זידלערייען, געשרייען — דאָס אַלץ האָט אָבער דאָ עפּעס אַן אַנדערע וויבראַציע ווי אין לאַגער. אין דער סומירונג בילדן זיי דעם געדיכטן עקסטראַקט וואָס הייסט: „פּרייהייט“. דאָס אַלץ ווירקט אויף אַ נאַר-וואָס אַנטלאַפּענעם פּון לאַגער, ווי אַ שפּרונג אין אַ קילן וואַ-סער-שטראָם: דערפּרישנדיק אָבער דאָך פּאַררעטעריש. אַ מינוט נורטע-וועט נאָך די שרעק צי וועלן פּון דעם סימפּאַטיש-לעב-האַפּטן גערויש אַרויס נישט אַ קוק טון אויף מיר די אויגן פּון אַ געהיימען פּאַליציי-אַגענט, אַדער סתם מסור. די פּאַסאַזשירן טוישן זיך אָבער מיט גיכקייט, כאַטש מיט שוועריקייטן, אויף יעדן אָפּשטעל. ווען דער קאַנדוקטאָר שטופּט זיך צו אונדז דורך מיט בילעטן, כאַפּ איך זיך פּלוצים, אַז איך ווייס נישט וויפּל אַ בילעט קאָסט. כּישטעק דעריבער אַריין די האַנט אין טאַש, נעם אַרויס אַ ביסל קליינגעלט און מאַכנדיק דעם אָנשטעל, אַז מיין צווייטע האַנט איז פּאַרנומען מיט דעם טשעמאַדאַן, בעט איך זשוטען זי זאָל נע-מען וויפּל מען דאַרף. זשוטע אַריענטירט זיך מאַמענטאַל און קויפט ביי לעטן פּאַר אַלע דריי.

פּאַראַן אין דער ריזע נאָך אַ קליינער פּרט. אַ פּיקאַנטער, וועלכן נאַר איך אַליין פּיל אָפּ. דער טראַמוויע פּאַרט, נישט מער און נישט ווייני-

קער, נאָר אין דער ריכטונג פון לאַגער. איך פאַרשטיי, אָן ביים עק פון דער קאזשימירערזשאווסקי וועט ער זיך פאַרנעמען, נישט אויף דער יאנאַ-ווער גאַס, נאָר אויף דער טאקארזשעווסקי (גראדעצקא), ווייל דער וואָק-זאַל — וואָס קען מען זיך העלפן? — ליגט אויף דער זעליקער זייט אין לעמבערג, וואָס דער לאַגער... דערנאָך וועט מען אים אויסמיידן, אַ דורכ-פאַרן אַזױ. דאָס זענען אָבער אַרגומענטן פאַר דער לאַגיק און נישט פאַרן געפיל. דאָס איז גאַרנישט אָנגענעם פון אייגענעם ווילן, אָן צוואַנג. צו קריכן דווקא אין דער ריכטונג פון וואַנען מ'איז ערשט מיט קוים עטלעכע שעה צוריק, אַנטלאָפן ביי גאַנץ סענסאַציאָנעלע אומשטענדן. דאָס דאָזיקע געפיל ווערט אויך אונטערגעשטיצט דורך דער לאַגיק: טאַקע דער-פאַר, וואָס מיר פאַרן אין דער ריכטונג פון לאַגער, קען אין טראַמוויי איינ-שטייגן עפעס אַן ס. ס. מאַן, וואָס קערט זיך אום פון שטאַט אין לאַגער אַריין. עס האָט טאַקע געקענט אַזוי זיין. ס'איז אָבער אַזוי נישט געווען. אויף אַ געוויסן טראַמוויי-אַפּשטעל שטייג איך אַראָפּ מיט טאַדעושו, און זשוטא פאַרט ווייטער כדי צו קויפן באַן-בילעטן.

טאַדעושו פירט מיך אין דער ווינונג פון זיינע געלעגנהייטלעכע באַ-קאַנטע, אין איינעם פון די הייזער אויף טאקארזשעווסקי גאַס. פאַרן אַריינ-גאַנג זאָגט ער צו מיר אין אַ טאָן פון אַן אינסטרומענט:
— מיר זענען געקומען פון קראַקע צוליב האַנדל.

אַן אַרעם, נעבעכדיק ווינונגל פון אַן אַרבעטער-משפּחה. אַקוראַט געפינט זיך ביי זיי, אויף אַ וויזיט, אַ יונגער גלח פון דער פּראָווינק, אין אַ שטיקל צייט אַרום גייט טאַדעושו אַוועק כדי צו דערלידיקן זיינע ענינים אין שטאַט. ווען כ'בלייב אַליין מיט די שטובלייט פּרעגט מיך עמיצער פון זיי, וואָס מען הערט אין קראַקע. צוליב דעם וואָס איך בין אין קראַקע שוין נישט געווען פיר יאָר, ענטפער איך פּילאַזאַפּיש און אויסמיידניק:
— נו וואָס? ווי אין קראַקע...

כ'וואַרף עפעס אַן אַלגעמיין וואָרט וועגן „כאַפּערייען“, וועגן דער צעשטערונג פון גרונדוואַלד-דענקמאַל און מיצקעוויטש-דענקמאַל וועגן וואָס איך האָב נאָך געוויסט איידער איך בין אַריין אין לאַגער. איך הויב אַן צו האַלטן אַ רעפּעראַט — (אָדורכגעפלאַכטן מיט אַנעק-דאָטן) וועגן כאַראַקטער פון קראַקע. נאָך עטלעכע זאַצן הער איך אויף צו

אַרִישֶׁ פּאַפִירן

„מאַרקירן“, וואָרום רעדנדיק פון קראַקע באַפרידיק איך די אייגענע נויט־ווענדיקייט זיך אַפּצוטובלען אין דעם קלימאַט פון דער געבוירן־שטאַט. ווען טאַדעוּש קומט צוריק, בין איך שוין מיט די שטוב־מענטשן האַרציק באַפריינדעט.

טאַדעוּש, מיט וועלכן איך האָב זיך ערשט נאַר־וואָס אַליין באַקענט (דאָס טאַרן די שטובלייט נאַטירלעך נישט וויסן), ווייזט זיך אַרויס פאַר אַ פאַרברענטן אָנהענגער פון קאַאָפּעראַטיוון וועזן¹). בעתן שמועס פאַר־בינדט זיך אַ הייסער וויכוח. צוליב דעם, וואָס טאַדעוּש איז אַ בעסערער פאַלעמיסט ווי דער גלח און וואַרפט מיט זייער שאַרפע און לייכטע אַרגוּ מענטשן, טרעט איך אַרויס קעגן אים אין שוין פון גלח. דערביי זאָג איך אַ פאַר ווייזן, וואָס ברענגען אַן אַנטשפּאַנונג דער אָנגעלאַדנקייט פון דער שטימונג. אין אַוונט, ווען מיר געזעגענען זיך שוין צום אַוועקגיין, פאַר־בעטן מיך די באַלעבאַטים זייער האַרציק אויסצונוצן זייער שטוב ביי יע־דער געלעגנהייט. אויך דער גלח בעט מיך, אַז ווען איך וועל זיין אין דער געגנט וווּ ער געפינט זיך, זאָל איך אומבאַדינגט זיין ביי אים צוגאַסט. אויף דער גאַס זאָג איך צו טאַדעוּש:

— די פּראָפּאָזיציע, וואָס גיט אַן אַנטלאַפּענעם פון לאַגער די מעג־לעכקייט צו זיין „אַ ליבער גאַסט“ הויבט אויף — ווי עס זאָל נישט זיין — דאָס זעלבסטגעפיל.

זשוטאַ וואַרט אויפן אַפּגערעדטן פונקט. צוזאַמען מיט איר גייען מיר אויפן וואַקזאַל צו פוס. דאָס דאָזיקע שטיקל וועג האָט מיך אַממייסטן גע־שראַקן. אויפן וואַקזאַל און אַרום וואַקזאַל האָבן „אַפּערירט“ (לויט די ידי־עות וואָס די לאַגער־אַרגאַניזאַציע האָט געהאַט) צוויי ייִדישע פּראָוואַקאַ־טאַרן: שוואַדראַן און פּעהערזש. זייער „אויפגאַבע“ איז געווען אויסצוכאַפּן ייִדן, וואָס לעבן אויף „אַרישע פּאַפִירן“. איינער פון די פאַרשוויגען האָט געהאַט די געלעגנהייט מיך צו קענען און דאָס פון דער ערגסטער זייט. מיט אַ יאָר צוריק, האַרט פאַרן אַריינפאַלן אין לאַגער, האָב איך געהאַט מיט אים אַ זייער דראַסטישן געשפּרעך, — אין אויפּטראַג פון דער גרופּע. איך האָב אים דעמאָלט צווישן אַנדערע צוגעזאַגט אַ גיכּן און נישט צופּע־

1) נאך דער מלחמה איז ער טאַקע געוואָרן דער דירעקטאָר פון לאַדזשער „ספּאַלעם“ און דעפּוטאַט אין סיים.

ליקן טויט פון אונדזער האַנט. אונדזער פּאָדערונג (עס איז געגאַנגען דערין זיי זאָלן תּיכּף אויפהערן זוכן צוויי ייִדישע פּרויען, וועלכע פּלעגן אַרויס-גיין פון געטאָ, ווי אונדזערע פּאַרבינדלערינס) האָט דער פּראָוואַקאַטאָר — אַוודאַי מיטן געדאַנק זיך אָפּצונעמען אין אַ שפּעטערדיקער צייט — תּיכּף אויסגעפירט. צוויי וואַכן נאָך דעם דאָזיקן געשפּרעך בין איך אָבער שוין געווען אַן אַרעסטאַנט אין לאַגער. דער ענין האָט שוין פּאַרלוירן זיין אַק-טואַליטעט. דאָך, גייענדיק איצט אין דער ריכטונג פון וואַקזאַל, בין איך זיכער געווען, אַז ווען מיין באַשיידענע פּערזאָן, פּאַלט אין זיינע הענט אַריין, וואַלט זי אים פּאַרשאַפט אַ גרויסע סאַטיספּאַקציע.

שוין זיצנדיק אין וואַגאַן האָב איך מיר, אויף יעדן פּאַל, איינגעזחזרט מיינע נייע פּערסאָנאַליען. כ'האָב געהייסן איצט מיכאַל באַרוצקי. איך בין געווען אַ באַן-אַסיסטענט. כ'האָב געשטאַמט פון ... אַאז"וו. נאָכפּאַלגנדיק די פּרטים אין דער "קענקאַרטע" איז שווער געווען נישט צו שמייכלען. מיין פּאַמיליע-נאָמען איז געווען אַ טראַנספּאָרמאַציע פון מיין אמתן. דער פּאַרנאָמען איז אויך געווען אַן אמתער: איינער פון די צוויי נעמען, וואָס איך האָב באַקומען און וואָס איז דורך מיר פאַר דער מלחמה נישט באַ-נוצט געוואָרן. און געווען איז דאָס מיין "ייִדישער" נאָמען — מיכאַל. דער צופעליקער וויץ איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס מיין "אַריזירונג" איז גע-מאַכט געוואָרן, צווישן אַנדערן, מיט דער הילף דווקא פון מיין צווייטן עכט "ייִדישן" נאָמען.

II

אין צוג. — נאָכן אַנקומען קיין קראַקע. — „בילדונגס־דערגאַנג־
צונגס־קורס“, באַגעגענישן מיט פאַרמלחמהדיקע פריינט —
נישט־יידן.

די לאַנגע רייזע־שעהן האָבן מיר אויסגעפילט מיט געשפרעכן. הויפט־
זעכלעך — פון דערציילן זיך פון די אַזוי גערופענע „שטיקלעך“. פריי און
— לויטן פראַגראַם — נישט צו שטיל. אין פשעמישל פאַלט אַריין דיי־
טשע פאַליציי, וואָס טאַפט אויס אַלע רענצלעך און לייכט אין די אויגן
מיט עלעקטרישע טאַשנלעמפעלעך. אין טאַרנאָוו — אן אַויפרודערונג: מען
האַט געכאַפט אין צוג אַ יידישע פרוי. די פאַסאַזשירן גייען אַרויס פון די
וואַגאַנען כדי צו כאַפן אַ קוק. ווען זיי קערן זיך אום אין די וואַגאַנען
הויבט זיך אַן אַ הייסער שמועס אויף דער דאָזיקער טעמע.

— ווער וואָלט זיך דאָס געריכט, אַז „זיי“ זענען נאָך פאַראַן — זאָגט
מיט ערגערניש איינער פון די פאַסאַזשירן.

אַן אַנדערן, וועלכער דערציילט, אַז מיט אַ שעה צוריק איז זי געבן
אים פאַרבייגעגאַנגען און ער — היגטיש בלוט: האָט נישט דערקענט, אַז
זי איז אַ יידישע.

זאָגט טאַדעווש:

— פאַרוואָס האָט מען זי נישט פאַרשטעלט? אַ שאַד אַ מענטש!
די רויקע באַמערקונג רופט אַרויס אַן ענדערונג אין דער שטימונג.
דער זעלביקער פאַרשוין, וואָס האָט ערשט באַדויערט, וואָס ער האָט נישט
צוגעלייגט קיין האַנט צום ענין, זאָגט איצט:

— איך מיש זיך נישט אין דעם, דאָס איז נישט מיין זאך.
אין דער אינטאַנאַציע פון דער דאָזיקער פאַרמולירונג איז שוין אָבער
געווען עפעס, ווי אַ נאַטקע פון באַרעכטיקן זיך. אַ צווייטער זאָגט שוין
מיט אַ געוויסן מיטגעפיל:

— ווען זי וואָלט דורכגעגאַנגען מיט צוויי מינוט פּרזער, אָדער צוויי
מינוט שפּעטער, וואָלט די פּרוי זיך געראַטעוועט.

באַגיגען לויפן פאַרביי זיי פינצטערע קליינע סטאַציעס, וואָס אַמאָל
נאָענטער צו קראַקע, וואָס אַמאָל מער „אייגענע“. נאָך פיר יאָר. נאָענט
פון קראַקע שטופן זיך אַריין אין וואַגאַן באַן-אַרבעטער, וואָס פאַרן צו
דער אַרבעט. צוויי פון זיי האָבן „אַריינגעגאַסן“ זעט אויס שוין אויפן ניכ-
טערן מאָגן. זיי זענען פּריילעך און באַרידעוודיק. עפעס אַ דאַמע מאַכט זיי
אַ פאַרווירף. וואָס זיי הויבן אָן גאַטס טאַג מיט אַלקאָהאָל.

— ווי זשע, דאַמעלע, נישט אָנהויבן אים, ווען ער איז שפּעטער
אָזוי טרויעריק — פאַרענטפּערט זיך איינער — דאָס איז, דאַמעלע, צוליב
דער אַקס, ווייל זי האָט געפּלאַצט.

די איבעריקע באַן-אַרבעטער, די ניכטערע, שמיכלען אַריין אין די
וואַנצעס. זעט אויס, אַז דער דאָזיקער ענין איז שוין גוט קאַמענטירט גע-
וואָרן נאָך איידער זיי זענען אַריין אין וואַגאַן. אין יענע טעג האָט גע-
פּלאַצט די אַקס... רויס-בערלין.

— אַזאָ שוין אַקסל געווען — הויבט אָן דער צווייטער שיכורער
באַנער.

— און זי האָט אָנגעזעצט — ענטפּערט דער דריטער, קורץ און
זאַכלעך.

דערנאָך האָט מען שוין ביז קראַקע גאַרנישט גערעדט, נאָר וועגן דער
אַקס. מיט איינצלנע ווערטער — אייגנטלעך: איבערחזרנדיק אין קרייז, ווי
מיט אַ קינדערשער איינגעשפּאַרטקייט, איבערגעזאָגט דאָס איינע וואָרט
אין פאַרשידענע וואַריאַנטן און אינטאַנאַציעס:

— די אַקס, דאָס אַקסל, דאָס אַקסעלע...

און ס'איז געווען צו זען, אַז דאָס געלעכטער שפּאַרט פון זיי אַרויס. די
פּנימער זייערע — געוויינלעכע, הינטערשטאַטישע האָבן אַמאָל אויסגעפּילט
די זאַלן, אָדער פּלעצער אויף סאַציאַליסטישע מיטינגען.

אַרישע פאפירן

האַרט הינטער קראַקע גייט די באַן אויף אַ הויכן וואַל. פון די וואַגאַן־פּענצטער קען מען בעסער זען די געגנט, וואָס ליגט נידעריקער.

און אַט האָבן זיך פאַרן אויג באַוויזן לאַנגע מענטשן־רייען, געשפּענס־טערהאַפט־אויסגעמאַטערט און אָפּגעריסן. ביי דער זייט פון דעם, אָדער יע־נעם אָפּגעריסענעם פאַרשוין הענגט אַראָפּ (ווי כאַראַקטעריסטיש דאָס איז) אַ טאַפּ. אַלע האָבן זיי לאַפּאַטעס און ברוך־שטאַנגען. אַ טייוולאַנישער פאַרבן־פּלעק געוואָרפן אויף דער גרינקייט פון דער לאַנדשאַפט.

אַט דאָס איז געווען דער ערשטער פּראַגמענט פון מיין געבוירן־שטאַט, וואָס איך האָב די זכיה געהאַט צו זען נאָך פיר יאָר אָפּוועזנהייט, נישט קיין גאַנצן מעת־לעת נאָך מיין אַנטלויפן פון יאַנאַווער טויט־לאַגער. דאָס איז געווען אַן אַרויסמאַרש פון אַסורים אין פּלאַשאַווער לאַגער, אַן אַרט פון פאַרניכטונג פון טויזנטער קראַקעווער יידן, דאָס קעניגרייך פון מאַסן־מער־דער אַמאָן לעאַפּאַלד געט.

כ'האָב דעמאָלט נישט פאַרגעפּילט, אַז אין דריי יאָר אַרום וועל איך אַנטייל נעמען אין פּראַצעס פון דעם זעלביקן געט אַלס עקספּערט און, אז איך וועל אים באַשולדיקן אין נאָמען פון דער יידישער געזעלשאַפט. כ'האָב אויך נישט פאַרגעפּילט, אַז דער זעלביקער געט (וועלכער האָט אַליין דער־מאַרדעט הונדערטער און אָנגעפירט מיטן מאָרד פון טויזנטער מענטשן) וועט — בעת ער וועט געשטעלט ווערן צום משפּט — אַזוי פּחדנותדיק פאַרטיידיקן זיין לעבן און וועט (פּונקט ווי זיינע מיטשותפים צום פאַר־ברעכן) זוכן טויזנטער אויסגעטראַכטע אַרגומענטן כדי אויסצומיידן דעם טויט 1).

קראַקע. נעבן וואַקזאַל וואָרטן זשעגאַטא (וולאַדיסלאָו וואַיטשיק) און מיטעשיסלאָו (פּיאַטראָוסקי). טאַדעוּש און זשוטע מישן זיך אויס מיטן עולם. איך מיט זשעגאַטען גייען מיר אַריין אין דער לוביטש־גאַס. אויפן וועג גיט ער מיר געוויסע אינפאַרמאַציעס. דערנאָך בלייבט זשעגאַטא היב־

1) דער פּראַצעס פון אמאן געט אין פאַרגעקומען אין אויגוסט־סעפטעמבער 1946, אין קראַקע, פאַרן העכסטן טריבונאַל. דער פּראַצעס פון אמאן געט גייט ווייט אַרויס פון די ראַמען פון די אַלע ענלעכע פּראַצעסן. אַ סטענאַגראַם פון משפּט (איבער 500 זייטן) האָט אַרויסגעגעבן די צענטראַלע ייד. היסט. קאָמיסיע אין פּוילן א. נ. „דער פּראַצעס פון מענטשן־מערדער אמאן לעאַפּאַלד געט“.

מיכאל בארוויטש

טערשטעליק און צו מיר קומט צו פיאטראָווסקי, מיט וועלכן כ'האָב זיך באַקאַנט בעת "אַ קאַנטאַקט" אין לעמבערג. מיר כאַפן אַ קורצן שמועס: — איך וויל אייך זאָגן — רופט ער זיך אָפּ, ווען מיר מיידן אויס די "שופאַס", וואָס גייען אונדז אַנטקעגן אויף דעם זעלביקן טראַטואַר — אַז איך בין אויך אַ ייד.

דאָס האָב איך וואָס אַן אמת נישט געוואָסט און דערויף זיך נישט גע- ריכט. דאָך האָב איך זיך נישט צופיל פאַרוואַנדערט. עס מאַכט זיך אַזעלכעס אויך — האָב איך ביי זיך געטראַכט.

שפּעטער: עטלעכע שעה שלאָפן אויף אַן אמתדיק בעט און אונטער אמתדיק בעטגעוואַנט. דאָס מיטיק דערלאַנגט מיר די באַלעבאַסטע אויף אמתע טעלער. זי בעט מיך נאָך איבער, וואָס דאָס געשיר איז "עפעס נישט ווי געהעריק".

— ס'איז צעהאַקט געוואָרן — זאָגט זי — און נייעס, ווי איר ווייסט, איז בעת דער מלחמה, שווער איינצוקויפן.

דוכט זיך מען האָט זי געזאָגט וועגן מיר, אַז ס'זועט קומען "אַזאַ איי- נער פון טיפּער קאַנספּיראַציע". דעריבער ברומט זי אונטערן גאַז אַלע רגע עפעס אַן אַנדער פאַרבאַטן לידל. מיין איינגעהאַלטנקייט בנוגע דעם טיילן זיך מיט אינפאַרמאַציעס און מיין אָפּפּטרן זי מיט אַלגעמיינע פראַזן נעמט זי אויף מיט פאַרשטענדעניש: נאַטירלעך: — קאַנספּיראַציע. דערפאַר ענט- פערט זי אויף מיינע פראַגן (געשטעלט זייער גלייכגילטיק און דורכגייענ- דיק) זייער ברייט און גערן. זי דערציילט און דערציילט אַן אויפהער באַ- ריכותדיק און כאַאָטיש. די ידיעה וועגן דער לעצטער "כאַפּעריי" פאַרט זיך ביי איר מיט עפעס אַ פאַרדראַס אויף אַ באַקאַנטער, וועלכער ס'איז קיינ- מאַל נישט אַזוי גוט געגאַנגען ווי היינט, ווייל זי הוליעט מיט דייטשן און איז אַליין געוואָרן אַ "פּאַלקסדוויטשקע". די מעשיות וועגן שמוגל מיט שפּייז- פראַדוקטן פון דאַרף מישן זיך אויס מיט אַ באַריכט וועגן אינערלעכע משפּחה-מחלוקת, מיט סקאַנדאַלן און געשלעגן. די רייד וועגן עלעקטרי פירן אַרויף אויף אַ ברייטן שמועס וועגן דעם אופן פון אומטעטיק מאַכן דעם עלעקטרישן זייגער און גאַז-מעסטער. דערנאָך קומען דיגרעסיעס וועגן באַקאַנטע, וואָס אַרבעטן אין דער עלעקטראָוויניע, פריינד פון דער באַלע- באַסטע און דערנאָך וועגן געוויסע אַרעסטן. אין סומע באַקומט זיך אַ גוט-

אַר ישע פּאַפּירן

מוטיקער פּלאַנטער פון פּאַרשידנערליי ידיעות, זאַרגן, צרות, עוולות פון פּאַרשידנאַרטיקסטן מין. איר מיינט אפשר, אז ס'איז לאַנגווייליק? דווקא נישט. אַלענפאַלס — פאַר מיר — דעמאַלט. אויבנאויפיק בלייב איך ביי דעם געשפרעך גלייכגילטיק. כ'באַהאַלט אַבער דאָס און יענץ אין זכרון און זאַפּ אין זיך אַלץ אַריין, ווי אַ שוואַם, ווען די פּרוי רייסט איבער, דערמאַ-
לענדיק זיך, אַז זי האָט מיך שוין צו לאַנג נישט געלאָזט קומען צום וואָרט, רוק איך איר אונטער אַ נייעם אויסרייד, כלומרשט אן אומשולדיקע פּראַגע, מיט וועלכער איך פּאַרפיר אַבער דעם שמועס אין דער ריכטונג, וואָס גייט מיך אָן. איך פּרעג אומשולדיק וועגן גאַסן, וועגן הייזער, וועגן קוואַרטאַלן. מיר זיצן אַזוי ביזן שפּעטן אָונט. די באַלעבאַסטע איז צופּרידן פון דעם געדולדיקן צוהערער און דער צוהערער דערגענצט דערווייל זיין וויסן. וואָ-
רעם דאָס וואָס די חברים האָבן מיר רעפּערירט איז זיכער געווען זייער לאַגיש און קאנדענסירט, אַבער ערשט דאָ אין דעם גוטמוטיקן געפּלאַפּל דערפיל איך דאָס צאַפּליקע לעבן — דאָס נישט סטילזירטע, טאַג-טעג-
לעכע. ערשט נאָך דעם געשפרעך האָב איך זיך דערפילט ווי אַ באַוווסטזי-
ניקער איינווינער פון קראַקע אין יאָר 1943.
אין אָונט קומט זשעגאַטאַ. מיט אים גיי איך אין דער וווינונג פון ז.
קאספּאַרק אין די באַן-הייזער אויף באסאַקע-גאַס. דאָרט בלייב איך
וווינען.

**
*

באַגעגענישן מיט פּאַרמלחמהדיקע פּריינד, וואָס האָבן איצט אַנטייל גע-
נומען אין דער אונטערערדישער אַרבעט. וואָס נוגע אַנדערע — וואָלט עס
פּאַרנומען צופיל צייט, צופיל זוכעניש. דערפון האָט מיך אַפּגעעצהט טעאָ-
דאָר (אַדאַם רישעוויטש) וואָס איז אין די אַקופאַציע-יאָרן רייף געוואָרן ווי
אַ דעצידירטער קעמפּער מיט אַ גרויסער געשיקטלעכקייט. ער איז געווען
סעקרעטאַר פון קרייז-קאָמיטעט פון פ. פ. ס. אין קראַקע און די נשמה פון
דער מערהייט אונטערנעמונגען.

די טרעפּונגען זענען פּאַרגעקומען אַממייסטן אין גאַס. דער אַפּגעשמו-
עסטער פּלעגט אַנקומען אויף אַ באַשטימטער גאַס אין דער באַשטימטער
שעה און דאָן פּלעגן מיר מאַכן אַ לאַנגן שפּאַציר.

מיכאל בארוויטש

סטאשעק דאָבראַוואַלסקי (1) (סטאניעווסקי), וועלכער איז אַגב געווען דער פאַרזיצער פון ר. פ. זש. 2) איז אויף דער ערשטער טרעפונג געקומען מיט אַ שפּאַר פּעקל.

אין פּעקל — וועש, אַ פיזשאַמע און אַפילו עטלעכע אויסבינדערס. ער האָט דאָס גאַנץ קלוג געמאַכט: אַ פיזשאַמע און אויסבינדערס (דערצו נאָך עטלעכע פון פאַרשידענע קאַלירן) שמעקט שוין לגמרי נישט מיט קיין לאַגער.

מאַרישאַ האַכבערג (מאַריאַנסקאַ) האָט אין יענער צייט הויפטזעכלעך געאַרבעט אויף דעם שווערן געביט פאַר הילף פאַר באַהאַלטענע יידן. מיט עקשנות אַרגאַניזירט זי און דערליידיקט די „פּראַבלעמען“ פון די וואָס גע־פינען זיך אונטער איר אויפזיכט.

דאָס טרעפן זיך מיט פאַרמלחמהדיקע פריינד איז איין טיפּ פון די קאַנטאַקטן. ס'איז ווי אַ מין בריק צווישן אַמאָליקע און איצטיקע יאָרן. דער צווייטער טיפּ — דאָס זענען די באַגעגענישן מיט אַנדערע אַנטיילנעמער פון דער „אַרבעט“. פאַר זיי בין איך אַ מענטש מיט אַ נישט באַקאַנטער, פאַר־גאַנגענהייט. ס'איז פאַראַן נאָך אַ דריטער טיפּ: געוויינלעכע באַקאַנט־שאַפטן. שכּנהשע און געלעגנהייטלעכע, וואָס ווערן אַנגעבונדן מיט אַדער קעגן ווילן פון דעם מענטש, וואָס לעבט אויף „פּאַפּירן“, דאָס הייסט דורך דעם „פּאַן באַרוצקי“, אַדער „דלוגאַש“ (ווי איך האָב זיך גערופן). די דאָ־זיקע באַקאַנטשאַפטן האָבן זיך זייער אייגענער טענדענץ צו פאַרשווינדן, אַדער צו אַוואַנסירן, צו פאַרמירן, אַדער צו פאַרטיפּן זיך.

(1) נאָך דער מלחמה פאַרזיצער פון „טור“ און דער אויסלאַנדס־אַפּטיילונג פון פ. פ. ס., סיי־דעפּוטאַט.
(2) ראַט פון הילף פאַר יידן.

III

דער קאנספיראטיווער קאנטאקט מיט דעם לאַגער אין לעמ-
בערג און די רעטוונגס-אַקציע. — דאָס שפּיל וואו באַנק. — קאַנ-
טאַקט מיטן ייִדישן אונטערערד אין וואַרשע.

דאָס אַנטלויפן פון לאַגער — כאַטש ס'איז תמיד געווען אַ ריזיקאַלישע
אָוואַנטורע — איז אָבער נאָר געווען אַן אָנהויב. פאַר דעם דורכשניטלעכן
אַנטלויפער האָבן זיך די פערמאַנענטע שוועריקייטן ערשט אָנגעהויבן נאָך
דעם געלונגענעם אַנטלויף. די שוועריקייטן האָבן זיך קאַנצענטרירט אין
דער זייער פשוטער — אָבער האַפענונגסלאַזער — פראַגע: וווּ אַהין אַנט-
לויפן? ווי אַזוי זיך אויסבאַהאַלטן?

דאָס אַרגאַניזירן פליטים פון דער ווייטנס (און דערצו פון לאַגער) איז
געווען אַ מין קלאַפן דעם קאַפּ אין דער וואַנט. די ציפער פון אַנטלויפערס,
וועלכע איך האָב זייענדיק אין לאַגער (מיט אַ פאַרשידענעם דערפאַלג) גע-
קענט אַרגאַניזירן האָט זיך באַגרענעצט צו איינסן. דערנאָך — מיט דער
גאַנצער גרופע, צוזאַמען מיט דער שווער אויסגעהאַרעוועטער סטראַטעגיע
פון אַנטלויפן (וואָס האָט אַלעמאַל געמוזט געענדערט ווערן) האָב איך זיך
אויפסניי געפונען „אויפן זאַמד“. האַבנדיק מעגלעכקייטן פאַר זיך, האָב איך
טראָץ דעם נאָך תמיד געשטעקט אין לאַגער, גלויבנדיק, אַז פריער דאַרף
איך אַרויסשיקן אַנדערע. צום סוף האָבן דעם ענין אַנטשידן מיינע קראַקאַ-
ווער חברים, וועלכע האָבן געהאַלטן, אַז מען דאַרף נישט וואַרטן אויפן
לעצטן מאַמענט.

זייענדיק אין קראַקע און אַריינקומענדיק אין נייעם לעבן, האָב איך

מיכאל בארויטש

זיך געמוזט רעכענען מיט דער צייט, נישט דאָ, נאָר דאָרט, ד"ה, אין לאַגער. דאָ האָבן זיך אָבער די טעג אַנדערש געציילט. דאָס קייטלען זיך פון די באַזונדערע רינגעלעך, אַפילו ווען עס איז געגאַנגען וועגן „אינאַרדענען“ איין מענטש, איז פאַרגעקומען זייער פאַמעלעך. אין דער זעלביקער צייט האָט מען דאָרט געמאַרדעט, האַסטיק און מאַסנהאַפט.

דער קאַנטאַקט מיט דעם לעמבערגער לאַגער האָב איך אין די דאָזיקע טעג אונטערגעהאַלטן אויף צווייערליי אופנים: דורך פאַסט־קאַרעספּאַנדענץ און דורך פאַרבינדלעך. אין אַכט נעמענדיק די סיטואַציע זעען ביידע אופנים אויס פאַנטאַסטיש, דאָך זענען זיי געווען גענוג ווירקזאַם. דער ערשטער אופן האָט אויסגעזען אזוי: כ'האַב געשריבן „נאַרמאַלע“ בריוו אויף דעם אַדרעס פון געוועלבו, וואָס האָט זיך געפונען אויף שויסקי־גאַס אין לעמבערג. נעבן דעם הויפּט־אַדרעס — אַ קליינער אומשולדיקער צושריפט: „פאַר בראַ־געקן“ (דאָס האָט באַדייט פאַר יאַקוב־אָוויטש, אַ מיטגליד פון דער געהיימער לאַגער־אַרגאַניזאַציע). אין געוועלבו פלעגן געמאַכט ווערן איינקויפן פאַר די ס. ס. פון לאַגער. דער אייגנטימער פון געוועלבו, דערהאַלטנדיק אַזאַ בריוו פלעגט אים אַריינלייגן צווישן דער סחורה וואָס איז איינגעקויפט געוואָרן פאַרן לאַגער. די סחורה פלעגט אַנקומען צו יאַקוב־אָוויטש, וועלכער פלעגט אַלץ (ווי דער בוכהאַלטער פון לאַגער) נאָטירן אין די ביכער און אַזוי אַרום האָט ער באַקומען דעם בריוו. מיט דעם דאָזיקן וועג איז געגאַנגען די פאַסט אויף צוריק. דער טעקסט פון בריוו האָט געמוזט זיין אַזאַ, אַז אויב ער זאָל אַריינפאַלן אין נישט געוונטשענע הענט, זאָל ער אויסזען זייער פּריוואַט און אינטים. דערצו האָט אונדו געדינט דער אַפּגערעדטער שיפר... צו דעם צוועק האָב איך, נאָך איידער כ'בין אַנטלאָפן פון לאַגער, פאַרפאַסט עטלע־כע „ראַמאַנסן“. איינעם — אַ פאַמיליען־ראַמאַנס, דעם צווייטן — אַ שניי־דערישן א. א. וו. אין שניידערישן „ראַמאַנס“ האָט „נייען“ געהייסן אַנט־לויפן. „מאַכן אן אַנצוג“ — אַרגאַניזירן דעם אַנטלויף. „פרעסן“ — פאַרן מיט דער באַן. „מאַס“ — אַנגעבן פּרטים צו דער „קענקאַרטע“, „לייוונט“ — פאַפּירן, „קאַנפּיטורן“ — מאַניסקריפטן א. א. וו. קאַנסעקווענט ביז די לעצ־טע פּרטים. דער תּוך איז אָבער נישט געלעגן אין די פּסעוודאַנימען, נאָר אין גאַנצן טעקסט, אין וועלכן די באַנצונג פון די פּסעוודאַנימען איז אויס־געקומען גאַנץ נאַטירלעך און לחלוטין נישט פאַרדעכטיק.

אַר ישע פאפירן

אַ מענטש וואָס האָט דעם לאַגער געקענט נאָר פון הערן, האָט וועגן אים געהאַט אַ פאַרשטעלונג ווי וועגן דער גרעסטער גרויליקייט. די פאַר-שטעלונג איז געקומען פון געפיל און נישט פון פּרעציזע פּרטים. פאַר מיר אָבער האָט „לאַגער“ מיט זיך פאַרגעשטעלט גאַנץ קאַנקרעטע ענינים. איצט, אין דער שעה קומט „דאָרט“ פאַר דער אפּעל. כ'האַב געזען אין דמיון יעדע בריגאַדע, פּנימער, באַוועגונגען. אָט זענען די דורכמאַרשן, מיט דעם גנבע-נען זיך פון די מענטשן פון איין אָרט אויפן צווייטן, אָט איז דער גאַנצער רעפּערטואַר פון שוידערלעכקייטן. אַרוישיקנדיק אויפּטראַגן צו די חברים אין לאַגער, האָט מען זיך יעדעס מאל געמוזט גענוי באַווסט מאַכן יעדן פּונקט, באַרעכענען אַלע מעגלעכע ענדערונגען, וואָס זענען פאַרגעקומען אין צווישן צייט. און די טויטע. און די איבריקע איבערטאָסירונגען.

דאָס ערשטע פּאַסט-קאָרטל, וואָס איז אָנגעקומען פון לעמבערג האָט צווישן געטון, אַז „איך האָב זיך טועה געווען, אויב איך האָב געמיינט, אַז עמעצער האָט איבער מיר געלאָזט כאַטש אין טרער.“ דאָס האָט באַ-דייט, אַז דער טויטער, וואָס האָט „געטראַגן“ מיין נאָמען האָט אויסגעפירט זיין ראָל. מיין עוקר זיין איז צו דער לאַגער-מאַכט נישט דערגאַנגען און האָט דעריבער קיין שום רעפּרעסיעס נישט אַרויסגערופן. זשוטע, וועלכע איז געפאַרן קיין לעמבערג מיט אינסטרוקציעס פון מיר און מיט אַ וויי-טערדיקן טראַנספּאָרט פון „קענקאַרטן“ האָט געברענגט עטלעכע בריוו (אין די „גריפּסן“, וועלכע זענען איבערגעגעבן געוואָרן דער פאַרבינדלעריין האָט נישט פאַרפליכטעט אַזאַ קאָנסעקווענטע פאַרזיכטיקייט, ווי אין די בריוו, וואָס זענען געשיקט געוואָרן מיט דער פּאַסט. זיי האָבן אָבער גע-דאַרפט זיין קורץ און זאַכלעך). טראַץ די אָנגענומענע פּרינציפּן זענען די בריוו פון לאַגער דאָך געווען לאַנג, פול מיט אַפּאַסטראַפּן און באַשווערונג-גען. דאָס לעצטע האָט געגעבן צו פאַרשטיין, אַז אין דער גרופּץ איז פאַר-געקומען אַ מחלוקה. דער און יענער האָט צוגעשריבן פון זיך, ווי ער וואַלט נישט געהאַט קיין צוטרוי צו דער בשותפותדיקער פאַרמולירונג. דערביי איז דאָס כאַראַקטעריסטישע אין די דאָזיקע בריוו געווען זייער לאַנגקייט. דאָס כּסדר אויסטייטשן די לאַגע, די השּבּעות. די דאָזיקע סמנים האָבן גע-וויזן, אַז ביי די חברים הויבט שוין אָן צו ריידן דאָס געפיל קעגן דער לאַגיק, די איינשטעלונג, אַז דער וואָס געפינט זיך אויסער די דראַטן, אויף

מיכאל באַרוויטש

דער „פריי“, קען זייער פיל אויפטון, מען דאַרף אים נאָר צוהיטן, רירן, איבערצייגן.

עס האָט זיך אָנגעהויבן דאָס געיעג מיטן טויט. די איבערצייגונג, אַז דאָרט שפּרייזט זי מיט ריזן־טריט האָט געהייסן שפּילן וואַ באַנק, קיין אַנדער עצה איז נישט געווען. די קראַקעווער פּריינד, וואָס האָבן געקענט די מאַגערקייט פון די מיטלען, האָבן געפרוּווט איבערצייגן: שיקנדיק דעם באַפעל צו אַנטלויפן, נעמט איר דאָך אויף זיך די אַחריות פאַרן גורל פון אַנטלאַפענעם!

אַחריות!

דאָס אַנטלויפן קען זיך איינגעבן, אַדער נישט. ביי אַ נישט איינגעגע־בענעם אַנטלויף דראָט דער טויט. טויט באַדייט אויך אַ געלונגענער אַנט־לויף, אויב מען וועט דעם אַנטלאַפענעם נישט קענען „איינאַרדענען“. דאָס איז אמת. ביי דער סיטואַציע איז דאָס אַבער געווען דער אמת פון אונדזערע באַבעס, וועלכע האָבן אָפּגערעדט פון אַ נויטווענדיקער אָפּעראַציע, ווייל ס'האָט זיך געטראָפן, אַז ביי אַן אָפּעראַציע איז מען געשטאַרבן. איך האָב געוויסט: ווער ס'וועט בלייבן אין לאַגער, וועט זיכער אומקומען. אַנטלויפן־דיק מוז ער... נישט אומקומען. כ'האָב געשיקט „קענקאַרטן“, אויפּטראַגן צו די „שרייפלעך“ (וואָס פאַרלייכטערן דעם אַנטלויף). כ'האָב אָנגעוויזן אַרטיקע מלינהס און פונקטן, כאַטש כ'האָב געוויסט, אַז זיי קענען דינען גאַנץ קורץ. אַבי אַרויסצוקריגן וואָס מער חברים פון לאַגער. דערנאָך וועט מען ווייטער טראַכטן. צייט!

טראַץ דער פיבערהאַפטיקייט איז די קאָמוניקאַציע גהינומדיק פאַ־מעלעך. אַמווייניקסטנס אין באַצוג צו דעם טעמפּאָ דאָרט. די בריוו שרייב איך ביי זיך אין שטוב. נישט איינמאַל אין דער אָנוועזנהייט פון פרעמדע מענטשן. מען מוז שרייבן מיט אַ רויקער מינע.

אין געדאַנק, ווי אין בוך, זענען פאַראַן „פּאָזיציעס“. אין געדאַנק, ווי אין בוך, באַצייכנט מען אונטערגענומענע שריט אין באַצוג צו נעמען. אין געדאַנק, ווי אין בוך, מאַכט מען ביי זיי באַמערקונגען, מען רוקט זיי איבער, אַדער מען טראַגט זיי איבער אויף אַ צווייטער זייט.

א. וואַרמאן (בראַנעק) איז אַנטלאַפן. ער איז אין וואַרשע. ער האָט

אַר ישע פאפירן

זיך קאנטאקטירט מיטן יידישן אונטערערד. ער שרייבט ראפארטן קיין קראקע אַלע עטלעכע טעג.

ס. קין (סטאַשעק) איז אַנטלאָפֿן און געפינט זיך אין אַ מלינה אין לעמבערג. צו די פונקטן וועלכע מען דאַרף געדענקען, דאַרף מען איצט אויך אַרייננעמען די דאָזיקע מלינה.

מוניא פערלמוטער (מאטקא) האָט מיט נאָך עטלעכע זיך דערשלאָגן אין וואַלד אַריין.

אינזשעניער לאדענהיים (אייסמאַן), וועלכער האָט פון קראַקע גאָר־נישט באַקומען חוץ אַ „קענקאַרטע“ און אַן „אַרבעט־שיין“, איז שוין אויסער די דראַטן. ער איז מודיע, אַז ער רעכנט אויס אויף זיין אייגענער אונטערנעמערישקייט. נאַטירלעך, זענען נישט אַלע ידיעות ענלעך צו די דאָזיקע. ס'זענען דאָ „דורכפאַלן“ און טויטע. ס'זענען דאָ טויטע, וואָס זייער דערמאָרדונג איז געקומען מיט טעג, מיט אַ טאָג, מיט שעהן פאַרן גע־פלאַנטן אַנטלויף. ס'זענען אויך דאָ אַפּזאָגן. יאַקובאַוויטש, וועלכער איז ביזן סוף געווען רויק און זיכער ביים צוטיילן אַנדערע הילף האָט פּלוּצים, באַ־קומענדיק פון מיר דאָקומענטן און דעם אַדרעס פון ערשטן פּונקט פון אַריינגיין אויף דער פּריי, באַשלאָסן דאָס אַלץ נישט אויסצונוצן. ער איז געווען אין לאַגער מיט זיין פּרוי און זון. „כ'בין אַ צו שווערער פאַרשוין — האָט ער געשריבן“. לאַנג האָב איך באַהאַלטן דאָס קאַרטל. אין דעם פּאַל איז קיין שום רייד נישט וועגן דעם, אַז אויף דעם אַפּזאָג האָט גע־ווירקט די מורא פאַר דער ריזיקאַלישקייט פון אַנטלויפן. כ'האָב געקענט זיין געדאַנקענגאַנג. ער האָט גענוג געהאַט די „וועלט“. ער האָט באַוווּסט־זיניק אויסגעקליבן דעם טויט צוזאַמען מיט זיין משפּחה. „ס'איז נישט ווערט צו לעבן —“ האָט ער זיך אַמאָל מיר פאַרטרויט, ווען איך בין נאָך געווען אין לאַגער. קומענדיק צו דעם באַשלוס האָט ער אָבער אויף אַ מי־נוט נישט אויפגעהערט צו זיין אַקטיוו אין דער לאַגער־אַרגאַניזאַציע. דעם טויט קען מען אויסוויילן פאַר זיך, אָבער נישט פאַר אַנדערע. פאַר אַנדער־רע דאַרף מען טון אַלץ, וואָס מען קען טון. אין קעגנפּאַל וואַלט דער טויט נישט געווען קיין רעאַליזירונג פון אַן אייגענער מאַראַלישער קאַנקלוזיע, נאָר אַ באַווייז פון שוואַכקייט, אַ באַווייז פון אַנטלויפן פון די לעבנס־אויפ־גאַבן. ער האָט זיך דעריבער ווייטער געפונען אויף זיין פּאַסטן. און טאַקע

מיכאל בארוויטש

באלד איז געקומען פון „דארט“ די ידיעה, אז יאקובאוויטש און אקסער געפינען זיך אין בונקער (1) אין צוזאמענהאנג מיט אן „אריינפאל“ ביי אן אנטלויף.

רישעק אקסער איז געווען א פרעכטיקער בחור. איינער פון די, וואס פארנעמענדיק א הויכן אַמט אויפן לאַגער-„אַלימפ“ (ער האָט געפירט דעם „אַרבייטס-איינזאַץ“) האָט ער זיך קיינמאָל נישט פאַרפלעקט מיט אַ קלייני-ניקייט. די גאַנצע צייט — אין קאַנטאַקט מיט מיר אין דער אַרגאַניזאַציע. די גאַנצע צייט — רירעוודיק, מוטיק און איבערגעגעבן. כ'האַב געשיקט צו אים עטלעכע מאָל. אַ זון פון אַ באַקאַנטן יידישן אַדוואָקאַט, האָט ער געהאַט שוין, אָן מיין הילף, אַ מלינה, אין שטאַט, זיין מוטער האָט געווינט אויף „פאַפירן“ אין וואַרשע. ער האָט געקענט דאָרט אַהין פאַרן. ער האָט אָבער אַפגעוואַרט. ער האָט געגלויבט, אַז אין שייכות מיט די טעכנישע מעגלעכקייטן, וואָס עס גיט אים זיין „רעסאָרט“, וועט זיין פליטה פאַר אים קיינמאָל נישט זיין צופיל ריזיקאַליש. זיין אַנטלויפן וואָלט אָבער געמוזט אַרויסרופן רעפּרעסיעס בנוגע די געבליבענע, וואָרעם די פליטה פון רע-פּערענט פון „אַרבייטס-איינזאַץ“ וואָלט זיך נישט איינגעגעבן צו „פאַר-ווישן“. עס איז געקומען דער „אַריינפאַל“ צוליב אַ פרעמדנס אַנטלויפן. פון בונקער האָט ער זיך נאָך אַרויסגעקריגן לעבעדיק, אָבער אין אַ נייער לאַגער-סיטואַציע, מיט נייע פאַרשונוגען לגבי אים. וועגן אַנטלויף האָט שוין קיין רייד נישט געקענט זיין.

עס האָט געפייניקט דער געדאַנק וועגן דעם יידישן שרייבער ירח-מיאל גרין. וועגן דעם זשורנאַליסט און כלל-טוער דוד פרענקעל, איינער פון די נאַענטסטע צו דער לאַגער-אַרגאַניזאַציע. טראָץ מיינע אַנשטרענגונגן גען איז מיט זיי תמיד עפעס געשען, וואָס האָט פאַרפלאַנטערט זייער אַנט-לויפן. עפעס נישט קיין געלונגענער שריט ביי די ערשטע צוגרייטונגען צום אַנטלויפן, עפעס אַ מורא פאַר דער אומבאַווסטקייט. שפּעטער — אַ בקשה וועגן אַ גענויערער באַצייכענונג ווי אַזוי איך טראַכט זיי „איינצואַר-דענען“. כ'האַב פאַרביטן די ליפּן. די צייט איז געלאָפּן.

דאָרט האָט געווירקט די שרעק פאַר דער ריזיקאַלישקייט פון אַנט-

(1) אסורים פון לאַגער. דער בונקער אין לאַגער איז געווען ווי אַ „פאַר-צימער“ פון טויט.

אַר ישע פאפירן

לויפן. אין דעם ענין פון אנטלויפן האט מען אבער קיינעם נישט געקענט ארויסהעלפן, פארבייטן. מען האט נישט געקענט אנטלויפן פאר יענעם. אט די מורא פארן אנטלויפן האט אומגעבראכט דעם בארימטן וויסנשאפט-לער, דאצענט פון לעמבערגער אוניווערזיטעט גריפל, וועלכער האט שוין אלץ געהאט גרייט צו דער פליטה, צוגעשיקט דורך אונדז פון קראקע. אט די מורא...

אחריות! וויפל זאכן און באגריפן האבן זיך דעמאלט אויסגעמיטן. זוכנדיק מיט גוואלד אַנשפאַר־פונקטן, האב איך שוין געהאט דעם הסכם פון די קראקעווער חברים אויף דעם אנטלויפן פון לאַגער און אויפן ברענ-גען קיין קראַקע, צווישן אַנדערע, פון רענע איידעם. («עלושביעטאַ») די קאַנדידאַטקע איז געווען אן אינטעליגענט ניינצינעריק מיידל, וואָס האָט פאַרמאָגט די אַזוי גערופענע «הערלעכע באַדינגונגען», צ. ב. «אַ גוטן אויסזען», אַ גוטע פּוילישע אויסשפּראַך, אַ באַהערשטקייט. עס וואָלט פאַר איז גענוג געווען «פאַפּירן» און דאָס ריכטן מיט אירע ערשטע שריט. אַרויסשיקנדיק די פאַרבינדלערין, האָב איך אַבער פאַרדאַפּלט מיינע באַ-פעלן. עס האָט מיר נישט געגעבן קיין רו דער געדאַנק וועגן דעם, אַז אין לאַגער געפינט זיך נאָך די צוועלף־יעריקע יאַנקאַ העשעלעס, וועלכע איז אין דער לאַגער־אַרגאַניזאַציע אריין דורך אירע לידלעך. כ'האָב זיך צוגע-זאָגט צו ראַטעווען דאָס קינד 1). מיינע קראקעווער חברים, וואָס האָבן מסכים געווען, אַז מען זאָל זי אַרויסציען פון לאַגער, האָבן געהאַלטן, אַז דאָס «איינאַרדענען» אַ קינד דאַרף אַנדערש באַזאָרגט און באַקלערט ווערן. פאַמעלעך און מיטשבידק, לויט דער ריי. מיך האָט אַבער נישט צורו גע-לאָזט דער געדאַנק צי די דאָזיקע «ריי» וועט נישט קומען אַמאַל... צו שפעט. דעריבער האָב איך, אין דער לעצטער מינוט, אַרויסשיקנדיק די פאַרבינדלערין, אויף אייגענער האַנט געענדערט דעם באַשלוס. כ'האָב עלזשביעטען און יאַנקען געהייסן אַנטלויפן צוזאַמען. אין עטלעכע טעג אַרום קומט זשוטע צופאַרן מיט ביידן. ווי אויף צולהכעיס — אַ צוגאַב צו די צרות — האָט אַקוראַט «אַנגעזעצט» דער חבר, וועלכער האָט זיי גע-דאַרפט «אַפּנעמען» אויפן קראקעווער וואָקאַל. זשוטע קומט צולויפן צו

1) פאַרגלייך: מיין «ליטעראַטור אין לאַגער» און: יאַנקאַ ה. «מיט די אויגן פון אַ 12־יעריק קינד», ווי אויך די אַנטאַלאָגיע: «דאָס ליד וועט אַרויסגיין גאַנץ».

מיכאל באַרוויטש

מיר. הילפלאז דרייען מיר זיך זאָלבעפערט אַרום איבער די גאַסן. ס'איז שפעט. קאַלטער האַרבסט. די אַנטלאָפּענע — אין לייכטע, זומערדיקע בלוז-קעלעך — זענען מיד און פאַרקילט. מען מאַביליזירט — ווי תמיד — די מאַריאַנסקאַ. האַרט פאַר דער פּאַליציי-שעה קומט זי מיט מיעטשיסלאָון און הויבט אָן מיט שטרענגע אויסריידן אויף דער טעמע פון „אומאַפּאַרנט-וואַרטלעכקייט“:

— ווי האָט מען געקענט — זאָגט זי — ברענגען צוויי מיטאַמאַל, ווי-באַלד דו האָסט געוויסט א. א. זו.

אויף דער גאַס ווערט וואָס אַמאַל גרעסער, נערוועזער די באַוועגונג. מענטשן איילן זיך אַהיים אין זייערע שטובן פאַר דער פּאַליציי-שעה. איך זאָג רויק:

הער, מאַרישע! אויב עס גייט דיר בלויז אין דיין גערעכט זיין, ביסטו אין אַרדענונג. האָסט מיר טאַקע איבערצייגט, אַז אין הורט טאָר מען נישט. פאַרפאַלן. האָסט נישט קיין פליכט...

איצט האָט זי געקוקט אויף מיר מיט כעס צוליב דעם, וואָס איך דערוועג זיך צו טראַכטן, אַז טראַץ אַלע גערעכטיקייטן, גייט זי זיך אָפּ-וואַשן די הענט אין אַזאַ קאַנקרעטן פאַל, ווען עס דראַט אַ געפאַר, ווען מען דאַרף הילף. איך האָב געוויסט, אַז אַזוי וועט עס זיך ענדיקן. יאַנקאַ איז דערווייל אַוועק צו מאַריאַנסקאַ אין שטוב (וואָס איז אַגב אויך געווען באַדראַט).

וואָס נוגע דער „פאַראַנטוואַרטלעכקייט“? אין דער שפעטערדיקער אַנטוויקלונג פון געשעענישן איז עלזשביעטע אומגעקומען. יאַנקאַ האָט זיך גליקלעך דערהאַלטן. זי לעבט. אַזוי האָט אויסגעזען די מאַטעריאַליזירונג פון דער פאַראַנטוואַרטלעכקייט אין דער פּראַקטיק.

**

באַלד נאָכן אַנקומען קיין קראַקע, האָב איך אָנגעבונדן אַ קאַנטאַקט מיט דעם יידישן אונטערערד אין וואַרשע. מאַריאַנסקאַ, וועלכע איז צוואַ-מען מיט זשעגאַטען אַרויסגעפאַרן אויף דער זיצונג פון „ראַט צו העלפן ייִדן“, האָט מיר געברענגט בריוו פון צביה לובעטקיין, („צעלינאַ“), פון דר.

אַרײַשע פּאַפּירן

לעאַן פּיינער („מיקאַלאַי“) און פון דר. אַדאַלף בערמאַן („באַראַווסקי“). דער דאָזיקער קאַנטאַקט האָט פון דעמאָלט אַן אַנגעהאַלטן. קיין וואַרשע איז גע- גאַנגען אַ טייל פון דעם אַרכיוו-מאַטעריאַל און מאַטעריאַלן צו די אומלע- גאַלע אויסגאַבעס. עס האָט אויך אַנגעהאַלטן (כאַטש מיט איבעררייסן) דער קאַנטאַקט אין לויפּנדיקע פּראָגן.

אומאַפּהענגיק דערפון און אומאַפּהענגיק פון די אַרטיקע ענינים האָט אויך, אויף וויפּל דאָס איז נאָר מעגלעך געווען, אַנגעהאַלטן אַ קאַנטאַקט מיט די אַנטלאָפּענע פון דעם „יאַנאַווער“ לאַגער. אַפּטמאַל האָט מען עמיצן אויף גיך געדאַרפּט בייטן די „פּאַפּירן“, אַן אַנדערמאַל — פאַרשאַפּן אַ נייעם וווינ-פּונקט, אַדער שיקן הילף; געלט פון ראַט צו העלפּן יידן. נישט איינעם פון די אַנטלאָפּענע האָבן מיר תּיכּף פאַרלוירן פון אויג. זיי האָבן זיך דורכגעשלאָגן מיט אייגענע מיטלען. ערשט נאָך דער מלחמה האָבן מיר זיך וועגן דעם דערוווסט. אַנדערע זענען אָבער אַריינגעפאַלן און גע- פאַלן בעת דער „אַרבעט“ ווי ס'איז געווען דער פאַל מיט א. וואַרמאַן. ס'איז אויך אומגעקומען עלזשביעטע. דער גרעסטער טייל אָבער האָט דורכגע- האַלטן. זיי לעבן.

IV

דער ענין פון דר. מיכאל ווייכערט און פון „יוס“.

קראַקע איז געווען די הויפט־שטאָט פונעם „גענעראַל־גווערנעמאַן“. דאָ האָט אין קעניגלעכן שלאָס געווינט און אַמטירט דער הערשער פונעם אונטערדריקטן פוילן, דער גובערנאַטאָר פראַנק. דאָ האָבן זיך געפונען די צענטראַלע אינסטיטוציעס און אַמטן; אין שייכות דערמיט אַ גרויסע צאָל דייטשן; פּאָליציי, מיליטער און ציווילע.

אין דער צייט, וועגן וועלכער מיר רעדן, איז שוין קראַקע געווען „יודנרייך“. מיט אַנדערע ווערטער: די דאָזיקע שטאָט — אַזוי ווי לעמבערג פון וואַנען איך בין געקומען — האָט שוין געהאַט הינטער זיך צאָלרייכע „אַקציעס“ און די אויסמאַרדונג פון די צענדליקער טויזנטער מענטשן. דער געוועזענער ייִדישער קוואַרטאַל איז שוין געווען באַווינט דורך קריסטן, צווישן וועלכע עס זענען געווען אַ סך אַזעלכע, וואָס די דייטשן האָבן גע־האַט אַרויסגעיאָגט פון זייערע אַמאָליקע דירות.

די שארית הפליטה פון די קראקעווער יידן האָט זיך געמאַטערט און מאַסנווייז געפּאָלן אין לאַגער פון דער קראקעווער פּאַרשטאָט — פּלאַשאַו. אין שטאָט איז שוין — פאַרשטייט זיך — פאַרשוונדן יעדער שפור פון די צענדליקער ייִדישע אינסטיטוציעס, וואָס זענען דאָרט אַמאָל געווען טע־טיק. עס האָט נאָך אַלץ עקזיסטירט איין אינסטיטוציע, אַ נייע, אַ געשאַ־פענע שוין בעת דער אַקופּאַציע. דאָס איז געווען די „יוס“ (Jüdische Unterschtüzung Stelle) וואָס האָט אין פּרינציפּ געהאַט פּילאַנט־ראַפּישע אויפגאַבן, און אין שפּיץ פון וועלכער ס'איז געשטאַנען דר. מיכאל ווייכערט.

אַרִישֶׁ פּאַפִירן

ווען איך בין אָנגעקומען קיין קראַקע זענען מיינע ידיעות וועגן „יוס“ שוין געווען פאַרעלטערט. מיט צוויי יאָר פּריער (ד. ה. סוף 1941 אָדער אין אָנהייב 1942) איז קיין לעמבערג געקומען אַן אָפיציעלער פאַרשטייער פון „יוס“ דר. עליאש טיש. זיין ציל איז געווען צו קומען צו אַ הסכם מיטן אָר-טיקן „יודענראַט“ וועגן פּאָלגנדיקן ענין:

צווישן זיינע פאַרשידענע אָפטיילונגען האָט דער לעמבערגער „יודנ-ראַט“ געהאַט געשאַפן אַ רעסאָרט פון הילף פאַר אַרעמע און קראַנקע (ד. א. ג. „Fursorge Abteilung“) פאַרשטייט זיך, אַז אין פאַרגלייך מיט דער שוידערלעכער ווירקלעכקייט, איז די אויסוויקונג פון דער דאָזיקער אָפטיילונג געווען אַ נישט פּראָפּאַרציאָנעל קליינע. די אָפטיילונג האָט אָבער געטון, וואָס זי האָט נאָר געקענט; זי האָט אַרגאַניזירט די פאַרטיילונג פון אַלטע מלבושים, געגעבן אונטערשטיצונג, געשאַפן קיכן א. א. וו. דר. טיש איז געקומען מיט אַ פאַרשלאָג אויסצוטיילן די דאָזיקע פּילאַנטראָפּישע טעטיקייט פון די ראמען פונעם „יודענראַט“ און שאַפן אַ לעמבערגער אָפ-טיילונג פון דער קראַקעווער „יוס“. די מיטגלידער פונעם לעמבערגער „יודענראַט“ האָבן זיך דעם פאַרשלאָג אַנטקעגנגעשטעלט. אַ חוץ די אַרגו-מענטן פון אַדמיניסטראַטיוון כאַראַקטער, האָבן זיי (גאַנץ אָפן) באַנוצט דעם פּאָלגנדיקן אַרגומענט: די דאָזיקע אָפטיילונג איז איינע פון דער קליינער צאָל „יודענראַט“-רעסאָרטן (און פּאַקטיש דער איינציקער אַקטיווער). וועל-כע אַרבעטן לטובת יודן און נישט קעגן זיי. אויב מען וועט זיי אָפטיילן פונעם „יודענראַט“, וועט זיך ענדיקן דערמיט, אַז דער גאַנצער פאַרדינסט וועט פאַרשריבן ווערן אויף דער קאַנטע פון קראַקעווער „יוס“, (נישט גע-קוקט דערויף, וואָס די מיטלען פאַר דער דאָזיקער פּילאַנטראָפּישער טע-טיקייט וועלן ווייטער מוזן געשאַפן ווערן פון די אַרטיקע רעסורסן). און דער לעמבערגער „יודענראַט“ וועט זיך פאַרנעמען אויסשליסלעך מיט דער „שמוציקער מלאכה“¹).

1) פאַרמעל (און אויך אין די אַדמיניסטראַטיווע פּרטים) האָט זיך יענע מיי-נונג פאַרשידנהייט פאַרגעשטעלט אַ ביסל אַנדערש, און אויף אַ מער „דיאַלעקטישן“ אָפן; ווייכערט (וועלכער האָט שוין פּריער באַזוכט לעמבערג) האָט דאָרט נאָמי-נירט אַ פאַרשטייער פון דער „יוס“ (אין דער פּערזאָן פון ד״ר לייב לאַנדוי). די מאַכערס פון „יודענראַט“ זענען אַרויסגעטרעטן קעגן זיין באַשלוס און האָבן דעם ניי-נאָמינירטן באַשווערט די אַרבעט ווי ווייט מעגלעך. זייער שטעלונג

געענדיקט האָט זיך מיט אַ פּשרה.

במשך פון די עטלעכע טעג, וואָס דר. טיש איז געבליבן אין לעמ-
בערג, האָט ער — אומאָפהענגיק פון די אונטערהאַנדלונגען — מיטן „יו-
דענראַט“, אָפּגעהאַלטן אַ מין פּריוואַטע זיצונג מיט אַ ריי געקליבענע פּאַר-
מלחמהדיקע עסקנים. ער האָט וואַרשיינלעך געוואַלט אַזוואַרום שאַפן אַ דרוק
פון אויסנווייניק. אויך איך בין געוואָרן פאַרבעטן.

צו דער זיצונג בין איך נישט געגאַנגען. אַזוי ווי איך בין אָבער ביי
דער דאָזיקער געלעגנהייט געווייר געוואָרן וועגן דר. טיש (וועמען איך
האַב גוט געקענט פון קראַקע) קומען קיין לעמבערג, האָב איך אים געבעטן
(דורך דער פּאַרמיטלונג פון דוד פּרענקל) מיט מיר זיך פּריוואַט צו טרעפן;
איך האָב פשוט געוואַלט אים אויספּרעגן וועגן קראַקע, וווּ איך האָב געהאַט
איבערגעלאָזט אַלע מיינע נאָענטע. דער צוזאַמענטרעף איז געווען אַ קור-
צער. טיש האָט נישט געהאַט קיין צייט. אויף מיינע פּראַגן וועגן די קראַ-
קעווער יידן, האָט ער געענטפּערט בלויז מיט אַ זיפּץ. און באַלד איבער-
געגאַנגען (אַגב אויך אין קורצע ווערטער) צום ענין „יוס“. אויף דעם האָב
איך ווידער געענטפּערט אויסמיידנדיק (און אויפּריכטיק), אַז מיין מיינונג
האָט אין דעם פאַל קיין שום באַדייטונג, ווייל נישט נאָר, וואָס איך בין אין
געגעבענעם מאַמענט פּולשטענדיק אַ פּריוואַטער יחיד, נאָר איך האָב אויך
נישט קיין געלעגנהייט אויסצודריקן מיין שטעלונג פאַר די מענטשן, וועל-
כע וועלן וועגן דעם ענין דעצידירן.

שפעטער האָב איך נאָכאַמאָל זיך אַנגעשטויסן אויף דעם ענין פון
„יוס“. דאָס מאָל שוין אין יאַנאַווער לאַגער. געשען איז דאָס אַזוי: צווישן
די אסורים, וועלכע האָבן זיך טיילמאָל קאַמוניקירט מיט מיין קאַנספּיראַ-
טיווער גרופּע האָט זיך אויך געפונען בורשטיין, פון ווילנע. אין שייכות
מיט דער הילף-אַקציע, וואָס מיר האָבן אַרגאַניזירט פאַר די הונגעריקע

האַבן זיי מאַטיווירט דערמיט, אַז דער דעלעגאַט דאַרף האָבן הינטער זיך (מאַ-
ראַליש?) סאַציאַלע כוחות (!!!) און ד"ר לאַנדווי האָט זי כּלומרשט נישט געהאַט.
אין דער אמת: ד"ר לאַנדווי איז געווען אַ מענטש פון באַזונדערער אַנשטענדי-
קייט, מיט אַלגעמיין אַנערקענטן אויטאָריטעט און מיט דעם בעסטן ווילן. דער
ריבער (אין דעם פאַל) איז געווען גערעכט ווייכערט. ביי די קעגנער האָט זיך
געהאַנדלט וועגן אינטערעסן פון זייער קליקע.

קאלעגן, איז בורשטין צו מיר געקומען מיט אַ פאַרשלאַג צו באַקומען הילף מחוץ דעם לאַגער.

— „איך האָב זיך דערוווסט, — האָט ער מיר געזאָגט — אַז אין קראַקע איז נאָך ווייטער אַפּיציעל טעטיק די „יוס“. איר טעטיקייט באַ- שטייט טאַקע אין געבן הילף פאַר די לאַגערן. דר. ווייכערט פירט ווייטער אַן מיט דער דאָזיקער אַרגאַניזאַציע. איך קען אים פּערזענלעך. ס'איז מיר אַפּילו געלונגען איבערצושיקן אים דורך עמעצן אַ פאַר ווערטער און צו באַקומען אויפן זעלבן וועג אַן ענטפּער. דר. ווייכערט איז גרייט דאָס צו באַהאַנדלען, ער פּאָדערט אָבער מען זאָל צו אים אָנשרייבן וועגן דעם ענין אַן אַפּיציעלע ווענדונג.“

איך האָב אָנגעקוקט בורשטינען (וועלכער איז געווען אין לאַגער בלויז אַ קורצע צייט) ווי אַ מענטש, וועלכער גיט זיך נישט אָפּ קיין דין וחשבון פון דעם וווּ ער געפינט זיך. אין יאַנאַווער לאַגער האָט דאָס געפינען ביי אַ „פּליכטלינג“ פּאַפּיר אָדער אַ בלייפּעדער באַדייט טויט. דאָס הייסט אַגב נישט, אַז קיינער פון די אסורים האָט נישט געהאַט פון צייט צו צייט פאַר פיר אָדער אַ בלייער. דער פאַרשלאַג פון „אַפּיציעלער קאַרעספּאַנדענץ“ האָט אָבער באַדייט, אַז, אָדער דר. ווייכערט האָט געחזקט פון דעם ווייט- פאַרוואַרפענעם „פּעטענט“, אָדער, אַז ער האָט — נישט געקוקט אויף זיין טעטיקייט אין דער „לאַגער-בראַנזשע“ — נישט געהאַט קיין שום באַגריף וועגן דער סטרוקטור פונעם יאַנאַווער לאַגער (1).

און אַט האָב איך איצט, נאָך מיין קומען קיין קראַקע אין סעפטעמבער 1943, ווידער אָנגעטראַפּן אויף דעם ענין פון דר. ווייכערט און פון זיין „יוס“. דאָס מאָל איז שוין אָבער דער גאַנצער ענין געווען פולשטענדיק רייף. אין דער צווישנצייט, האָט די זאָך אַדורכגעמאַכט אַלע עטאַפּן און זי איז שוין געוואָרן שטאַרק דרינגענדיק. אַזוי האָבן מיר דעם ענין פאַר- געשטעלט קודם כל מיינע חברים פון פ. פ. ס. אַדאַם ריסיעוויטש און סטאַניסלאָוו וואַיטשיק, סטאַניסלאָוו דאָבראַוואַלסקי, (נישט קיין יידן), און שפּעטער מאַריאַנסקאַ (וועלכע איז ווי שוין געזאָגט — געווען די יידישע

(1) נעמענדיק אין אַכט, אַז ער האָט טאַקע געשיקט אַפּיציעלע הילף אין די לאַגערן פון פּלאַשוו און סקאַרזשיסקאַ בין איך גענייגט אָנצונעמען די צווייטע מעגלעכקייט.

פאַרשטייערין אינעם אונטערערדישן ראַט פון הילף פאַר יידן. זיי האָבן אַלע, איינער נאָכן אַנדערן, מיר דערקלערט, אז זיי האָבן טאַקע געוואָרט אויף מיר, כדי דעם ענין דעפיניטיוו צו לייזן. לויט זייער פאַרשטעלונג האָט דער ענין (וואָס האָט נאָך דער מלחמה גורם געווען פאַרשטענדלעכע ליידנשאַפטלעכע דיסקוסיעס און איז נאָך ביז היינט צו טאָג אַ זייער אָנגע-ווייטיקטער) אויסגעזען אַזוי:

— אין ערשטן פעריאָד פון איר עקזיסטענץ האָט מען די „יוס“ גע-קענט באַטראַכטן ווי אַ פּילאַנטראָפּישע אינסטיטוציע. מיט דער צייט אָבער האָט זיך די לאַגע געענדערט. די דייטשן האָבן אויסגעמאַרדעט מיליאָנען יידן. אין איצטיקן מאָמענט (1) איז שוין זייער מערדערישע אַרבעט איינגע-לעך פאַרענדיקט אויף דעם דאָזיקן אָפּשניט. אויף דער פּריי זענען שוין איבערהויפט נישט פאַראַן קיין יידן; וואָס שייך די לאַגערן, ווערן זיי אויך איינער נאָכן אַנדערן „ליקווידירט“. עס זענען שוין נישטאָ קיין שום ספקות. טאָ צוליב וועלכע סיבות דערלויבן די דייטשן פאַרצוועצן די פּילאַנטראָ-פּישע טעטיקייט פון „יוס“? אפשר מיטן צוועק אָפּצוראַטעווען פון הונגער-טויט אַ הייפל יידן, אין דער צייט ווען זיי מאַרדן אויס יעדן טאָג טויזנטער? — די הילף, וואָס די „יוס“ קען געבן פאַר די לאַגערן איז אַ באַ-גרענעצטע. דערפאַר אָבער האָט די עקזיסטענץ פון „יוס“ געהאַט אַן אַב-דערע פּונקציע און אַנדערע „אָספעקטן“. קודם כל די מיטלען, מיט וועלכע עס דיספּאָנירט דר. ווייכערט, ווערן געשיקט פון אויסלאַנד... די דאָזיקע טראַנספּאָרטן אַנטהאַלטן נישט בלויז לעבנסמיטל, נאָר אויך מעדיקאַמענטן, פון וועלכע די דייטשן נעמען צו אַ גרויסן חלק פאַר זיך. אזוי אַרום באַ-קומען זיי אַ דאַנק דר. ווייכערט ווערטפולע רפואות, וואָס פעלן זיי אַזוי שטאַרק אויס.

— נאָך וויכטיקער איז אַ צווייטער אָספעקט: באַקומענדיק רעגולערע קוויטונגען פאַר דער הילף, וואָס זיי שיקן (קוויטונגען וואָס זענען אונטער-געשריבן דורך אַ מענטש, וועלכן זיי קענען), קענען די אויסלענדישע יידן גלויבן, אז דאָס פּוילישע יידנטום לעבט נאָך. די עקזיסטענץ פון „יוס“ שטיצט די פּאַלשע דערקלערונגען פון די דייטשן (וועלכע האַלטן אין איין

(1) אין די לעצטע חדשים פון יאָר 1943.

אַרײַשע פּאַפּירן

שרײַען, אַז די ידיעות וועגן די מיליאָניקע מערדערייען זענען אַן אויס־טראַכטעניש פון דער אַליאירטער און ייִדישער „גרויל־פּראָפּאַגאַנדע“ (1). — צוליב די און נאָך אַנדערע סיבות שטעלט די „יוס“ מיט זיך פאַר אַ נעסט פון קאלאבאראציע און זי דינט די דייטשן אויף אַ דאָפּלן אופן: קודם כל פּראַקטיש — אַ דאַנק איר באַקומען זיי ווערטפולע מעדיקאַמענטן און שנית — ווי אַ פּראָפּאַגאַנדע מיטל פאַר אויסלאַנד. ווען מען נעמט אין אַכט דעם גורל פון דער ייִדישער באַפעלקערונג איז די „יוס“ איינע פון די צומייסטן פּערפידע אימפּרעזעס וואָס דער אַקופּאַנט האָט אויסגעטראַכט. אונדזער פּאָדערונג איז דעריבער אַ קלאַרע: דער „יוס“ מוז פאַרשווינדן. די זעלבע פּאָדערונג שטעלט אויך די ייִדישע אונטערערדישע אַרגאַניזאַציע (2), וועלכע איז טעטיק אין וואַרשע, און מיט וועלכער מיר שטייען אין קאָנטאַקט. — די „יוס“ (און דאָס וויכטיקסטע, אין שייכות מיט איר, אירע קאָנ־טאַקטן מיט אויסלאַנד) שטיצט זיך איינגטלעך אויף איין מענטש: דר. ווייִ־כערט. מיר האָבן אים פאַרגעשלאָגן, ער זאָל זיך אַפּרוקן און פאַרגעלייגט אים אַ באַהעלטעניש, אין וועלכן ער וואַלט געקענט איבערלעבן די מלחמה. ווייכערט זאָג זיך אָפּ. דער ענין מוז אָבער ליקווידירט ווערן און דאָס ווי צום שנעלסטן. זינט אַ געוויסער צייט וואַרטן מיר שוין אויף דיר און מיר האַלטן, אַז דו מוזט שוין איצט די זאך דעפיניטיוו דערליידיקן.

דאָס ביוראָ פון „יוס“ האָט זיך געפונען נישט אין לאַגער (ווי מען האָט פאַרשפּאַרט די ביז־איצט לעבנגעבליבענע יידן), נאָר אין שטאָט, אין אַ געוויינלעך הויז, אויף אַ געוויינלעכן אַדרעס. דר. ווייכערט האָט נישט

(1) ווי אַ דערגענונג: אין אַן אַנדער קאַפיטל פון דעם דאָזיקן בוך (וועגן יידן „אויף פּאַפּירן“ אין דייטשן רייך און אין אַנדערע לענדער), וועלן דער־מאַנט ווערן אייניקע יידן, וועלכע עס איז געלונגען, בשעת דער מלחמה, צו קומען קיין סקאַנדינאַויע. צוויי פון זיי (פאַלקמאַן און קעלער) האָבן מיר דער־קלערט, אַז ווען זיי זענען אַנגעקומען אין דעם גייטראָלן שוועדן האָבן זיי די אַרטיקע יידן געפּרעגט פאַרוואָס זיי זענען אַנטלאָפּן פון פּוילן און האָבן נישט געוואַלט גלויבן זייערע דערציילונגען. די שוועדישע יידן זענען געווען איבער־צייגט, אַז דאָס פּוילישע יידנטום לעבט און ווי אַ באַווייזן האָבן זיי טאַקע געוויזן קוויטונגען אונטערגעשריבענע דורך ד״ר ווייכערט.

(2) נאָך דער מלחמה האָט יצחק צוקערמאַן (אַנטעק) דערקלערט, אַז די ייִדישע קאַמף־אַרגאַניזאַציע האָט שוין פּריער געהאַט אַרויסגעטראַגן אַ טויט־אורטייל אויף ד״ר ווייכערט. לשם פּשוטער דערקלערונג וויל איך צוגעבן, אַז מיינע חברים פּאָליאַקן האָבן מיר דעמאָלט וועגן דעם אורטייל נישט געזאָגט. און איך גלויב נישט, אַז זיי האָבן וועגן אים געוואוסט.

מיכאל בארוויטש

געוויינט אין לאַגער, פון וואַנען מען וואַלט אים אונטער אַ שמירה געמוזט פירן אין ביראָ אַריין (אַזוי ווי מען האָט אַנדערע יידן געפירט צו דער אַרבעט). ער האָט געוויינט מיט זיין משפּחה אין שטאָט. פּריוואַט, אַזוי ווי יעדער, אַרישער איינוווינער און ער איז אַפילו באַפרייט געוואָרן פון דער פּליכט צו טראָגן דעם „ידישן“ צייכן. אין אַ שטאָט, וואָס איז געווען „ריין פון יידן“ האָט אַזאַ באַפרייאונג באַדייט אַ גאָר גרויסע פּריווילעגיע.

**

איך האָב דעריבער געדאַרפט אַדורכפירן מיט ווייכערטן אַ דעציי-דירנדיקן שמועס. דעם צוזאַמענטרעף האָט געזאָלט דערליידיקן סטאַניס-לאָו דאָבראַוואַלסקי. איך האָב מיך געוונדערט, וואָס מיינע חברים (נישט יידן) האָבן נישט קיין מורא צו קאַנטאַקטירן זיך מיט אַ מענטש, וואָס גע-ניסט פון פּריווילעגיעס, וועלכע קענען פאַרשידנאַרטיק אויסגעטייטשט ווערן. דאָבראַוואַלסקי האָט מיר אַבער געזאָגט:

— ניין. ווייכערט איז נישט קיין מסור און נישט קיין פּראָוואַקאַטאָר. איך גלויב אַפילו נישט, די דייטשן זאָלן דאָס פון אים פאַדערן. ער האָט זיינס אַ רעסאָרט, צו וועלכן ער איז ווי געבוירן. ער איז אינטעליגענט, שאַרפּזיניק און פעיק... אַ חוץ דעם איז ער וואַרשיינלעך נאָך אין די ווינד-לען געווען אַ ביראָקראַט און אַ „לעגאַליסט“.

איך וויל אונטערשטרייכן ביידע טיילן פון דער דאָזיקער באַצייכע-נונג מיט דער זעלבער ערנסטקייט. ערשטנס האָט מען ווייכערטן נישט נאָר נישט באַשולדיקט, אין וועלכע עס זאָל נישט זיין פּאָליצייאַישע מעשים, נאָר מען האָט אויך געהאַט פאַרטרויען צו זיין דיסקרעציע. אין אַלגעמיין האָט מען נישט געהאַלטן פאַר נויטיק צו זיין באַזונדער איינגעהאַלטן אין די געשפּרעכן מיט ווייכערטן. (אַגב איז מען אין יענע טעג געווען גאָר פאַרזיכטיק נישט נאָר מיט פאַרדעכטיקע מענטשן, נאָר אויך מיט צייטוויי-ליק „נישט קאַנטראַלירטע“, אַדער נישט גענוג באַהערשטע און לייכטזי-ניקע). מען האָט געשעצט זיין אינטעלעקטואַלן ניוואַ און די אַרגאַניזאַטאָ-רישע פעיקייטן.

דערפאַר אַבער האָבן די אַנדערע שטריכן זיינע און דהינו די ביו-

אַרִישַׁע פּאַפִיר?

ראַקראַטיע און דער „לעגאַליזם“ פאַרוקט דעם גאַנצן פּראָבלעם אין אַ טעמפּ ווינקל. אומאַפהענגיק פון דער עצם זאך, האָבן זיי גורם געווען גע- וויסע דערשיינונגען, וועלכע זענען, נאָך דער מלחמה, געוואָרן די סיבה פון פּערזענלעכע פאַרווירפּן. קודם כל האָט ער זיך פון אָנהויב אָן געפירט ווי אַ נישט-צוטריטלעכער שר. ער האָט געקיניגט אין אַן עלעגאַנט איינ- געאַרדנטן קאַבינעט, וואָס איז געווען אָפּגעטיילט פון די „קליענטן“ דורך אַ גאַנצער חברותא פון זיינע אָנגעשטעלטע (טראַץ דעם, וואָס צווישן די „קליענטן“ האָבן זיך געפונען אַ סך ווערטפולע און געשעצטע מענטשן). ער האָט נישט בלויז אָנגעפירט נאָר געהערשט און געלאָזט די דאָזיקע מאַכט זיינע אָפּפילן. וואָס שייך דעם ווייטערדיקן פּעריאָד האָט צ. א. מאַנדעל (אַ פאַרמילחמהדיקער טוער פון „התאחדות“) דערציילט, אַז בעת ער איז שוין געווען אין פּלאַשאַווער לאַגער, האָט מען אים איינמאַל געשיקט מיט עטלעכע חברים אין „יוס“, וווּ זיי האָבן געדאַרפט אָפּנעמען דאָס צוגע- טיילטע לעבנס-מיטל. אויסנוצנדיק זייער אָנוועזנהייט ביי אים, האָט וויי- כערט געהייסן די מענטשן אַרויפברענגען (אָדער אַראָפּטראַגן) קוילן פון (אָדער אין) קעלער. מיט אַנדערע ווערטער: ער האָט זיי באַהאַנדלט נישט, ווי מענטשן וואָס געפינען זיך אין אַ לאַגער, וועלכע אים איז דערווייל צו- פעליק געלונגען אויסצומיידן, נאָר ווי אַזעלכע וואָס דאַרפן אים, דעם שר, באַדינען.

אמת, די דאָזיקע פאַרווירפּן זענען פּינלעכע. איך בין אָבער מודה, אַז איך באַטראַכט זיי פאַר צווייט-ראַנגיקע. עמעץ, וואָס איז אַ ביוראָקראַט און מיינט, אַז „אַרדענונג מוז זיין“, האַלט שוין ווי אַ פּועל יוצא דערפון, אַז ער מוז זיך הערשעריש אויפפירן, כדי איינצוהאַלטן זיין אויטאָריטעט. „splendid isolation“ ווידער, דאָס האַלטן זיך ווייט פון דער „מאַסע“ פון די „פעטענטן“ (ווען עס זענען אָפּילו צווישן זיי פאַראַנען — אַזוי ווי אין געגעבענעם פּאַל — אַזעלכע מענטשן ווי דער מאלער ביימאַן, אָדער מרדכי געבירטיק), ווערט פאַר אים בלויז אַ באַשטאַנד-טייל פון דעם נאַטירלעכן רעגולאַמין און אַ מיטל פון דער אַרגאַניזאַציאָנעלער געשיקט- קייט פון ביוראָ. דער וואָס איז אַזאַ „לעגאַליסט“ אָנערקענט אויטאָמאַטיש די געשאַפּענע יעראַרכיע, נישט נעמענדיק אין אַכט, אין געגעבענעם מאָ- מענט, אירע סיבות. אויב די דאָזיקע גראַדירונג האָט פון געוועזענע עסקנים

מיכאל בארוויטש

געמאכט „בלויז“ לאגערניקעס און פון אים אַ מענטש, וואָס געניסט פון די רעכט פון אַ „בירגער“, אַן אַנפירער פון אַן אינסטיטוציע (מיט וועלכער עס רעכענען זיך אַפילו די דייטשן) און דערצו נאָך טאַקע צוליב די דאָ-זיקע סיבות דעם בעל-טובה פון אַרעמע לאַגערניקעס, איז שוין גאַנץ „נאַטירלעך“ אַז די דאָזיקע פיזיש-אויסגעשעפטע לאַגערניקעס דאַרפן פאַר אים, אַ מענטש וועלכער לעבט אין באַדינגונגען, וואָס שעפן פיזיש נישט אויס, טראָגן קוילן אין קעלער אַריין.

דאָס אומגליק האָט געשטעקט ערגעץ אַנדערש; נישט אין דעם אַדער יענעם איינצלנעם פאַל, נאָר אין דעם יסוד אַליין, דיינו: אין אַ ווירקלעכ-קייט, וואָס איז פון קאָפּ ביז די פיס געווען געשטיצט אויף אומגעזעצלעכ-קייט און אויף פאַרבּרעכן אין דער „לעגאַליזם“ געווען פשוט אַן אומזין. עפעס אַזעלכעס ווי אַ נאַרמאַלער רעגולאַמין פאַר פיזישע איבונגען אַנגע-ווענדעט לגבי אַ שטערבלעך-קראַנקן מענטש, מאַכן גימנאַסטיק, לויפן אויף דער פרישער לופט, הייבן שווערע געוויכטן א. א. וו. דאָס קענען זיין גאָר נוצלעכע איבונגען פאַר אַ געזונטן מענטש. ווען מען הייסט דאָס אַבער טון אַ קראַנקן (לאַמיר זאָגן אויף טיפּוס, וועלכער ליגט אין בעט מיט פּערציק גראַד היץ), קען די רעצעפט באַטראַכט ווערן ווי אַ מערדעריי. פון די ערשטע טעג פון דער אַקופאַציע איז דאָס פּוילישע יידנטום געווען שטערב-לעך פאַרווונדעט, קיין שום ספּקות וועגן דעם האָבן נישט געקענט עקזיסטירן.

דער אמת הייסט צוגעבן, אַז מיר האָבן אין די דאָזיקע יאָרן געהאַט גאַנצע מאַסן אַזעלכע „לעגאַליסטן“. די ערשטע פּידל האָבן צווישן זיי גע-שפּילט די געוועזענע אַדוואַקאַטן, נאַכגעטון זיי האָבן אַבער גאַנצע לעגאַ-נען היימישע „רעכט-מענטשן“. זיי האָבן זיך געחאָרנט איבער יעדן קאמא פון די דייטשע פאַראַרדענונגען, אויסזוכנדיק רעכטלעכע אינטערפּרעטאַ-ציעס און בויענדיק אויף זיי גאַנצע פּראַגראַמען. צווישן די דאָזיקע מענטשן זענען געווען אַ גאַנצע ריי ערלעכע יחידים.

פון דאָזיקן שטאַנדפּונקט האָט די שאַפּונג פון „יוס“ געהאַט אַן ענ-לעכן מקור צו די „יודענראַטן“; זי האָט זיך געשטיצט אויף דער מיינונג, אַז מען דאַרף טון דאָס, וואָס ס'איז מעגלעך אין די געגעבענע באַדינגונגען און אין דער געגעבענער „רעכטלעכער“ סיטואַציע.

אַרײַנע פּאַפּירן

וואָס האָבן געטון די ערלעכסטע „לעגאַליסטן“ ווען די „אַקציעס“ און די „אויסזידלונגען“ האָבן ביי זיי אַוועקגענומען די אילוזיעס? טשערניאַ-קאָוו, דער פּאַרזיצער פון וואַרשעווער „יודענראַט“, איז באַגאַנגען זעלבסט-מאָרד; געפּנער איז געגאַנגען פּרייוויליק אַנטקעגן דעם טויט צוזאַמען מיט די קרבנות פון זיין קהילה. דער ערשטער פּאַרזיצער פונעם לעמבערגער „יודענראַט“ דר. פּאַרנאַס האָט זיך אָפּגעזאָגט אויסצופירן אַ דייטשע פּאַר-אַרדענונג און איז צוליב דעם דערשאָסן געוואָרן. ענלעכע געשעענישן זע-נען אויך פּאַרגעקומען אין פּאַרשידענע אַנדערע ערטער; זיי האָבן אָבער צוליב פּאַרשטענדלעכע טעמים נישט געהאַט די פּאַרדינטע „פּובליסיטע“. אַנדערע לעגאַליסטן, וועלכע האָבן זיך נישט געקענט אַנטשליסן איבער-צורייסן מיט זייער „אַמט“ (אויף דער פּערזענלעכער ריזיקע, וואָס איז גע-ווען פּאַרבונדן מיט אַזאָ שריט) האָבן ווייטער „געראַטעוועט וואָס עס האָט זיך געלאָזט“. ביז צום סוף ד. ה. ביז זייער אייגענעם טויט. נאָך אַנדערע ערלעכערע, האָבן זיך באַמיט איבערצושרייען זייער געוויסן מיט „מעשים טובים“. זיי האָבן זיך באַמיט אויסצומיידן אַ דירעקטן אַנטייל אין דער שמוציקער מלאכה, לייגנדיק זיך למשל אין בעט אַריין בעת די דראַמאַ-טישע מאַמענטן אָדער טוענדיק טובות פּאַר יחידים. אין די „יודענראַטן“ איז מיט דער צייט פּאַרגעקומען אַ זייער טיפּישע איבערגרופּירונג; עס איז געפּאַלן דער „אויטאָריטעט“ פון די מער ערלעכע יחידים און אויפן ערשטן פּלאַן זענען אויפגעשווומען די מער „דעצידירטע“ ד. ה. אַזעלכע וואָס האָבן נישט געהאַט קיין שום מאַראַלישע צוימען. לסוף האָט זיך אַרויס-געוויזן, אַז די „דעצידירטע“ ציוויליסטן טויגן שוין אויך נישט. די „יודענ-ראַטן“ זענען פּאַנאַנדערגעלאָזט געוואָרן און די „יודענראַטלער“ האָבן די דייטשן אומגעברענגט. די „מאַכט“ האָט איבערגענומען די „יידישע“ פּאַ-ליציי. איר אויפגאַבע איז שוין דעמאָלט באַשטאַנען פון דער שמוציקסטער אַרבעט. נאָך שפּעטער איז אויך אויסגעמאַרדעט געוואָרן די פּאַליציי און עס איז פּאַרבליבן בלויז אַ הייפל „פּאַרדינסטפולע“ מוסרים, וואָס זייער פּרנסה האָט זיך באַגרענעצט מיטן אויסכאַפן די יידן, וועלכע האָבן זיך נאָך באַהאַלטן...

די „יוס“, וועלכע איז געשאַפן געוואָרן אויף אַן ענלעכן „רעכט“-סוד וואָס די „יודענראַטן“, האָט אין פּאַרגלייך מיט די לעצטע געהאַט אַן

מיכאל באַרוויטש

איבערוואַג, ווייל איר טעטיקייט האָט פון אָנהויב אָן געדאַרפט טראָגן אָן אויסשליסלעך פּילאַנטראָפּישן כאַראַקטער; זי האָט טאַקע ביזן סוף געפירט אַזאַ טעטיקייט. ווען נישט אָט „דער צווייטער זייט פּונעם מעדאַל“, וואָלט דר. ווייכערט געקענט זאָגן, אָז ער האָט געוונען אן אומדערהערט געווינס אויף דער לאַטעריע פון די צייטן פון שגעון. זיין „יוס“, די ריין־פּילאַנט־ראַפּישע אינסטיטוציע האָט איבערגעלעבט די געטאַס, די „יודענראַטן“ און אַפּילו די „ידישע“ פּאַליציי. דר. ווייכערט איז כּסדר געווען אַ בעל־טובה און דאָס לגבי יידן. נישט צוליב עפעס אַנדערש, נאָד דווקא צוליב דער דאָזיקער ווילטעטיקייט האָט ער גענאָסן פון אויסערגעוויינלעכע פריווילעגיעס. ער האָט דערוואַרט פון די צוקונפטיקע דורות אַ מאַנומענט. דערווייל האָט ער אָבער געהאַט אַן „אייזערנעם בריוו“ פון די דייטשן, וואָס האָט אים באַפּרייט פון אַלע גזירות; און די אינסטיטוציע, פאַר וועלכער ער האָט זיך מקריב געווען האָט אים פאַרזיכערט זיין קיום.

ווען די אונטערערדישע אַרגאַניזאַציע האָט געשטעמפלט דעם פּרייז, וואָס די אַלע ניסים האָבן געקאַסט און געפאַדערט פון ווייכערטן ער זאָל זיך אַפרוקן, האָט ער זיך אַפּגעזאָגט דאָס צו טון. ער איז פאַרבליבן אַ „לעגאַליסט“ און נישט געוואָלט פאַרלאָזן דעם אַמט.

להיפּוך צו די „יודענראַטלער“, וועלכע האָבן זיך אַפּגעזאָגט אויסצו־פירן פאַרשידענע פאַראַרדענונגען בעת זיי האָבן נאָך אַמטירט, האָט וויי־כערטן נישט געדראָט דער טויט, ווען ער וואָלט אַוועק. די אַרגאַניזאַציע האָט אים פאַרגעלייגט אַ באַהעלטעניש. אַזוי ווי ער האָט געלעבט אויף דער פּרייהייט, וואָלט זיין אַנטלויפן נישט געווען קיין שווערער ענין. עס איז פאַרשטייט זיך געווען ריזיקאַליש און מען האָט נישט געקענט זיין אַבסאַ־לוט זיכער. די געפאַר איז אָבער בשום אופן נישט געווען קיין גרעסערע פון דער סכנה וואָס האָט געדראָט יעדן ייד וואָס האָט זיך אויסבאַהאַלטן, אַדער געלעבט אויף „אַרישע פּאַפּירן“. פאַרקערט, די קאַנטאַקטן און די צוגריי־טונג האָבן זי געמאַכט אַ סך קלענער.

דאָס צושטאַנדקומען פון מיין געשפרעך מיט ווייכערטן האָט אַנגע־טראָפּן אויף אַ סך גרעסערע שוועריקייטן, ווי איך האָב מיר געקענט פאַר־שטעלן. נישט חלילה צוליב טעכנישע סיבות.

אַרִישֵׁע פּאַפִירן

קודם כל האָט ווייכערט זיך נישט געקענט דערמאָנען מיין נאָמען. נאָך דער מלחמה האָט ער מיר דאָס אויפגעקלערט דערמיט, וואָס דאָב־ראַוואַלסקי האָט מיט אים גערעדט וועגן מיר, ווי וועגן אַ ייִדישן שרייבער און איך האָב דאָך פאַר דער מלחמה נישט געשריבן אין דער ייִדישער שפּראַך). אין געגעבענעם פּאַל האָט דער נאָמען איינגטלעך נישט געהאַט קיין באַדייטונג, ווייל איך האָב געדאַרפט רעדן אין נאָמען פון דער אַרגאַ־ניזאַציע און נישט אין מיין אייגענעם. דער ענטפּער, אַז ער געדענקט נישט (אַלץ איינס צי דאָס איז געווען אמת, אָדער נישט) האָט אָבער אַנטהאַלטן אַ געוויסן ניאָנס; אויב דאָס וואַלט געווען נויטיק, האָט ווייכערט געקענט קוועסטיאַנירן צי איך רעד אויך אין נאָמען פון די ייִדן. אַזוי אַרום וואַלטן מיינע פּאָדערונגען געווען בלויז די איבערחזרונג פון די פּאָדערונגען, וואָס ער האָט שוין געקענט, און מיין צוזאַמענטרעף מיט אים — נישט קיין דע־צידירנדיקער, נאָר בלויז נאָך איינער.

שפּעטער איז ווייכערט געוואָרן פּאַרויכטיק. ער האָט נישט געוואַלט שטעלן אין געפאַר דעם באַלעבאָס פון דער דירה, וווּ עס האָט געדאַרפט פּאַרקומען דער געשפּרעך. „ס'האָט נישט געברענט“...

גענוג, אַז איך בין אַוועקגעפּאַרן (וועגן דעם ווערט דערמאָנט אין קומענדיקן קאַפיטל) און דער צוזאַמענטרעף איז נישט פּאַרגעקומען. איידער איך האָב פּאַרלאָזט קראַקע, האָב איך מיר אַגב אַפּגעשמועסט, אַז אויב דאָס וועט זיין נויטיק — וועל איך ספּעציעל קומען קיין קראַקע בכדי אַדורכצופירן דעם דערמאָנטן „געשפּרעך“. דאָס איז שוין אָבער בלויז גע־ווען אַ רעטאַרישע פּאַרמולע. עס איז נישט געווען קיין שום זיכערקייט, אַז איך דער צוקונפט וועט מיר געלינגען דאָס צו טון, קומענדיק קיין קראַקע אויף עטלעכע שעה, ווען עס איז מיר נישט געלונגען בעת איך האָב גע־ווינט אין שטאָט און כ'האָב בלויז געדאַרפט אַדורכגיין אַ פּאַר גאַסן.

מיין נסיעה איז שוין אַגב נישט צושטאַנדגעקומען. מיט אַ קורצער צייט שפּעטער האָט ווייכערט פּאַרלאָזט זיין „פּאַסטן“ און זיך באַהאַלטן. געטון האָט ער דאָס אָבער אונטערן איינפלוס פון עלעמענטן, וואָס האָבן מיט אונדז נישט געהאַט קיין שום שייכות. די סיבות זענען געקומען פון דעם פּאַרקערטן צד: דהיינו: ווייכערט איז געווייר געוואָרן (אָדער ער האָט זיך אָנגעשטויסן) אַז די דייטשן האָבן בדעה אַפּצושטעלן זיין טעטיקייט. אין

מיכאל באַר וויטש

אַזאַ פּאַל וואָלט ער — פאַרשטייט זיך — געטיילט דעם גורל פון אַלע אַנדערע „לעגאַליסטן“, וואָס האָבן „אַפּגעטון דאָס זייעריקע“.

בעת ער איז שוין געווען אין באַהעלטעניש, האָט דר. ווייכערט אָנגעהויבן שרייבן זיינע זכרונות. מיינע חברים פונעם „ראַט פון הילף פאַר יידן“ פלעגן ביי אים נעמען טיילן פון זיין אַרבעט כדי דאָס איבערצושרייבן אויף דער מאַשין. דורך זיי טאַקע איז די אַרבעט געקומען צו מיר. נאָך דער מלחמה און נאָך דר. ווייכערטס פּראָצעס האָב איך דעם אַריגינאַל פון דער אַרבעט אָפּגעגעבן דעם מחבר. די קאָפּיעס האָב איך איבערגעלאָזט ביי זיך. איינע פון זיי האָב איך דעפּאָנירט אין דער יידישער היסטאָרישער קאָמיסיע אין קראָקע, וווּ זי איז פאַרבליבן; די צווייטע געפינט זיך אין די זאַמלונגען פון „פאַרשונגס-צענטער פאַר געשיכטע פון פּוילישע יידן“ אין פאַריז.

ווען איך האָב בעת איינעם פון מיינע נאָך-מלחמהדיקע שמועסן מיט דר. ווייכערט באַרירט די פּראָגע פון אונדזער נישט צושטאַנדגעקומענער באַגעגעניש פון 1943, האָט ער מיר געזאָגט:

— אַ שאַד, מיט אייך וואָלט איך געווען געקומען צו אַ הסכם, ווייל איר זענט גלייכצייטיק געווען באַטייליקט סיי אין דער פּוילישער און סיי אין דער יידישער ווידערשטאַנד-באַוועגונג.

צי וואָלטן מיר טאַקע געקומען צו אַ הסכם? איך ווייס נישט. איך באַ-דויער אויך וואָס מיר האָבן זיך נישט געטראָפּן. עס וואָלט מיר געווען אַ סך ליבער, ווען דר. ווייכערט וואָלט געווען פאַרלאָזט זיין „פּאַסטן“ פינף מינוט כאַטש פאַרן סוף, אָבער פון אייגענעם ווילן און אויפן סמך פון אַ פּרינציפּיעלן באַשלוס. און נישט בלויז דערפאַר און נישט ערשט דעמאָלט ווען די דייטשן האָבן שוין געהאַט גענוג. עס וואָלט מיר געווען ליבער — כאַטש איך פאַראורטייל שאַרף זיין „אַריענטאַציע“ — צו געפינען מיל-דערנדיקע אומשטענדן.

וועגן וואָס פאַר אַ מילדערנדיקע אומשטענדן קען טאַקע זיין אַ רייד? בכדי צו ענטפערן אויף דער דאָזיקער פּראָגע, מוז מען קודם כל צוריק-ברענגען די געשעענישן צו זייער ווירקלעכער מאַס. אויב ווייכערט פּרוווט סוגערירן, אַז די „יוס“ האָט פאַרטיילט הילף צווישן אַלע יידן וואָס האָבן

אַר ישע פאַפירן

נאָך געלעבט אין דער געגעבענער צייט 1). זענען דאָס בלויז הוילע ווער-טער, אָן שום דעקונג. ווייל אויב אַפילו מען וואַלט נישט גערעכנט די יידן וואָס האָבן געלעבט אין באַהעלטענישן אויף אַן א. ג. אומלעגאַלן אופן (און האָבן זיך דעריבער געפונען מחוץ די ראַמען פון דער לעגאַלער און לע-גאַליסטישער „יוס“) און ווען מען וואַלט גענומען אין אַכט בלויז און אויס-שליסלעך די לאַגערן, וואַלט מען געמוזט פעסטשטעלן, אַז אויך דאָ איז די טעטיקייט-„געאַגראַפיע“ פון „יוס“ געווען נאָר... אַ סימבאָלישע. צו אַ גאַנ-צער ריי לאַגערן האָט די „יוס“ בכלל נישט געהאַט קיין צוטריט; אַזוי ווייט, אַז זיי האָבן זיך אַפילו נישט געפונען אין איר עווידענץ. די „יוס“ איז געשטאַנען אין קאָנטאַקט בלויז מיט עטלעכע לאַגערן (למשל מיט סקאַר-זשיסקאַ-קאַמיענאַ). דער דאָזיקער קאָנטאַקט איז אָבער אויך געווען אַ לויזער און אַן אומדירעקטער און די הילף אַ נישט רעגלמעסיקע און באַגרענעצטע.

אַ כסדרדיקע און אמתע הילף האָט די „יוס“ איינגטלעך געגעבן נאָר דעם לאַגער אין פלאשאוו ביי קראַקע. איך וויל דערמיט זאָגן, אַז דעם נאָר-מען פון אַ „צענטראַלער הילף-אַרגאַניזאַציע“ האָט די „יוס“ געטראָגן בלויז פאַרמעל און אַלס שילד פאַר... די אויסלענדישע יידן. באמת האָט די אַר-גאַניזאַציע געווירקט נאָר לאַקאַל מיט ספאַראדישע (אויב מען קען זיך אַזוי אויסדריקן) „שפרונגען“ אויף דער פראַווינץ. דאָס זעלבע איז שייך וויי-כערטן. ער האָט בלויז געטראָגן דעם טיטל פון אַ „צענטראַלן“ טוער און דאָס בפרט... פאַר אויסלאַנד 2). אין פרט פון דער הילף וואָס די „יוס“ האָט געטיילט (און נישט פון דער וואָס זי האָט באַקומען), איז ווייכערט געווען אַ מין גרויער און גאַנץ לאַקאַלער שתדלן. עס איז גענוג צו דער-מאַנען, אַז לויט זיינע אייגענע דערקלערונגען האָט ער יעדן טאַג פאַר-ברענגט זעקס שעה אין פלאשאווער לאַגער. אויב מען וועט צורעכענען דעם וועג, וואָס ער האָט געמוזט אַוועקגעבן אויף איינצוקויפן פאַרשידענע זאַכן אין שטאַט, אויף אָפּנעמען די פעקלעך פון דער פּאַסט, אויף אַרגאַ-

1) און אנגעבנדיק זייער צאל סוגעירן אַז דאָס איז די אמתע אַדער בלויז פאַטענציאלע ציפער פון די יידן, וועלכע האָבן גענאָסן פון זיין הילף...
2) דאָס איז שייך בלויז דעם לעצטן צייט-אַפּשניט פון דער עקזיסטענץ פון „יוס“ ד"ה, וועגן דער צייט פון וועלכער עס שטיצט זיך די באַשולדיקונג.

מיכאל בארוויטש

ניזירן טראנספארטן, אויף באזוכן אין דייטשע אַמטן, אויף האַנדל-טראַגן-זאַקציעס 1), אויף קאָמפּליצירטע פּאַרמאַליטעטן א. א. וו. וועט דאָס בילד זיין פּולשטענדיק און נישט צוויידייטיק קלאַר. אין דער דאָזיקער דיספּראַ-פּאַרץ דריקט זיך אויך אויס איינער פון די שוועריקייט-פּונקטן פּונעם גאַנצן פּראָבלעם. דער (שױן דערמאָנטער) פּרייז וואָס מען האָט געמוזט — מאַטעריעל און מאַראַליש — צאָלן פאַר דער דאָזיקער — אין גרונט גענומען — לאַקאַלער הילף.

אַבער: אויב מיר וועלן באַווייזן אויף אַ רגע אַוועקגיין פון דעם פּראָב-לעם ווי אַזעלכן (און פון די קאָנסעקווענצן פאַר וועלכע ווייכערט איז גע-ווען בלויז געציג) און נעמען אין אַכט בלויז זיין אַרבעט פון אַ לאַקאַלן שתדלן, דאַרפן מיר פּעסטשטעלן, אַז ער האָט די אַרבעט געטון אין שווע-רע באַדינגונגען און אַז ער האָט אין איר אַריינגעלייגט אַ סך מי. דאָס קור-מען אין פאַרשידענע דייטשע אַמטן און אינסטיטוציעס, דאָס טרעפן זיך מיט דייטשע מושלים (צווישן וועלכע ס'איז אויך געווען דער בלוטיקער קאָמענדאַנט פון לאַגער) איז געווען פאַרבונדן מיט אַ כסדרדיקער סכנה, האָט געפּאָדערט נישטערקייט און אַ שנעלע אַריענטאַציע. אין די ראַמען פון זיין „לעגאַליזם“ (און מיר וועלן צוגעבן — לאַקאַליזם!!!) האָט ווייכערט אַרויסגעוויזן אַ סך אינציאַטיוו לטובת די אסורים פון פלאשוו. ווייטער: אַפילו די קליינע האַנדלס-טראַנזאַקציעס, וועלכע עס איז אים אויסגעקומען אַדורכצופירן (די טוישן, דאָס באַקן א. א. וו.) זענען אין די דעמאָליטיקע עקאָנאָמישע און געזעצלעכע באַדינגונגען, געווען פאַרבונדן מיט אַ סך מאַטערינישן און אַנשטרענגונגען. אויפן סמך פון די אַלע ידיעות וואָס מיר האָבן וועגן זיין טאַגטעגלעכער אַרבעט, קענען מיר אָננעמען, אַז ער האָט קיין אַנשטרענגונגען נישט געזשאַלעוועט. און לסוף: די הילף פון „יוס“ פלעגט דערגיין צו אַ קליין הייפעלע בלויז; די וואָס האָבן אַבער פון איר גענאַסן, האָבן זיך אין איר באמת גענויטיקט און זיי האָט זי טאַקע אַ סך געהאַלפן.

1) למשל: דאָס פאַרקויפן פון סאַרדינען א. א. וו. וועלכע מען האָט געשיקט פון אויסלאַנד כדי פאַר דעם געלט איינצוקויפן ברויט פאַר די לאַגערניקעס.

אַר ישע פאפירן

*
*
*

נאך דער מלחמה איז דר. וויכערט — ווי באקאנט — צוויי מאל גע-
משפט געוואָרן. קודם כל דורך דעם מלוכה-געריכט אין קראַקע, דורך
וועלכן ער איז דערקלערט געוואָרן פאַר אומשולדיק. דאָס צווייטע מאל —
מיט דריי יאָר שפעטער!!! — דורך אַ בירגער-געריכט, וואָס איז געשאַפן
געוואָרן דורכן „צענטראַל-קאָמיטעט פון יידן“ אין וואַרשע. דאָס דאָזיקע
געריכט האָט אים פאַראורטיילט.

עס איז שווער נישט צוצוגעבן, אַז ביידע דערמאָנטע פראָצעסן האָבן
איבערגעלאָזט אַ גאַנץ משונהדיקן איינדרוק. דער ערשטער איז איבער-
הויפט נישט געווען צוגעגרייט; דער צווייטער אָבער... שוין צופיל. בעתן
ערשטן פראָצעס האָט דער באַשולדיקונגס-אַקט אַנטהאַלטן פאַרווורפן, וואָס
האָבן נישט געהאַט קיין שום שייכות מיט די באַשולדיקונגען, וועלכע עס
האַט אַרויסגערוקט די יידישע עפנטלעכקייט און אויך די עדות. בעתן
צווייטן, האָט מען זיך מער געזאָרגט וועגן דער קליינער פּאָליטיק פון די
יידן פון „צענטראַל-קאָמיטעט“ ווי וועגן דעם יידישן פראָבלעם, וואָס האָט
געשטעקט אין דעם ענין אַליין.

אין דער צווישנצייט האָבן די פובליציסטן (פון דער קליינער צאָל
יידישע צייטשריפטן, וואָס זענען אין דער דאָזיקער צייט נאָך דערשינען
אין פּוילן) נישט „באָוויליקט“ זאַכלעך צו אַנאַליזירן דעם ענין און זיינע
אַספעקטן; זיי האָבן זיך באַנוגנט מיט געלעגנהייטלעכע זידלערייען. אַ באַ-
זונדער גרויסן אָפּקלאַנג האָט געהאַט אַן אַרטיקל פון דעם יידישן שריי-
בער פ. (אַגב זייער אַ פאַרדינסטפולער מענטש), וועלכער האָט די מלחמה-
יאָרן דורכגעלעבט מחוץ פּוילן א. נ. „שקף תשקצנו“. דאָס אַרטיקל האָט
געהערט צו דעם מין פון גאָר שטאַרקע, אָבער הויפטזעכלעך צוליב די
עפיעטען, וואָס זענען אין אים באַנוצט געוואָרן. אויפגעקלערט האָט ער
אָבער גאַרנישט. אויסגעסטיליזירט איז עס געווען אַזוי, אַז איך האָב מיך
נישט געקענט באַפרייען פון דעם איינדרוק, אַז דעם מחבר איז מער גע-
גאַנגען אויסצונוצן אַ געלעגנהייט צו אַן עפעקטפולן אַרויסטריט, ווי וועגן
דער זאך אַליין.

מיכאל בארוויטש

**
*

אין לעצטן קאפיטל האב איך א ביסל פארנאכלעסיקט די כראנאלאג-
גיע פון די דאזיקע זכרונות. געטון האב איך עס דערפאר, וואס דער בא-
רירטער ענין איז א פראבלעם פאר זיך.

V

א בליק אויף דער גאָס פון דער קינד־הייט. — וועגעלעך אין דער דזשונגל. — מיטאַרבעט מיט דער אונטערערדישער פרעסע און אַ „גרוס“ פון תהום. — פון קראַקע דאַרף מען פאַרשווינדן.

כ'האַב געוווינט אין קראַקע אין דעם הייזער־בלאָק פון די באַן־אַר־בעטער אויף באסאַצקע־גאַס, אויפן צווייטן שטאַק פון בנין נומער 14. פון פענצטער האָט מען געקענט זען דעם גאַנצן באַן־שטח, וואָס איז געדיכט אויסגעלייגט געווען מיט שטאַלענע רעלצן און אָפגעצוימט מיט אַ הילצער־נעם פאַרקאַן. צוליב דעם, וואָס דער גאַנצער שטח איז פריי פון הויכע אַב־יעקטן, לויפט דער בליק דורכן פענצטער פריי און שטעלט זיך אָפּ ערשט ביי די הייזלעך פון דער פּאַוויע־גאַס, אויף דעם אָפּשניט צווישן די געס־לעך: קורניקי און אַגראַדאַווע. די אייגנטימלעכקייט (אויסשליסלעך פּריוואַ־טע און אַביעקטיווע) פון דעם דאָזיקן שטיקל „לאַנדשאַפט“ איז פאַר מיר באַשטאַנען דעריין, וואָס איינינעם פון די הייזער — אין דער אָפּגעדראַפּע־טער, איינשטאַקיקער הייזקע פון נומער 22, בין איך געקומען אויף דער וועלט און דאָרט אָפּגעוווינט עטלעכע צוואַנציק יאָר. ווען ס'קומט אויס, נאָך פיר יאָר מלחמה, וואָס זענען אויסגעפילט מיט אַ היפש בינטל, גאַר־נישט אידיילישע איבערלעבונגען, אומצוקערן זיך צוריק אין דער געבוירן־שטאָט (און דאָס אין זייער אַ „דעליקאַטער“ אומגעבונג) און דערביי דורך אַ פשוטן צופאַל צו וווינען אַקוראַט מיטן אויסבליק אויף דעם הויז פון געבורט, אויף דער גאַס פון דער אייגענער קינד־הייט און יוגנט — איז שווער נישט צו קאַנפּראַנטירן. דעריבער האָב איך אָפּט אַרויסגעקוקט דורך

מיכאל בארוויטש

דעם פענצטער און „באפעלקערט“ דעם אויסבליק מיט געשעענישן, וואס זענען, סיי לויט דער צייט, סיי לויט דעם קלימאט זייער ווייט געווען פון היינטיקן טאג.

דאָרט, אויף יענע געסלעך האָב איך אַלס קליינער מוזיק, צוזאַמען מיט נאָך אַנדערע קונדסים געוואַנדערט איבער די שטובן מיט די ווייִנאַכט־שטערן, אָדער מיט דעם קריסטוס־שפּיל. כ׳האַב זיך דעמאָלט נישט שטאַרק אָפּגעגעבן קיין דין וחשבון וועגן דער אַנדערשקייט פון מיין רעליגיע און „ראַסע“. איינמאָל האָט מיך מיין פּאָטער געכאַפט דערביי, ווי איך וואָרף שטיינער אויף אַ ייד מיט אַ באַרד. איך גיב צו: „מיט אַ באַרד“, ווייל טיילנ־דיק די וועלט־אַנשייאונג פון מיין סביבה, האָב איך טאַקע די באַרד גע־האַלטן פאַר דעם איינציקן און אינטעגראַלן (אויסער די פּאות) צייכן פון דער נישט־ליב געהאַטער „ידישקייט“. כ׳בין געווען זייער פאַרווונדערט, ווען מיין פּאָטער האָט מוסרנדיק (און אַפּילו... אַקטיוו) פאַר דעם דאָזיקן טאַט מיך אינפּאַרמירט, אַז איך אַליין בין אויך דער זעלביקער ייד, דאָס הייסט נישט, אַז איך האָב פּריער נישט געזאָלט וויסן, אַז ס׳איז פאַראַן עפעס אַ פּאָדעם, וואָס בינדט מיך מיטן וואָרט „ייד“. דאָס איז אָבער געווען אַ נישט פאַרפּליכטנדיקע אבסטראַקציע, אַ נישט גענוי פּרעציזירטע, וואָס האָט דערביי נישט געהאַט קיין שום געמיינזאַמעס מיט די ביישפּילן פון גאַסן־זשאַראַגאַן. דער גליקלעכער צופּאַל האָט געוואָלט, אַז ווען איך בין, נישט קיין סך שפּעטער, געקומען אין באַרירונג מיט יידן און מיט ידישקייט, האָב איך מיינע באַגריפּן געבויט נישט אויף די היפּו־כּים פון דער גאַסן־חכמה, נאָר אויף דער פּאַזיטיווער באַקענונג מיט זיין אינהאַלט און ווערט. איצט אָבער, נאָך אַזויפּיל יאָרן, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דאָס וויסן פון די גאַסן־יונגען וועגן יידן איז געווען דער הויכפּונקט פון דערקענטעניש־דערגרייכונג אין באַצוג צו די אידעאָלאָגן און ערודיטן פון דריטן רייך און זייערע מיטהעלפּער פון אַנדערע פעלקער. די ערלעכע איגנאָראַנץ פון די גאַסן־יונגען איז נאָר געווען אַ מיאוסע שוואַכקייט. די „בויער פון דער נייער אייראָפּע“ האָבן ערשט געגעבן דער איגנאָראַנץ אַ מאַנומענטאַלן פאַרנעם, וואָס האָט זיך אויסגעדריקט אין אַ מאַסנהאַפּטער מענטשן־פּרעסעריי.

— דאָרט ביי יענער מויער פּלעג איך צוזאַמענרופן אונזערע מוזיקים

אַרײַשע פּאַפּירן

כדי מלחמה צו האַלטן מיט ייִנגלעך פון דער אַנדערער גאַס, אָדער כדי אַוועקצולאָזן זיך רייסן עפל און באַרן אין דעם סאָד פון הייליקן פּלאַריאַץ־קירכע.

כ'בין געווען דער ליבלינג פון די באַן־אַרבעטער און קוילן־טרעגער (די פּאַוויע גאַס איז געווען אַ גאַס פון קוילן־סקלאַדן). זייער פּריינטשאַפּט מיט מיר איז נישט געשטערט געוואָרן אַפילו דורך אונדזערע שפּעטערדי־קע פּאַרשידענע וועגן. אַפילו אין מיינע אוניווערזיטעט־יאָרן האָבן מיר זיך תמיד געקענט פאַרשטענדיקן און אַפילו די שפּעטערדיקע נאַטירלעכע דערווייטערונגען האָבן זיי געקענט אויסטייטשן פשוט: אַ יונג מיט ביינער, נאָר... דאָ האָבן זיי מיט אַ געוויסן באַדויער צוגעלייגט אַ פינגער צום שטערן און געזאָגט: „נאָר ער האָט אַנגעהויבן לייענען די ביכער“.

כ'האָב געטראַכט וועגן מיינע ברידער. ס'לעצטע מאָל האָב איך פון זיי געהאַט אַ ידיעה מיט אַנדערטהאַלבן יאָר צוריק. אַצינד, אומקערנדיק זיך קיין קראַקע, האָב איך געפּרעגט וועגן זיי וועמען ס'האַט זיך נאָר גע־לאָזט. אָבער אַלע נאָכזוכענישן (וואָס זענען באַשרענקט געוואָרן דורך דער סיטואַציע) האָבן קיין שום רעזולטאַט נישט געבראַכט. ערשט נאָך דער מלחמה האָט זיך מיר איינגעגעבן צו קריגן אַ ביסל ידיעות וועגן זיי. זיי האָבן נישט איבערגעלעבט. מיט ביטערער גערירטקייט איז מיר נאָך דער מלחמה אויסגעקומען צו הערן די מיט באַווונדערונג־אַנגעזעטיקטע דער־ציילונגען וועגן זייער מוטיקייט און פּלינקייט, וועגן זייער נישט אויספּי־לאָזאַפּירטער, פּראַסטער און האַרטער העלדישקייט.

אָבער דעמאָלט נאָכן אומקערן זיך פון לעמבערג, האָב איך קיין שום ידיעה וועגן זיי נישט געקענט באַקומען. כ'האָב אַרויסגעקוקט דורכן פענצ־טער און געפּילט, אַז אפשר וואַלט איך געקענט קריגן אַן אינפּאַרמאַציע דאָרט, אויף דער פּאַוויע גאַס. אָבער דאָס האָט מען נישט געקענט דער־ליידיקן דורך קיין פּאַרמיטלער. און גראַד די גאַס האָט געהערט צו די גע־ציילטע אין קראַקע, וווּ איך האָב זיך אַבסאָלוט נישט געטאַרט ווייזן, שוין אַפּגערעדט פון אַרומדרייען זיך דאָרט און נאָכזוכן, ווייל דאָרט האָבן מיך כמעט אַלע געקענט. דאָס הייסט נישט, אַז איך בין חושד מיינע יוגנט־פּריינד אין דעם, אַז זיי וואַלטן מיך געמסרט, פּאַרקערט — אויב עס גייט וועגן דער מערהייט פון זיי בין איך לגמרי געווען פּאַרויזכערט. אַ גאַס איז

אבער דאך א גאס. אין יענע יארן האט זיך א חיה אפגעזוכט אומעטום און איין מנווול וואלט גענוג געווען צו פארקאכן א גאנצע קאשע, וועלכע עס וואלטן נישט געקענט אויפעסן אפילו צען מענטשן מיט גוטן ווילן.

כדי בעסער צו אבסערווירן דורכן פענצטער די דורכגייער אויף יעדער ווייטער גאס האב איך איינמאל לאנג געקוקט דורך א מיליטערישער פעלד-לארנעטע. אפשר וועט דורכגיין עפעס א באקאנטער... זדושישעק, דער באַלעבאס פון דער וווינונג האט מיך דאן געפרעגט, וואס פאר אן אינטערעסאנטעס איך ריכט זיך דארט צו זען? ווי זאל איך אים דאס פאר-טייטשן? כ'האב אים געענטפערט, אז איך פרוו דערמיט אויס די טויגעוור-דיקייט פון דער לארנעטע.

כ'דערמאן וועגן די אלע „אימפאנדעראביליען“ דערפאר, וואס וויפל מאל עס קומט אויס צו טראכטן וועגן דעם לאבירינט פון די אקופאציע-וועגלעך און אקופאציע-קאנטראקטן זוכט דער מענטשן קעגן זיין ווילן עפעס אן אלגעמיינעם שליסל צו זיי, עפעס אן אלגעמיינעם פרינציפ, עפעס א הערשנדיקן געזעץ אין דעם אלעם. מיט וואס פאר אן אופן האבן די פאר-לירענע אין דער דזשונגל געטראפן פלוצעם אויף ווייטע פונקטן, קעמער-לעך און מענטשן און דערביי האט מען די נאענטסטע און ווי עס האט זיך אויסגעדאכט — די צוטריטלעכסטע נישט געקענט איינבייסן? ווי אזוי קען מען זיך פארטייטשן דאס, וואס פארלירנדיק די מעגלעכקייט זיך צו פאר-שטענדיקן אפילו מיט מענטשן, פון וועלכע עס האבן אונדז אפגעטיילט בלויז וואכן און בלויז עטלעכע גאסן, זענען מיר אריינגעפאלן אין אן ארגא-ניזירטער סביבה פון אלטע הארציקע פריינד, וואס זענען לויט דער צייט געווען שוין ווייט און וואס מ'האט זיי שוין אפילו געהאט פארלוירן פון אויג?

מיט די פארמלחמהדיקע פריינד האב איך אנגעקניפט א קאנטראקט פון ווייטן לאגער. דאס אנקניפן דעם קאנטראקט איז דערביי נישט פארגעקומען דורך דער אויסנוצונג פון א פארמלחמהדיקער געדענקטער אדרעס, אדער דורך געוויסע פערזאנען. פארקערט, קיין שום אדרעס פון פאר דער מלחמה (אבסאלוט!) האט נישט געקענט גענומען ווערן אין אכט. די באגעגעניש האט געפירט, נישט דורך מענטשן צו דער אונטערעדישער ארבעט, נאר פארקערט. קיין קראקע בין איך געקומען אין רעזולטאט דערפון, וואס עס

אַר ישע פאפירן

האַבן זיך געקרייצט די וועגן פון צוויי געהיימע אַרגאַניזאַציעס — פון דער לאַגער־אַרגאַניזאַציע און פון דער קראַקעווער. דאָ האָב איך טאַקע באַלד געטראָפֿן אויף אַ גאַנצער גרופע פריינד פון פאָר דער מלחמה, וועלכע זענען איצט אויפסניי פאַרבונדן געווען דורך דער אַרבעט. אויפֿן דעק פון די דאָזיקע נישט פאַראויסגעזעענע באַגעגענישן איז געלונגען אַ פריידיקער — יאָ טראָץ אַלעם — אמת, אַז די בשותפותדיקע אידעע איז מתחייב. דאָס מלחמהדיקע שווינדל־ראַד האָט יעדן פון אונדז צעוואָרפֿן אין פאַרשידענע סיטואַציעס. ס'האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז כאַטש קיינער פון אונדז האָט אַמאָל וועגן אַזעלכע סיטואַציעס נישט געקענט חלומען האָט דאָך די בשותפותדיקע וועלט־אַנשוואַונג יעדן פון אונדז, אין זיין לאַגע, ספּאַנ־טאַן דיקטירט די אַנגעצייכנטע אַרבעט. מיר האָבן זיך נישט געזען גאַנ־צע פיר יאָר, וואָס זענען אויסגעפילט מיט שאַרפע שטורעמס און דאָך ווען צו עמעצן פון אונדז איז דערגאַנגען אַ ידיעה וועגן דעם, אַז אַ צוויי־טער איז אַריינגעפאַלן אין תפיסה, אָדער אין לאַגער, האָט ער אויף באַשטימט געקענט וויסן וואָס דער אַריינגעפאַלענער וועט אַרגאַניזירן, אָדער וועט פרווון אַרגאַניזירן אין דעם דאָזיקן לאַגער, אָדער תפיסה.

ווען עס איז געקומען דערצו, אַז מיר זאָלן זיך טרעפֿן, האָבן מיר תיכף געהאַט — כאַטש די וועלט האָט זיך דערווייל איבערגעדרייט מיטן קאַפּ אַראָפּ און מיט די פיס אַרויף — אַ בשותפותדיקע שפּראַך.

אין קראַקע האָב איך געשריבן אין דער אונטערערדישער סאַציאַ־ליסטישער פרעסע. אַ חוץ אַרטיקלען — ידיעות און באַריכטן פון געהיים אונטערגעהערטע ראַדיאָ־אוידיציעס, ווי אויך מיטטיילונגען פון די גע־היימע קעמערלעך. אין איינעם פון די ערשטע טעג פון מיין אַנקומען קיין קראַקע ברענגט מיר זשעגאַטאַ צו רעדאַגירן פאַר דער אונטערערדי־שער פרעסע, צווישן אַנדערן, אַ קאַרעספּאַנדענץ פון אַשוויענטשיים. דעם „גריפּס“ (וואָס איז, ווי אַ סך אַנדערע געקומען פון דאָרט דורך טערעזע לאַסאַקאַ) האָב איך באַקומען שוין איבערגעשריבן אויף דער מאַשין. איבערלייענענדיק דעם טעקסט, האָב איך תיכף באַקומען דעם איינדרוק, אַז איך קען דעם סטיל; עטוואָס כאַאָטיש און נאַכלעסיק, דערביי בילדלעך און לעבעדיק, נישט רעכענענדיק זיך מיט די געזעצן פון ענדיקן דעם זאַץ און קאַפּריז אין דער סטרוקטור, אַנגעגאַרנט מיט אומגעריכטע באַ־

צייכענונגען, איז ער אבער אין די פארמולירונגען געווען טרעפלעך און לאפידאר. א מינוט דאכט זיך מיר אויס, און איך האב פאר זיך נישט קיין מאשין־שריפט, נאר א באקאנטן האנט־שריפט, וואס איז א ביסל ווונדערלעך אויסגעקרימט און פארוויקלט, א ביסל העראגליפיש. איך זאג צו זשעגאטען:

— פון וועמען איז די קארעספאנדענץ?

זשעגאטא (ווי מיר אלע אין יענע יארן) וואקלט זיך א ביסל צווישן דעם פארפליכטענדיקן געזעץ נישט אויסצוגעבן קיין נעמען און צווישן דער לעכערלעכקייט צו באהאלטן אים פאר מיר. איך העלף אים ארויס: — אויב דו ווילסט, וועל איך דיר זאגן: פון יוזשעק ציראנקעוויטש (1). זשעגאטא לאכט. אזעלכע מינים „גרוסן“ פון פריינד, וואס זענען דורך דער אקופאציע געווארפן געווארן אין פארשידענע „סיטואציעס“ זענען געווען א סך. דאס אומגעריכטע אנטרעפן אויף זיי איז נאר טייל־ווייז געווען צופעליק. די ידיעות האבן געשפרייזט מיט וועגן, וואס זענען אויסגעטרעטן געווארן דורך יעדן איינעם באזונדער, אבער וועלכע האבן זיך געצויגן אין איין ריכטונג, לויטן קאמפאס פון אמאליקע געמיינזאמע פאזיציעס. אין דער צייט פון דער מלחמה האט דאס ווייזערל פון קאמפאס נאך אנגעוויזן די דאזיקע איינע ריכטונג. אונדזערע וועגן זענען זיך צע־גאנגען ערשט... נאך דער מלחמה.

צופאל און לאגיק? ציראנקעוויטש (וועלכער איז ביי דער דייטשער עוואקואציע פון אשוויענטשים פארטריבן געווארן קיין דייטשלאנד) האט זיך אומגעקערט קיין פוילן אין דער העלפט פון יאר 1945. ווען מיר זענען נאך זעקס מלחמה־יארן נישט זען זיך, ווידער געגאנגען אויף דעם קראקעווער מארק האט ער פלוצים א זאג געטון:

— גיב א טראכט! געווען היטלער... מלחמה... לאגערן... און מיר גייען זיך ווידער אויף דעם מארק און די טורעמס שטייען זיך ווייטער אויף דעם זעלביקן ארט.

אזעלכע מחשבות, זייער פשוטע און דערביי זייער איבערראשנדיקע, האט געהאט יעדער, וואס האט זיך אומגעקערט. פול מיט איבערלעבונגען און בילדער, וואס זענען ניי און אומפארגלייכלעך, צום „געוויינלעכן“

(1) איצטיקער פרעמיער־מיניסטער אין פוילן.

אַרִישע פּאַפִירן

לעבן. דאָס אַרױסטראַגן דעם אײגענעם קאַפּ גאַנץ פון אַזױפֿיל גהינױב־ אַפּטײלונגען, װאָס אַזױפֿיל טױזנטער מענטשן האָבן נישט באַװיזן צו טון האָט נישט אײנעם געצװונגען צום פּאַרטראַכטן זיך אײבער דער לאַג־ גיך פון זײנע שרײט, װאָס ער האָט געמאַכט בעת דער אַקופּאַציע. אַנ־ דערע װידער האָט עס געברענגט צו טראַכטן װעגן אַ באַזונדערן גורל. די ספּיקות און די טײלוױזיקײט פון די דאָזיקע פּאַראַלגעמײנערונגען אױף דער טעמע באַשטייט פשוט דערין, װאָס עס קענען זי פּאַרמולירן נאָר די װאָס האָבן זײ דורכגעלעבט 1).

**

דאָס בלײבן און אײבערהױפּט די „אַרבעט“ אין דער שטאַט װוּ אײך האָב פאַר דער מלחמה אַנטייל גענומען אין פּיל פּאַרזאַמלונגען, דיסקור־ סיע־אָונטן און מיטינגען, אײז אין יענע באַדינגונגען געװען אַ גאַנץ לײכטזיניק רײצן זיך מיט דעם צופאַל. כּדי אַרױסצורופּן קאַנסעקװענצן אײז גענוג געװען עס זאָל מיך דערקענען אַ צופּעליקער פּאַרביגייער. עס האָט מיר שװין עטלעכע מאָל געטראַפּן, אַז מען האָט מיר אױף דער גאַס געגריסט מיט אַ פּאַרוונדערטן, אַבער דאָך גינסטיקן שװײכל. אײנ־ מאָל האָט אַפּילו אײנער זיך מיר געװאַרפּן אױפּן האַלדז אױסדריקנדיק הױך זײן צופּרידנדיק דערמיט, װאָס אײך לעב. עס האָט אַבער געקענט אױך טרעפּן פּונקט פּאַרקערט. דער שװײכל האָט געקענט זײן פון אַן אַנדער סאַרט, מיט אַן אַנדערן פּועל־יוצא און מיט אַן אַנדערן סוף. די ערשטע ידעיה, װאָס מײנע קראַקעװער פּרײנט האָבן מיט עט־

1) שװין נאָך דער מלחמה האָט מען אין אַ קרײז פון קעמפּער זיך דער־ צײלט װעגן פּאַרשידענע געשעענישן און פּאַרפאַלן בעת דער „אַרבעט“. יעדער פון זײ האָט זיך געענדיקט „גליקלעך“. אין אַ געװיסן מאַמענט האָב אײך זיך אַפּגעװען: — „װען עמעצער אַ זײטיקער װאַלט געהערט אונדזער דערצײלן, װאַלט ער באַקומען דעם אײנדרוק, אַז עס זענען גאַרנישט געװען קײן נישט אײנגעגעבענע אונטערנעמונגען. אַלץ האָט זיך אײנגעגעבן. אױף דעם האָט מאַריאַן באַמבא (געװעזענער קרײז־קאַמענדאַנט פון פ. פ. ס. קאַמפּס־אַפּטײלונג), װאָס האָט מיט אַ מינוט פּרײער אײבערגעריסן זײנע זכּרונות װעגן דעם אױפּרײס פון „אַרבעטסאַמט“ אין קראַקע, געענטפּערט: „דו װײסט נישט פּאַרװאַס? װײל די אַלע, װעלכע עס האָט זיך נישט אײנגעגעבן, זענען שװין אײצט פּאַרװאַקסן מיט גראַז און קײנער פון זײ דערמאַנט שװין נישט“. װעגן דעם פּסיכאָלאָגישן טעות פון דער פּערספּעקטיוו דאַרף מען געדענקען אַפּשאַצנדיק די פּאַרגאַנגענ־ הײט אױפּן גרונט פון זכּרונות פון מענטשן, װאָס האָבן.. צופּעליק אײבער־ געלעבט...

מיכאל באר וויטש

לעכע חדשים צוריק דערהאלטן פון מיר (פון לאגער) איז געווען, און מען האט דערקענט מיין טויטן גוף. די צווייטע ידיעה: וועגן אן אויסגע-פירטע עקזעקוציע איבער מיר מיט א „העפי ענד“. די ערשטע ידיעה האט זיך גענומען פון א לייכטער גוזמא. עס האט זי ווארשיינלעך פאר-שפרייט א לאגער-ארעסטאנט, וואס האט געזען, ווי מען פירט מיך צו דערשיסן. ער האט אבער נישט געווסט דעם סוף פון יענעם אינצידענט. די צווייטע איז נוגע געווען א פאל, וואס האט געטראפן אין די לעצטע חדשים בעת מיין זיין אין לאגער: מען האט מיך אויפגעהאנגען אויף דער תליה, איך האב פארלוירן דאס באווסטזיין, אבער דער שטריק האט זיך איבערגעריסן. דעמאלט האט דער ס. ס. מאן — פאררופנדיק זיך אויף אן אלט גערמאנישן מנהג — מיך באנגעדיקט. די זאך איז פאר-געקומען אין דער אנוועזנהייט פון אלע צונויפגעטריבענע צו דעם צוועק לאגער-ארעסטאנטן. צוליב דעם, וואס צווישן זיי האבן זיך נאך דע-מאלט געפונען אזעלכע, וואס פלעגן ארויסגיין אויף ארבעט אין דער מעבל-פאבריק אין שטאט האט, איינער פון זיי דערציילט וועגן דעם ענין דעם חבר פיאטראווסקי, וועלכער האט געארבעט אין דער פאבריק ווי א ריזע-אגענט און פלעגט אפט פארן קיין קראקע... ער האט דאס איבערדערציילט אין פ. פ. ס. קעמערל אין קראקע. צווישן זיך גערעדט, און א דאנק דעם, וואס פיאטראווסקי, האט געארבעט אין יענער פאבריק און אזוי ארום געקענט האבן א שמועס מיט די לאגער-ארבעטער, איז בכלל געקומען צו א קאנטאקט מיט דער ארגאניזאציע אין קראקע. איצט נע-מענדיק אין אכט די קראקאווער „Couleur local“ און מאכנדיק אן אלוזיע צו יענעם אינצידענט, האט „טעאדאר“ אין מיר אריינגעטענהט:

— האסט זיך אפגעריסן פון שטריקל, דאס הייסט, און לויטן פאלקס-ווערטל דארפסטו האבן גליק. אבער אין אונדזערע היינטיקע פארשווע צייטן קען אפילו א פאלקס-ווערטל — פארשטייסט? — „אנזעצן“. און וואס וועט זיין אויב אין דעם נאענטסטן מאל וועט זיך דאס שטריקל נישט איבעררייסן? אבער אויב דער ניי-גערמאנישער גארנישט, וואס וועט דיך אין דעם נאענטסטן מאל הענגען, וועט זיך אקוראט נישט דערמאנען קיין אלט-גערמאנישע מנהגים? דו מוזט „אויספארעווען“ פון קראקע. כ'האב געדארפט פארן אין מיעכאווער געגנט. און באקענענדיק

אַרישע פאפירן

זיך מיט די דאָרטיקע באַדינגונגען, קעמערלעך און אופן פון אַרבעט — איבערנעמען די קאָמענדאָטור איבער אונזערע מיליטערישע אָפטיילונגען. אויף דעם נייעם געביט בין איך אַרויסגעפאַרן מיט טאָמאַשן (סטאַ-ניסלאָו קאָוואַלטיק 1). מיר האָבן צווישן זיך אָפגעמאַכט, אַז כּדי צו האָבן אַ גרעסערע באַוועגונגס-פּרייהייט, וועל איך די ערשטע צייט וווי-נען ביי אַ משפּחה, וואָס איז מיט שטרענג-פאַרטייאישער אַרבעט נישט געבונדן. דערווייל האָב איך זיך באַזעצט אין פּראשאַוויץ. אַנקומענדיק האָב איך זיך געזאָגט זייער באַנאַל: נאָך דאָ האָב איך אויסגעפּעלט! איך בין אַריינגעפירט געוואָרן דורך טאָמאַשן צו דער פּאַמיליע באַגדאַנסקי אויף סלאָמיצקע גאַס און בין דאָרט געבליבן וווינען. שפּעטער, אין דער מאָס, ווי עס האָט זיך פאַרשטאַרקט די מיליטערישע אַרבעט, האָב איך געטוישט מיינע קוואַרטירן עטלעכע מאַל. פון שטעטל האָב איך זיך אַיבערגעטראָגן אין דערפּלעך. איבעריקנס איז דאָס „שטענדיקע אָפ-שטעל-אַרט“ דיקטירט געוואָרן דורך דעם פּראָגראַם פון אַרבעט און אַק-ציעס. דעריבער איז דאָס דאָזיקע „אָפּשטעל-אַרט“ אין דער שפּעטערדי-קער צייט געוואָרן וואָס אַמאַל מער באַוועגלעך.

כ'האָב זיך דאָס מאַל גערופן מיכאַל דלוגאַש און אַלס אַזעלכער בין איך דאָ און דאָרט געווען איינגעמאַלדן. אומאַפּהענגיק דערפון האָב איך חוץ דעם געהאַט נאָך עטלעכע נעמען, „קענקאַרטן“, געבורט-שיינען, שול-צייגענישן און אַרבעטס-שיינען. דאָס אַלץ צוזאַמען האָט אין טאַגטעגלעכן לעבן נישט געהאַט קיין גרויסע באַדייטונג. וואָרום קיינעם פון די נייע באַקאַנטע האָב איך קיינמאַל נישט געפרוּווט איינרעדן, אַז איך בין אין דער אמתן „אַ מילך-הענדלער“, „אַ באַן-אַרבעטער“, אָדער „אַ באַן-אַסיס-טענט“. וואָס נוגע דעם נאַמען, האָבן מיינע זעלנער מיך געקענט נאָר פון פּסעוודאַנים „זיגמונט“ און דאָס איז פאַר זיי פולשטענדיק גענוג געווען. דאַקעגן מיינע ציווילע באַקאַנטע און שכנים האָבן גאַנץ גוט זיך תּופּס געווען (צוליב סיבות וואָס מען וועט שפּעטער איבער זיי רעדן), אַז די אַלע נעמען, מיט וועלכע איך שטעל זיך פאַר, זענען פאַלשע.

1) נאָך דער מלחמה פאַרויצער פון די פּראָפּעסיאָנעלע פאַריינען. סייס-רעפּוטאַט און פאַרויצער פון דעם הויפּט-ראַט פון דער אָפיציעלער פ. פ. ס. (וועלכע האָט ווי באַוויסט אויפּגעהערט צו עקזיסטירן צוליב דער פאַרייניקונג מיט פ. פ. ר. ד"ה, דער קאָמוניסטישער פאַרטיי).

VI

א בינטל פרטים וועגן דעם פוילישן אונטערערד אין דעם „געביט“ פראשאוויץ. — די באַגדאַנסקיס „פּאַלאַץ“. — גע- היימע לערע. — קאַנספּיראַציע און היימישע „קווי-פּראַ-קוואַ“. — פּאַזלאַריטעט אין אַ פּאַרוואַרפענער העק. — צוויי רוטי- נעקס און אַנדערע קאַמעדיעס צוליב טעותים.

דאָס פּאַרשטיין די סיטואַציע, וועגן וועלכער עס וועט דאָ גערעדט ווערן פּאַרלאַנגט באדיי געוויסע ידיעות, וואָס זענען נוגע דער פוילישער אונטערערדישער באַוועגונג און איבערהויפט אירע פּאַרטיזאַנישע אַרגאַ- ניאַציעס (1). דעמאָלט (סוף 1943) האָט די דאָזיקע באַוועגונג שוין גע- האָט הינטער זיך עטלעכע יאָרן פון טעטיקייט און עוואָלוציע. די מאַכט, וואָס איז אַנערקענט געוואָרן דורך דער גאַנצער פוילישער באַפעלקערונג (מיט גאַנץ אומבאדייטנדיקע אויסנאַמען) (2) איז געווען די עמיגראַציע-רעגירונג אין לאַנדאַן (אין שפיץ פון וועלכער עס איז דאָן געשטאַנען דער גענעראַל וולאַדיסלאָו שיקאַרסקי). דאָס איז געווען אַ

(1) אַ גענויערע באַשרייבונג וועגן דער סטרוקטור פון דער דאָזיקער באַ- וועגונג, וועגן איר עוואָלוציע און איבערהויפט וועגן דער באַצייאונג פון די פּאַרשידענע אַרגאַניזאַציעס צו דער אַ. ג. „יידן-פּראַגע“ האָט דער לייענער גע- פינען אין די פּריערדיקע טיילן פון דעם בוך. דעריבער גיבן מיר דאָ נאָר עט- לעכע אַלגעמיינע אַנאָויזונגען, אויף אַזויפיל אויף וויפל עס איז דירעקט נייטיק כדי צו פּאַרשטיין די דאָזיקע זכרונות פון פּערזענלעכן כאַראַקטער. (אויף וואָס איר מאַך נאַכאַמאָל אויפּמערקזאַם).

(2) ד. ה. מיטן אויסנאַם פון די קאַמוניסטן פון איין זייט און דער נ. ס. ז. פון דער צווייטער זייט. (די לעצטע זענען געווען דעצידירט פּאַסיסטיש-אַנטי- סעמיטיש).

אַר ישע פאפירן

קאאליציע־רעגירונג, ד. ה., זי איז באַשטאַנען פון פאַרשטייער פון די פיר הויפט־פאַרטייען: א) פויערים־פאַרטיי (פ. ס. ל.); ב) סאַציאַליסטן (פ. פ. ס.); ג) קריסטלעכע דעמאָקראַטן (א. ג. „כאדעקעס“) און ד) נאַציאָנאַלע דעמאָקראַטן (א. ג. „ענדעקעס“).

אין לאַנד, וואָס איז אַקופירט געווען דורך די דייטשן האָט די רע־גירונג געווירקט דורך די א. ג. „דעלעגאַטורן“. די לעצטע זענען נאַטיר־לעך געווען אומלעגאַל־געהיים און האָבן געשפּילט די ראָל פון אינס־טאַנצן פון פאַרשידנאַרטיקע מדרגות. עס איז געווען „א הויפט־דעלעגאַ־טור“ מיטן זיץ־אַרט אין וואַרשע, דאַן — די איר אונטערלינגדיקע „וואַ־יעוואַדישע דעלעגאַטורן“ און „פאַוויאַט־דעלעגאַטורן“. פונקט ווי די עמיג־ראַציע־רעגירונג אין לאַנדאַן איז יעדע דעלעגאַטור געווען צוזאַמענגע־שטעלט פון פאַרשטייער פון די פיר הויפט־פאַרטייען. יעדע פון די פאַר־טייען האָט דורך איר פרעסע פראָפאַגאַנדירט איר אידעאָלאָגיע. די דאָזיקע אידעאָלאָגיעס זענען געווען פאַרשידענע און אין דער באַציונג צו גע־וויסע פראָגן — אַפילו סתירותדיקע. אין דער טעטיקייט איז דערפאַר אַפט געקומען צו פאַרשלעפטע און פאַרביסענע קאָנפליקטן.

די דערמאַנטע פאַרטייען (איבערהויפט דריי פון זיי: די פויערים־פאַרטיי, די סאַציאַליסטן און די ענדעקעס) האָבן אין אָנהויב געהאַט זיי־ערע אייגענע מיליטערישע אָרגאַניזאַציעס. מיט דער צייט האָבן זיך די אַלע (און אויך אַנדערע) מיליטערישע גרופעס פאַרייניקט (לכל הפחות — פאַרמעל) אין איין גאַנצקייט א. נ. „אַרמיאַ קראַיאָוואַ“ (א. ק.) די לעצטע האָט געדאַרפט אויספירן נאָר די באַפעלן פון דער רעגירונג און נישט די באַפעלן פון באַזונדערע פאַרטייען. אין דער פראַקטיק אָבער איז די דאָזיקע אַפאָליטישקייט זייער שווער געווען דורכצופירן. צוזאַמען מיט דעם פאַרטייאישן אַפּשטאַם פון די פאַרשידענע גרופן האָבן אויך גע־ווירקט די איינפלוסן פון פאַרשידענע אַפיצירן. די קאָנספּיראַטיווע לאַגע פון דער באַזעגונג האָט זיי מעגלעך געמאַכט גאַנץ אַפט אַרויסצוגעבן באַפעלן אין קעגנזאַץ צו די אַפיציעלע באַפעלן פון דער רעגירונג. די זעלביקע זאך האָט באַשווערט די קאָנטראָל פון דער רעגירונג.

צוליב דעם האָבן די סאַציאַליסטן און די פ. ס. ל. זיך געווערט קעגן דעם פולשטענדיקן צוזאַמענקום פון זייערע פאַרטייאָנער־אַפּטיילונ־

גען מיט אנדערע, מורא האַבנדיק איבערצוגעבן זייערע מיטגלידער אונ-
טער דעם איינפלוס פון די רעאַקציאָנערע אָפיצירן. דאָס איז טאַקע געווען
איינע פון די סיבות פאַר שטענדיקע קאַנפליקטן. אַממיינסטן האָבן זיך גע-
עקשנט די סאַציאַליסטן. וואָס נוגע מיין „אינספּעקטאָראַט“, האָב איך —
אין הסכּם מיט די אינסטרוקציעס וואָס איך האָב באַקומען — נישט
איבערגעגעבן מיינע אָפטיילונגען דער „אַפּאָליטישער“ אָנפירונג. די דאָ-
זיקע אָפטיילונגען, ביז צום סוף פון דער דייטשער אַקופאַציע, זענען אָפ-
הענגיק געווען נאָר פון מיר, אַלס זייער הויפט־קאָמענדאַנט אויפן שטח
פון גאַנצן אינספּעקטאָראַט. און נאָר דורך מיר — אַלס זייער קאָמענדאַנט
— האָבן זיי זיך קאָנטאַקטירט מיט דעם הויפט־שטאַב פון א. ק. מיד
האַט פאַרפליכטעט נאָר די באַפעלן וואָס איך האָב דערהאַלטן פון דער
פ. פ. ס. קאָמענדאַנטור. דאָס איז געווען אַ פאַרם, וואָס האָט זיך גערופן
„פאַרייניקונג פון דער הייד“. זי האָט דערמעגלעכט — פון איין זייט:
דאָס צוזאַמענרעדן זיך וועגן געמיינזאַמע אַקציעס. צוזאַמען מיט דער
גאַנצער א. ק. קעגן אַקופאַנט. פון דער צווייטער זייט: האָבן זיי נישט
דערלאָזט (צוליב דעם וואָס די נישט־סאַציאַליסטישע אָנפירער פון א. ק.
האָבן נישט געהאַט קיין דירעקטן קאָנטאַקט מיט די אָפטיילונגען) קיין
אומגעווינטשענע איינפלוסן (ווי דאָס איז געווען ערגעץ אנדערש מיט
זייער שלעכטע פּאָלגן).

וואָס נוגע מיר, איז דאָס באַשטימען מיך ווי אַ קאָמענדאַנט פון אַלע
קאָמפּס־גרופן פון מיעכאָווער פּאָוויאַט פאַרגעקומען — ווי עס איז שוין
פאַרבייגייענדיק דערמאַנט געוואָרן — אין קראַקע. מיט דער דאָזיקער
פונקציע בין איך טאַקע אַהערגעקומען אין מיעכאָווער געביט.

אַ צווייטע נויטיקע אויפקלערונג איז נוגע די אָרגאַניזאַציע־פאַרמען:
„מיין“ געביט האָט אַרומגענומען דעם גאַנצן מיעכאָווער פּאָוויאַט און אַ
שמאַלן דרום־פּאַס פון פּינטשעווער פּאָוויאַט. די אָפטיילונגען האָבן זיך
געטיילט אויף: א) קאָמפּס־גרופן און ב) מיליטערישע גרופן. די מיליטע-
רישע גרופן זענען באַשטאַנען פון די איינוווינער פון די שטעטלעך און
דער עיקר, פון די צאָליקע דערפער. די דאָזיקע מענטשן זענען פאַר-
בליבן אויף זייערע וווינ־ערטער און אין משך פון טאַג האָבן זיי געפירט
זייער נאָרמאַלן לעבן־שטייגער. ביינאַכט האָבן זיי געמאַכט מיליטערישע

אַרישע פאַפירן

איבונגען, אָדער האָבן אויסגעפירט די אָנגעצייכנטע אויפגאַבן. דאָס זע-
נען געווען די קאָדערען, וועלכע זענען צוגעגרייט געוואָרן צו דעם שפּע-
טערדיקן אויפשטאַנד און צו די לויפנדיקע אַקציעס האָט מען זיי גענו-
מען נאָר אין די נויטיקסטע פּאַלן. אין קעגנזאַץ צו זיי האָבן זיך די אַזוי
גערופענע „קאַמפּס-אַפטיילונגען“ תמיד געפונען אונטערן געווער, זיי
האָבן סטאַציאָנירט אין די „מעלינעס“ אָדער אין וואַלד און האָבן אויס-
געפירט אַלע לויפנדיקע אויפגאַבן. צו זייערע אויפגאַבן האָבן געהערט
די סאַבאַטאַזש-אַקטן קעגן די דייטשן, דאָס אַנטוואָפּענען קלענערע דייטשע
גרופן, די אַנפּאַלן („שפרונגען“) אויף דייטשע פּאַסטנס (ד. א. ג. „שטיץ-
פונקטן“), דאָס דעוואַסטירן דייטשע אינסטיטוציעס, צוו. אַנד. קאַמוני-
קאַציע, ווירטשאַפּטלעכע און אַפּראַוויזאַציאָנעלע; לוסוף — דאָס אויספירן
די אורטיילן פון די אונטערערדישע געריכטן איבער דייטשן, ווי אויך
איבער פּאַליאַקן, אָנהויבנדיק פון טויט־שטראַף, ביז קאַנפּיסקאַציע, שמיץ-
שטראַף און אויב עס איז געגאַנגען וועגן פרויען — אינעם אַפּגאַלן זיי
די האָר. צו זייערע אויפגאַבן האָט חוץ דעם געהערט: דער קאַמף מיטן
באַנדיטיזם, קאַנוואָירונג פון אַ פּאַרשידנאַרטיקן טיפּ און אין געוויסע
פּאַלן — דאָס אַפּשלאַגן אַרעסטירטע פון די דייטשע הענט.

אין באַשטימטע טערמינען פלעגן מיטגלידער פון די קאַמפּס-אַפטיי-
לונגען געטוישט ווערן דורך אַנדערע, וועלכע פלעגן גענומען ווערן פון
די מיליטערישע אַפטיילונגען. חוץ דעם פלעגט מען פאַר אַ גרעסערן
קאַמף מאַביליזירן גרעסערע קאַנטיגענטן. אין אַזעלכע פּאַלן פלעגן די
אַפטיילונגען אַרויסגעשיקט ווערן ווייט אויסערן געביט (ווי צום ביישפּיל
אין די בעסקידן, וועגן וואָס עס וועט נאָך דערמאַנט ווערן).

די געברענגטע פרטים באַווייזן, אַז מיין לעבן האָט זיך באַוועגט אויף
צוויי פּלאַכן: אויף דער מיליטערישער (ווען איך האָב זיך געפונען ביי די
אַפטיילונגען), און אויף דער ציווילער פּלאַך. (אָדער לכל הפחות — כל-
מרשט — ציווילער). גלייכצייטיק האָב איך צוליב מיין פונקציע אַנטהיל
גענומען אין די זיצונגען פון דער „דעלעגאַטור“. כ׳האַב געהאַט צוזאַ-
מענטרעפן מיט די אַנפירער פון א. ק. כ׳, כדי אויסצוגלייכן קאַנפליקטן
מיט אַנדערע פּאַרטייען און אַרומצורעדן פּאַרשידענע געמיינזאַמע עני-
נים. דעריבער באַנוץ איך אין לויף פון דער באַשרייבונג דעם נאָמען

מיכאל בארוויטש

„א. ק.“ אין באצוג צו אנדערע אפטיילונגען, וועלכע זענען געווען דירעקט אונטערגעווארפן דער אנפירערשאפט פון א. ק., אונדזערע אפטיילונגען האט מען גערופן „די אפטיילונג פון פ. פ. ס.“.

אין דער ערשטער צייט פון מיין אנקומען אין געביט האב איך (למראית עין) געפירט א ציוויל לעבן. אנדערש גערעדט: איך האב געווינט אויף א באשטימט ארט, ווי א ציווילער בירגער פון וואנען איך בין געפארן אדער געגאנגען אויף קאנספיראטיווע צוזאמענטרעפן. איך בין פארשוונדן אויף א נאכט, אדער אויף עטלעכע טעג אין „גע-ביט“. אין דער שפעטערדיקער צייט איז געווען פארקערט: כ'האב תמיד געווינט אין „געביט“ און אין דער ציווילער וווינונג בין איך נאר גע-קומען אמאל — געלעגנהייטלעך.

**

די קאנספיראטיווע ארבעט אין פוילישן אונטערגרונד, וואס איז אין יענער צייט געווען מיין הויפט-אויפגאבע און פארנעמונג גייט נישט אריין אין די ראמען פון די דאזיקע זכרונות, צוליב סיבות, וועלכע זענען שוין דערמאנט געווארן אין אריינפיר. איך באגנוג זיך בלויז מיט ראנד-באמערקונגען, וועלכע האבן א שייכות צו דער טעמע. אן אנדער זאך, אז אין באצוג צו פיל אינצידענטן דערוועקט די מעגלעכקייט פון אזא אפגערעניצונג א גראבן צווייפל. דערויף קען מען נאך זאגן, אז ערגעץ ווו טרעפט זיך אלץ צוזאמען און בינדט זיך ערגעץ-וו, כדי נישט ווייט צו זוכן — דעם דאזיקן גאענטסטן ביישפיל:

די אינסטרקציעס האבן באפוילן אפצוהיטן א שטרענג „אינקאגניטא“ יעדן קאנספיראטיוון טוער, מכל שכן — די וואס זענען געשטעלט גע-ווארן אויף די העכערע אנפירנדיקע שטאפלען. אויסבאהאלטנדיק מיין אמתן נאמען, האב איך דערמיט נאר אויסגעפילט א פשוטן און פאר-שטענדלעכן באפעל, וואס האט פארפליכטעט אומאפהענגיק פון „ראסן“-טעמים. דאס איז אמת. עס איז אבער אויך אמת, אז אומאפהענגיק פון דעם, אדער יענעם שטאפל אין דער געזעלשאפטלעכער ארבעט, האט דער קאנספיראטיווער טוער אויך געהאט אזא, אדער אן אנדער פרייוואס לעבן. די דאזיקע צוויי געביטן, ד. ה., דאס פרייוואטע און דאס געזעל-

אַרִישֶׁ פּאַפִירן

שאַפּטלעכע לעבן האָט מען געדאַרפֿט צוליבן וויל פון דער זאַך שטאַרק אָפּגרענעצן. עס זענען אָבער געווען סיטואַציעס, וואָס האָבן געפּאָדערט אַ להיפּוכדיקע טאַקטיק, (ווען אָפּילו צייטווייליק). ס'איז אויך נישט תּמיד געווען קיין גרונט דעם „אינקאַגניטאַ“ אַרומצומויערן אין פּריוואַטן לעבן. אָפּילו אין די פּאַלן ווען מען האָט געמוזט ענדערן די „פּאַפּירן“, וואָס איז פּאַרגעקומען זייער אָפט אין יענע יאָרן צוליב פּאַרשידענע „אַרייַן-פּאַלן“ און „שריפּות“, האָט דער סוד נישט געמוזט אומבאַדינגט חל זיין אויף מענטשן זיכערע, אויף האַרציקע פּריינד, מיט וועלכע מען האָט זיך, וואָס אַן אמת, נישט לאַנג צוריק באַקענט. אין מיין לאַגע האָט אָבער די קאָנספּיראַציע געמוזט אָפּגעהיטן ווערן מיט אַלע קלענסטע פּרטים, וויל דאָס, וואָס ביי אַנדערע האָט נאָך געקענט ווי עס איז דורכגיין, האָט ביי מיר געדראָט מיט „ליקווידאַציע“ און דער קבורה פון דער גאַנצער טעטיקייט.

די משפּחה באַגדאַנסקי, ביי וועלכער איך האָב אין אָנהויב געוווינט נאָר „כדי זיך אַרומצוקוקן, נאָר כדי זיך צו אַריענטירן און וויסן וווּ און וואָס אויסצווויילן“, האָט זיך אַרויסגעוויזן ווי אַ געזעמל... ווי זאָל איך דאָס אַנרופּן? פון אַריגינאַלן, לויט דער באַצייכענונג פון קאַפּ פון דער משפּחה, הער אַסקאַר, דערפאַר אפּשר טאַקע זייער ליבע מענטשן, זיי זע-נען אַרויסגעשיקט געוואָרן פון זאַגלעמביע, וואָס איז איינגעשלאָסן גע-וואָרן אין דייטשן „רייך“; דערפאַר, וואָס זיי האָבן זיך אָפּגעזאָגט אונטער צו שרייבן די „פּאַלקסליסטע“. אין פּראַשאַוויץ האָבן זיי זיך באַזעצט שוין נאָך פּאַרשידענע עטאַפּן פון וואַנדערונג און גע-וונד. זיי האָבן באַוווינט איין שטוב מיט אַ קיך, איינגעאַרדנט אויפן סטודענטישן שטייגער, מיט מעבל פון אייגענער אויסאַרבעטונג. וואָס איז דאָ אַ סך צו רעדן; נישט מיט מי יודע וואָסער מעבל פּאַרשטייט זיך. זיי האָבן זיך אָבער איינגע-שפּאַרט, אַז דאָס פּאַלקס-ווערטל „אַ גאַסט אין שטוב, גאַט אין שטוב“ איז נישט געשאַפּן געוואָרן בלויז צוליב דעם, מען זאָל עס ציטירן אין די שול-ביכער, נאָר אויך דערפאַר, אַז מען זאָל עס רעספּעקטירן. פּאַר-פּאַלן — פּאַראַן אַוועלכע אויך. אין דער דאָזיקער עקשנות איז געווען, אי די ספּאַנטאַנישע גאַסטפּריינדלעכקייט, אי אַ טראַציקייט, וואָס איז פול מיט חן. וויל אין משך פון זייער פּליטים-וואַנדערונג האָבן זיי

זיך אַזויפיל אָנגעהערט און אָנגעשטויסן דערויף, אַז אין די אַקופאַציע־צייטן איז אַ גאַסט אַ שווערע לאַסט, אַז איצט האָבן זיי אין די אייגענע זלד אַמות געוואַלט דערווייזן דאָס פאַרקערטע. אַזויפיל מאַל האָט מען זיי געגעבן צו פאַרשטיין, אַז אַ גאַסט איז ווי אַ פּיש: כל־זמן ער איז פּריש — ביטע זייער — איז ער געשמאַק; אָבער שפּעטער... אַז זיי האָבן שוין געהאַט איבערגענוג אַט דעם „גאַלדענעם“ געדאַנק. דעריבער האָבן זיי אויפגענומען אַלס געסט וועמען דאָס פּורל האָט געבראַכט צופירן. אַ גלח איז אַ גלח. אַ פּריץ איז אַ פּריץ. אַ משפּחה־מענטש — אַוודאי און אַוודאי. נו, און אויך אַזעלכע, וואָס האָבן נישט און מוזן ערגעץ איבערנעכטיקן. עס האָט טיילמאַל געטראָפּן: דעם גאַסט, וואָס האָט זיך געמוזט פאַרהאַלטן אין פּראַשאַוויץ, פאַרבעטן די באַגדאַנסקיס צו בלייבן נעכטיקן. דער גאַסט קוקט זיך אַרום אומרויזק איבערן צימער. אין דעם גאַנצן פּאַלאַץ זעט ער נישט מער, ווי איין (זייער שמאַל) בעט. חוץ דעם עפעס שוין זייער אַן אַלטע סאַפקע; און מענטשן אין שטוב זענען דאָ קיין עין הרע זעקס. מאַכנדיק אויף גיך דעם חשבון, קען דער גאַסט בשום אופן נישט לייזן דאָס רעטעניש: וווּ וועט מען דאָ אַוועקלייגן שלאָפּן זיין ווערטפּולע פּער־זאָן? צום סוף זאָגט ער אַרויס זיין ספק. אָבער דער הער אַסקאַר ברעכט אויס אין אַ געלעכטער און רייבט אַזש די הענט פון שימחה: „נו, און אין צווייען קען מען נישט שלאָפּן? נו, און שטרוי־זעק צו לייגן אויף דער פּאַדלאַגע, מיינט דער פּריץ, איז נישט פאַראַן? נו, און שטרוי מיינט דער לאָרד האָט שוין אין פּראַשאַוויץ פאַרפעלט?“

מיך האָט צו זיי אַריינגעפירט טאַמאַש. מיט טאַמאַשן האָט זיי אַמאַל באַקענט זייער קרוב ר. אַ לאַנג־יעריקער פ. פ. ס.־טוער פון זאַגלעמביע. טאַמאַש פלעגט, זייענדיק אויף „דינסט“ אין מיעכאָווער געגנט, תמיד באַזוכן די באַגדאַנסקיס אין פּראַשאַוויץ. ער פלעגט זיי צושטעלן אונדזער־רע „צייטונגען“ און זיי אויך פּערזענלעך אינפאַרמירט וועגן דער פּאַ־ליטישער לאַגע. זיינע דיאַגנאָזן פלעגן זיך תמיד צושפּיצן דערצו, אַז די דייטשן זענען „בעטלער“, אַז די מפּלה פון דייטשלאַנד וועט קומען אין די באַענטסטע טעג. ער האָט געהייסן פאַקן די זאַכן און דאָס באַלד, ווייל אין משך פון אַ וואַסערע צוויי, דריי וואַכן וועט מען דאַרפן אַהיימפאַרן, אין דעם באַפּרייטן געביט. ער האָט נישט גענומען ערנסט

אַר ישע פאַפירן

די פראַנט־קאָמוניקאַטן, די פראַנט־ליניע. ער האָט אַרויסגעזאָגט זיינע מיינונגען מיט אַזאַ זיכערקייט, אַז יעדע באַוואַרעניש, יעדער ספק האָט אויסגעזען צו שטאַמען פון קליינקע־פלדיקייט. און כאַטש עס זענען אזוי אַוועק וואַכן און חדשים האָט טאַמאַש זיינע השערות און זיינע טערמינען נישט געביטן. דער הער אַסקאַר האָט זיך אַבער אַלץ איינס געפרייט מיט דער פאַרויכערונג, אַז אין איינציקע צוויי־דריי וואַכן אַרום וועט ער זיך אומקערן אַהיים.

וועגן מיר האָבן מיינע באַלעבאַטיים געוואוסט, אַז איך בין אַ „פאַר־ברענטער“: דעריבער האָב איך געמוזט אַנטלויפן פון מיין פריערדיק ווין־אַרט. זיי האָבן אויך געוואוסט, אַז איך בין געקומען אין מיכאַווער געגנט אויף קאַנספּיראַטיווער אַרבעט. דאָס איז גענוג געווען, אַז זיי זאָלן פאַרשטיין, אַז וועגן גענויערע פרטים בנוגע מיין פּערזאָן דאַרף מען נישט פּרעגן און עס איז אויך איבעריק צו פּרעגן, ווייל דאָס וואָס איך וועל זיי ענטפּערן וועט אויך זיין נישט מער ווי „אַ ליפּע“. דער הער באַגדאַנסקי, וועלכער האָט מיט אַ פּאַסיע ליב געהאַט אַלץ, וואָס איז געווענדט קעגן דייטש, האָט דערויף גענומען רייבן די הענט פון פרייד און אַרויסגעזאָגט איינעם פון זיינע באַליבטסטע דעוויזן: „הייסט עס, — נישט זיי אונדז, נאָר מיר זיי. נאָר זיך נישט לאָזן“. די פרוי באַגדאַנסקא האָט בכלל נישט ליב געהאַט זיך צו מישן אין פּרעמדע גע־שעפטן און מיט אַ צויבערנדיקער גראַציע האָט זי געטון אַלץ כדי אויך אַנדערע דערין צו שטערן. דערביי האָב איך שוין אין די ערשטע טעג מיט אַלע שטובלייט זיך האַרציק באַפריינדעט. דער דאָזיקער פּאַקט האָט אונדז אַמבעסטן איבערצייגט, אַז פריינטשאַפט קען געמאַכט ווערן — להיפּוך צו אַ פּאַסטן פון אַ סטרוזש אין מיניסטעריום — אַן אַ בקשה מיט אַ צוגאַב: די אייגענע אויטאָביאָגראַפיע.

**

פּראַשאַוויץ איז אַבער פּראַשאַוויץ און די באַגדאַנסקיס הויז ווערט שטאַרק באַזוכט. עס קומען פּראַשאַוויצער איינוווינער און עס קומען אַב־געפאַרענע געסט. עס קומען — ווי שוין דערמאָנט — פּריצים פון די

ארומיקע „הייף“ און גלחים. אין רעזולטאט דערפון, האט דער דראַטלאַך-זער טעלעגראַף גאַנץ גיך צעטראָגן דאָס נישט וויכטיקע ידיעהלע וועגן דעם אַנקום פון אַ געהיימניספולן פאַרשוין.

חוץ דעם האָט נאָך עקזיסטירט אַ צוגאַב־אַגענטור: קינדער, יוגנט. אין דעם אויבן-באַשריבענעם פּאַלאַץ פון די באַגדאָנסקיס האָט, זיינע אַ טאַכטער, וויעסלאַווא, געפירט געהיימע שול־קורסן. יעדן טאָג זענען דריי קאָמפלעטן דורכגעגאַנגען אין דער ריי. צוליב דעם, וואָס איך בין יענע ערשטע טעג ווייניק אַרויסגעגאַנגען אויף מיין „געביט“ און צוליב דעם, וואָס עס איז נאָר געווען איין צימער, האָב איך גאַנץ אָפּט אַסיס־טירט בעת די לעקציעס. נאַטירלעך — פּאַסיוו. אָבער איינמאַל — בעת דער לעקציע פון פּוילישער ליטעראַטור — בעת די פּאַרטייטשונג פון עפעס אַ ווערק האָט זיך נישט געקלעפט, האָב איך זיך שליממזלדיק אַריינגעמישט אין דער דיסקוסיע. כ׳האַב אָנגעהויבן דערקלערן און דער־ביי זיך פאַרגעסן, זיך צעהיצט. וויעסלאַוואַ האָט אין אָנהויב זיך צוגע־הערט אויפּמערקזאַם, מיט אַ געוויסן חשד, אָבער דערנאָך האָט זי מיט איר אייגנטימלעכער יונגער אונטערנעמערישקייט דערקלערט, אַז פון היינט אָן וועל איך פירן די לעקציעס וועגן פּוילישער ליטעראַטור. אַזוי האָט עס זיך אָנגעהויבן. צו ליטעראַטור איז שפעטער צוגעקומען געשיכטע און נאָך שפעטער — רעליגיע און אַנדערע הומאַניסטישע קעגנשטאַנדן. אויב עס גייט וועגן רעליגיע, האָב איך זי געלערנט מיינע שילער לאַיאַל און בין געווען — ווי מיר דאַכט זיך איצט — פון די בעסטע וועלטלעכע „קאטעכויזיסטן“ אין דער געגנט. צי האָב איך געדאַרפט לערנען רע־ליגיע? ביי די באַגדאָנסקיס איז אָפּט געקומען אין געסט דער ליבער, פריילעכער און רירעוודיקער גלח מגר. מיעטשיסלאַוו סקורטשינסקי (ער האָט דעמאָלט געווינט אין דער פּלעבאניע ניעגאַרדאוו). ער האָט ביי זיך אויך געפירט געהיימע לערן־קורסן און אויף וויפל איך בין זיך נישט טועה, איז ער געווען דער איניציאַטאָר פון די קורסן פון וויעסלאַוועז. צוליב דעם, וואָס מיין אַרומקריכן איבער די דערפער, מיינע נאַכט־אויס־פּלוגן און מיין אָנגעהערקייט צו פ. פ. ס. איז גאַנץ גיך געוואָרן די טעמע פון געשפרעכן (וועגן דעם אין אַן אַנדער אַרט) אין געוויסע קרייזן — און דער גלח האָט וועגן דעם גוט געוויסט — האָב איך באַשלאָסן צו

אַר ישע פאפיר?

שפילן אין אָפּענע (בעסער געזאָגט: אין האַלב־אָפּענע) קאַרטן. דאָס שפּיל האָב איך אָנגעהויבן מער ווייניקער אַזוי:

— איך בין, ווי דער גלח ווייסט, אַ סאַציאַליסט און אַ נישט־רעלי־גיעזער מענטש. צי איז דאָס דעריבער אין אַרדענונג, אַז גראַד אַזעלכער זאָל לערנען רעליגיע? איך טו דאָס לאַיאַל, אָבער טרוקן און זאַכלעך. דער גלח האָט טראַקטירט מיין ספק, אין די געגעבענע באַדינגונגען, ווי אַ גוומא. דעמאָלט האָב איך אָנערקענט, אַז איך מוז נישט זיין פּויפּסט־לעכער ווי דער פּויפּסט.

צוליב דער איינצימערדיקייט פון דער דירה, זענען די לעקציעס אָפטמאָל פּאַרגעקומען אין דער אַנוועזנהייט פון די געסט. דער דאָזיקער אומשטאַנד האָט נישט פּאַרבעסערט די געשיקטלעכקייט פון די געהיימע לימודים. דערפאַר אָבער האָט זי פּאַרשפּרייט מיין רענאָמע אַלס... קאַרע־פּעטיטאָר. נאָך ערגער: עס האָבן גענומען אַרומגיין קלאַנגען, אַז איך בין טאַקע אַ לערער און נאָך אַ סך ערגער — אַ ליטעראַט.

פון דעמאָלט אָן, האָט מען אין מיין אַנוועזנהייט תּמיד אַרויפּגעפּירט דעם שמועס אויף ליטעראַטור. איינמאָל זיך איך אין דער סביבה פון אַ גרויסער צאָל געסט און מיר שמועסן וועגן אַלעם מעגלעכן אין דער וועלט. פּלוצים רופּט זיך צו מיר אַפּ דער אייגנטימער פון אַ גרויסן מאַיאַנטעק אין דאלעוויטש, דער סימפּאַטישער מאַריאַן ס.

— צי האָבן מיר זיך נישט צופּעליק געטראַפּן פאַר דער מלחמה אין קראַקע, אין דער וווינונג פון קאָזשימיערזש טשאַכאווסקי? (1).

כ'טראַכט זיך: ס'איז ביטער. כ'ענטפּער אָבער:

— אַלץ קען מעגלעך זיין אויף דער וועלט...

— אַנטשולדיקט — וואָגט ווייטער מאַריאַן ס. — כ'האָב פּאַרגעסן

איינער נאָמען.

— מיין נאָמען — ענטפּער איך קאָלט און בכיוון — וועט איך סיי

ווי גאַרנישט זאָגן. ער איז אַ צוגעטראַכטער.

(1) אַ באַרימטער קריטיקער און ליטעראַטור־היסטאָריקער. אויטאָר פון פּיל מאַנאָגראַפּיעס און פון דעם גרויסן פּיל־בענדיקן ווערק „דאָס בילד פון דער היינטי־צייטיקער פּוילישער ליטעראַטור“. נאָך דער מלחמה דעפּאַרטאַמענט־שעף פון ליר טעראַטור אין מיניסטעריום פאַר קולטור און קונסט. געשטאַרבן דעם 17טן אוי־גוסט 1947.

מיכאל בארוויטש

אנוועזנדיקע זענען געווען א סך. אבער אלץ ריפע אינטעליגענטע מענטשן. דעריבער האט די ריזיקאלישע דערקלערונג ארויסגערופן דעם געהעריקן עפעקט. דער פאדים איז אפגעהאקט געווארן, ווי מיט א מע-סער. א מינוט איבערראשונג און דערנאך איז דאס געשפרעך ווייטער אוועק, אבער דערביי שוין קיין איין ווארט נישט אויף דער פרעדיקער טעמע. עס איז אבער קלאר, אז נאך אזא אינצידענט, איז די נייגעריקייט ביי אלעמען נאך מער אויסגעוואקסן. אבער פון איצט אן האבן זיי גע-ווסט, אז איצט גייען שוין אריין אין קאן פאליטישע מאמענטן און זיי-כעריקייטס-מאמענטן און דאס הייסט, אז די דאזיקע נייגעריקייט דארף געשטילט ווערן אין פארטרוילעכע שמועסן מיט זיכערע מענטשן. אין דעם טאקע איז מיר געגאנגען. אנעקדאטיש איז אבער געווען די ווייטער-דיקע אנטוויקלונג פון דעם ענין:

קודם-כל האט זיך ארויסגעוויזן, אז אין „הויף“ ביי מאריאן ס. גע-פינט זיך, נישט מער און נישט ווייניקער, נאך דער זון פון טשאכאווסקי, דער 20-יעריקער אדאם. כ'קען נישט זאגן, אז דער דאזיקער פרט (כאטש אדאם האט זיך שפעטער ארויסגעוויזן פאר זייער א ליבן יונג) זאל מיר האבן געווען זייער צו דער האנט. אין עטלעכע טעג ארום קומען אן צו-פארן פריצישע פערד און אין שטוב גייט אריין דער יונגער טשאכאווסקי. איך טראכט מיר: אט וואס עס גייט אויף מיר איצט. מיר באגריסן זיך. אבער נאך איידער איך באווייז אדאמען צוזאגן מיין פאלשן נאמען דריקט ער מיר די האנט און זאגט:

— איר זענט דער הער רושינעק? אמת?

— ניין — ענטפער איך — איר האט זיך א ביסל טועה געווען.

דעמאלט שמייכלט ער א ביסל דיסקרעט, ווי איינער זאגט: אויב דו ווייסט, אז איך ווייס, אז דו ווייסט א. א. וו. וואס-זשע שפילסטו דעם גולם?

און דערביי איז עס געבליבן. דערווייל. דערפאר אבער האט מען זיך אנגעהויבן אלץ מער צו פארטרויען, אז דער... דארט... דאס איז מיכאל רושינעק (1) שפעטער איז געקומען קיין דאלעוויץ די טאכטער פון קא-

(1) ראמאנען-שרייבער, אויטאר פון די ביכער: „שטרעם אויפן ברוק“, „דער פלוטאן פון דער ווילדער לאנקע“, „די ערד וואס פליסט מיט האניק“ א.

אַר ישע פּאַפירן

זשימיערזש טשאכאווסקי — זאַפּיאַ. זי איז אויך געקומען קיין פראשא-וויץ. זי האָט אָבער קיין אַלזויעס נישט געמאַכט. פאַרקערט, זי האָט זייער דיסקרעט געמאַכט דעם אָנשטעל, אַז עס פאַלט איר אַפילו נישט איין צו פאַרטראַכטן זיך ווער עס איז דער ניי-באַקאַנטער. אַרויספאַרנדיק האָט זי פונדעסטוועגן באַשטעטיקט די טעזע פון איר ברודער: געוויס — רור-שינעק. באַקענטע פון פריצישן הויף, וואָס זענען אַרויסגעפאַרן קיין קראַ-קע האָבן ביי טשאכאווסקין געבאַרגט זיין בוך: „צוויי יאָר פוילישע ליטע-ראַטור 1937-38“, וואָס איז דערשינען האַרט פאַר דער מלחמה און אין וועלכן עס האָט זיך, צווישן אַנדערן, געפונען אַ קליינע פּאַטאַגראַפיע פון מיכאל רושינעק. קיין שום זייטיקער מענטש וואָלט אַודאַי צווישן אונדז ביידן נישט געפונען קיין שום ענלעכקייט. אויב מען וויל אָבער דווקא געפיענען אַן ענלעכקייט, נו, איז דער האָט אַ נאָז און יענער — אַ נאָז, דער האָט אויגן און יענער — אויגן, דער האָט וואַנצעס און יענעם האָט אויך די נאַטור באַשאַנקען מיט וואַנצעס. הכלל: ס'איז געבליבן, אַז איך בין טאַקע רושינעק. אמת, רושינעק האָט אויף דער פּאַטאַגראַפיע געהאַט אַ סימן פון אַ פליך אין פּאַטענץ. אָבער דאָס איז גאַרנישט. ווייניק מיט-לען פאַר האַרוווס פאַרקויפט מען אין די אַפטייקן?

צו מיר זענען די אַלע קלאַנגען דערגאַנגען זייער אומדירעקט, אין דיסקרעטע אַלזויעס און אין פיל-באַדייטיקע שמייכלען. איך האָב זיך דערוווסט, אַז קאזשימיערזש טשאכאווסקי, וואָס איז געווען מיכאל רור-שינעקס אַ פריינד, האָט אים זיך נישט געקענט פאַרשטעלן, ווי אַ קאַ-מענדאַנט פון געהימע קאַמפּס-אַפטיילונגען, דעריבער האָט ער — כדי צו מאַכן אַ סוף צו דעם ספק, אָנגעשריבן אַ בריוו קיין וואַרשע (ווי רושי-נעק האָט זיך, לויט זיינע ידיעות געדאַרפט געפיענען) מיט אַ גרוס פאַר רושינעקן און מיט אַן אומשולדיקער אַנפראַגע, וואָס ער מאַכט, ווי ער פילט זיך און וואָס ער טראַכט צו טון. רושינעק האָט געזאָלט ענטפערן, אַז ער לעבט, איז געזונט, וווינט אויפן זעלביקן אַדרעס און וואַרט אויפן סוף פון דער מלחמה. דוכט זיך קלאַר! אָבער אין מעכאווער געגנט האָט

א. וו. אַרויסגעגעבן אַ באַנד זכרונות א. נ. „פון דער באַריקאַדע אין הונגער-טאַל“, נאָך דער מלחמה שעה פון טעאַטראַלן דעפאַרטאַמענט אין מיניסטעריום פאַר קולטור און קונסט אין פוילן.

מיכאל בארוויטש

מען באשלאָסן, אז דאָס אַלץ איז נישט מער, ווי אַ באַווייז פון מיין טיף קאַנספּיראַטיווער טעטיקייט. כ'האַב שוין אַפילו געטראַכט אַנצושרייבן אַ בריוו צו קאַזשימיערוש טשאַכאוויסקי, מיט וועלכן כ'האַב זיך גוט געקענט און אים בעטן, אז ער זאָל אַ סוף מאַכן צו דעם פּלאַנטער. כ'האַב דאָס אָבער נישט געטון, ווייל אַ בריוו איז אַ בריוו און אין געוויסע סיטואַציעס קען ער נאָך מער פאַרפּלאַנטערן פאַרשידענע ענינים.

דערווייל האָט די אינטעליגענץ פון דער אומגעגנט גענומען שטאַרק זוכן די ביכער פון מיכאל רושינעק. מען האָט אַלץ געלייענט — אַפילו זיין בראַשור (דוכט זיך וועגן גדיניע). כ'האַב זיך דעמאָלט געטראַכט: אויב ס'איז דאָ אויף דער וועלט כאַטש אַ ברעקל יושר, וואָלט איך באַ-דאַרפט באַקומען פּראַוויזיע ביי זייער נייער אויפּלאַגע. כאַטש אין יענע צייטן האָט דער דאָזיקער גרויסער נאַכפּרעג קיין שום ווירקונג נישט געהאַט אויף דער צאָל פון פאַרקויפטע עקזעמפּלאַרן, וואָרום אַ בוך איז געגאַנגען פון האַנט צו האַנט און איין עקזעמפּלאַר האָט פאַרטראַטן אַ גאַנצע אויפּלאַגע.

אין רעזולטאַט פון דער דאָזיקער לעקטור, האָבן די אַלזויעס בנוגע מיר אַנגענומען אַ מער „ליטעראַרישן“, מער אויסגעזוכטן כאַראַקטער. איך גיי, למשל, אהיים פון עפעס אַ דאַרף, פון אַ צווישנפאַרטייאישער זיצונג פון דער גאַנדאַנער רעגירונגס-דעלעגאַטור. איך גיי מיט פאַר-שטייער פון אַנדערע פאַרטייען. אויפן וועג גייען מיר ערגעץ אַריין אויס-טרינקען אַ ביר. מיין באַגלייטער (וועלכן כ'האַב באַקענט פון דער קאַנס-פּיראַטיווער אַרבעט) באַשטעלט צו טרינקען, אָבער אַנשטאַט צו זאַגן פשוט: „ביטע, צוויי גלעזער ביר“, הייבט ער אָן צו רעציטירן „בום, בום“ און שמייכלט דערביי צו מיר פילדייטיק. דערהערנדיק דאָס, דערמאן איך זיך תיכף דעם קאַפּראַל, וועלכן רושינעק באַשרייבט אין זיינע ביכער „דער פּלוטאָן פון דער ווילדער לאַנקע“ און אין „האַניק-פּליסנדיקן לאַנד“. דער דאָזיקער קאַפּראַל האָט טאַקע אַ טבע אויף אַזאַ אופן צו באַשטעלן זיך ביר אין שענק. איך מאַך זיך אָבער, אז איך פאַרשטיי נישט אין וואָס עס גייט. דערפאַר קוקט אויף מיר מיין באַגלייטער מיט אַ טיף פאַרדריסלעכן בליק, וואָרום איך האָב, הייסט עס, צו אים קיין

אַרײַנע פּאַפּירן

צוטרוי נישט, ווען ער גיט מיר אַזוי קולטורעל, אַזוי נישט פאַרפליכטונג-דיק צו פאַרשטיין, אַז ער ווייסט ווער איך בין.

באַלד דערנאָך האָט די זאַך אָנגענומען נאָך אַן ערנסטערע וועג-דונג. אַלס קאַמענדאַנט פון די פ. פ. ס. אַפטיילונגען טרעף איך זיך איינ-מאַל מיט דעם אינספּעקטאָר פון דער „אַרמיאַ קראַיאַוואַ“. מיר רעדן אַרום צום ערשט פאַרשידענע קלייניקייטן און שפּעטער טרעטן מיר צו פּעסטצושטעלן צו וועמען עס געהערן די מענטשן, וואָס מען האָט ביי-נאַכט געזען באַוואַפנטע אויף אַ געוויסן קאַמפּס-געביט. דער שעף פון אויסשפּיר-דינסט ביים א. ק. רעכנט מיר אויס אַ ריי נעמען און צווישן אַנדערן פרעגט ער:

— צי געהערט מיכאַל רושינעק צו אייך?

— ניין, ענטפּער איך, ביי אונדז איז אַזאַ איינער נישטאַ.

באַלד כאַפּ איך זיך, אַז דער ענטפּער טויג אויף כּפרות, ווייל פון דעם קען אַרויסקומען אַ גאַנצער פּלאַנטער, וואָרום אויב דער אויסשפּיר-דינסט פון א. ק. האָט פּעסטגעשטעלט, אַז „רושינעק“ גייט אַרום אין דער נאַענט מיט באַוואַפנטע גרופּעס, קענען זיי מיר איצט, ביי אַ גע-לעגנהייט, דערשיסן ווי אַ געוויינלעכן באַנדיט. דאָס הייסט: דעם „רו-שינעקן“ וואָס געהערט כלומרשט צו קיינעם נישט. דעריבער זאָג איך:

— צי זענט איר זיכער, אַז דער מענטש, וועגן וועלכן איר רעדט,

הייסט טאַקע אַזוי?

מיר זענען דעמאַלט געווען ווייט אין פעלד, נעבן די שינעס פון דער קליינבאַן. מיין מיטשמועסער, דערהערנדיק די פּראַגע, איז פּלוצים געבליבן שטיין.

— וואָרום יוואָס? איר האָט געהערט וועגן אַזאַ נאַמען?

— יאָ — ענטפּער איך — איך קען אַזעלכן, וואָס מען אַיז אים

חושד, אַז ער הייסט אַזוי.

ער גיט מיר גענויערע סימנים. עס שטימט. עס גייט וועגן מיר.

איך זאָג:

— יאָ, דער דאָזיקער מענטש געהערט צו אונדז. כּמאַך איך אָבער

אויפּמערקזאַם, אַז דער דאָזיקער מענטש איז נישט רושינעק. דאָס זענען גרונטלאָזע קלאַנגען.

מיכאל באר וויטש

און כדי צו מאכן אַ סוף מיט דעם גאַנצן שפּיל, שטעל איך אויף
דעם לעצטן קאַז:

— דאָס בין איד!

מיין מיטשמועסער איז דערשטוינט. ער בעט מיך איבער. אין דער
קאַנספּיראַציע זענען פאַראַן מיספאַרשטענדענישן. נו, דער אויסשפּיר איז
אַן אויסשפּיר. אָבער איצט ווען ער ווייסט שוין, איז... נאַטירלעך... ..
— אָבער איך מאַך אייך נאַכאַמאַל אויפּמערקזאַם — זאָג איך —
אַז איך בין נישט מיכאַל רושינעק און איך בעט אייך צו מאַכן אַ סוף
צו די קלאַנגען.

דער אינספּעקטאָר זאָגט מיר פּייערלעך צו צו טון אַלץ וואָס ער
וועט קענען. זיין וואָרט האָט ער טיילווייז געהאַלטן. מענטשן, וואָס זענען
געווען נאָענט צו דער אַ. ק. האָבן וועגן דער זאַך אויפּגעהערט הויך צו
רעדן. דאָך — אין אַ צוויי וואָכן אַרום — געפּיין איך אין דער מיליטע-
רישער פּאַסט פון קראַקע צו מיר, אַ צושריפט פון טעאַדאָרו:

„זיגמונט! וואָס טוט זיך דאָרט? דער אויסשפּיר פון אַ. ק. אינס-
פּעקטאָראַט האָט פאַרטרוילעך מיטגעטיילט אין דער קרייז־קאַמענדע, אַז
דער קאַמענדאַנט פון די פ. פ. ס. אַפּטיילונגען אין מיעכאַווער געגנט איז
מיכאַל רושינעק. פאַרש אויס, וועגן וואָס דאָ האַנדלט זיך“.

איבערלייענענדיק דאָס, האָב איך זיך צעלאַכט. ס'האַט זיך מיר
דערמאַנט אַן אַלטער וויץ וועגן צוויי פּריינד וואָס טרעפּן זיך אויפּן וואַק-
זאל: — וואָהין פאַרסטו? — פּרעגט איינער. — קיין פּויון — ענטפּערט
דער צווייטער. דערויף זאָגט דער ערשטער: — ס'איז אַ ליגן! דו זאָגסט,
אַז דו פאַרסט קיין פּויון כדי איך זאָל מיינען, אַז דו פאַרסט קיין ווילנע,
אָבער אין דער אמתן פאַרסטו דאָך טאַקע קיין פּויון!

מיט אַזעלכע קאַטעגאָריעס האָט, זעט אויס געטראַכט דער שעף
פון אויסשפּיר־דינסט פון אַ. ק. ער האָט געמאַכט דעם אַנשטעל, אַז ער
נעמט אַן מיין דערקלערונג פאַר אַ גוטער מטבע. ביי זיך אין האַרצן
האַט ער אָבער געטראַכט: „נישטאַ קיין נאַראַנים“; און טאַקע תּיכּף מיט-
געטיילט זיין העכער־שטייענדיקער מאַכט וועגן זיין אַנטדעקונג, אַלס
פאַקט, וואָס איז „אויסער יעדן ספּק“. צי האָט ער באַקומען עפּעס אַן
אויסצייכענונג פאַר זיין דורכדרינגלעכקייט, ווייס איך נישט. מיך וואַלט

אַר ישע פאפירן

עס אפילו נישט געווינדערט. און געווען איז דאָס אַ מענטש — אויף
וויפל איך האָב זיך געקענט אַריענטירן — אַן אינטעליגענטער. מילא
אַזעלכע זאָכן קענען יעדן טרעפן.
דער צושריפט פון טעאָדאָרן האָט מיר אָבער באַוויזן, אַז אונדזער
אויסשפיר איז טראַץ אַלעם מער פּרעציז.

**
*

מיט די דאָזיקע לעקציעס, מיט דער ליטעראַטור און מיט רושינען
זענען נאָך געווען אַנדערע קאָפּ-פּאַרדרייענישן.
אַלס לערער האָב איך באַקומען אַ נאָמען — ווי אויף דער נויט-
ווענדיקייט אין יענע צייטן — אַ צו גוטן. ס'זענען געקומען מענטשן,
וואָס נישט איך און נישט די באַגדאָנסקיס האָבן זיי געקענט מיט דער
בקשה כ'זאָל זיי געבן לעקציעס צו דער „מאַטורע“ (גימנאַזיעלע רייפ-
קייט-צייגעניש). איינמאָל איז אַפילו געווען אַן ערנסטער מאָמענט, ווייל
מיט די געהיימע לעקציעס פון וויעסלאָווען האָט זיך פּלוצים פּאַראַינטע-
רעסירט די פּאַליציי, וועלכע האָט זיך וועגן זיי דערוויסט פון עפעס אַ
פּאַרשוין, וואָס איז נישט אויסן געווען צו מסרן, נאָר האָט סתם אומפּאַר-
זיכטיק געפּלאַפּלט. אַ גליק, וואָס דער אינצידענט איז תיכף ליקוידירט
געוואָרן.

די פּאַפּולאַריטעט אין פּאַרוואַרפענעם העק איז מיר אָבער וואָס
אַמאָל ווייניקער געווען צו דער האַנט צוליב נאָך אַנדערע סיבות: די
לעקציעס, וועלכע האָבן פּרזער מאַסקירט מיינע „אויספּלוגן“ אין דער
געגנט, האָבן איצט, (ווען די אויספּלוגן האָבן זיך גענומען פּאַרציען אויף
טעג), מיך להיפּוך דעמאָסקירט, ווייל דורך זיי איז ניכר געוואָרן מיינ
לאַנגע אָפּוועזנהייט. צום סוף האָט די אַרבעט שוין געפּאָדערט, אַז איך
זאָל זיך אינגאַנצן אַרויסציען פון די באַגדאָנסקיס און אַריינפּאַלן דאָרט
נאָר אַלס גאַסט, דעמאָלט ווען מיינ וועג האָט צופּעליק געפירט דורכן
שטעטל, די מיליטערישע אַרבעט האָט איצט געפּאָדערט מיינ כסדרדיקע
אַנוועזנהייט נעבן די מיליטערישע אָפּטיילונגען און האָט אויסגעשלאָסן
די אין אַנהויב אַנגעווענדעטע דאָפּלטע בוכהאַלטעריע פון לעבנס-אופן.
דער ריכטיקער מיכאַל רושינעק, וועלכער איז אומשולדיק פּאַר-

פלאַנטערט געוואָרן אין די אַלע ענינים (כאַטש אים איז שפּעטער אויך אויסגעקומען צו פאַרזוכן דעם טעם פון אַ דייטשן לאַגער, וועגן וואָס ס'זאָגט עדות זיין בוך „אין טאָל פון הונגער“) לעבט און איז נאָך דער מלחמה געווען דער דעפּאַרטאַמענט־שעף פון דער טעאַטער־אַפּטיילונג ביים פּוילישן מיניסטעריום פאַר קולטור און קונסט. ווען עס זאָל זיך אָבער אזוי מאַכן, אָז אים זאָל נמאס ווערן דער דאָזיקער הויכער אַמט און עס זאָל זיך אים פאַרוועלן ווינען אין אַן אָפּגעלעגן אָרט, וואָלט איך אים געראטן צו פאַרן קיין פראשאוויץ. ער האָט דאָרט זייער אַ גוטן נאָ־מען אַלס... לערער. לעקציעס וועלן אים זיכער נישט פעלן. די מענטשן פון מיטעכאווער גענגט זענען גאַסט־פריינדלעך און די ערד איז אַ שפּע־דיקע. ער וועט זיך דאָרט ווי עס איז אַן עצה געבן.

דאַקעגן אויב עס גייט וועגן דעם היקף פון פּאָפּולאַריטעט פון אַ ליטעראַרישן נאָמען, האָט ער זיינע גרענעצן און אַפילו זיינע סורפרייזן. ס'האָט מיך דערין איבערצייגט אַ געוויסער געשפרעך, וואָס איך האָב אין אַ שפּעטערדיקער צייט געהאַט מיט אַפיצירן פון אַ ק... אין אַ גע־שפרעך, וואָס איז פאַרגעקומען אין אַ פריינטלעכער אַטמאָספּער. איינער פון די אַפיצירן האָט דעמאָלט ווידער דערמאָנט דעם נאָמען פון מיכאַל רושינעק; אויך מיט אַ שמייכל, אָבער — גוטמוטיק, האַרציק, נישט האַפּערדיק. ביי אים אָבער איז דער דאָזיקער נאָמען פאַרבונדן גע־ווען מיט די שטרייקן, וואָס פ. פ. ס. האָט פאַר דער מלחמה אָרגאַניזירט. כ'האַב גלייכגילטיק געענטפּערט, אַז אויף וויפל איך ווייס, האָט מיכאַל רושינעק קיינמאַל קיין אַקטיוון אָנטייל נישט גענומען אין דירעקטע פּאָליטישע אַקציעס. מיין מיטשמועסער האָט זיך ווידער שיער נישט באַליידיקט, מחמת אים האָט זיך געדאַכט, אַז איך זאָג עס צוליב מאַנגל אין צוטרוי צו אים. ער האָט מיר דערויף געזאָגט:

— נו, און די שטרייקן פון די טראַנספּאָרטלער אין גדיניע?

דעמאָלט האָב איך זיך ערשט געכאַפּט, אַז ווי אַ צולייג צום גאַנצן פּלאַנטער, האָט מען דאָ נאָך צוזאַמענגעמישט צוויי רושינעקס: דעם שריי־בער מיכאַל רושינעק און דעם פ. פ. ס.־טוער קאזשימיערוזש רושינעק אין גדיניע. איצט האָב איך ערשט פאַרשטאַנען, ווי אזוי עס איז מעגלעך געוואָרן, אַז רושינעק זאָל קומען אין די פ. פ. ס.־אַפּטיילונגען, וואָרום

אַרײַשע פּאַפּירן

געהערט האָט ער דאָן טאַקע צו פ. פ. ס. אלא וואָס דען? דאָס איז נישט געווען דער שרייבער רושינעק? נו, אַזאַ גענויקייט קען מען שוין אין אַזאַ פּלאַנטער נישט פאַרלאַנגען.

וועגן דער גאַנצער מעשה האָב איך פאַרבײַגייענדיק דערציילט קאָ-זשימיערוזש רושינעק, ווען ער איז געווען אין קראַקע, אומקערנדיק זיך פון אַ דייטשן לאַגער קיין פּוילן. דעמאָלט איז דאָס געווען אַ פּריילעכער אַנעקדאָט. זייט יענער צייט זענען אַ סך וואַסערן אָפּגעפּלאָסן. אין מיט-באַווער געגנט ווייס מען שוין פון לאַנג, אַז איך בין אַ ייד. איך האָב זיך אין דער הינזיכט דעקאַנספּירירט באַלד נאָך דער מלחמה און אַזעל-כע „סענסאַציעס“ האָבן אַ טבע אין דער פּראַווינץ זייער גיך זיך צו פאַרשפּרייטן. קאָזימיערוזש רושינעק איז אָבער נאָך דער מלחמה געוואָרן אַ מיניסטער. נאַטירלעך, האָבן די ביידע פּאַקטן מיט זיך אַזויפּיל שייכות, וויפּיל אַ רעגן אין האַנאַלולו מיט אַן ערדציטערניש אין יאַפּאַן. איך אָבער, וואָס קען די מעטאָדן פון גוטע מענטשן, האָב שטאַרק מורא. צי דאָרט אין מיטעכאַווער געגנט האָט זיך ווידער נישט אַלץ פאַרמישט. עס קען זייער געמאַלט זיין, אַז דער און יענער, לייענענדיק דעמאָלט אין דער פּרעסע די נעמען פון די נייע מיניסטאַרן, פאַרהאַלט זיך אַ ווייל ביים נאַמען רושינעק און גיט אַ ברום: „שוין ווידער אַ מיניסטער — אַ ייד.“ און אויב איינער איז נאָר געפּאַלן אויף דעם דאָזיקן שכל, וועט מען זיך דאָס איבערגעבן פון מויל צו מויל, ווי אַ פּאַקט „אויסער יעדן ספּק“.

**

ניין. איך פאַרגעס לגמרי נישט וועגן דער פּאַקטישער טעמע פון די דאָזיקע זכּרונות. אויב איך פאַרהאַלט זיך ביי פּרטים, וואָס זעען אויס נישט וויכטיק, וואָס זעען אויס זייטיק און פון אַן אַנעקדאָטישן כאַראַק-טער, טו איך דאָ מיט אַ כּיוון. אין די דאָזיקע פּריוואַטע קלייניקייטן האָט אין תּוך גענומען געלויערט דער... יידישער מאַמענט. דאָס באַהאַלטן אים. יידן אויף „אַרײַשע פּאַפּירן“ האָבן געמוזט תּמיד קאמפּאַנירן און רעזשיסירן „אַ פאַרגאַנגענהייט“, אַ משפּחה, אַן אָפּשטאַם. זיי האָבן אינס-צעניזירט אַרויספּאַרן צו כלומרשטע פּאַמיליע-מענטשן, אויפּגענומען געסט

— כלומרשטע קרובים 1). זיי האבן עס געטון דערפאר, כדי עס זאל נישט בלייבן הינטער זיי קיין לידיק ארט, ווו די מענטשלעכע נייגע-
ריקייט זאל אריינשטעלן אירע השערות. שכנים ווילן בעסער וויסן אויס-
געטראכטע זאכן, איידער גארנישט. און מיט דער נייגעריקייט פון די
שכנים האט מען זיך אין יענע יארן געמוזט שטארק רעכענען. א שלי-
מזליקע באמערקונג, א זייטיקע אלזויע, אדער א קלאנג, וואס איז ארויס-
געלאזט געווארן דורך א שלעכטן ווילן פון אינגאנצן פרוואטע מענטשן
האט געברענגט מיט זיך זייער מאקאברישע פאלגן.

עס איז צופעליק אזוי געשען, אז מיין קינדהייט און מיין יוגנט
האבן זיך אן שוועריקייטן געקענט אריינפאסן אין לעבן פון אן „ארישן
מענטש“; דעריבער ווען איך האב אמאל געלעגנהייטלעך דערציילט מייע
יוגנט-דעראינערונגען, זענען דאס געווען אמתע. כ'האב קיינמאל נישט
געהאט קיין נויטווענדיקייט אויסצוטראכטן „א משפחה-רעקוויזיט“, קיין
„ראם“. ווען מייע נייע באקאנטע האבן געוואלט שטילן זייער נייגער
מיט דערוויסן זיך פרטים וועגן מיר און מיין פרינדיק לעבן, האב איך
נישט אויסגעטראכט קיין מעשיות, כ'האב זיי קלאר, אפן און עטוואס
פראוואקאטאריש געזאגט:

— מיין נאמען פון דער „קענקארטע“ איז א „ליפע“ און ווי אזוי
ער איז אין דער אמתן איז שוין מיין זאך.

אין די מאמענטן פון חברישער הארציקייט, ווען עמעצער האט
אויפן סמך פון דעם אדער יענעם פרט געוואלט פעסטשטעלן מיין ביאג-
ראפיע, האב איך אים אפגעשטעלט האלב אין שפאס:

— כ'מאך דיר אויפמערקזאם, אז דו ביסט אויף א פאלשן וועג.

טיילמאל האב איך צוגעגעבן פראוואצירנדיק:

— ווען איך זאל באמערקן, אז עמעצער פון אייך דערנענטערט זיך
צום ריכטיקן וועג, וועל איך טון אלץ כדי אייך צו פארטומלען און
דעזאריענטירן.

דאס באהאלטן מיין „ראסן“ אפשטאם איז נישט געווען דער ציל
פון מיין האנדלונג, אין דעם פאל איז עס נאר געווען א טעכנישער צו-
גאב. און דאך — א צוגאב א נויטווענדיקער, וואס האט אן אפעלאציע

1) זע — וועגן דעם — אין דער ערשטער טייל פונעם בוך.

אַר ישע פאפירן

באדינט אלע אנדערע. ווען דאָס איינע „רינגעלע“ וואָלט „אָנגעזעצט“, וואָלט דער טייוול גענומען די גאַנצע איבעריקע אַרבעט. און נאַטירלעך פון דעם דאָזיקן סוד, וואָלט ער מיך באלד שלעכטס געטון; ער וואָלט — אויך מיך. עס גייט נישט דעריין, וואָס ווען עמעצער דערוויסט זיך דעם סוד אָבער איבערגעגעבן אַ צווייטן. ווייל ווי דען? ווי אַזוי זיך נישט אַראָפּרעדן פון האַרץ? ווי אַזוי זיך אַרומטראָגן מיט אַזאַ סוד איינער אַליין? און אויף דער אַנטוויקלונג פון די ווייטערדיקע געשעענישן וואָלט ער שוין קיין איינפלוס נישט געהאַט.

VII

פון דער סעריע: מיספארשטייענישן. — הילף פאר באהאלטן
טענע יידן. — „דער גאנצער קאמענדאנט מוז זיין יענער אַנטי־
סעמיט“. — אַן איינלאַדונג צו ווערן אַ טויף־פּאַטער. — „די
דאָזיקע פריילין זעט לגמרי נישט אויס ווי קיין יידישע“. —
דער סאָוועטישער מאַיאָר קאַבאַנאַוו און דער „יידישער“ אָפּן.
— די ליבע פרוי קאַזשע און מיין אַנאַלפּאַבעטיזם. — מיין
אַרט לעבן „איבער דער מאַס“.

אין דער געגנט, האָבן זיך, דאָ און דאָרט, אויסבאַהאַלטן די איינ־
ציקע נאָך נישט־אויסגעמאַרדעטע יידן. די דאָזיקע מענטשן (אויב ס'האַט
זיך איינגעגעבן צו קריגן מיט זיי אַ דירעקטן, אָדער אומדירעקטן קאַנ־
טאַקט) האָבן מיר זיך באַמייט צו העלפן. זיי האָבן באַקומען אַ חודשלעכע
געלט־שטיצע (אין אַנהייב — זייער אַ קליינע, שפּעטער — אַ גרעסערע)
פון דעם „ראַט צו העלפן יידן“. דאָס האָט געהערט צום „ציווילן“ רע־
סאָרט, מיט וועלכן עס האָט אַנגעפירט דער שוין דערמאָנטער טאַמאַש;
דערנאָך — דער אַלטער סאַציאַליסטישער טוער פון זאָלעמביע — פּלאַץ־
ריאַן, (פיאַטר אראטשעווסקי). די דאָזיקע אויפגאַבע האָט פּלאַריאַן אויס־
געפירט מיט זיין אייגנטימלעכער אַרנטלעכקייט. אַ חוץ אינטערווענירן
און קאָנקרעטע פּאַלן, האָט ער דעם דאָזיקן פּראַבלעם געווינדמעט אַ סך
אויפּמערקזאַמקייט אין די ראַמען פון אונדזער אויפקלערונגס־אַרבעט.
טראַץ זיין עלטער איז ער אויך בייגעווען אויף אַלע מיליטערישע אַקציעס.
מיר האָבן געאַרבעט אין פּולן הסכם און פריינדלעכער פּאַרשטענדיקונג.

אַרײַנע פּאַפּירן

אַזוי, אַז אין דער פּראַקטיק האָט די פּונאַנדערטײלונג פּון אונדזערע קאַמ-
פּעטענצן נישט געהאַט קיין גרויסע באַדייטונג.
די באַהאַלטענע ייִדן האָט מען פּון צײַט צו צײַט געדאַרפּט מאַכן
(אויף יעדן פּאַל) פּאַלשע פּאַפּירן. טײלמאַל אַרײַבערפירן בײנאַכט פּון
אײן אָרט אױפּן צװײטן. אַן אַנדערשמאַל רעדן מיט זײער באַלעבאַס, באַ-
רויִקן, אױסגלייכן, מוטיקן. אין דעם האָט פּיל מיטגעהאַלפּן יאָן טשעפּ-
לי (1), אַן אַגראַנאַם, וואָס האָט געוווּנט אין אַפּאַטקאַווײצע.
אין די אַלע פּאַלן האָבן אױך נישט געפּעלט קיין קאַמישע מאַמענטן,
וועלכע נאָר אײך אַליין האָב געקענט ווי געהעריק אַפּשאַצן.
אין אַ געוויסער באַהעלטעניש האָבן זיך געפּונען דריי ייִדן (אַ פּאַר-
פּאַלק און אַ דריטער מאַן). די דאָזיקע מענטשן, וואָס האָבן זיך דריי יאָר
געפּונען אין דער מלינה, זענען זעלבסטפּאַרשטענדלעך געווען זײער נער-
וועז און ס'זענען צװישן זיי פּאַרגעקומען גרויסע מחלוקת. די מחלוקת
וואָלטן נישט געווען אַזוי שרעקלעך, ווען דאָס וואָלט נישט אַרויסגעפירט
פּון געדולד דעם באַלעבאַס, וואָס האָט זיי באַהאַלטן. ער האָט פשוט מורא
געהאַט, אַז דערמיט גיבן זיי אױס זיך און אים. כ'בין דעריבער אַוועק
צו די מענטשן און מיט אַ שאַרפּן טאַן זיי אַרײַנגעזאַגט עטלעכע ווערטער.
ביים אַרויסגאַנג האָבן אײך זיך אַ וויילע פּאַרהאַלטן, כדי צו קאַנטראַלירן
צי מען זעט נישט אין דער נאַענט קיין נישט-געווינטשענע מענטשן. דע-
מאַלט דערהער אײך, ווי אײנער פּון די ייִדן זאָגט צו דעם צװײטן אויף
ייִדיש:

— דער גאַנצער קאַמענדאַנט מוז זײן יענער אַנטיסעמיט. אָבער
מען האָט אים באַפוילן זיך צו פּאַרנעמען מיט אונדז, מוז ער דאָס טון.

**

נישט אײנמאַל האָבן די דאָזיקע מיספּאַרשטייענישן געהאַט אַ לי-
רישן ניראַנס. אײנמאַל האָט מיר מײנס אַ זעלנער פּאַרבעטן אַלס טױף-
פּאַטער פּאַר זײן זון. צי איז אַזאַ זאַך לײכט אַפּצוזאָגן? ערשטנס זאָגט
מען זיך פּון אַזאַ זאַך בכלל נישט אָפּ און צװײטנס איז די זאַך געווען
1) אַן אַקטיווער טוער אױך אויף אַנדערע געביטן. אים האָט פּיל מיטגע-
האַלפּן זײן פּרוי אַניעלאַ.

מיכאל באַרוויטש

אַ באַווייז פון האַרציקייט. זוכנדיק עפעס אַ לאַגישן אויסרייד האָב איך אים געזאָגט, אַז איך האָב אַ קאַטעגאָרישן פאַרבאַט פון מיין העכערער מאַכט צו פיגורירן אויף וועלכן עס איז ציווילן אַקט. דערהויפּט ווען איך לעב נישט אויף מיין נאַמען, נאָר אויף אַ פרעמדן.

— פאַר דעם געטויפטן וואָלט נישט געווען קיין גוטער סימן ווען שוין איז טויף־אַקט זאָלן זיך געפינען פאַלשקייטן — זאָג איך.

— וואָס פאַר אַ פאַלשקייטן — ענטפערט ער מיר — ס'וועט זיין אַ פּוילן, וועט מען גיין צום גלח און אַליץ פאַריכטן; און ווי לאַנג ס'איז קיין פּוילן נישטאָ, מוז סיי ווי אומעטום זיין עפעס אַ פאַלשקייט.

כ'האַב געפילט, אַז טראַץ מיין אַרגומענטאַציע האָט ער דאָך אַ פאַר־דרוס אויף מיר צוליבן אַפּזאָגן, כדי צו פאַרגלעטן דעם ענין, האָב איך געזאָגט:

— און ווייסט איר מיין טייערער — אַזוי צווישן זיך גערעדט — ווייס איך נישט צי איר האָט געמאַכט בנוגע מיר דעם ריכטיקן אויסוואַל. אַפילו ווען איך זאָל דעם דאָזיקן פאַרבאַט נישט האָבן. אַלס טויף־פּאַטער דאַרף מען אויסקלייבן אַ סאַלידן מענטש. דאָס יינגל וועט וואַקסן, וועט ער דאַרפן האָבן אַ טויף־פּאַטער, וועלכן עס קריכן שוין קיין נאַרישקייטן נישט אין קאַפּ. און מיט מיר, מיין טייערער, געשעט נאָך אַליץ פאַרשידנס. איך טראַכט מיט אַ געוויסער געריטקייט וועגן דעם דאָזיקן קאַנ־דידאַט אויף מיינס אַ טויף־זון, כאַטש איך האָב אים קיינמאַל פאַר מיינע אויגן נישט געזען. איצט, נאָך עטלעכע יאָר, וואָלט איך אויפסניי איבער־געחזרט די מיינונג וועגן זיך. אפשר אויך אין דעם פאַל, ווען ס'וואָלט נישט אַריינגעקומען אין שפּיל די מאַמענטן פון רעליגיע און גלויבן.

**

וואָס מער איך פאַרטיף זיך אין זכרונות, אַליץ מער וואָלט איך וועלן פאַרנאָטירן די אַלע קלייניקייטן, וועלכע ווערן אַזוי זאָרגלאָז אויסגעמיטן אין די „וויסנשאַפטלעכע“ עלאַבאראַטן.

זשוטע רישינסקאַ (נישט קיין יידישע) וועלכע איז מיט אַ יאָר צוריק געווען די פאַרבינדלערין מיטן „יאַנאווער“ לאַגער אין לעמבערג, איז אין דער צווישנצייט בעת דער „אַרבעט“, אַריינגעפאַלן. זי איז דורכגעגאַנגען

אַר ישע פאפירן

די שוידערלעכע אויספאַרשונג אין טאַרנאָוו. מען האָט פון איר גאַרנישט נישט אַרויסגעקריגן. פון תפיסה האָט מען זי אָפגעשיקט אין שעבניי-לאַגער, פון דאָרט — אין פלאשאווער לאַגער. ווען מען האָט זי סוף כל סוף אַרויסגעלאָזט, האָט זי געמוזט (אויף יעדן פאל) „פאַרשווינדן פון די אויגן“. דער קרייז-קאָמיטעט האָט זי אַרויסגעשיקט צו מיר אין מיצקאָ-ווער געביט.

צוליב דעם, וואָס זשוטע האָט געוווּסט ווער איך בין און איז שוין געווען אַ ביסל באַהאַונט אין „יידישע“ ענינים, האָב איך איר עטלעכע מאָל געגעבן זייער דעליקאַטע אויפגאַבן אויף דעם געביט. אין אַ גע-וויסן טאָג האָט זי געדאַרפט פּאַטאַגראַפירן אַ ייד אין זיין מלינה. (דעם דאָזיקן ייד האָבן מיר געהאַט אונטער אונדזער אויפזיכט). ווען זי איז שוין אַרויס, האָט די באַלעבאַסטע געזאָגט צו איר זייער האַרציק:

— מיט אַזאַ פּנימל ווי איר האָט, קען מען זיך רוּיך גיין איבער דער וועלט. קיינעם וועט אַפילו נישט איינפאַלן, אַז איר זענט אַ יידישע.

— איך בין דאָך נישט קיין יידישע — ענטפערט זשוטע אומשולדיק. די באַלעבאַסטע האָט אָבער נישט געגלויבט. זעט אויס זשוטע האָט מיט דעם ייד גערעדט צו האַרציק און צו נאַטירלעך. ווען איך בין ביי אַן אַנדער געלעגנהייט געווען אין יענער כאַטע, זאָגט צו מיר די באַ-לעבאַסטע:

— איר וויסט? די פרייליך, וואָס איר האָט אַהער געשיקט צו דעם ייד, זעט אינגאַנצן נישט אויס ווי קיין יידישע.

— דאָס איז נישט קיין יידישע — ענטפער איך.

דערויף ענטפערט זי מיר מיט אַ דייטלעכן פאַרווורף:

— איך מעג דאָך וויסן, איך וועל דאָך נישט אויסגעבן. איך אַליין באַהאַלט דאָך אַ ייד.

— איך ווייס. וואָס זאָל איך אָבער טון, אַז זי איז פאַרט נישט קיין יידישע!

— עה ...

כ'האַב פאַרשטאַנען, אַז ס'וועט גאַרנישט העלפן. דאָס בלייבן ביים אמת וועט באַדייטן אַז איך האָב נישט קיין צוטרוי צו איר. זשוטען קען

דאָס קיין שאַדן נישט ברענגען. טאָ צו וואָס רייצן די באַלעבאַסטע, וועל-
כע איז אַגב געווען אַ גוטע פרוי.

איך זאָג דעריבער:

— נו, אויב איר ווייסט שוין יאָ, טאָ צו וואָס טויג דאָס רעדן?
זי איז דערפון געווען אויסערגעוויינלעך צופרידן. אי פון מיין צו-
טרוי צו איר און אי פון איר דורכדרינגלעכקייט.
אַדער אַן אַנדערער (אויך אַ נישטיקער) אינצידענט — אַ טראַפּן
אין ים.

איינער פון אונדזערע מענטשן, טאָדעוּש, וועלכער האָט געאַרבעט
אין דעם ברייט-פונאַנדערגעבויטן פאַראיין פון די טאַבאַק-פּלאַנטאַטאָרן,
האַט איינמאַל געמאַלדן, אַז צווישן די פיל באַאַמטע פון פאַראיין איז פאַ-
ראַן איינער אַ בוכהאַלטער, וואָס איז „זיכער אַ ייד“. סימנים: „ער איז
שוואַרץ און גאַלט זיך אַלע טאַג“. און... „אַלע רעדן וועגן דעם“.

איך האָב געוויסט, אַז ווען דער פאַרדאַכט איז שוין אויף עמעצן גע-
פאַלן, איז שוין די געפאַר אויפן וועג. איך האָב מיין ידיעה-ברענגער שוין
אויפן אַרט געזאָגט, אַז אַזעלכע קלאַנגען טאַר מען איבערהויפט נישט
איבערהוּרן און ווען מען הערט זיי פון אַנדערע דאַרף מען זיי יענע
אַרויסשלאַגן פון קאַפּ.

טאָדעוּש האָט זיך צוגעפאַסט צו דער פאַרדענונג. דאָך זענען די
שמועסן וועגן דער יידישקייט פון בוכהאַלטער געוואָרן אַלץ אַפּטער. עס
איז וואָס אַמאַל שווערער געוואָרן זיי איינצושטילן. וואָס אַמאַל האָט מען
אַלץ מער יידישע „סימנים“ אַנטדעקט און „פעסטגעשטעלט“ ביי דעם „ייד“.
כדי נישט צו דערלאָזן צו קיין קאַטאַסטראַפּע, האָט מען געדאַרפּט אַנווענדן
דראָונגען לגבי די שמועסער און ריידער.

צום סוף האָט דער בוכהאַלטער איבערגעלעבט. ס'האַט זיך בלויו נאָך
דער מלחמה אַרויסגעוויזן, אַז ער איז לחלוטין נישט קיין ייד. וואַרשיינ-
לעך ווייסט ער ביז היינטיקן טאַג נישט וועגן די וואַלקנס, וואָס האָבן
זיך פאַרצויגן איבער זיין קאַפּ און אוואַדי נישט וועגן די באַמיונגען די
דאָזיקע וואַלקנס פונאַנדערצוטרייבן.

יעדער, וואָס האָט איבערגעלעבט די מלחמה ווייסט זייער גוט וויפל
טעותן און מיספאַרשטענדענישן פון דעם טיפּ עס זענען געווען אין יעדע

אַרײַנע פּאַפּירן

געגנט, אויף יעדער גאס, כמעט אין יעדן הויז. אין הונדערטער וואַריאַנטן און זייער אַפט אין ערגערע באַדינגונגען און מיט ערגערע פּאַלגן.

**

איינמאל האָב איך פון מיינס אַ זעלנער באַקומען אַ ראַפּאָרט, אַז אין זיין כאַטע באַהאַלט זיך אַ סאָועטישער מאַיאָר — אַן אַנטלאַפּענער פון דייטשער געפאַנגענשאַפט. כדי דאָס נאָכצוקאָנטראָלירן, בין איך אויף צומאַרגנס אַוועק אין יענעם דאָרף.

דער אַנטלאַפּענער איז געווען אַ רוס פון מיטעלן עלטער — מיקאַ-לאַי קאַבאַנאָוו. ער איז געווען אַנגעטון אין אַן אַלטן סאָועטישן מיליטע-רישן שינעל. ער האָט געקענט בלויז רוסיש. ער האָט געהאַט באַהאַלטן זיין מיליטעריש ביכל. ער האָט דערקלערט, אַז ווערנדיק פאַרווונדעט הינטער סטאַלינגראַד, איז ער אַריינגעפאַלן אין געפאַנגענשאַפט פון וואַ-נען אים האָט זיך אַיינגעגעבן צו אַנטלויפן מיט נאָך צוויי אַפיצירן. די לעצטע זענען געפאַלן אויפן וועג. ער איז מיט די לעצטע זוכות דער-באַנגען ביז דער כאַטע, אין וועלכער ער האָט געפונען אַ צייטווייליקן אַפרו.

אין רעזולטאַט פון אַ לענגערן געשפרעך, בין איך געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז ער זאָגט אמת. צוליב דעם, וואָס איינע פון אונדזערע קאַמפּסאַפּטיילונגען האָט סטאַנציאָנירט אין באַביע-גורע, וווּ עס האָט זיך אַקוראַט דעמאַלט געפונען אַ סאָועטישער דעסאַנט, האָב איך באַשלאָסן — נאָך אַ פאַרשטענדיקונג מיט קראַקע — אַז אַמלאַגישסטן וואָלט געווען אים אַריבערצופירן צום סאָועטישן דעסאַנט. אָבער אויף וועלכן אופן? היות קאַבאַנאָוו האָט נישט געקענט קיין פּויליש, האָט ער געקענט אַריינ-פאַלן ביי אַ ליאַדע קלייניקייט אין וועג. דאָ האָב איך באַשלאָסן אויסצו-נוצן דעם „ידישן“ מיטל. כ׳האַב אים אויסגעשטעלט „אַ קענקאַרטע“ אויפן נאָמען פון טאַדעווש קאַבאַנאָוויטש. אין דער געהעריקער רובריק האָב איך צוגעשטעלט „טויב-שטומער“. מען האָט אים אַנגעטון אין ציי-ווילע מלבושים. דעם קאַפּ — האָט מען אים — צוליב עפעקט — אַרומ-געבונדן מיט אַ באַנדאַזש. ס׳האַט געהייסן, אַז מען פירט אים צום דאָק-טער. דערנאָך האָב איך אים מיט שטאַפעטן אַרויסבאַגלייט אין וועג.

„טשאַרני“ און עוואָ האָבן אים צום ערשט אָפּגעפירט מיט אַ פּורל קיין קאצמיזשאוו. פון דאָרט, מיט דער באַן, קיין קראַקע. פון קראַקע האָבן אים מאַריאַן באַמבא און „זאכא“ (ז. רישעוויטש) אָפּגעפירט קיין זאוויע. פון דאָרט — צום אָרט וווּ עס האָט זיך געפונען אונדזער באַטאַליאַן און דאָן ערשט צום אָרט פון סאָוועטישן דעסאַנט. דער גאַנצער וועג איז אַדורך בשלום. שוין אין עטלעכע טעג אַרום האָב איך באַקומען פון אים אַ בריוו — דורך דער געהיימער מיליטערישער פּאָסט — וווּ ער האָט מיר האַר־ציק געדאַנקט מיט די ווערטער „אַטשען בלאַגאָדאַריו“ און „כאַראַשאַ פּריעכאַל“.

דעם מאַיאָר קאַבאַנאַוו האָב איך שוין מער נישט געזען. איך ווייס, אַז ער האָט איבערגעלעבט די מלחמה און האָט אַוואַנסירט. ער האָט אַפילו באַזוכט דאָס אָרט אין מייעכאַווער געגנט וווּ מען האָט אים גע־ראַטעוועט.

כ׳האָב דאָ געברענגט דעם דאָזיקן עפיזאָד בלויז אַלס אַ משל פאַר פאַרגלייכונגס־סטודיעס. די צוועקמעסיקייט פון די מעטאָדן — ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזן — איז לגמרי אומאַפּהענגיק געווען פון דער „ראַסע“.

און כּדי צו פאַרענדיקן דעם דאָזיקן סאָרט ביישפּיל מיט „אַ העפּי ענד“ (ווייל לעת עתה קלויב איך אויס בלויז אַזעלכע) — נאָך איינעם: אין איינעם אַ זונטיק האָב איך באַזוכט אַ ניי־באַקאַנטע משפּחה, וואָס איז אַרויסגעשיקט געוואָרן דורך די דייטשן פון פּוילנער געגנט און וואָס האָט דעריבער אין דער מלחמה־צייט געווינט אין מייעכאַווער געגנט. אין גאַרטן (וווּ עס איז פאַרגעקומען די אויפנאַמע) האָבן זיך חוץ מיר געפונען נאָך עטלעכע געסט. צווישן זיי — אַ דרייסיק־יעריקע שיינע קרובה פון די באַלעבאַטיים, וואָס איז געקומען צו זיי צופאַרן פון וואַרשע אויף צוויי וואַכן. בעתן שמועס האָט זי דערציילט וועגן דעם טאַנטעגלעכן לעבן אין וואַרשע און וועגן דער אונטערערדישער טעטיקייט אין דער הויפּט־שטאָט. אין קעגנזאַץ צו אַ סך אַנדערע געלעגנהייטלעכע אינפּאַר־מאַטאַרן האָט זי געקענט אילוסטרירן איר דערציילונג מיט אומבאַקאַנטע ביישפּילן. זי האָט זיך אָפט אָפּגעשטעלט ביי דעם, אַדער יענער פּרט און אים אינטעליגענט פאַרטייטשט.

ארישע פאפירן

ס'האט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אין וואַרשע קומט זי אויף געהיימע ליטעראַרישע פאַרזאַמלונגען, און אַז די ענינים פון ליטעראַטור גייען איר גאַנץ שטאַרק אָן. דעריבער איז אונדזער ווייטערדיקער געשפרעך שוין אַוועק אין דער ריכטונג. פון די געהיימע ליטעראַרישע פאַרזאַמלונגען איז זי אַריבער צו ביכער און צו די ליטעראַרישע שטרעמונגען פאַר אַדער מלחמה. כדי נישט צו שטערן דער איבעריקער געזעלשאַפט, האָבן מיר זיך אָפּגערוקט אַ ביסל אין אַ זייט, כדי דאָ דורכצולופטערן פאַרשידענע נעמען, אַסאַסיאַציעס, טיטולן א. א.

פּלוצעם — מסתמא דורך עפעס אַ געדאַנקלעכער פאַרבינדונג — דערמאַנט זיך מיין מיטשמועסערין אין אַ לעקציע פון פּראָפּ' כּזשאַנאוּר-סקי און פּראָפּ' פיגאַן אויף דער יאַגעלאַנער אוניווערזיטעט אין קראַקע. — זענט איר הייסט עס אויך געווען אין קראַקע? פרעג איך אַ ביסל פאַרווונדערט.

— כ'האַב דאָרט שטודירט — ענטפערט זי מיט אן אומשולדיקער מינע פון אַ זויג-קינד — קיין וואַרשע בין איך ערשט אַריבערגעפאַרן אַ יאָר פאַר דער מלחמה.

נאָך דער דאָזיקער דערקלערונג איז מיין גרויסער חשק צום „אינ-טעלעקטועלן“ געשפרעך פּלוצעם אויסגעלאָשן געוואָרן... קראַקע... יאַגע-לאַנער אוניווערזיטעט... לעקציעס פון פּראָפּ' כּזשאַנאוּסקי... דאָס אַלץ האָט געשמעקט מיט דערקענט ווערן... די געפאַר איז געווען...

— וואָס אַן אמת — ציט ווייטער די געוועזענע קראַקעווערין — בין איך נישט געווען אויפן פּאלאניסטישן פּאַקולטעט, נאָר אויף דעם פּאַקולטעט פון נאַטור-וויסנשאַפט.

כ'האַב אָפּגעאַטעמט אַ ביסל לייכטער, אָבער נאָר אַ ביסל לייכ-טער. כדי זיך צו פאַרזיכערן פרעג איך:

— ווי אַזוי — זשע קומט איר צו די לעקציעס פון כּזשאַנאוּסקין און פיגאַניעזן? דאָס זענען דאָך ליטעראַטור-היסטאָריקער, האָבן זיי דאָך געדאַרפט לערנען אויפן פּאלאניסטישן פּאַקולטעט און נישט אויפן נאַטור-וויסנשאַפטלעכן? אַזוי דוכט זיך מיר, וואָרום אויף געוויס ווייס איך נישט — פאַרבעסער איך זיך אַליין.

— ס'האַט מיך אינטערעסירט — ענטפערט זי — בין איך געגאַנגען

מיכאל באר וויטש

זיי הערן פון צייט צו צייט. איבערהויפט אין דעם אנהויב פון מיין סטור-דיע, ווען איך האב נאך אליין נישט געוויסט וואס איך וועל לערנען, מיינע עלטערן האבן געוואלט איד זאל לערנען נאטור-וויסנשאפט. מיך האט אבער געצויגן צו ליטעראטור.

— אך, אזוי — טראכט איך — כאטש גוט, וואס טאטע-מאמע האבן זי צוגערעדט צו נאטור-וויסנשאפט, ווייל ווען זי שטודירט ליטעראטור, וואלטן מיר זיך דארטן געטראפן, זיך באקענט און איצט וואלט מען שוין נישט געקענט מאכן קיין שום אַנשטעל.

מיין מיטשמועסערין אבער, ווי-באלד זי האט שוין איינמאל אַנגע-הויבן רעדן וועגן קראַקע, לאַזט זי שוין נישט אָפּ. זי הויבט אָן צו דער-ציילן וועגן די אַוונטן פון „ליטארט“ און וועגן דעם „קרייז ליבהאַבער פון דראַמע 1). דערנאָך וועגן די קראַקעווער ליטעראַטן און וועגן די קראַקעווער ליטעראַרישע צייטשריפטן. זי רעכנט אויס נעמען פון מיינע נאַענטסטע פריינד אין יענע יאָרן און צווישן די נעמען דערמאָנט זי אויך... מיך. נאָכמער: דווקא ביי מיין נאָמען פאַרהאַלט זי זיך לענגער, כאַטש צוליב גאַנץ אומליטעראַרישע סיבות. זי האַט זיך נעמלעך דער-מאַנט, אַז „ער איז געווען אַ ייד“.

— אַבער — זאָגט זי — ער וועט זיכער איבערלעבן. ער איז, זאָגט מען, אַרויסגעפאַרן אין דער שווייץ צוויי וואָכן פאַרן אויסברוך פון דער מלחמה.. אַט אַ כּיטרער.

דעם לעצטן עפיטעט זאָגט זי אפילו אָן שום בייזוויליקן אַקצענט. דערנאָך גיט זי צו:

— סוף כל סוף האַט ער גוט געטון. זאָל ער איבערלעבן.

זי האַט דאָס געזאָגט זייער געוויינלעך און פשוט. נאָר מיר, כ'בין זיך מודה, האַט די דאָזיקע באַמערקונג געקלונגען זייער סימפּאַטיש. עס רירט דאָך יעדן מענטש, ווען ער זעט, ווי אַ פרעמדע ווינטשט אים נישט קיין תּיכּפּדיקן טויט. נאָר פאַרקערט. ס'איז מיר אין אַ מינוט איינגעפאַלן אַ נאַרישער געדאַנק איר צו זאָגן:

1) ליטעראַרישע קרייזן אויפן קראַקעווער אוניווערזיטעט וווּ איך בין אין משך פון עטלעכע יאָר געווען דער וויצע-פאַרזיצער און כּסדר אַרויסגעטראַטן אויף אויטאָרן-אַוונטן און דיסקוסיע-אַוונטן.

אַרײַשע פּאַפּירן

— יא, ער איז פּאַקטיש אַרויסגעפּאַרן צוויי וואָכן פּאַר דער מלחמה אין דער שווייץ. דאָס האָט מען אייך ריכטיק דערציילט, מען האָט אייך אָבער דערביי נישט אַלצדינג דערציילט. למשל: אַז ער איז באַלד אין די ערשטע טעג פון דער מלחמה צוריקגעקומען קיין פּוילן. און אַזוי ווי דורך דייטשלאַנד האָט ער שוין נישט געקענט פּאַרן, איז ער געפּאַרן מיטן אַן אומוועג — דורך איטאַליע, יוגאָסלאַוויע און אונגאַרן. „אַ קריגסהעצער“ איז ער פּאַר דער מלחמה געווען, דעריבער האָט ער געמיינט, דער איד-יאָט, אַז מען וועט זיך אָן אים נישט באַגיין, איצט פירט ער דאָ מיט אייך דעם דאָזיקן נאַרישן געשפרעך. כאַטש אין לעצטן סך-הכל פון זיינע דערפּאַרונגען, באַדויערט ער אפשר גאַרנישט דעם דאָזיקן צוריקקער.

כ'האַב אָבער מיט אַלע כוחות זיך איינגעהאַלטן נישט אַרויסצושיסן מיט דער דאָזיקער נאַרישקייט. כ'האַב געשוויגן און נאָר צייטנווייז צוגע- באַמקעט, אַז אייך ווייס נישט, אַז אייך האָב אַזאַ נאָמען נישט געהערט, אָדער יאָ געהערט און פּאַרגעסן. וועגן די ביכער (צווישן זיי אויך וועגן מיין אייגענעם ראַמאַן) האָב אייך געזאָגט, אַז כ'האַב זיי נישט געלייענט. וועגן די צייטשריפטן (וועלכע אייך האָב אַליין מיטעדאַגירט) — אַז זיי זענען מיך נישט געקומען אין דער האַנט.

נאָר דאָס איז נאָך נישט דער סוף. דער טשוואַק איז וואָס זי רעכנט אויס אַ ריי נעמען (צווישן אַנדערע אויך מיין נאָמען) פון מענטשן, וועל- כע זי האָט פּערזענלעך געקענט. איינמאָל נאָך עפעס אַן „אָונט“ האָט לעשעק פּיוואָוואָר (1) זי מיט די אַלע מענטשן באַקענט און זיי זענען דע- מאַלט אַלע צוזאַמען אַוועק אין עפעס אַ קאַפע.

הערנדיק דאָס, האָב אייך שטאַרק חשק געהאַט אַ קוק צו טון אין שפיגל אויף מיין אייגענער צורה, קאַנטראַלירן צי כ'האַב זיך טאַקע אַזוי פיל געעלטערט און פּאַרענדערט די וואַרשעווערין מיט דער קראַקעווער פּאַר- גאַנגענהייט האָט אָבער קיין שום באַזונדערס אין דעם מיעכאַווער מיט- שמועסער נישט באַמערקט. זי באַקלאַגט זיך נאָר אויף דער קנאַפּער באַ- ליענטקייט פון אַ דורכשניטלעכן אינטעליגענט. אַז אַזאַ איינער ווייס נאָר דאָס פון וואָס עס האָט געשריבן די הויפּט-שטאַט פּרעסע און דערביי האָט

(1) אַ פּאַעט, אויטאָר פון עטלעכע ביכער פּאַעזיע.

ער נישט קיין אַנאָנג, אָז אין אַזאַ קראַקע איז געווען אַזאַ גרויס ליטע-ראַריש לעבן, מיט אַזעלכע שטרעמונגען, ריכטונגען א. א. וו. מען קען נישט זאָגן, אָז איך האָב געהערט דעם הימן לכבוד דער אַמאָליקער ליטעראַרישער באַוועגונג אין קראַקע אָן גערירטקייט. ער האָט געקלונגען, וואָס אָן אמת, זייער יוגנטלעך. דערביי איז אויך אמת, אָז עס איז מיר זייער שווער געווען גראַד פֿאַר דער דאָזיקער סימפּאָטי-שער פּערזאָן זיך צו פּרעזענטירן ווי אַ נישט געלערנטער אידיאָט. וואָרום די אַלע ריידעלעך וועגן „דעם דורכשניטלעכן אינטעליגענט“ זענען דאָך געגאַנגען אויף מיין חשבון.

שפּעטער האָט זיך דער געשפּרעך אין גאַנצן שוין נישט געקלעפט. היות איך האָב שוין געהאַט אַ פּאַטענט אַלס האַלב-אַגאַלפּאַכעט אין די קראַקעווער ליטעראַרישע ענינים, האָב איך שוין ביי אַלע אַנדערע פּראָגן אויך נישט געטאַרט אַרויסווייזן קיין גרויסע קענטשאַפט. כדי אונטער-צוהאַלטן אַ וועלכן עס איז גלייכגעוויכט. די זכרונות וועגן קראַקע האָבן מיך אויך אַריינגעברענגט אין אַ באַזונדער שטימונג, וועלכע כִּהאָב בשום אופן נישט געטאַרט אַרויסווייזן.

זייער ליבע פּרוי קאַזשע! אפּשר וועלן מיר זיך נאָך אַמאָל ערגעץ טרעפּן. וואָרום כאַטש אין יענע יאָרן האָט זיך דער מענטש אויסגעהיילט. נישט פּון איין שוואַכקייט און אַמביציע, איז מיר דאָך — כִּווייס אַליין נישט פּאַרוואָס — געווען זייער שווער אין דער דעמאָלטדיקער גאַרישער לאַגע. כִּוואַלט זיך וועלן רעהאַביליטירן: כאַטש אַ ביסל. זייט יענער צייט האָב איך שוין זיך אַ ביסל צוגעלערנט. איך ווייס שוין מער-ווייניקער, ווער עס איז געווען פֿאַר דער מלחמה לעשעק פּיוואָוואַר, קאַזשימיערוזש וויקאַ, יוזעף יארעמאַ, טאַדעוּש פּייפּער, אַדער ציראַנקעוויטש; און וועגן לעאַן קרוטשקאווסקי ווייס איך שוין נישט בלויז דאַס, אָז ער האָט אָנגע-שריבן „עפּעס“ אַ „קאַרדיאַן און כאַם“ (וואָס איך האָב אייך אַ זאַג געטון אויף אַפּטשעפּעניש). אפּילו, ווייסט אירע ליבע פּרוי, אפּילו מיין ראַמאַן האָב איך אויך שוין איבערגעלייענט. און גאַנץ לאַנג צוריק. נישט איינס איז שוין אַרויס פּון זכרון און נישט איינס (אפּילו אין די דאָזיקע „עסטע-טישע געשמאַקן“) האָט זיך אין מיר געביטן. דאָך איז עפּעס זיכער דער-פּון געבליבן.

אַרײַשע פּאַפּירן

**

כ'בין געווען, וואָס אַן אמת, אין אַ ביסל אַן אַנדער לאַגע, ווי די, אין וועלכע י'דן אויף „אַרײַשע פּאַפּירן“ האָבן זיך געוויינלעך געפונען. די סיבה אויסצובאַהאַלטן מיין נאָמען האָט די סביבה געקענט זוכן אין מיינע קאָנספּיראַטיווע פּונקציעס און נישט בלויז אין אָפּשטאַם. דאָס האָט נאָטירלעך נישט קיין שייכות צו דעם, אַז דאָס האָזאַרד־שפּיל איז געבליבן. און אפשר טאַקע דערפאַר האָט עס זיך איינגעגעבן. אפשר האָט דער גע־דאַנק, אַז אַ י'ד וואָלט אויף אזוינס נישט ריזיקירט, אַוועקגעפירט די נייגעריקייט אין די השערות אין אן אַנדערער ריכטונג. אפשר? האָלטן זיך דערביי דאַרף מען נישט. נאָר זייער נאַיווע בויען „איזערנע טעזן“ אויף דעם אויסשליסלעכן יסוד, וואָס אַקוראַט אין איין געגעבענעם פּאַל האָט זיך איינגעגעבן. פונקט אזוי האָט מען ביי הונדערט אַנדערע פּאַלן געקענט זיך אויסגליטשן. עס האָט זיך געקענט נישט איינגעבן און דע־מאַלט וואָלט געווען אַ באַווייזן פאַר אַ פאַרקערטער טעזע.

די וואָס זיינען נישט אַריינגעצויגן אין סוד פייניקט דער סוד. חוץ דער נייגעריקייט ווירקן נאָך אַנדערע מאַטיוון. ביים צוזאַמענלעבן באַ־קענט איין צד אַ גאַנצע ריי פּרטים און פּרטימלעך ביים צווייטן צד. דאָס גלייכגעוויכט שטיצט זיך אויף דער אַנוואַקסנדיקער קעגנזייטיקייט פון פאַרשיידענע סודות. אין דעם פּאַל איז אַבער די דערקענונג געווען אַן איינזייטיקע און אַזאַ האָט זי געמוזט זיין. בלויז איך האָב, וועלנדיק, אָדער נישט וועלנדיק, דערקענט די סביבה און איר געהיימנישן. אַליין האָב איך זיך אַבער נישט געלאָזט דעשיפּירן. אויף אַ געוויסער אויפנאַמע אין איינעם אַ פּריציפּן הויף, ווען די געזעלשאַפט האָט זיך נאָכן אַונט־ברויט צעטיילט אויף קליינע גרופּעס האָט מיך דער באַלעבאַס (מיט וועלכן איך בין שוין לאַנג געווען אויף „דו“) אַוועקגעפירט אין אַ זייט און געזאַגט צו מיר האַלב־ערנסט, האַלב־שפּאַסיק, אַבער מיט פּריינט־לעכער אויפּריכטיקייט:

— אייגנטלעך מיכאַל, טראַכט איך, אַז פּאַליטיק איז פּאַליטיק און דאָס איז נישט אין אַרדענונג. דו וועגן אונדז ווייסט אַלץ, נישט אויס־שליסלעך אונדזערע אינערלעכע משפּחה־קאָנפּליקטן און זאַרגן און מיר וועגן דיר, אין תּוך גענומען, גאַרנישט.

כ'האב אים געענטפערט:

— האסט רעכט. נאָר זעסטו, דאָס לאַזט זיך נישט מאַכן אַנדערש...

ווייל... ניין...

סוף כל סוף איז ער גערעכט געווען. ס'איז שווער געווען צו פאַר-
לאַנגען, אַז ער זאָל מיטן געפיל אפראבירן אַ גאַנצע ריי זאַכן, וועלכע
ער האָט נישט געוואָלט און נישט געקענט אפילו קיינמאָל זיך צו קיי
דערטראַכטן.

אינע אַ דאַמע, וועלכע האָט (אַן דער מינדסטער בייזוויליקייט, בלויז
צוליב נייגעריקייט און צוליב דעם חשק מיט עפעס זיך צו פאַרנעמען אין
דעם קליינעם פראַווינציעלן וועלטל) שטאַרק זיך פאַרנומען מיט לייען די
„רעטעניש“ פון מיין פּערזאָן, כ'האב איר אויסגעטייטשט, אַז זי דאַרף
דאָס נישט טון.

— שליסלעך האָט דאָך יעדער זיינע סיבות אויפצודעקן, אָדער צו-
באַהאַלטן געוויסע פרטים פון זיין פּערזענלעכן לעבן. דערצו נאָך אין
אַזעלכע צייטן. דעריבער, צו וואָס זיך אין דעם אַריינמישן?

דערויף האָט זי מיר גענטפערט זייער אויפריכטיק און זייער
גערעכט:

— איר זענט זיך דאָס אַליין שולדיק, דאָס איז אייער זאַך צובאַ-
האַלטן, אָדער אויפצודעקן. אָבער אין דעם פאַל האָט איר געדאַרפט עפעס
אויסקלערן. כ'הייס אַזוי און אַזוי. איך בין פון די געביטן, וואָס זענען
אַנגעשלאַסן געוואָרן אין „רייד“; ווייניק זענען דען פאַראַן אַזעלכע?

נישט וויסנדיק און נישט פאַרפילנדיק די סיבות פון דער „רעטע-
ניש“, פאַרקערט — גענייגט זי צו זוכן אומעטום, נישט נאָר אין „ראַסן“
מאַטיוו, האָט זי דאָך אַרויסגעזאָגט דעם טאַקטישן יסוד, וועלכער איז
אַנגעווענדט געוואָרן ביי די „אַרישע פּאַפירן“ כמעט אומעטום. די דאָ-
זיקע טאַקטיק איז דיקטירט געוואָרן דורך דעם פאַרשטאַנד. כ'האב זי
געקענט אין אַלע וואַריאַנטן און דאָך...

ווען איך וואָלט אַנגענומען די דאָזיקע, דוכט זיך, שכלדיקע, פאַר-
שטענדלעכע, נאַטירלעכע טאַקטיק וואָלט איך (ביי מיינע קאַנטאַקטן)
אַלץ געקענט אינספירירן אין בעסטן אַרדענונג. כ'וואָלט זיך געקענט
„פאַרשאַפן“ אַ פאַמיליע מיט אַלע נויטווענדיקייטן, מיט „וויזיטן“, מיט

אַרִישַׁע פֿאַפִּירן

„געסט“. צי טוט מען דען אָבער תמיד דאָס וואָס עס דיקטירט דער פֿשוֹר-טער „פֿאַרשטאַנד“?

צום אויסטראַכטן זיך אַן „אויטאַביאָגראַפֿיע“ האָב איך געהאַט אַ בפֿירושן ווידערווילן. אַלע אויסטראַכטענישן אויף דעם געביט, אַפֿילו קלענסטע, ברענגען צו ווייטערדיקע אויסטראַכטענישן. מען דאַרף אַרײַנ-גיין אין אַ ראַל. די מיטאלאָגיע צעוואַקסט זיך. דער מענטש הערט אויף צו זיין דאָס וואָס ער איז, ער דאַרף אַמאָל בענקען נאָך דער אויסגעטראַכטער משפּחה. ער דאַרף וועגן איר אַמאָל זאָרגן. באַקומען אַמאָל פֿון איר בריוו, ידיעות און מיט די לעצטע — פֿרייען זיך, אָדער האָבן עגמת נפשׁ. אַזעלכן דריקט מען אויס מיטגעפֿיל ווען ער באַקומט שלעכטע ידיעות און מען טיילט זיך מיט זיין פֿרייד, ווען ער באַקומט גוטע. דערויף מוז מען גע-העריק רעאַגירן. מען דאַרף אַמאָל אויפֿנעמען „אַ קרוב“, אַפֿשפֿילן אַ פֿאַמיליע-באַגעגעניש.

ניין. כ׳האָב נישט געהאַט קיין חשק צו שפֿילן דעם רעפּערטואַר פֿון די אַלע קאַנסעקווענצן. כ׳האָב באַשלאָסן, ווי אַ יוגנטלעכער אין באַרוי-שונג פֿון די איבערגעלייענטע ביכער באַשליסט אַמאָל — צו זיין דאָס וואָס איך בין; אַליין, דווקא להכעיס דער לאַגע.

דאָס זעלביקע איז נוגע דאָס אַרויסזאָגן מיינע מיינונגען. ס׳איז באַ-וווסט וויפֿל מען האָט אין די אַקופאַציע יאָרן געדאַרפט זיך היטן מיט אמתדיקע מיינונגען „צוליב שלום וועגן“. וואָס נוגע מיר, האָב איך קיינמאָל נישט געענדערט מיינע איינשטעלונגען צוליב דעם דאָזיקן „שלום“. נישט תמיד האָב איך געקענט הויך אַרויסזאָגן אַליין, וואָס איך האַלט פֿאַר ריכטיק. כ׳האָב אָבער קיינמאָל נישט געזאָגט דאָס, וואָס איך האָב אין גרונט געהאַלטן פֿאַר נישט ריכטיק.

כ׳בין געווען אַ סאַציאַליסט אין די אַלע סביבות, אין וועלכע איך האָב זיך געפונען (נישט איינמאָל זענען דאָס געווען סביבות זייער ווייט פֿון סאַציאַליזם). כ׳האָב זיך באַמיט דעם דאָזיקן פֿאַקט, ווי ווייט מעג-לעך, נישט צו באַהאַלטן. צו זיכער איז דאָס נישט געווען אָבער (נאָכ-דעם ווי איך בין אַריבער די ערשטע שטערונגען) האָט דאָס מיר געגעבן געוויסע פֿרווילעגניעס, וועלכע כ׳האָב הויך געשעצט. כ׳האָב נישט גע-מוזט אַקאַמפּאַנירן די אַלע נאַרישקייטן וועגן דער אזוי גערופֿענער „ידי-

שער פראַגע". אויך נישט דעם געזלשאַפטלעכן סנאַביזם און די פּאַליטי-
שע אַבסורדן. ווי דאָס איז מעגלעך געווען האָב איך, הערנדיק די אַלע
נאַרישקייטן, אַרויסגעזאָגט מיין קעגנערישע מיינונג. אַן פּראָזן, רויק, באַ-
מיענדיק זיך צו רעדן צו דעם דענקונגס-אַרט פון מיין מיטשמועסער,
ווייל נאָר אזאָ דיסקוסיע קען צו עפעס דערפירן. די דאָזיקע טאַקטיק
האַט מיך איבערצייגט אין דריי זאַכן: אַז דאָס אַרויסזאָגן אומפּאַפּולערע
מיינונגען, ווען דאָס איז געטון געוואָרן מיט שכל אין געווען וויניקער
געפּערלעך, ווי עס האָט געהאַלטן די מערהייט, וואָס איז טעראַריזירט
געוואָרן דורך דעם קלימאַט. צווייטנס: אַז טאַקע דאָס צובאַמקען צו נאָ-
רישקייטן האָט די נאַראַנים איבערגעגעבן דעם מאַנאַפּאַל פון חכמה און
האַט געברענגט דערצו, אַז פיל אומזיניקייטן זאָלן זיך שטאַרק פאַרפעס-
טיקן. לוסף — דריטנס: אַז אַ רויק, שכלדיק, וואָרט האָט געמאַכט טראַכטן
אַזעלכע מענטשן, וואָס זענען, דוכט זיך, דורך די אַלע אומזיניקייטן גע-
ווען פאַרהיפּנאַטיזירט. ביי נישט איינעם פון די דאָזיקע מענטשן איז די
נאַרישקייט געווען אַן אַנוווקס, וואָס האָט כסדר אָנגעקוואָלן. אזאָ איינעם
האַט אַ רויקער שמועס צוריקגעפירט אויף דעם ריכטיקן שכלדיקן וועג.
די גאַנצע ליניע וואָלט איך אָנגערופן: „דאָס אָפּהיטן די מאַראַלישע הי-
גיענע". דאָס איז געווען מיין לוקסוס אין דעמאָלטיקן לעבן.

די רעזולטאַטן זענען געקומען גאַנץ גיך. מען האָט זיך ווי עס איז
צוגעוויינט צום „רעטעניש" און צו מיינע אַנשוואַונגען. עס איז נאָר גע-
בליבן דאָס האַזאַרד-שפּיל, אַבער אין אַ פאַרעלטערטער, אָפּגעטעמפּטער
פאַרם. דערפאַר איז אויך געבליבן און ס'האַט זיך פאַרפעסטיקט די פרי-
וויילעגיע פון פרייהייט און נאַטירלעכקייט.

די פריינט פון יענער צייט, וועלכע האָבן טיף אין האַרץ געהאַט
אויף מיר אַ פאַרדרוס צוליב דעם וואָס איך באַהאַלט פון זיי געוויסע
פּערסאָנעלע פּרטים, וואָלט איך אויפן אויער געזאָגט: דווקא דורך דעם,
וואָס איך האָב אָפּן קאָנספּירירט געוויסע פּערזענלעכע ענינים, האָבן זיי
מיך געקענט נענטער, ערלעכער און נאַטירלעכער באַקענען. ווען איך
וואָלט זיך אונטערגעגעבן זייער סוגעסטיע וואָלט איך געמוזט שפּילן אַ
ראַל און זיין נישט דאָס וואָס איך בין אין דער אמתן.

אַרישע פאפירן

באלד נאך דער מלחמה האב איך מגלה געווען מיין נאמען און מיין
"ראסע" און דאך האב איך נישט געהאט וואס אויסצובעסערן. אלדאס
איבעריקע איז געווען אמתדיק. די פריינטשאפטן, וואס איך האב דעמאלט
אנגעקניפט זענען געבליבן פריינטשאפטן און קאניונקטורעלער סטיליזא-
ציע. אפשר טאקע דערפאר האבן זיי דורכגעדויערט. דאס זענען געוויינ-
לעכע, פריוואטע און מענטשלעכע טראפען, וועלכע איך שעץ זייער. די
טראפען פון א ריזיקאלישן עקספערימענט — א לוקסוס.

VIII

היטלעריסטן אין פוילישן אונטערערד. — וואָס ווייניקער יידן
אַלץ גרעסער די „יידישע פראַגע“. — נ.ג. און קיין יידן זענען
שוין נישטאָ. — אַ גלח — אַ מאַגיסטער. — דער יוגנטלעכער
יידנקענער. — דער „פּאַן לייטער“. — אַן אַלטער יאַט פון
פ. פ. ס. — אַ משפּחה וואָס האָט „געוווּסט דאָס איריקע“.

יעדן ייד האָט אין די אַקופאַציע־יאָרן געמוזט פאַרניטערעסירן דאָס
פּראָבלעם, וואָס פאַר אַ באַציונג און אויף וואָס פאַר אַן אופן עס רעאַגירן
די נישט יידישע מיטבירגער אויף דער יידישער קאַטאַסטראַפּע. די „אַרי־
שע פּאַפּירן“ האָבן בנוגע דעם דאָזיקן פּראָבלעם געגעבן אַן אַבסטערוואַ־
ציע־פּאַזיציע — כאַטש קעגן ווילן — דאָך צוגלייך (אויב עס גייט וועגן
דער שפּע פון דערקענונגס־מאַטעריאַל און זיינע קוואַלן) אַ זייער באַק־
וועמע. מען קען אַפילו זאָגן: אַ פּאַזיציע — אַ שאַרפּזעערישע. די קאַטע־
גאַריעס פון דענקען בנוגע דעם „יידישן פּראָבלעם“ פון די נישט־יידן,
ווי אויך די איינשטעלונגען, וואָס זענען אַרויסגעזאָגט געוואָרן דורך די
זעלביקע נישט־יידן בנוגע דער „יידישער פּראַגע“ זענען פאַר נישט איין
ייד, (אויב ער האָט זיך וועגן דעם דערוויסט ערשט בעת זיין לעבן אויף
„אַרישע פּאַפּירן“) געווען אַ רעוועלאַציע.

וועגן זיך קען איך דאָס נישט זאָגן. אפשר אַ ביסל דערפאַר, וואָס
מיט די רודימענטן פון די דאָזיקע איינשטעלונגען און פאַרורטיילן האָב
איך זיך שוין געשלאָגן פון מיין פּריסטער יוגנט. עס איז אמת, אַז די
„עוואַלוציע“, וועלכע זיי האָבן דורכגעמאַכט (און אַקוראַט אין די אַקור־

א ר י ש ע פ א פ י ר ן

פאָציע־באַדינגונגען) האָט מיך איבערראַשט. אָבער פונקט אַזוי האָט זי איבערראַשט (און געמוזט איבערראַשן) יעדן הומאַניסט — נישט קיין ייד. געמאַסטן מיט די געזעצן פון בירגערלעכער לאַגיק, זענען די דאָזיקע אומוואַנדלונגען געווען פאַראַדאַקסאַל. דאָך האָב איך די ריכטונג פון דער „עוואָלוציע“ אויך באַוווּזן צו דערקענען (און איינצושליסן אין די ראַמען פון דער אַקופאַציע־„ערוויציע“) נאָך אַ סך פּרײַער איידער איך בין גע־גאַנגען לעבן אויף „אַרישע פּאַפּירן“. קיין קראַקע בין איך געקומען צו־פּאַרן שוין אַ פּולשטענדיק „באַוווּסטזיניקער“ אין דעם געביט, מיט אַ בפּירוש דורכגעטראַכטער איינשטעלונג. טראַץ דעם, אָבער, האָב איך אין קראַקע, אין די שמועסן מיט טעאַדאָרן דערגאַנצט מיין וויסן מיט זייער אַ וויכטיקן פּרט. טעאַדאָר האָט פאַרבייגייענדיק, צווישן אַנדערן אויך באַרירט אַזאַ זאַך:

— מען דאַרף זיך פאַרטראַכטן ווי אַזוי צו ענטפּערן אין אונדזער געהיימער פּרעסע אויף די אַנטיסעמיטישע אַרטיקלען אין דער אונטער־ערדישער פּרעסע.

אין אַן אנדערן קאַנטעקסט (ביי דער געלעגנהייט פון אַרומרעדן דאָס מאַטעריאַל פאַר דער אַזוי גערופּענער „געווינגענער פּראַפּאַגאַנדע“) האָט ער געזאָגט:

— מיר מוזן לכל הפחות כאַטש טיילווייז נייטראַליזירן די אַנטיסע־מיטישע טעקסטן, וועלכע ווערן צוגעשטעלט (די קינדער, וואָס זינגען אין באַן) דורך די אונטערערדישע פּאַשיסטישע אַרגאַניזאַציעס.

— ??? הייסט עס, אַז אַזעלכע עקזיסטירן? עס עקזיסטירן אַרגאַני־זאַציעס מיט אַזאַ פּראַגראַם?

כ׳האָב זיך געהייסן איבערזאָגן די דאָזיקע לידלעך. זיי זענען געווען מוראדיק אין קעגנזאָץ צו מיין באַגריף וועגן פאַרשטאַנד. זיי האָבן עדות געזאָגט וועגן עפּעס אַ פּולשטענדיקער אבעראַציע. מען קען נאָך, ווי עס איז (כאַטש מיט שוועריקייטן) פאַרשטיין דאָס טשאַד און די באַגריפּן־פאַרטומלעניש ביי די מאַסן, וואָס אונטערליגט די באַצילן־פאַרסמונג פון גאַנצן קלימאַט. אָבער, אז אין די דאָזיקע באַדינגונגען זאָלן אַזאַ אַרט טעטיקייט אַזש פירן אַרגאַניזאַציעס? און דערצו אונטערערדישע? זענען הייסט עס פאַראַן (קאַנספּיראַטיווע) טוער, וואָס שטעלן אויס קינדער אויף

מיכאל בארוויטש

דער געפאר כדי די דאזיקע קינדער זאלן אין זייער קינדערישער גרייט-
קייט איבערהוזן די אומגעלומפערטקייטן, וואס עס חזרט טאג-טעגלעך
איבער אפיציעל די דייטשע ראדיא און די דייטשע פונקציאנארן? הייסט
עס, אז כדי ארויסצוגעבן די נארישקייטן, וואס ווערן געדרוקט דורכן
אקופאנט און צעטיילט אומזיסט אין מיליאנען עקזעמפלארן, אין ברא-
שורן, ביכער און פלוג-בלעטלעך, שטעלט מען איין לעבנס און מען מאכט
די גרעסטע אנטרענגונגען? און דערצו קאנספיראטיוו? און אונטערער-
דיש? כדי צו דערמארדן און אויסצוראטן עפעס א יידיש קינד, אדער א
יידישע פרוי, וואס באהאלט זיך ערגעץ אין א דארף (אין דער צייט ווען
די דייטשן טוען עס מאסנווייז און אפן מיט דער הילף פון א פיל טויזנט-
קעפיקער ס. ס. ארמיי, מוסרים, מנווילים און גאז-קאמערן) דארף מען
שאפן אונטערערדישע אפטיילונגען? ווערן פון זיך אליין (נישט געצווונג-
גענערהייט) די ארעמע קרובים פון א מיליאנער און מארדן? ס'האט גע-
שטעקט אין דעם אלעם נישט בלויז קיין מאראלישע העסלעכקייט, נאר
אויך א פארניכטענדיקע נארישקייט.

— זעט אויס — האב איך געזאגט — אז זיי טראקטירן דאס, ווי
זייער „גראשיקן צושטייער“.

איך האב געהאלטן, אז אין דער דאזיקער באצייכענונג איז פאראן א
סארקאזם, אפילו — א לעסטערונג. דאך ווייזט זיך ארויס, אז טראץ מיין
קאנספיראטיווער דערפארונג בין איך דעמאלט, אויף דעם פונקט, געווען
זייער נאיוו. דאס איז געווען א פועל-יוצא פון דער איינזייטיקייט פון מיי-
נע קאנספיראטיווע קאנטראקטן, ווארום סיי פריער, סיי שוין זייענדיק אין
לאגער האב איך אזעלכע דאך געהאט, נאר מיט ארגאניזאציעס פון „פאר-
קערטער אידעאלאגיע“. דאס איז געווען א בלויז, אבער אין רעזולטאט
— זייער א ווערטפולער. א דאנק אט דער כסדרדיקייט ביים פראקטישן
דערקענען דעם אונטערערדישן פאליטישן פעכער, האב איך באקומען
אויף אים א גלייכגעוויכטיקן קוק. די דאזיקע כסדרדיקייט האט מיך אפ-
געגרענעצט פון טיף-פעסימיסטישע פאראלגעמיינערונגען, וועלכע זענען
כאראקטעריסטיש געווען פאר יענע, וואס האבן זיך ביי זייערע ערשטע
באגעגענישן מיט דער פוילישער אונטערערד אנגעטראפן אויף... היימי-
שע היטלעריסטן.

אַר ישע פאפירן

כ'האב דורכגעלייענט אַ מאַסע פון די געהיימע פאַשיסטישע „צייטונג-גען“ און זייט דאָן זיך באַמיט נאָך צו פאַרשן זייער ריכטונג סיסטעמאַ-טיש. מיין פּרזעדיקע באַצייכענונג וועגן „גראַשיקן צושטייער“ איז לגמרי נישט געווען קיין סאַרקאַסטישער. די דאָזיקע מענטשן האָבן פאַקטיש דאָס געוואָלט. אַזאַ צייטונג ווי „דער קאַמף“ („וואַלקאַ“) האָט שוין אַ סך פּרזער געלערנט אירע ליענער, אַז „אַלץ זאַגט אַן דערויף, אַז דאָס יידי-שע פּראַבלעם וועט ווערן געלייזט“. אין דער צייט אָבער ווען געוויסע פון זיי האָבן זיך נאָך געפרייט דערמיט, וואָס דאָס וועט געטון ווערן „נישט מיט אונדזערע הענט“, האָט די פּרזער דערמאַנטע צייטונג געשריבן מיט גרויס באַדויער: „דאָס טוט די השגחה, אָבער (דאָ האָט דער פּובליציסט פאַרבאַרען די הענט) וואָס טוען מיר, „מיר“ פאַר דער דאָזיקער זאָך?“. נאָר דאָס האָט אים אין יענע צייטן ווי געטון. קיין גרעסערע זאַרגן האָט ער נישט געהאַט.

אין דעם געדאַנק פון מאַסן-מענטש איז אין די יאָרן פאַרגעקומען איינע פון די אַמוויניקסטנס וואַרשיינלעכע אומוואַנדלונגען. ער האָט זיך געשפּיזט מיט דער דייטשער פּראַפּאַגאַנדע, צו וועלכער ער האָט אַלס דורכשניטלעכער בירגער געהאַט די גרעסטע פאַראַכטונג. דער זעלבי-קער פּראַפּאַגאַנדע וועלכער ער האָט כלומרשט נישט געגלויבט. איך שרייב „כלומרשט“ ווייל אין תּוך גענומען האָט ער די ליגנס טיף באַ-האַלטן אין דער נשמה און אינעם געדאַנק. מען דאַרף דערביי געדענקען, וואָס די היטלעריסטישע פּראַפּאַגאַנדע אויף דעם געביט איז געווען אין יענע טעג 1).

**

צו אַ גאַנץ אנדער קאַטעגאָריע פון „סטודיעס“ אויף דעם געביט גע-הערן די געלעגנהייטלעכע געשפּרעכן. כ'האָב פּרזער דערמאַנט, אַז אַזעל-כע איינשטעלונגען, ווען זיי זענען אַרויסגעזאַגט געוואָרן דורך מענטשן אין געשפּרעך, זענען פאַר מיר נישט געווען קיין רעוועלאַציע. דאָך האָב

1) דער דאָזיקער טעמע האָב איך געווידמעט אַ ספּעציעלער פּובליקאַציע א. נ. „דאָס אַרגאַניזירן דעם האַס“ אַרויסגעגעבן דורך דער פּוילישער ליגע פון קאַמף קעגן ראַסיזם און אַנטיסעמיטיזם, וואַרשע 1947.

איך גאַנץ גיך זיך גענומען „וויילן“ ביים פונאָדערנעמען אויך די מיי-
נונגען. עס איז מיר דערביי שוין נישט געגאַנגען אין די מיינונגען גופא.
נאָר אין דעם ווי אזוי זיי אויסצוטייטשן?

פלאַבער האָט אין זיין צייט געזאַמלט אַ לעקסיקאָן פון פראַגן און
ווענדונגען, וואָס עס באַנוצט דער גייסטיק-דורכשניטלעכער פיליסטער.
ווערטער און זאַצן, וועלכע באַדייטן גאַרנישט, און וועלכע פאַרדעקן נאָר
די אַפּוועזנהייט פון אייגענע מיינונגען. מען קען דאָס באַצייכענען ווי אַ
מין וואַטע, מיט וועלכע מען שטופט אויס די ליידיקייט פון טויטע אַד-
לערס און סאָוועס. זייער אינהאַלט איז געווען די אויבערפלעכלעכקייט.
טיילמאַל באַפּליגלט, טיילמאַל — בייסיק און טיילמאַל — ליריש. הינטער
דער אויבערפלאַך, הינטער דער באַפעדערטקייט פון וואָרט איז גאַר-
נישטאַ, איז פּוסט. בלויז וואַטע, אַדער ים-גראַז. וויפל אַזאַ וואַטע, וויפל
אַזעלכע ווענדונגען און פראַגן האָט פראָדוצירט אין יענע יאָרן די „ידי-
שע פראַגע“, וויפל אַזעלכע „ווערטלעך“, פאַרגלייכונגען, שיינע רייד האָבן
געדינט דעם, אַדער יענעם הער, דער אַדער יענער דאַמע זיך אַפּצו-
שמינקען אַלס אַן אינטעליגענט, אַדער אינטעליגענטקע. עס דערציילט
מיר למשל אַזאַ דאַמעלע אין קראַקע, וואָס לאַכט דערביי מיט חן, פאַר-
ריכטנדיק זיך אַמאָל אַ לעקל, אַמאָל דעם חן-פלאַסטערל, אַמאָל די
בראַשקע:

— איר מיינט, אַז ס'זענען שוין נישטאַ קיין יידן? זיי זענען פאַראַן.
כ'האַב איינמאַל געזען אַזאַ חוצפּהדיקע יידישקע אין אַ רעסטאָראַן. זי
האַט פאַרקויפט אַ פינגערל. אַלס קאַטוילין האָט זי זיך פאַרשטעלט.
איך זאָג איר דערויף:

— אפשר האָט איר זיך טועה געווען? אפשר איז דאָס נישט געווען
קיין יידישע? אַ יידישע וואָלט דאָך מורא געהאַט.
— אן! איר זיינט זייער נאַיוו. איר קענט נישט קיין יידן. אַזאַ חוצ-
פּהדיקע יידישקע. אַ פינגערל האָט זי פאַרקויפט. זי האַנדלט נאָך.
איך פרוּוו זייער איידל:

— חוצפּהדיק, צי נישט חוצפּהדיק, אַנגענעם מוז דאָס אַזאַ יידישקע
נישט זיין. פאַר פאַרגעניגן טוט זי דאָס אפשר נישט. אפשר וואָלט איר

אַרִישֶׁ פּאַפִירן

בעסער געווען ווען זי זאל נישט מוזן... און וועגן דעם פינגערל... אפשר פאַרקויפט זי דאָס לעצטע כדי אָפּצועסן?
— עה — זאָגט מיין מיטשמועסערין מיט אַ זעלבסטצופרידענעם שמיכל דערפון וואָס זי איז בעסער אַריענטירט — איר זיינט אַ נאַיווער. איך וואָלט אייך געקענט פיל דערציילן.

עס גייט אָבער נישט אין דעם דיאָלאָג. כִּיצִיטִיר ספּעציעל דעם אַממייסטן באַנאַלן און אומשולדיקן. מיין מיטשמועסערין איז דאָך נישט געגאַנגען וועגן דער ייִדישער פּרוי, נישט וועגן דעם דייטשן מלוכה-אוצר, נישט וועגן דעם פינגערל, וואָס פאַרקויפּנדיק אים האָט די ייִדישע פּרוי באַעוולט דעם דייטשן מלוכה-אוצר. ס'איז איר געגאַנגען דערין. זי זאל אויף דער טעמע עפעס אַרויסזאָגן, מאַכן רעוועלאַציעס, זי זאל מיט גראַד ציע און חן איבערחזון די ווערטער „חוצפהדיקע“ און „איר זענט נאַיוו“, כדי צו ווייזן זיך פאַר אַ באַוויסטזיניקע און בכלל — האָבן אַ טעמע צו רעדן.

אָבער מיט אַזעלכע פּראַזן איז פול געווען די לופט. אַזעלכע פּראַזן האָבן געשאַפּן די אַטמאָספּערישע באַדינגונגען, אין וועלכע אַנדערע זע-נען שוין געפּלויגן.

נאָר לאַמיר זיך אומקערן צו דער מיעכאָווער געגנט.

**

דער ייִדישער „מאָטיוו“ איז אין יענער צייט נישט געווען עפעס אַזעלכער, וואָס האָט געהאַט אַ באַשטימטן שטח. וואָס ווייניקער עס זענען געווען יידן, אַלץ מער איז געווען די „ייִדישע פּראַגע“. אין דער לופט, אין די מוחות, אין די איינשטעלונגען, וואָס האָבן זיך שוין לאַנג באַפּרייט פון יעדן קריטיציזם. אין דעם באַשטייט אייגנטלעך דער מעכאַניזם פון פאַראַדאָקס, וואָס איז אַזוי שווער צו פאַרשטיין פאַר זייטיקע מענטשן.

אַ ייד, וואָס האָט געלעבט אויף „אַרישע פּאַפִירן“ איז אויף אַזעלכע אָפּקלאַנגען געווען מער עמפּינדלעך ווי יעדער איינער. ווי אַ ראַדיאָ-אָפּנעמער, וואָס נעמט אויף געוויסע „כוואַליעס“, וואָס פאַר אַנדערע זענען זיי נישט מער ווי לופט-טרייסלונגען, אָן דער מינדסטער באַדייטונג. די רעלאַציעס וועגן לעבן אויף „אַרישע פּאַפִירן“ (אָפּילו ווען צוליב מעטאָ-

דישע הנחות באגרענעצן זיי זיך בלויז צו דירעקטע אָבסערוואַציעס פון איין מענטש) דאַרף אין אַכט נעמען אויך די איינשטעלונג און זייערע מינימאַלסטע אָפּשפּליטערונגען. יעדער פון די דאָזיקע יידן האָט זיך וועגן דעם אָנגעהערט אַזויפיל, אַז ס'וואָלט גענוג געווען אויף אַ באַזונדער, זייער גרויסער אַרבעט. נאָך מער: די גאַנצע — אַזוי צו זאָגן — פיזאַלאָגיע פון די דערמאָנטע געשפרעכן ווערט פאַרשטענדלעך ערשט דעמאָלט, ווען מען דערקענט איר הינטערגרונט. איך וואָלט דעריבער געדאַרפט אַנצייכענען דעם קלימאַט פאַר דער פּראַווינץ און גלייכצייטיק דעם מישמאַש און די צעפיצלטקייט פון איר גייסטיקן אינהאַלט. מען וואָלט געדאַרפט פאַרנאָטירן יענע געוואָלטיקע פאַרענדערונגען, יענע אויפקלערונג און פאַרוויסטונג וואָס עס האָט אָנגעמאַכט אין די מוחות די עוואָלוציע פון דער „ידישער פּראַגע“ אין יענע יאָרן און דאָס אומ-אָפהענגיק פון דעם פּאַקט צי די געגעבענע מענטשן האָבן זיך אָפּגעגעבן דערפון אַ חשבון, צי נישט. מען וואָלט געדאַרפט פאַרפיקסירן ווי אַזוי יעדער איינציקער האָט אויף אַ וואָסער ס'איז אופן זיך אָנגעשטויסן אין דער „ידישער פּראַגע“, ווי אַזוי מיט אַט די „ידישע געשעענישן“ האָבן זיך אַריינגעריסן כמעט אין יעדער פאַמיליע, אין יעדער שטוב. דאָס אַלץ קען נאָטירלעך נישט אַריינגיין אין די דאָזיקע זכרונות און אין בעסטן פאַל קען מען וועגן דעם רעדן נאָר דורך אַ ביישפּיל (1).

כיגדענק כ'קום איינמאָל אָן אין אַ פּריצישן הויף. די באַלעבאַסטע הויבט אָן דאָס געשפרעך ווי געוויינלעך מיט דער פּראַגע:

— ווי געפינט איר אונדזער געגנט?

כיענטפער עפעס, וואָס מען ענטפערט געוויינלעך אין אַזעלכע פּאַלן. אַז כ'בין ערשט נישט לאַנג אין דער געגנט. אַז כ'קען זי נאָך נישט אַזוי גוט.

די פרוי וואָס זעט מיין פאַרלעגנהייט, וויל אַראָפּפירן דאָס געשפרעך אויף אַן אַנדער טעמע און זי ווענדט זיך צו דעם נישט פאַרפירלעכן אוצר: — נו — זאָגט זי — אַבער קיין יידן זענען ביי אונדז שוין נישטאָ! איך האָב שפּעטער בעסער באַקענט די דאָזיקע מענטשן. די פרוי

(1) וועגן די דאָזיקע ענינים וועט איבעריקנס אַ סך גערעדט אין אַנדערע פּאַסטעריאלן פון דעם בוך.

אַר ישע פאפירן

איז געווען זייער אַ ליבע און אינטעליגענטע. עס איז נישט געווען אין איר קיין שפור פון מענטשנפרעסערישקייט. פראַסט פשוט: יידן — דאָס איז געווען אַ טעמע. ס'איז געווען אַ געלעגנהייט צו אַ קאַנפראַנאָנאַציע. אַט זענען זיי געווען און אַט — נישטאַ.

אין אַ פיל שפעטערדיקער צייט איז מיר אויסגעקומען צו פאַרברענן גען אין אַן אַנדער הויז ביי אַ נאַמענסטאַג־פיייערונג. אַרום שפעדיקן טיש האָבן זיך אויסגעזעצט געסט: עטלעכע שכנים, באַלעבאַטישע מענטשן, צוויי צי דריי גלחים, באַקענטע מאַנסלייט און פרויען פון דער געגנט. עס איז אויך געווען טאַמאַש (1) און באַשקע (2), וועלכע זענען אַקוראַט געהאַט געקומען פון קראַקע (זיי זענען אויך געווען פריינט פון די באַלעבאַטישע). אין סך הכל האָבן זיך דאָ געפונען מענטשן פון פאַרשידענע איבערצייגונגען, אָבער יעדער איינער איז וועגן דער איינשטעלונג פון צווייטן מער־ווייניקער געווען אַרזענטירט. מיט איין וואָרט: זיכערע מענטשן לכל הפחות אין דער הינזיכט פון סאַלידאַרישקייט בנוגע דעם אַקופאַנט). דעריבער האָט מען צווישן איין טאַאַסט און צווייטן גערעדט וועגן די היינטיקע באַדינגונגען, וועגן פאַליטיק און אויסזיכטן. דער אַר־טיקער גלח — אַ מאַגיסטער, אַן אינטעליגענטער מענטש האָט אין אַ געוויסן מאַמענט באַמערקט, אַגב זייער דרך־אַגבדיק, ווי וועגן אַ זעלבסט־פאַרשטענדלעכע זאַך, ווי וועגן אַ לאַנג שוין דערליידיקטן ענין:

— פון איינס בין איך צופרידן, וואָס די יידן לכל הפחות האָבן גוט באַקומען איבערן קאַפּ. דעם דאָזיקן נוצן...

צוליב דעם, וואָס ער האָט די דאָזיקע צופרידנקייט אויסגעדריקט זייער רוניק און פאַרבייגייענדיק האָב איך זיך אַ רגע פאַרטראַכט, ווי אַזוי אים אַפצווענטפערן אויף דעם דאָזיקן אופן. איידער כ'בין אָבער געקומען צום וואָרט, האָט טאַמאַש — אַ מענטש — אַ הייסבלוטיקער, וואָס איז נישט געווינט זיך צו שפילן אין ניואַנסן — זיך אַנגעכמורעט, זיך איבערגע־בויגן איבערן טיש אין דער ריכטונג צום גלח און געזאַגט:

— הייסט עס, אַז דער גלח לויבט מאָרד.

אַן אַלגעמיינע קאַנסטערנאַציע. די געסט שווייגן, כדי נישט צו פאַר־

(1) סטאַניסלאָו קאַוואַלטישק.
(2) אַנאַ קוטשעל — איצט קאַוואַלטישק.

טיפערן דעם אינצידענט. דער גלח טייטשט אויס, אז ער האָט נישט אַזוי געמיינט, אז ער האָט אַנדערש געמיינט. טאַמאַש חזרט איבער דאָס זיי-ניקע און דער גלח דאָס זייניקע.

— איר רייסט זיך אין אַן אָפענער טיר, פאַניע טאַמאַש. כ'האַב נישט גערעדט וועגן מאָרדן; אָבער ייִדן זענען תמיד געווען אַ פּראָבלעם און פון פּוילישן שטאַנדפּונקט איז גוט געשען, וואָס דאָס פּראָבלעם איז גע-לייזט געוואָרן.

— ווי אַזוי געלייזט? דורך אויסמאָרדן! מיר לעבן דאָך נישט אויף דער לבנה.

— אָבער...

— נָה, ווי אַזוי? זאָל דער גלח זאָגן ווי אַזוי?

צום סוף איז אייניקע געלונגען איבערצורייסן דעם דראַסטישן וויכוח. מען האָט זיך צוריקגעקערט צו אַן אומשולדיקן געשפרעך, צו קאַמפּלי-מענטן פאַר די דאַמען, צו טאַאַסטן. די שווערע שטימונג איז שוין אָבער פאַרבליבן ביזן סוף. עס איז נישט געגאַנגען אין דעם אינהאַלט פון די אַרויסגעזאָגטע דעקלאַראַציעס. דאָס האָט קיין באַדייטונג נישט געהאַט. מען האָט זיך געטראַכט: „זאָל דער דאָזיקער טאַמאַש זיך האָבן אַן אַנדערע מיי-נונג ווי דער גלח. דאָס איז זיין זאַך.“ די געזעלשאַפט איז באַשטאַנען פון אינטעליגענטע מענטשן... נאָך דעם האָבן אַ סך אין פּריוואַטן געשפרעך געטיילט זיין מיינונג. „אָבער קאַליע מאַכן די שטימונג אויף אַ נאַמענסטאַג-פּיערונג? דאָס איז אויסטערליש“.

ניין. דאָ איז נישט געגאַנגען אין מאַנגל פון היעראַרכיע ביים אָפּפילן די וויכטיקייט פון ענין. די זאַך איז באַשטאַנען דערין, וואָס דאָס גאַנצע ייִדישע פּראָבלעם האָט אויסגעזען צו געהערן צו דער פאַרגאַנגענהייט און דער וויכוח האָט זיך אויסגעזען צו זיין אַן אויסשליסלעך אַקאַדעמישער. אַ השּערה אין דעם ענין איז נישט מער ווי אַ השּערה, אינגאַנצן אַן באַדיי-טונג. מען קען זיך דערהיצן, מען קען זיך אָפּילו קריגן וועגן איינשטעלונג-גען, וואָס האָבן אַ ווירקונג אויפן לעבן. אַ השּערה אַן פּראַקטישער באַדיי-טונג קען מען בלויז אַרויסזאָגן. אַזוי ווי אַ השּערה וועגן קלימאַט. אַ שטור-רעם מיט בליצן און דונערן קען אַמאָל ברענגען אַ גרויס אומגליק — דאָס איז אמת. פונדעסטוועגן צי האָט שוין עמעצער געזען, אַז אַ טאַקטפולער

אַרײַנע פּאַפּירן

מענטש זאל זיך שלאָגן אויף מעסער וועגן... וועטער? צי קען דען אַ מיינונג דאָ עפעס ענדערן?

פון צווישן פיל אַנדערע האב איך דאָ געברענגט דעם ביישפּיל, וואָס אין אַן „אידילישער“ און נישט בלוז צוליב זיין לייכטקייט. כ'האָב אים געברענגט דערפאַר, וואָס דער נאָמען פון דעם דאָזיקן גלח האָט זיך שפּעטער, נאָך דער מלחמה געפונען אין די פּראָטאָקאָלן פון דער היסטאָרישער קאָמיסיע אין פּוילן. אַ יידישע פּרוי פון יענער געגנט האָט נעמלעך עדות געזאָגט צווישן אַנדערן, אַז אין אַ גרויסן געפאַרפולן מאָמענט אין איר אָפּפאַציע־לעבן האָט איר אַרויסגעהאַלפּן דער און דער גלח. זעט אויס, אַז אין דער פּראָטיק איז דער גלח־מאַגיסטער געווען ווייניקער פּרינציפּיעל, ווי אין זיינע מיינונגען. אין דעם דירעקטן צוזאַמענטרעף מיט דער „יידן פּראָגע“ האָט ער אַרויסגעוויזן „אַ שוואַכקייט“ און געהאַלפּן. דאָס רעדט זייער גוט פאַר אים. אָבער אין זיינע מיינונגען האָט ער זיך „געפּרייט“ אַז די יידן האָבן באַקומען איבערן קאַפּ“. מיינונגען הרגענען דאָך קיינעם נישט. נישט אַלעמאַל אָבער. דעמאָלט (כאַטש די דאָזיקע מינים „טעאָרעטיקער“ האָבן זיך אפּשר דערפון קיין דין וחשבון נישט אָפּגעגעבן) האָבן די דאָזיקע מיינונגען געהאַט אַ שוין צופיל פּראָטישן רעזולטאַט. דעם פּאָזיטיוון טאַט האָט דער גלח געטון בסוד. דאָקעגן זיי נע מיינונגען האָט ער אַרויסגעזאָגט אָפּן און פּריי. געזאָגט ווי אַ פּאַסטעך צו זיינע שאַף. און צווישן די שאַף האָבן זיך געפונען נישט בלוז קיין טעאָרעטיקער. ס'האָבן צווישן זיי אויך געטראָפּן לייט פון „טאַט“. און ווען מען זאל אפילו פאַרבייגיין די דאָזיקע „טאַטן“, איז שווער נישט צו באַמערקן, אַז אַזעלכע מיינונגען האָבן אָנגעפילט דעם קלימאַט מיט אַזעלכע אַויסדאַמפּונגען, וועלכע האָבן פאַרסמט דאָס לעבן.

**

דער ניינצן־יעריקער אַנטאָני ס. האָט זיך צוגעגרייט צו אַ געהיימען עקזאַמען אַלס „עקסטערן“. ער האָט ליב געהאַט צו רעדן וועגן די דורכ־געלייענטע ביכער. עס האָט זיך אין זיינע אַרויסזאָגונגען געפילט אַ היפּ־שער פּראָווינציאַליזם צוגלייך מיט דעם שטאַלץ פון אַזאַ אויטאָדיאַקט. איינמאַל האָט ער אויסגענוצט אַ צופעליקע באַמערקונג וועגן יידן און איז

באלד אַריבערגעשפרונגען צו רעדן וועגן די יידישע מקווהס. ער האָט, איידער איך האָב זיך אַרומגעקוקט, געהאלטן אַ גאַנצן רעפּעראַט וועגן די מקווהס, וועגן זייער אויסזען, וויפל מאָל אַ פרומער ייד האָט זיך אין זיי געמוזט טובל זיין, ווען פרויען האָבן געמוזט אַדורכמאַכן די פּראָצעדור — פאַר דער חופּה און נאָך דער חופּה. הכלל אַפילו אַן איגנאַראַנט וואָלט גלייך דערקענט, אַז דער גאַנצער קענטעניש מאַטעריאַל שטאַמט פון די טונקעלע בראַשורן פון דר. געבעלס, אַדער דעם גלח טזשעטשאַק (1). דער בחור האָט אָבער מיט זיין ביסל „וויסן“ זיך שטאַרק איבערגענומען און גערעדט מיט גרויסער איבערצייגונג און התלהבות. ווען ער האָט געענ־דיקט וועגן די מקווהס איז ער תיכף אַריבער צו די חדרים און דערנאָך צו דער יידישער שחיטה, צו דעם „הומאַניטאַרן“ רחמנות־געפיל פאַר די אַקסן פון דער מאַדאַם פּריסטאַר (2).

נאָך אַ היפשער צייט פון זיין דרשנען איז מיר געלונגען קומען צום וואַרט:

— דאָס אַלץ וואָס איר דערציילט, איז זייער אינטערעסאַנט. כ'האַב זיך אָבער הערנדיק אייך פאַרטראַכט וועגן צוויי זאַכן: אַז די בראַשורן (וואָרום אייער וויסן שטאַמט דאָך נאָר פון די בראַשורן) האָט איר געלערנט פיל גרינטלעכער ווי מיצקעוויטשן, אַדער סלאָוואַצקין. צווייטנס: איך קען זיך נישט אַזוי גוט אויף די ענינים פון ריטועלער שחיטה, אָבער הערנדיק אייך רעדן וועגן די ליידן פון די אַקסן און קעל־בער, האָב איך כסדר געמוזט טראַכטן וועגן די מיליאָנען מענטשן... כ'האַב אין זין די מיליאָנען דערמאַרדעטע יידן און דאָס רירט מיך מער ווי די ליידן פון די קי און שעפּסן.

מיין בחור האָט זיך פון מיין באַמערקונג גאַרנישט געמאַכט. ער האָט עפעס אַ ברום געטון: „מיט יענע ענינים פאַרנעם איך זיך נישט“, און איז ווידער אַוועק צו זיין פּריערדיקער טעמע.

(1) אַ טרויעריק באַרימטע פּערזענלעכקייט פון פאַרמלחמהדיקן פוילן וואָס האָט זיך באַרימט געמאַכט מיט זיינע אַנטיסעמיטישע בראַשורן. אַנגעגאַנגען אַלס „תלמוד־קענער“. פאַר זיינע „פאַרדינסטן“ איינגעלאָזן געוואָרן דורך היטלערן צום נירענבערגער קאָנגרעס.

(2) אַ פרוי פון אַ פוילישן פאַרמלחמהדיקן מיניסטער, וואָס האָט זיך טרויעריק באַרימט געמאַכט אַלס סייס־דעפּוטאַט, מיט אירע אַרויסטרעטונגען קעגן דער יידישער ריטועלער שחיטה.

אַר ישע פאפירן

דעמאלט האָב איך פאַרשטאַנען: מיצקעוויטש אָדער סלאָוואַצקי — דאָס האָט יעדער איינער געוויסט און געקענט. דאָקעגן די בראַשורן זענען געווען „רעוועלאַציעס“. וועגן אויסמאַרדן מיליאָנען יידן איז נישט כדאי געווען צו רעדן. דאָס איז געווען „באַנאַל“. רעדנדיק וועגן דעם, וואָלט ער געווען נאָר איינער פון אַ סך, וואָס אַפראָבירן אָדער שטעלן זיך קעגן ווי „אַ יידישער פעטער“. להיפוך: מיט די „ענינים“ האָט ער געקענט אַ גלאַנץ טון מיט נייקייט, מיט באַזונדערן וויסן, מיט נישט דורכשניט־לעכקייט.

**

דער ה. ק. איז געווען אַ לערער, אייגנטלעך דער דירעקטאָר, פון אַ קליינער שולע אין אַ קליין דערפֿל. דער כאַראַקטעריסטישער שטריך פון הער ק. איז געווען זיין גוט לעבן מיט אַלעמען. מיט דער דייטשער מאַכט אין דער ערשטער ריי, אָבער אַפילו אויך מיט די וואָס האָבן געהאַט אַ שייכות צו דער אונטערערדישער באַוועגונג. אזוי גוט־לעבנדיק מיט אַלע־מען, האָט ער זיך נישט שלעכט אַרויפגעאַרבעט, צוביסלעך צוגעהאַנדלט, געשפּאַרט אַ גראַשן און זיך שוין עפעס דאָרט געקויפט אַ הייזל מיט עטלעכע מאַרג פעלד. מיט איין וואָרט: אַ מענטש, וואָס קען אויסקומען מיט מענטשן און לייגט צו זיי קיינמאַל נישט צו.

מיט מיר האָט ער אַפילו גערעדט וועגן סאָציאַליזם. נישט דאָס, וואָס ער אליין זאָל חלילה זיין אַ סאָציאַליסט. אָבער עפעס אַ משפּחה־מיטגליד ביי אים איז געווען אַ סאָציאַליסט און דאָס האָט מיך שוין געדאַרפט צו־בינדן אויך צו אים. אין זכות פון זיין סאָציאַליסטישן קרוב האָבן מיר שוין אויך געדאַרפט ווערן שטיקלעך אייגענע מענטשן.

אויף איין געביט נאָר האָט הער ק. אַרויסגעזאָגט זיך אָפּן און דע־צידירט: אין דער יידן־פּראָגע. אין זיין אַנטיסעמיטיזם איז געלעגן אַ גרויסע אויפריכטיקייט, אָבער מער ווי אַלץ — די איבערצייגונג, אַז דאָס וועט אים קיינער נישט האַלטן פאַר אַן עוולה.

עפעס האָט ער יאָ אַמאָל געהאַט צו טון מיט אַ ייד. נאָר יענער איז געווען אַן אַרנטלעכער. בכלל אָבער יידן... יענער, דער אַרנטלעכער, „איז זיך שוין זיכער ערגעץ אומגעקומען“.

מיכאל בארוויטש

איינמאל האָט מיר הער ק. דערציילט וועגן דעם דאָזיקן אומקומען. די דייטשן — זאָגט ער — פאַרלאָדענען יידן אין וואַגאַנען. ווי נאָר מען פאַרט אַרויס אויפן פרייען פעלד, טרייבט מען די יידן אַרויס פון די וואַגאַנען און מען הייבט אָן זיי שלאָגן מיט פאַלקעס איבער די קעפּ, אַז זיי ווערן באַלד משוגע.

כ'האַב זיך דערביי דערמאַנט מיין גימנאַזיסט מיט זיינע אַרגומענטן קעגן דער אומהומאַניטאַרער יידישער שחיטה.

נישט כדי אַנטקעגן צו רעדן דעם הער ק. האָב איך געזאָגט:

— מען קען ליב האָבן יידן, אָדער נישט. דאָך דוכט זיך מיר, אַז דאָס דאָזיקע דייטשע פאַרברעכן דאַרף דורכנעמען מיט עקל יעדן ער-לעכן מענטש.

דעמאָלט האָט הער ק. צעשפּרייט זיינע הענט מיט אַ מינע פון אַ מענטש, וואָס טראַגט די אַחריות פאַר דער געשיכטע און דעריבער „קען ער נישט אַנדערש“.

— איך קען איך מאַטעמאַטיש דערווייזן — האָט ער געזאָגט — אַז אַנדערש איז דאָס נישט מעגלעך.

„מאַטעמאַטיש“ מיר איז דורך אַ גרויל איבערן לייב. מיט דער הילף פון דעם איינעם וואָרט האָט זיך דער דאָזיקער וויטער בעל-פּחדן „דער-הויבן“ אין זיין מיינונג צו דער ראָל פון אַ פאַראַנטוואָרטלעכן פאַר דער געשיכטע און געפונען אַ באַרעכטיקונג פאַר זיין חיהשן האָס און העס-לעכקייט.

**

סטאַניסלאָוו מ. איז שוין געווען אַריבער די זעכציק. אַן אַלטער פּויער. אַ גוטער באַלעבאַס. סאָליד און מיושבדיק. גערעדט געלאָסן און באַזאַכט. דערביי זיך געגלעט די וואַנצעס מיט ישוב-הדעת און פאַטריאַר-כאַלישקייט.

דער אַלטער האָט געהערט צו די ציווילע קעמערלעך פון פ. פ. ס. אין זיין שייער האָט זיך געפונען דער געווער-מאַגאַזין. דער אַלטער האָט כלומרשט נישט געוואָסט וועגן דעם. אָבער איינמאל האָט ער זיך פאַר מיר באַקלאָגט:

אַר־שע פּאַפּירן

— די יינגלעך קומען אַהיים פון רעגן און רייניקן נישט אָפּ ס'גע-
ווער. ס'וועט פּאַרזשאַווערט ווערן. אַזאַ טייערער מאַשין-געווער וועט
ווערן אַ תּל.

זיין זון האָט געהערט צו אַ מילטערישער קאַמפּס-אַפּטיילונג. אויך
דערפון האָט דער אַלטער פּאַרמעל נישט געוואָסט. אָבער איינמאָל, ווען
עס איז באַשטימט געווען אַ צונויפּזאַמלונג פון זעלנער און דער זון האָט
זיך פּאַרהאַלטן אַ וויילע לענגער אין שטוב האָט ער אָנגעהויבן וואַרטשען:
— אַ שיינער זעלנער וואָס ווייסט נישט פון קיין פינקטלעכקייט.

אין אַוונט האָט דער אַלטער אַ טבע געהאַט צו פּאַרציען די פּאַר-
הענגלעך ביים פענצטער. אַנטון די ברילן און זיך אַוועקזעצן ליענען
אונדזער אויסגאַבע. איינמאָל האָט ער באַקומען אַן עקזעמפּלאַר פון בראַ-
שור „אַ יאָר אין טרעמבלינקע“ (אַנגעשריבן דורך אַן אַנטיילנעמער אין
דאָרטיקן בונט און אַרויסגעגעבן דורך ייִדישע אונטערערדישע אַרגאַני-
זאַציעס 1). איבערגיילייענט זילבנווייז דאָס גאַנצע בראַשור האָט ער גע-
נומען טראַכטן הויך, אויפן קול:

— דאָס מוז זיין נישט אמת, וואָס די יידן שרייבן. דאָס איז, כדי
אַנצושרעקן מענטשן.

— ס'איז אָבער שווער צו גלויבן, אַז ס'זאָל זיין נישט אמת — ענט-
פער איך. — אַז די דייטשן מאַרדן מענטשן איז באַוואָסט. און אויב זיי
מאַרדן — מוז עס אויסזען אַזוי.

ער טראַכט נאָך און לסוף זאָגט ער דעצידירט:

— ס'איז זיכער אמת.

און גיט דערנאָך צו:

— ס'איז אמת, ווייל אַזעלכע זאָכן וואָלט קיין מענטש נישט אויס-
געטראַכט. דאָס איז נישט פאַרן מענטשלעכן פאַרשטאַנד. און אויב עס
איז אמת טאָ פאַרוואָס עפעס בלויז יידן. אַז אַזעלכע מערדער זענען דאָ
און אַזאַ גאָז האָבן זיי, קענען זיי יעדן אַזוי. אַזוי ווי מיט דעם הונט. ער
האַט געבילט, געבילט, אָבער קיינעם נישט געביסן. איינמאָל האָבן אים
די פּאַראַבקעס אָנגערייצט אויף איינעם און ער האָט יענעם אַ ביס געטון.

(1) דורך דער א. ג. קאַרדינאַציע-קאָמיסיע (וואַרשע 1944) פאַרגלייך דאָס
געהעריקע קאַפּיטל אין דעם בוך.

די פאראבקעס האבן געלאכט. אבער דערנאך איז שוין דער הונט אויף יעדן איינעם געשפרונגען און געביסן און קיין שום עצה איז צו אים נישט געווען.

**

גייענדיק איינמאל מיט עטלעכע פון מיינע זעלנער אין א דערפל אריין, האט אנגעהויבן שטארק רעגענען. איינער פון די זעלנער האט זיך אנגערופן:

קומט, דארט אין לידיקן פעלד געפינט זיך די כאטע פון דער „סאלטיסקע“. לאמיר אריינגיין צו איר.

ס'האט זיך ארויסגעוויזן, אז מיינע זעלנער קענען די „סאלטיסקע“ דערפון, וואס גייענדיק איינמאל אהיים האט זי זיי געווארנט, אז אין דארף זענען דא דייטשן און ס'איז בעסער זיי זאלן איבערווארטן ביי איר. מיר זענען טאקע אהין אוועק. באלד האט מען אונדז מכבד געווען מיט ברויט און קעז. די שטובלייט, די „סאלטיסקע“ (איר מאן דער געוון. סאלטיס איז שוין טויט שיינע יארן און דאך רופט מען זי נאך אלץ מיט דעם נאמען). איר טאכטער און דער איידעם האבן אונדז זייער גוט אויפגענומען. זיך אויסגעפרעגט וועגן די נייעסן אויף דער וועלט און עס האט זיך פארפירט א פריינטלעכער שמועס.

אינמיטן שמועס האט די אלטע פלוצעם א פרעג געטון:

— אפשר וואלט איר געקענט צווישן אייערע באקומען אזא מין שוואביש פאפיר, אזא מין „קענקארטע“?

— פאר וועמען? — האב איך געפרעגט.

— איך דארף פאר עמעצן דארט — האט זי געענטפערט — אויב עס גייט וועגן געלט וועל איך באצאלן.

— ניין. עס גייט נישט וועגן געלט. אבער מען דארף וויסן פאר וועמען.

— פאר אזעלכע וואס דארפן. וואלטן זיי נישט געדארפט, וואלט מען דאך נישט געבעטן.

— אבער עס זענען פאראן „פאלקסדויטשן“ וואס ווילן זיך פאר-

אַרײַנע פּאַפּירן

זאָרגן מיט אַ פּוילישער „קענקאַרטע“ טאַמער וועט דאָס זיי שפּעטער צו-
נוץ קומען.

— עה — האָט די אַלטע אָפּגעהאַקט — כ'וואָלט מיר דאָס מויל
פאַר אַזעלכע נישט קאַליע געמאַכט.

זי האָט זיך צעלאַכט. זעט אויס בלויז פון געדאַנק, וואָס מיר קענען
אַננעמען די, פאַר וועלכע זי דאַרף די „קענקאַרטע“ פאַר דייטשן. מיט
פּויערישער כּיטרעקייט איז זי אָבער אַוועק אין שמועס אויף זייטיקע
זאַכן און ערשט צום סוף פּלוצעם אַ פּרעג געטון:

— זענט איר אפּשר אויך פון די זעלנער, וואָס קעמפּן פאַר פּוילן
און זוכן אויס אַ באַהאַלטענעם ייִד כּדי אים צו דערהרגענען.

איך האָב נישט געענטפּערט. איך האָב אָבער תּיכּף פאַרשטאַנען אין
וואָס עס גייט.

איינער פון מיינע בחורים האָט געזאָגט:

— דאָס איז נישט אונדזער זאַך.

די „סאַלטיסקע“ האָט זיך אָבער דאָס נאָל נישט געלאָזט אַראָפּפּירן
פון וועג און ווייטער געזאָגט:

— איך קען נישט פאַרשטיין וואָס מיט מענטשן איז געוואָרן. יע-
זוסן אָפּילו וואָלטן זיי פון קרייץ אַראָפּגעגנבעט און צום שוואַב אַלס ייִד
אויסגעגעבן, אָדער גאַר אַליין דערהרגעט. אַ מגיפה איז געקומען אויף
די מענטשן. אַ נייעם קאַטעכיזם האָבן זיי זיך אויסגעלערנט ביי די דייטשן.
קיין פּאָליטיק פאַרשטיי איך נישט און וויל נישט פאַרשטיין. אָבער קאַ-
טעכיזם האָב איך זיך פון קינדווייז אָן געלערנט און ביי מיר אין קאַפּ
האַט זיך גאַרנישט איבערגעדרייט.

דער איידעם האָט מורא געהאַט, אַז די שוויגער האָט זיך פאַררעדט
און זיך אָפּגערוּפּן:

— וואָס גייט עס אייך אָן, מוטער? זאָל זיך יעדערער טראַכטן ווי ער
וויל... — דאָך האָט ער זיך אויך פאַרפּלאַנטערט.

— איך ווייס נישט וואָס עס שטופּט מענטשן זיי זאָלן אַנדערע הרגע-
נען. איך ווייס נאָר, אַז ביים העכסטן געריכט וועט משפּטן נישט היטלער,
נאָר גאַט דער פּאַטער. און גאַט דער פּאַטער האָט אַנדערע געזעצן.

די טאַכטער האָט אַליין נישט וויסנדיק צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ צו

מיכאל באַרוויטש

די רייד פון איר מאַן. ס'איז אויסגעקומען, אַז די גאַנצע משפּחה „ווייס איינס“.

בעת מיר זענען אַוועק, בין איך אַרויס דער לעצטער. כ'האַב זיך פאַרהאַלטן אויף דער שוועל און שטיל געזאַגט דער אַלטער, אַז איך וועל צושיקן איינעם, וועלכן זי דאַרף געבן אַ פאַטאַגראַפיע און דעם נאַמען, אויף וועלכן די „קענקאַרטע“ דאַרף זיין אויסגעשטעלט. ווי אויך די יאַרן. מער גאַרנישט.

די „סאַלטיסקע“ האָט מיר נאָך באַוווּזן צו זאַגן:

— איך וויל דאָס האָבן טאַמער וועט זי שוין נישט קענען אַנדערש; און אויב מען וועט דאָס „פאַפיר“ נישט דאַרפן איז בעסער. זי האָט באַקומען די „פאַפירן“ אין משך פון עטלעכע טעג. צי דער באַהאַלטענער ייִדישער פרוי איז אויסגעקומען זיך צו באַנוצן מיט דער „קענקאַרטע“ ווייס איך נישט. איבעריקנס גייט דאָ נישט דערין.

IX

ציזילע פארברעכער און מערדער פון דער אונטערערד. —
„אָנפליער“ פון דער נ. ס. ז. אינטערווענצן און קאָמפּליקאַציעס.
— אַ פאַרברעכער צווישן מיינע זעלנער. — ווער האָט פון
דעם פויער געמאַכט אַ מערדער? — אַ געשפּרעך מיט אַ מיט-
גליד פון נ. ס. ז. — „צו וואָס זיך תּיכּף צו דענערווירן?“

דאָס וואָס מען האָט אין קאָנספּיראַטיוון לשון אַנגערופן „דאָס גע-
ביט“ איז נישט געווען בלויז קיין באַשטימטער שטח, וווּ עס האָבן זיך
געפונען די וואַלד-אַפטיילונגען. דאָס איז אויך געווען אַ שטח, אויף וועלכן
עס האָבן זיך געפונען צענדליקער דערפער מיט אַרטיקע אַפטיילונגען און
אַרטיקע פּויערישע קעמערלעך. נעבן דער מיליטערישער טעטיקייט, נעבן
די אַרויספאַלן אויפן שונא און די מיליטערישע איבונגען זענען אויך
געווען צווישן-פאַרטייאישע קאָנפּליקטן און צווישן-מענטשלעכע סיכסו-
כים. זיי אַלע זענען, ווי באַוווּסט, געלייזט געוואָרן אין די ראַמען פון דער
קאָנספּיראַטיווער יוריסדיקציע. עס זענען דעריבער פאַרגעקומען זיצונ-
גען פון דער לאַנדאַנער פּוילישער רעגירונגס-דעלעגאַטור און זיצונגען
פון די אונטערערדישע געריכטן, צווישן-פאַרטייאישע און אַלמיליטערישע
צוזאַמענטרעפן.

דאָס „יידישע פּראַבלעם“ איז אין יענע יאָרן שוין געווען „רעגו-
לירט“ גרינטלעך דורך די דייטשן. די יידן פון דער גאַנצער געגנט זע-
נען שוין געהאַט אַרויסגעטריבן („אויסגעזידלט“) — לויט יענע טערמי-
נען געוואָרן. אין די שטעטלעך זענען נאָר געבליבן, ווי אַ זכר נאָך זיי די
הייער, די געוועלבער און דאָס פאַרמעגן. און טראָץ דעם האָט דאָס

מיכאל באר וויטש

„יידישע פראבלעם“, בעסער געזאגט: איר קברדיקער ווידערקול האט זיך נאך אלץ געלאזט הערן.

אין די דערפער האט זיך נאך, דא און דארט, אויסבאהאלטן עפעס א ייד. געוויינלעך האט וועגן אים געוויסט נאך דער באַלעבאָס, וואָס האָט אים באַהאַלטן. דער סוד איז דאָך געווען דער ערשטער באַדינג פאַר אַט דער וועגעטאַציע. אין דער דאָזיקער גאַנצער גרויסער אומגעגנט זענען פאַרהעלטניסמעסיק געווען זייער ווייניק אַזעלכע אויסבאַהאַלטענע יידן. נאָך דער מלחמה, ווען זיי זענען אַרויס פון דער באַהעלטעניש האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז מען קען פון זיי קוים מאַכן אַ קליינע גרופקע.

עס קען זיך אויסדאַכטן, אַז די דאָזיקע מענטשן, וואָס זענען אויס-געשלאָסן געווען אויפן קאַטעגאָרישסטן אופן פון לעבן און דערווייטערט פון יעדן צופעליקן אויג האָבן נישט מער געדאַרפט ווי פאַסיוון אויס-וואַרטן אויף דעם סוף פון דער מלחמה. דער טויט האָט אָבער זיי אַטאַ-קירט אויך אין באַהעלטעניש. ער איז געקראַכן צו זיי פאַרקעשנט, מיט הונדערטער וועגן און אופנים. אין די דאָזיקע פאַרגעסענע באַהעלטענישן האָבן זיך אָפגעשפּילט זייער קאַמפּליצירטע טראַגעדיעס. אַפּטמאַל האָט דער טויט צוזאַמען מיטן קרבן אַוועקגענומען אויך דעם זכר פון זיין באַ-העלטעניש און אַפילו דער טויטער גוף האָט זיך נישט אָפגעזוכט ווי אַן עדות פון אַמאַליקן לעבן. עס איז אָבער אויך געשען פאַרקערט.

אין אַ געוויסן טאַג האָט מען אויף דעם „שטיץ-פּוּנקט“ פון דער דייטשער פּאַליציי אין פּראַשאַוויץ געבראַכט מיט אַ פּראַצעסיע-באַגליי-טונג צוויי יידישע פּרויען. עס האָט זיי אָנגעטראַפן אויף די פעלדער אַ קליינשטעטלידיקער האַלב-אינטעליגענט. די פּרויען האָט מען אויפן אַרט דערשאָסן. דער מסור, מיט אַן אויסגעלייגטן קראַגן פון העמד, אַלאַ סלאַוואַצקי, מיט אַ פּרעטענציאָנעל-פאַרקעמטער טשופּרינקע האָט הויך אויפן קול — פול מיט באַגייסטערונג פאַר זיין העלדישקייט דערציילט אַלעמען ווי אַזוי ער האָט די צוויי פּרויען באַמערקט. ווי אַזוי ער האָט בליץ שנעל און געניאַל באַטראַכט די סטראַטעגיע פון כאַפן זיי. דער דאָ-זיקער אינצידענט (איבעריקנס נישט דער איינציקער חלילה) איז פאַר-געקומען עטלעכע חדשים נאָך אַלע „אויסוידלונגען“ אין יענער געגנט. די פּרויען האָבן, זעט אויס, זיך באַהאַלטן אין עפעס אַ כאַטע. אפשר איז

דעם באַלעבאַס נימאס געוואָרן זיי צובאַהאַלטן? אפשר האָבן זיינע נערוון נישט אויסגעהאַלטן, ווייל עמיצער, אַ נישט-געוונטשנער האָט זיך דער-וויסט פון דעם סוד? גענוג איז — די פרויען האָבן פאַרלוירן זייער באַ-העלטעניש, האָבן זיך אַרומגעבלאַנקעט אין פעלד, אויסבאַהאַלטן אין דער תבואה. צום סוף האָט זיי באַמערקט דער דערמאַנטער „דזשענטלמען“ און כאַפּנדיק זיי — „געזיגט“.

יא. דאָס זענען געווען פּאַלן, וועלכע מען קען פאַרצייכענען ווי אַ פּאַסט סקריפטום. אַ צוגאַב-אינצידענט צו יענער צייט, וואָס איז מיט אַזעלכע פּאַלן אויסגעפילט געווען ביז איבער די ברעגן, טאַגטעגלעך און מאַסנהאַפטיק.

פון צייט צו צייט האָט געטראָפּן, אַז אַ קאָרדאָן פון „קאָנספּיראַטיוון“ נ. ס. ז. (און נישט בלויז נ. ס. ז.) האָט אַרומגערינגלט ביינאַכט עפעס אַ דאַרפישע כאַטע. דאָס האָבן די היימישע ענטוויאַסטן פון הימלערן אויס-געזוכט מיט מיליטערישע מיטלען עפעס אַ באַהאַלטענעם יוד, צו וועלכן די געסטאַפּאַ האָט נאָך נישט דערגרייכט. אין דעם נישט גרויסן דאָרף שטיטיטניקי זענען זיי איינמאַל געקומען אַזש 60 מאָן. אין פּולער באַוואַ-פענונג, מיט מאַשין-געווער און גראַנאַטן. אין רעזולטאַט פון אַט דער „העלדישער שלאַכט“ האָבן זיי דערמאַרדעט צוויי יידישע פרויען די טויטע גופים האָבן זיי געוואָרפּן אויף אַ שייד-וועג. צומאַרגנס איז גע-קומען דייטשע פּאַליציי, באַקוקט די טויטע גופים מיט אַ שמיכל, גע-הייסן זיי באַגראָבן און געלויבט די מערדער.

שענדלעכע „שלאַכטן“ פון ענלעכן מין זענען פאַרגעקומען אַ סך. די דאָזיקע מאָרדן זענען געווען די אַביעקטן פון אונדזערע אינטערווענצן און כסדרדיקע מחלוקת, סיי אויף די מיליטערישע צוואַמענטרעפּן, סיי אויף די זיצונגען פון דער דעלעגאַטור.

די קעגנווירקונג איז אַבער געווען קאָמפּליצירט און שווער. אַ סך סיבות זענען דערצו געווען, סיבות פאַרשידנאַרטיקע און שטאַרק פאַרבו-דענע מיט דעם מענטשן-מאַטעריאַל פון אונטערערד און מיט דער צייט, אַזוי אַז ס'איז זיי אוממעגלעך צו דערקלערן פאַרבייגייענדיק.

נישט אין איין פּאַל איז אַפילו שווער געווען פעסטצושטעלן די אַזוי גערופענע פּאַקטישע לאַגע. ווידעראַמאַל: די פּראַגע פון באַדינגונגען, די

פראגע פון קלימאט. וואָרעם אויב מען האָט באַהאַלטן אַ ייד און קיינער האָט דערפון נישט געוווּסט, האָט מען אים שפעטער געקענט דערמאָרדן און קיינער זאָל דערפון אויך נישט וויסן. אין רעזולטאַט האָט גוטס און שלעכטס זיך אויסגעמישט אינעם אַלגעמיינעם חושך.

עס איז לייכטער צו משפטן אַנדערע, ווי זיך אַליין. כדי אויסצומיידן דעם דאָזיקן טעות קלויב איך בכיוון אויס דעם פאַקט, אין וועלכן איך אַליין האָב זיך אַ ביסל פאַרזינדיקט.

בעתן פעסטשטעלן די נעמען פון פאַרשידענע פאַרברעכער, האָט דער אינספעקטאָר פון א. ק. געפאַדערט צו „ליקווידירן“ אַ געוויסן זעל-נער פון די פ. פ. ס. אַפטיילונגען, וואָס איז געווען דער אַנפירער פון אַ קליינער אַפטיילונג. ער האָט אים פאַרגעוואָרפן באַנדיטישע אַנפאַלן, אומ-לאַיאַלע האַנדלונג בנגע זעלנער פון אַנדערע גרופירונגען, ווי אויך דאָס דערמאָרדן יידן, וועלכע ער אַליין האָט צום ערשט באַהאַלטן. ווי פאַר איין פאַרשוין — איבערגענוג פאַרברעכנס.

כ'האָב צוגעזאָגט די אלע פאַרברעכנס תיכף אויסצופאַרשן און אין פאַל ווען עס וועט זיך אַרויסווייזן פאַר אמת — אַליין צו ציען קאַנסעק-ווענצן. באַלד נאָך דעם געשפרעך מיט דעם א. ק. אינספעקטאָר האָב איך אונטערגענומען אַן אויספאַרשונג. עס האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַן אַנשטאַט אויפצוקלערן, זענען פון שעה צו שעה אַנגעוואַקסן נייע פאַר-וויקלונגען.

עס האָט זיך נעמעלעך אַרויסגעוויזן, אַז געוויסע פונקטן פון דער באַ-שולדיקונג שטימען זייער גענוי גראַד מיט דער באַשולדיקונג, וואָס מיר האָבן אַריינגעטראַגן קעגן דער א. ק. 1). מיר האָבן פאַרגעוואָרפן דעם לערער ז. פון דער א. ק. אַז ער האָט געמאַרדעט יידן און מיר האָבן גע-האַט דערויף באַווייזן. מיר האָבן באַשולדיקט איינעם אַ סערושאַנט פון א. ק. אין באַנדיטישע אַנפאַלן און אויך דערויף געהאַט פעסטע באַווייזן. די פראַגע פון אומלאַיאַלקייט מצד די א. ק. זעלנער צו אונדזערע אַפטיי-לונגען איז געווען די טעמע פון כסדרדיקע קריגערייען. איצט, ביים באַ-

(1) אונדזערע אַפטיילונגען האָבן — ווי שוין געזאָגט — פאַרמעל נישט געהערט צו דער א. ק. מיר האָבן זיך נאָר מיט זיי פאַרשטענדיקט אין געוויסע פראַגן.

אַרײַשע פּאַפּירן

טראַכטן דעם ענין האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די הויפּט־אינפּאַרמאַטאָרן קעגן אונדזערע זעלנער זענען נישט געווען קיין אַנדערע, ווי טאַקע דער זעלנער ז. און דער סערושאַנט. אומאַפהענגיק דערפון האָט דער אַרויס־גערופענער זעלנער אָנגעגעבן אַ ריי פּאַקטן מיט גאָר אַן אַנדערער אויס־שפּראַך ווי די באַשולדיקונג. אַלץ האָט געוויזן דערויף, אַז דער לערער און דער סערושאַנט האָבן פּראָדוצירט די דאָזיקע באַשולדיקונגען בכדי זיך ריינצוואַשן פון די פּאַרוורפן קעגן זיי. די ראַפּאָרטן וועגן אַ פּאַרעל־טערטן ענין האָבן זיי אַריינגעטראָגן ערשט איצט, ווען מיר האָבן זיי באַשולדיקט.

די לאַגע איז נאָך קאָמפּליצירטער געוואָרן דערמיט, וואָס דער אינס־פּעקטאָר פון א. ק. האָט זיך אָפּגעזאַגט אונדז מיטצוטיילן גענויערע פּרטים פון זיינע באַווייזן, פּאַרופּנדיק זיך אויף אַ מיליטערישן סוד. איך האָב אָבער געהאַלטן, אַז כדי צו באַשולדיקן אַ מענטש דאַרף מען זיין זיכער, אַז ער איז די פּאַרברעכנס טאַקע באַגאַנגען. וואָס האָט באַנדיטיזם צו טון מיט מיליטערישע סודות? פּאַרוואָס זאָל מען נישט קענען מיטטיילן די פּרטים וואָס וואָלטן געקענט צוגעבן זיכערקייט דער באַשולדיקונג? אין דעם פּאַל איז קיין שום זיכערקייט נישט געווען. להיפּוך: אַלץ האָט אַן־געוויזן דערויף, אַז מיר האָבן צו טון מיט אַ בילבול. וואָרעם שטעלט זיך פּאַר אַן אָנקלאַגער קעגן מאָרד איבער יידן, וואָס האָט אויף זיין גע־וויסן עטלעכע יידן־מאַרדן און פּראַפּאַגירט אַפּילו עפּנטלעך די דייטשע פּאַרניכטונגס־מעשים.

כ'האַב דעם דאָזיקן זעלנער נישט באַשטראַפּט און אים אַפּילו פּאַר־טיידיקט קעגן די אָנגעזאַגטע מיטלען פון א. ק. דאָס הייסט: קעגן אַ קויל אין קאַפּ.

כ'האַב געלאָזט דעם ענין אַ ביסל שטיל ווערן און דערביי פּאַר־שטאַרקט דעם אינערלעכן אויסשפּיר־דינסט. גאָר גיך האָט זיך אַרויס־געוויזן, אַז די אַלע פּאַרוורפן זענען געווען ריכטיקע. ער האָט טאַקע אויסגעפירט באַנדיטישע אַנפּאַלן, געווען אומלאַיאַל צו זעלנער און דער־ביי נישט בלוז פון אַנדערע ריכטונגען, נאָר אויך צו אונדזערע אייגענע זעלנער. געשען איז דאָס אָבער נישט צוליב פּאַליטישע טעמים, נאָר צו־ליב איינגנוציקע אינטערעסן. וואָס נוגע די יידן, האָט ער מיר געברענגט

מיכאל באר וויטש

א גאנץ פעקל מיט דאָקומענטן, אין וועלכע די כלומרשטע יידן לויבן אים אַלס זייער בעל טובה. די דאָטעס פון די דאָקומענטן זענען געווען פאַר-עלטערטע, אָבער דערביי זענען די אונטערשריפטן געווען אויטענטישע. ער האָט מיר אויך געוויזן פאַרשידענע אָפּמאַכן מיט יידן, וועלכע האָבן אים צוגעזאָגט אַ העלפט פון פאַרמעגן אויב זיי וועלן איבערלעבן די מלחמה. מערקווירדיק איז אָבער געווען, וואָס אין יעדן אָפּמאַך האָט פיגורירט אַ פּונקט, אַז „אין פאַל פון אַן אומגליק“ בלייבט דער אָפּמאַך אין קראַפט. צו וואָס דער פאַרשוין האָט געזאַמלט די פאַפּירלעך ווייס איך נישט גענוי. מעגלעך, אַז ער האָט געקלערט נאָך דער מלחמה זיי צוגעברויכן וויסנדיק אַז דער צווייטער צד וועט אויף דעם געריכטס-פּראָצעס נישט קענען זיין אַנוועזנד.

כ'האָב זיך פאַרשטענדיקט מיט פּלאַריאַנען (וועלכער האָט אָנגעפירט מיט דעם ציווילן רעסאָרט) און מיר האָבן באַשלאָסן, אַז פּלאַריאַן וועט זיך צו אים ווענדן מיט דער פּראָפּאָזיציע צו געבן הילף די באַהאַלטענע יידן, מיט דעם תנאי ער זאל זיך מיט זיי פּרזער קענען קאָנטאַקטירן. ווען מיר האָבן אים דאָס פאַרגעלייגט, האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזן, אַז מען קען זיך מיט קיין איינעם פון די באַהאַלטענע יידן נישט קאָנטאַקטירן. דעמאָלט האָבן מיר זיך ערשט דערוווסט, אַז דער דאָזיקער פאַרשוין איז מיט דעם לערער ז. אַמאָל געווען אין גרויס-גוטפּריינטשאַפט. ביידע האָבן זיי דורכגעפירט זייערע פאַרברעכנס. ערשט שפּעטער האָבן זיי זיך צעקריגט און גענומען זיך קעגנזייטיק מסרן, וועלנדיק, אַז דער צווייטער זאל נישט דערלעבן ביז נאָך דער מלחמה. דערביי האָט איינער געמסרט צו אונדז און דער צווייטער אין א. ק.

איך און פּלאַריאַן האָבן מיר תיכף אַרויסגעטראָגן דעם פּסק דין. דער פאַרשוין האָט אָבער דערווייל באַוויזן צו אַנטלויפן. ער האָט געשאַפן אַן אייגענע וואַלד-באַנדע א. נ. „ראַדיקאַל-לינקע“, זיך נישט גענוי אַריענ-טירנדיק אין דעם פּאָליטישן אינהאַלט פון דעם דאָזיקן.

זיין באַנדע האָט גראַסירט אַ שטיק צייט נאָך דער מלחמה, און ער אַלס אַ פאַרדינסטפולער קאָמוניסט. האָט זיך באַזונדערס נוקם געווען אין אונדזערע געוועזענע זעלנער. נאָר דאָס געהער שוין צום אַנדערן ענין.

אַרישע פּאַפּירן

כ'האָב בכיוון דערציילט דעם פּאַקט כדי צו אילוסטרירן די שווע-
ריקייטן ביי דער אַנטקעגנווירקונג צו די יידן-מאַרדן. אין דעם פּאַל האָט
רעכט געהאַט דער אינספּעקטאָר פּון דער א. ק. און איך בין געווען אומ-
גערעכט.

די צעמישעניש אין יענע יאָרן האָט אויך געהאַט אירע אַנדערע
פינצטערע זייטן. עטלעכע צופעליקע זאַצן אין אַ צופעליקן געשפרעך
האַבן אויפגעדעקט אַ גרויל, אויף וועלכן מען האָט זיך קיינמאַל נישט
געקענט ריכטן. איך טראַכט אָפּטמאַל וועגן פּאַלגנדיקן פּאַרפּאַל:

אין אַוונט האָבן מיר געהאַט אַ לויפנדיקע אַקציע. דערנאָך ביינאַכט
— אַ מאַרש, צוזאַמען מיט טאַמאַשן און דעם פּאַרבינדלער, אין דאָרף
ק. דער רעגן האָט געגאַסן מיט צעבערס. די מיעכאווער ערד, ווי תמיד
אין אַזא וועטער, האָט זיך גיך פּאַרוואַנדלט אין אַ טיפּער זומפיקער בלאַ-
טע. אין דאָרף ק. האָבן מיר אויפגענומען דער ניי-געשאַפענער אָפּטיילונג
דערנאָך געמאַכט אַן אַרויסמאַרש אין רעגן און שפּעטער דורכגעפירט
די געהעריקע קאַנטראָלן. צום סוף איז נאָך פּאַרגעקומען עפעס אַ פּאַר-
זאַמלונג אין אַ שייַער, וואָס איז דורכגענומען געווען פּון ווינט און קעלט.
אַרום דריי פּאַרטאַג האָבן עטלעכע אַרטיקע זעלנער מיך און טאַמאַשן
אָפּגעפירט אויף נאַכטלעגער.

נאָך אַן עטלעכע שעהדיקן דורכוויקן זיך אין רעגן, קעלט און ווינט,
האַט די וואַרעמקייט פּון שטוב אונדז אַרומגענומען מיט רירנדיקער היי-
מישקייט. אויפן טיש — אַ פּלעשל, גלעזלעך און פּאַרבייס. מיט אַ שעה
פּריער האָבן זיי, די זעלנער, אויסגעהערט רעפּעראַטן מיט פּיל אַרגור-
מענטן קעגן שיכרות, אַבער דאָך... „אַ ביסל, אַזוי אויף צו דערוואַרעמען
זיך קען קיינמאַל נישט פּאַרשאַטן“.

דער שמועס פירט זיך פּריי און שטיל, ווייל אין דער דערנעבנדיקער
שטוב שלאָפן שוין אַלע. די געדעמפּקייט אין רעדן פּאַרטאַפּלט די פּאַר-
טרוילעכקייט און די האַרציקייט פּון שמועס. די אַרטיקע אסאצירן די
פּאַרטיי-ענינים מיט היימישע זאָרגן. דער דערמאָנט עפעס פּון די אַלטע
צייטן, אַ צווייטער רעדט זיך אַראָפּ פּון האַרצן. דערנאָך גייען אַלע אוועק,
מיר בלייבן אַליין מיטן באַלעבאַס. ער איז בגילופין פּון דער גאַנצער ביי-
נאַכטיקער שטימונג. ער פּאַרויכערט אונדז אין זיין גרייטיקייט אין יעדער

רגע און אין יעדער נויטווענדיקייט און גיט צו: — „מיר, חברים, האָבן נישט ערשט איצט אָנגעהויבן. מיר האָבן שוין פריער אויך געקעמפט.“
 — דאָס איז זייער גוט — זאָג איך — אָבער וואָס האָט איר געטון?
 — פאַרשידנס. צום ביישפּיל אַזעלכעס: עס איז זיך דאָ געווען אַ יידל, אַ שניידער. נישט קיין שלעכטער מענטש אַפילו. און ווען די דייטשן האָבן אַלע יידן צוגענומען, האָט ער זיך דאָ ביי איינעם באַהאַלטן. מיר זענען צו אים, אין איינעם אָן אַוונט, אין דער כאַטע געקומען און זאָגן צו אים, אַז דאָס איז נישט קיין גוטע באַהעלטעניש פאַר אים, אַז מיר האָבן פאַר אים אַ בעסערע. ס'איז מיר וואָס אָן אמת אַ שאַד געווען דעם מענטש. מיר האָבן זיך דאָך געקענט מיט אים און אַזוי צו אים האָבן איר דאָך גאַרנישט געהאַט. ער איז געווען אַ שניידער, גענייט. דעריבער איז אַ רחמנות געווען.

און ווי ער וואָלט זיך צוליב אָט דער שוואַכקייט פאַרענטפערט:
 — נו, וואָס? מען איז אַ מענטש, האָט מען רחמנות. אָבער פאַרפאַלן: אַז מען מוז, מוז מען. דערפאַר ווייל די אַרגאַניזאַציע, אין וועלכער איך האָב מיטגעאַרבעט, האָט נישט קיין שום שייכות צו די יידן-מאַרדן. מיר זענען אַקטיוו געווען אין אָן אוממענטשלעכער צייט און אין אונדזער טעטיקייט איז אונדז נישט איינמאַל אויסגעקומען זיך צוזאַמענטרעפן מיט די פינצטערע פראַדוקטן פון דעם קלימאַט. עס בלייבט אונדז אַ מאַראַ-לישע זעלבסטבאַפרידיקונג, וואָס אין די דאָזיקע צייטן פון אַ פאַרגיפֿ-טעטער אַטמאָספער האָבן מיר איינגעשפאַרט אַפגעהיטן די פרינציפן פון הומאַניזם. אין די דאָזיקע צייטן פון צעמישונג האָבן איך קיינמאַל נישט אַרויסגעגעבן, און אויך נישט באַקומען, קיין איין באַפעל, מיט וועלכן מען זאָל זיך דאַרפן שפעטער שעמען, אָדער אַפלייקענען.

**

נאָך איינעם אַ פאַל, ווען נ. ס. ז. האָט דערמאַרדעט באַהאַלטענע יידן, האָבן מיר אונטערגענומען אַ ריי שאַרפע שריט. אין די זעלביקע טעג בין איך אַריינגעקומען צו אַ באַקאַנט פאַרפאַלק. ביי זיי האָבן איך געטראַפן צו גאַסט, אָן עטלעכע דרייסיק-יעריקן מאַן.
 בעתן געשפרעך האָט דער מאַן בכיוון געפירט דאָס געשפרעך אויף

א ר י ש ע פ א פ י ר ן

פּאָליטישע טעמעס. גענויער: אויף די באַצונגען אין דעם פּוילישן אונטערערד. נאָך אַ פּערטל־שעהדיק געשפרעך — פּול מיט אַלזויעס מצד אים (וואָס זענען אַבער געמאַכט געוואָרן זייער פּאַרזיכטיק און מיט דער מעגלעכקייט תּמיד זיך צוריקצוציען) האָבן אים זיך קלאָר געמאַכט צוויי זאַכן: איינס — אַז מײן מיטשמועסער ווייס ווער אים בין (ווייניקסטנס אין דעם זין, וואָס ער ווייס מײן פּאַרטייאישע אָנגעהערקייט) ווייס וועגן מײנע פּונקציעס און וועגן די שריט, וואָס מיר האָבן אונטערגענומען בנוגע די מאָרדן. צוויי: אַז ער אַליין געהערט צו דער נ. ס. ז. דאָס לעצטע האָט ער, נישט נאָר באַהאַלטן, נאָר אַפּילו אונטערגעשטראַכן דערמיט, וואָס ער האָט דערציילט וועגן זײן אַנטייל אין דער אזוי גערופּענער „שווענטאָ" קזשיסקער בריגאַדע". ער האָט באַוווּסטזיניק געציילט מיט דעם געשפרעך צו דערגרייכן צו דעם מצב ווען מיר ביידע זאָלן אָנהויבן פּאַרהאַנדלונגען וועגן קאָנקרעטע און לויפּנדיקע פּראָגן.

אין זײן רעדן האָבן אים נישט געפּילט קײן שינאה צום סאַציאַליזם „אַלס אַזעלכען". פּאַרקערט, ער האָט אונטערגעשטראַכן, אַז זײ, די נ. ס. ז. זענען אַפּאָליטיש, אַז אין זייערע רײען זענען פּאַראַן זעלנער פּון פּאַר־שידענע איבערצייגונגען. דערנאָך, אַז עס איז נישט אמת דאָס זײ האָבן אַ פּיעטיזם פּאַר פּריצים און ערד־מאַגנאַטן. פּאַרקערט, ער האָלט דעם דאָזיקן שיכט פּאַר אַ פּולשטענדיק דעגענערירטן און רײפּן צו „ליקוויד" דאַציע". נאָך מער: ער אַליין האָט מיר דערציילט וועגן זײנע דערפּאַרונג־גען אין די אַריסטאָקראַטישע קרייזן, צו וועלכע ער האָט אַ גרויסן פּאַר־דרוס צוליב דעם, וואָס זײ האָבן אים איינמאַל, בעת ער האָט זיך געפּונען אין אַ פּריצישן הויף, ווען עס זענען געווען פּאַרבעטן פּריצישע געסט, נישט פּאַרבעטן צום טיש, נאָר געשיקט דאָס אָונט־ברויט אין שטוב אַרײן.

— אַ פּאַרשטענדיקער מענטש — האָט ער געזאָגט — קען נישט פּאַרנעמען זייער אופן פּון טראַכטן.

די ווערטער „מאַניערירטקייט", „סנאַביזם", „פּאַראורטייל" און „דע"־גענעראַציע" האָבן זיך איבערגעחזרט אין זײן רעדן שיער נישט ווי אַ שלוקערץ. דער פּריצישער פּרוי האָט ער פּיל זאַכן נישט געקענט שענ־קען און פּאַרגעסן.

הערנדיק דעם דאָזיקן דערוואַקסענעם, געזונטן און שרייענדיק־
שיינעם מאַנספאַרשויך, האָב איך זיך שטאַרק געמוזט צוימען, כדי נישט
אַרויסצופלאַצן אין געלעכטער. אַנשטאַט דעם האָב איך אָבער געזאַגט:

— דאָס וועגן וואָס איר דערציילט האָט זיכער געמוזט זיין זייער
פאַרדריסלעך. אָבער סוף כל סוף — אויב די וועלט וועט זיך איבערקערן,
איז זיכער נישט צוליב דעם. איך מוז זיך מודה זיין, אַז איך בין מיט
אייערע איינגעשפאַרטע פאַראַלגעמיינערנדיקע אידיאָסינקראַזיעס לגמרי
נישט מסכים. איך בין נישט קיין ראַסיסט און אויב איינער איז געבוירן
געוואָרן אַ פּריץ, דיסקרעדיטירט דאָס אים נאָך נישט אין מיינע אויגן. די
דאָזיקע פּריצים זענען גאַרנישט דאָ אַזויפיל און דאָך זענען זיי אויך פאַר־
שידענע. דער גראַף מאַרסטין פון נישט ווייטן פלאוואוויץ איז אַ פאַר־
דינסטפולער שרייבער. אויף וויפל מיר איז באַוווסט, געניסט נישט אין
שרייבער, אין דער צייט פון דער מלחמה, פון זיין גאַסטפריינדלעכקייט (נאָ־
טירלעך, אַז איך מייד אויס פלאוואוויץ כדי צופעליק זיך דאַרט נישט
צו באַגעגענען מיט אַ באַקאַנטן שרייבער — דאָס האָב איך שוין נישט
דערזאָגט). הויך דעם זענען נישט אַלע וואָס באַזיצן גרויסע ערד־שטחים
— פּריצים. פאַראַן צווישן זיי אַן אַנזעעוודיקער אונטערשיד. נישט איי־
נעם פון זיי האַלט איך פאַר אַ ווערטפולן מענטש. איבעריקנס זענען דאָס
זאָכן פון אַ געזעלשאַפטלעכן כאַראַקטער. עס גייט נישט פּערזענלעך וועגן
די מענטשן, נאָר וועגן זייער לאַגע אין דער געזעלשאַפט, און דעריבער
באַשעפטיקט זיך דער סאָציאַליזם גיכער מיט דער פּראַגע פון אַגראַר־
רעפּאָרם ווי מיט זיי גופא.

מיין מיטשמועסער (וועלכער האָט געהאַלטן, אַז מיט זיין נעגאַטיו־
ווער מיינונג וועגן די פּריצים האָט ער מיך אינגאַנצן געוונען אויף זיין
זייט) איז געווען פון מיינע אויספירן איבעראַשט. ער איז איבערגעגאַנגען
צו רעדן וועגן די סיבות, וואָס דעמאָראַליזירן די אונטערערדישע באַווע־
גונג. ער האָט דערציילט (פון אייגענער דערפאַרונג) וועגן דעם, ווי אַזוי
די ״וואַלד־ינגלעך״ גייען איבער צו גנבות און באַנדיטיזם און אויך
וועגן דעם, אַז מען האָט אומזיסט געהאַלטן אין וואַלד גרויסע אַפּטיילונג־
גען, וואָס האָבן נישט קיין שום מעגלעכקייט געהאַט צו קעמפן. פאַרלאַזן־
דיק זיין וווינ־אַרט און ״קאָמפּראַמיטירנדיק״ זיך דערמיט פאַר דער אַקו־

אַרײַנע פּאַפּירן

פּאַציע־מאַכט. האָט דער און יענער געמוזט שוין פּאַרזעצן זיין עקזיס־טענץ אין וואַלד, וואָס איז קיינעם נישט געווען נויטיק. די פּראָוויאַנטי־רונג האָט פּאַרלאַנגט רעקוויזיציעס און עס איז דאָך באַוווּסט, אַז ווער עס איז נאָר איינמאַל געגאַנגען אויף דעם וועג גייט אויף אים שוין וויי־טער. די דאָזיקע מענטשן זעען נישט קיין ציל פאַר זיך און זיי טראַכטן וואָס אַמאָל ווייניקער וועגן דער אידעע. זיי טראַכטן נאָר, ווי אַזוי צו לעבן, און דערביי נאָך ערגער, ווי אַזוי צו לעבן לייכט און גוט. דאָס ברענגט אַ שרעקלעכע דעמאָראַליזאַציע.

דאָ זענען געקומען אַ ריי ביישפּילן פון זיין אייגענער אַבסערוואַ־ציע. די ביישפּילן זענען געווען זייער אמתדיקע. דאָס פּראַבלעם — ריכ־טיק און אין באַצוג צו דער נ. ס. ז. — קלאַסיש. דעריבער האָב איך אונ־טערגעהאַלטן דאָס געשפּרעך מיט מער פּאַראינטערעסירונג. כ׳האַב נישט געקאָרגט קיין זייער שאַרפע מיינונגען. געטון האָב איך דאָס אָבער אין דער מאַס. כ׳האַב דאָך געוואַלט מיין מיטשמוצעסער אַרױפּפירן אויף דער אייגנטלעכער כוונה און ציל פון זיין געשפּרעך. כ׳האַב פּאַרשאַטאַנען, אַז אויב ער האָט זיך אַזוי אַנגעכאַפט אין דער געלעגנהייט, מוז ער דערביי האָבן אַ בפּירושן ציל.

פּאַמעלעך איז טאַקע דער אידעאָלאָג פון נ. ס. ז. צוגעקומען צו זיינס. זיינע אויספירן זענען געווען פּאַלגנדיקע: יעדער מין קאַמף איז אומנוצלעך און ער רוינירט נאָר דאָס פּאַלק. אין פּאַרהעלטניש צו דער גרויס פון דער מלחמה, אין וועלכער עס באַטייליקן זיך אַזעלכע גרויסע כוחות, האָבן די פּאַרטיזאַנישע קאַמפּן קיין שום באַדייטונג נישט. איבע־ריקנס, ווען אַפּילו — יאָ — וועלן מיר „נישט איינזאַמלען די פּרוכטן“. אַנשאַט אויסצובלוטיקן זיך אין זינלאַזע קאַמפּן, וואַלט מען געדאַרפט אַנווענדן אַלע באַמונגען כדי אויפצוהייבן דאָס פּאַלק, ד. ה., מאַכן פון אים דאָס, וואָס מען קען (אין אַזעלכע באַדינגונגען) פון אים מאַכן. מען דאַרף טון פּאַזיטיווע, קאַנקרעטע מעשים.

דער פּאַזיטיווער פּונקט פון זיין פּראַגראַם האָט מיך זייער פּאַרווונ־דערט, איבערהויפט דערפאַר, וואָס ער איז געקומען פון מויל פון אַ נ. ס. ז. רעפּרעזענטאַנט. כדי אים צו פּאַרלייכטערן, האָב איך אים שוין אַלייז געבעטן וועגן אַ קאַנקרעטיזאַציע פון די פּאַרשאַלגן, ווייזט זיך

מיכאל בארוויטש

אַרויס, אַז די איינציקע זאָך וואָס מען קען, לויט אים, אין די באַדינגונגען, טון איז דערקוילן דאָס לעצטע ביסל נישט דערמאָרדעטע און באַהאַל־טענע יידן.

הערנדיק אין וואָס עס גייט, האָב איך זיך דעמאָנסטראַטיוו אויפֿ־געשטעלט און געוואָרפֿן אַ זידל־וואָרט אים אין פנים אַריין. דער נ. ס. ז. קעמפער האָט דאָס זידל־וואָרט אַראָפּגעשלונגען אָן אַ גרימאַס. ער האָט געמאַכט אַ פּילאָזאָפּישע מינע און (זעענדיק, אַז דאָס געשפרעך האַלט זיך ביים איבעררייסן) אויסגענוצט דעם לעצטן מאָמענט, וואַרשיינלעך, כדי צו האָבן אַ ריין „געוויסן“. רעזיגנירנדיק דערביי פון אַרומרעדן אַלע אַנדערע פרטים, האָט ער מיר געמאַכט פּאַלגנדיקן קורצן פּאַרשלאַג:

— איך פּאַרשטיי, אַז אַלס סאַציאַליסט מוזט איר פּאַרטיידיקן די יידן. צי ווייסט איר אָבער נישט וואָס מיר דאַרפֿן טון? אַלע ווייסן שוין, נאָר איר ווייסט נישט? מאַכט זיך פּראָסט פשוט, אַז איר זעט נישט, ווי מען „ליקווידירט“ זיי.

איך ציטיר נישט מיין ענטפער, ווייל ער באַשטייט פון זייער נישט קיין פּיינע אויסדרוקן, גענומען פון סאַמע טיפּישסטן לאַגע־לעקסיקאָן.

**

אין דער זעלביקער צייט האָב איך בעת אַ געלעגנהייט באַזוכט איי־נעם פון מיינע אַרטיקע פּריינד. האַבנדיק כסדר מחלוקת מיט דער נ. ס. ז. און געדענקענדיק מיין געשפרעך מיט דעם נ. ס. ז. פּאַרשטייער, האָב איך וועגן דעם ענין יידן־מאַרד מיין מיינונג זייער שאַרף אויסגעדריקט. כִּהאַב נישט באַהאַלטן אַז מיר האָבן בדעה גאַנץ שאַרף אין דעם ענין אַנטקעגן צו ווירקן.

דער באַלעבאַס, אָן אַלטער, ערנסטער און אינטעליגענטער מענטש האָט מיר אויסגערעדט:

— וואָס דאַרף מען זיך באַלד דענערווירן? איך זאָג נישט, אַז מען דאַרף מאַרדן. פּאַרקערט, איך פּאַראָרטייל די מאַרדן. אָבער דערביי פּאַניע מיכאַל פּאַרגעסט נישט, אַז דאָס איז אַ ראַסע. כִּזאָג נישט, אַז עס זענען נישטאָ קיין אָרנטלעכע יידן. כִּהאַב אַליין געהאַט אַ באַקאַנטן, וועלכן כִּהאַב זייער ליב געהאַט. דערנאָך האָט ער זיך געשמדט, געוואָרן אַן ענ־

אַרישע פּאַפּירן

דעק, (א) מיטגליד פון אַ רעכטער פּוילישער פּאַליטישער פּאַרטיי) אַפּילו, — אַן אַנטיסעמיט. אַן אַרנטלעכער ייד געווען. ווען מען האָט אָבער גע- רעדט מיט אים, האָט מען געשפּירט, אַז ער דענקט מיט אַנדערע קאַ- טעגאָריעס, מיט פרעמדע קאַטעגאָריעס. מען קען גאַרנישט אויפטון — אַן אַנדער ראַסע. און איר, פּאַניע מיכאַל, איר מעגט זיך זיין אַ סאַציאַ- ליסט, איר קענט זיך זיין וואָס איר ווילט, אָבער וועלנדיק, נישט וועלן- דיקט מוזט איר דענקען מיט פּוילישע קאַטעגאָריעס. מען קען נישט אַנ- דערש. ס'איז אַ פּראַגע פון ראַסע.

כ'געדענק נישט גענוי מיין ענטפּער, נאָר מער-ווייניקער האָט ער אַזוי אויסגעזען:

— אינגאַנצן צופּעליק איז געשען אַזוי, אַז איך בין נישט קיין ייד. דעריבער האָט איר אַזוי פּאַרמולירט. ווען כ'וואָלט אָבער יאָ געווען אַ ייד, וואָלט די פּאַרמולירונג געווען אַן אַנדערע: אַ סאַציאַליסט — נו יאָ — אַ ייד. וויל איר זענט נישט קיין ייד הייסט אייער געדאַנקענגאַנג: אַ געדאַנקענגאַנג וואָס קומט פון פּוילישן נאַציאָנאַלן געפּיל. ווען איר וואָלט אָבער יאָ, געווען אַ ייד, וואָלט דאָס געווען אַ יידישער געדאַנקענגאַנג. אַ יידישע סאַפּיטיק.

איך ברענג דעם געשפרעך (פּונקט ווי איך האָב שוין געברענגט אַנדערע אַזעלכע געשפרעכן, מיט אַנדערע אַזעלכע „אַרנטלעכע“ מענטשן) כדי צו באַווייזן די פּילפּנימדיקייט פון די סטימולירער פון פּאַרברעכן. דער אויפרוף 1), וואָס איז אַרויסגעגעבן געוואָרן דורך אַ קאָנספּי- ראַטיווע קאַטוילישע גרופּע, זאָגט צווישן אַנדערן: „ביי אַן אַלגעמיין בייז- וויליק שווייגן קומט פּאַר אַ שחיטה פון מיליאָנען הילפּלאָזע מענטשן. אַזאַ שווייגן קען מען נישט טאַלערירן. אומאַפּהענגיק פון די גורמים — איז דאָס נידערטרעכטיק, קעגן אַ פּאַרברעכן טאָר מען נישט בלייבן פּאַסיוו. ווער עס שווייגט אין אַנבליק פון מאַרד — ווערט אַ שותף צום מאַרד. ווער עס פּאַראורטיילט נישט — דער העלפט מיט.“ און אַט: די וואָס האָבן נישט פּאַראורטיילט (אָדער האָבן פּאַראורטיילט מיט אַזאַ „מילד- קייט“, מיט אַזאַ „פּאַרשטענדעניש און מיט אַזעלכע באַוואַרענישן, אַז די דירעקטע מערדער האָבן דאָס געקענט אויפּנעמען, ווי אַ הסכמה) זענען

(1) זיין טעקסט איז ציטירט אין 2טן טייל פונעם בוך.

מיכאל באַרוויטש

געווען א סך. נאך מער: נישט בלויז פריוואַטע מענטשן. ענלעכע מאַראַל-אויסקרימונגען האָבן כאַראַקטעריזירט די אַרטיקלען אין דער פּוילישער אונטערערדישער פרעסע און די שטעלונג פון פאַרשידענע פאַרטייען. (וועגן וואָס עס איז שוין אין דעם בוך אויסגעקומען צו רעדן באַזונדער און בפרטיות). די דאָזיקע מענטשן (אומאַפהענגיק דערפון, וואָס זיי אַליין האָבן געטראַכט וועגן דער דאָזיקער שטעלונג) זענען געווען — רעדנדיק מיט דער שפּראַך פון ציטירטן אויפרוף „שותפים צום פאַרבּרעכן“.

X

נאך די אויפברויזן אין די געטאָס און לאַגערן. — קאָנטאַקט מיט דער ייִדישער קאָמפּס־אַרגאַניזאַציע. — קאַזשיק" (שמחה ראַטהיזער) אַלט פּאַרבינדלער. — די פּראָגן פּון דער ייִדישער קאָמפּס־אַרגאַניזאַציע אין אַ מצודה. — פּאַרבינדלערינס. — דער קליינער יורעק. — די אויפגאַבע פּון דער מאַריאַנסקאַ. — װאָס קענען מיר װעגן דעם װיסן?״.

אין משך פון יאָר 1943 זענען אויסגעבראַכן די קאַמפּן פון ייִדישע גרופּן אין פּאַרשידענע ערטער פון פּוילן. דאָס זענען געווען די אויפ־שטאַנדן אין די געטאָס פון װאַרשע און ביאַליסטאָק, די אויפּברויזן אין לאַכוויע און טוטשין, מינסק־מאַזאַװיעצקי און ניעסװיעזש, די בונטן אין די טױטן־לאַגער פון טרעבלינקע, פון סאַביבור און פון דעם יאַנאַװער לאַגער אין לעמבערג, די קאַמפּן אין קראַקע און אין בענדין, די פּאַר־טיזאַנער גרופּן אין די װעלדער א. א. װ. װי עס איז זיי געווען באַשערט, זענען זיי געפּאַלן אין זייער איינזאַמער העלדישקייט און עס האָט זיי פּאַר־טויבט די דויערנדיקע אַקופּאַציע.

אויף די לעבנגעבליבענע, װעלכע האָבן װײטער געפירט די געהיימע אַרבעט, איז געפּאַלן — אומאַפהענגיק פון די אַקטװעלע אויפּגאַבעס — די פליכט צו פּאַרפיקסירן די געשיכטע פון יענע קאַמפּן און צו אינפּאַר־מירן װעגן זיי דעם נישט ייִדישן טייל פון דער באַפעלקערונג. באַזונדער װיכטיק איז דאָס געווען דערפּאַר, װאָס די היטלערישע פּראָפּאַגאַנדע האָט געהאַט אַ סך אַ גרעסערע השפּעה אויף דער עפּנטלעכער מיינונג, װי די אַמתע פּאַקטן.

נעמענדיק אין אַכט דעם — דורך אונדז אַבסערווירטן מעכאַניזם פון דער עפנטלעכער מיינונג. האָבן מיר געזאַמלט אַרכיוון, פאַר וועלכע יע־ער פון אונדז האָט געשריבן באַריכטן וועגן דעם אָפּשניט אויף וועלכן ער איז נישט לאַנג צוריק געווען טעטיק. פאַר באַלדיקער אינפֿאַרמאַציע האָט דער „ידישער נאַציאָנאַלער קאָמיטעט“ אַרויסגעגעבן אין דער ערש־טער העלפט 1944 „ביולעטינען“. די קאָאָרדיניר־קאָמיסיע (פון י.ד. נאַצ. קאָמיטעט און פון „בונד“) די בראַשור פון י. וויערניק א. נ. „אַ יאָר אין טרעבלינקע“, שוין אָפּגערעדט, פאַרשטענדלעך, פון די אינמאַליקע פאַר־טייאישע אויסגאַבן. דאָס אַליץ (כאַטש אין די געגעבענע באַדינגונגען איז עס געווען אַ סימן פון גרויסער אַנשטרענגונג) איז אין פאַרגלייך צום רי־זיקן מאַטעריאַל און צו די באַדערפענישן פון דער צייט — געווען ווי אַ טראַפּן אין ים.

די ייִדישע קאָמפּ־אַרגאַניזאַציע (זש. א. ב.) האָט באַשלאָסן אין שיי־כות דערמיט אַרויסצוגעבן אַ ספּעציעלע צייטשריפט, געווידמעט אינגאַנצן די פאַרגעקומענע קאַמפּן. צווישן אַנדערע האָט יצחק צוקערמאַן („אַנטעק“) אַנגעשריבן אַ ריי סילוועטן פון קעמפּער, געפּאַלענע בשעת דעם אויפ־שטאַנד פון געטאָ אין וואַרשע. איך האָב געזאָלט זיי איבערוועצן פון ייִדיש אויף פּויליש. אַ חוץ דעם האָב איך צוגעגרייט אַן עסיי וועגן דער פּסיכאָ־לאַגיע פון די דערמאַנטע קאַמפּן און — אומאַפּהענגיק פון דעם — באַ־ריכטן וועגן דער קאַנספּיראַציע אין לאַגער

דאָס איינהאַלטן די פאַרבינדונגען איז — פאַרשטענדלעך — געווען אין גלייכער מאָס שווער ווי געפּערלעך. בריוו און סקריפטן זענען געגאַנ־גען דורך דער פּאָסט פון ר. פ. זש. 1).

מיט דער הילף פון קאַרעספּאַנדענץ — וועלכע האָט צוליב מערי־טאַרישע און טעכנישע סיבות געמוזט זיין אַ ביז גאַר צוריקגעהאַלטענע — איז אָבער שווער געווען צו דערליידיקן גרונט־פּראַגן. דאָ זענען גע־ווען טעטיק די מוטיקע פאַרבינדלעך. אין דעם פּאַל איז דער פאַרבינד־

1) פּוילישער קאַנספּיראַטיווער „ראַט פון הילף פאַר יידן“ („ראַדאַ פאַ־מאַצי זשידאָם“).

אַרײַנע פּאַפּירן

לער געווען „קאזשיק“ (שמחה ראטהויזער). דער זעלבער „גוטער אויס-
זען“, צוליב וועלכן ער איז פריער באשטימט געווארן (אין שייכות מיט
דער צוגרייטונג פון קאמף אין ווארשעווער געטא) צום שאפן געווער אויף
דער „ארישער זייט“ און שפעטער, בשעת דעם קאמף גופא — אדורכ-
צושלאגן זיך דורך די קאנאלן אויסער די מויערן און ארויספירן די לעבנ-
געבליבענע — דער זעלבער „גוטער אויסזען“ האט אים איצט באשטימט
פאר די „שפאצירן“ איבערן אקופירטן פוילן. ווען ער איז צום ערשטן
מאל געקומען צו מיר אין דער מיעכאווער געגנט, האבן מיר געשמועסט
א גאנצן טאג אויף די דארפישע פעלדער און א גאנצע נאכט, ביזן פרי-
מארגן, אין א דארפישער כאטע.

בנוגע דער דערמאנטער צייטשריפט האבן מיר ארומגערעדט אלץ
וואס האט זיך געלאזט פארויסזען. אנהייבנדיק פון דעם אינהאלט פון די
נומערן, ביז יעדער קלייניקייט פון אויסטויש פון סקריפטן, צייכענען די
קאנווערטן, שיפר, די ארגאניזירונג פון קאלפארטאזש און זיינע וועגן.

דאס לעצטע פראבלעם איז געווען נישט ווייניקער קאמפליצירט
ווי דאס ארויסגעבן די צייטשריפט גופא. עס איז דאך געגאנגען דערין,
אז זי זאל צוקומען צו נישט-יידן, אגב, איז אויך צו יידן נישט געווען
לייכט צו טרעפן. צוליב דעם האב איך זיך באמיט, אז זי זאל ארויסגע-
שיקט ווערן צוזאמען מיט געוויסע פוילישע קאנספיראטיווע פעריאדישע
אויסגאבעס. וועגן דעם זעלבן האבן אויך געזאלט זארגן די חברים אין
ווארשע.

א וואך נאך קאזשיקס אפפאר, האב איך איבערגעשיקט אויף דעם
איבערווייז-פונקט אין קראקע די ערשטע טייל מאטעריאלן. איך האב
אומגעוולדיק געווארט אויף דער נאענטסטער פאסט. דער נומער האט
געזאלט ארויס אין די ערשטע טעג פון אויגוסט.

דעם 1טן אויגוסט איז אויסגעבראכן אין ווארשע דער פוילישער
עויפשטאנד. מיין קאנטאקט מיט דער יידישער קאמף-ארגאניזאציע איז
איבערגעריסן געווארן.

אין שייכות מיטן אויסברוך פון אויפשטאנד, האב איך אגב באקו-
מען פון דער וואיעוואדישער קאמענדאטור פון פ. פ. ס. לויפיקע באפעלן
פאר די מיעכאווער אפטיילונגען. אין „געביט“ זענען פארגעקומען איבער-

מיכאל בארוויטש

גרוֹפֿירונגען און „שפרונגען“ 1). אַלע אַנדערע ענינים זענען נאָטירלעך אַראָפּ אויף אַ ווייטערדיקן פּלאַץ. ווי אַ פּוּעל־יוצא פּון די אויבנדערמאָנטע געשעענישן איז אַנטשטאַנען די צוויי־וואַכעדיקע „פּראָשאַוויצער רעפּובֿ-ליק“ — אויף דער איניציאַטיוו פּון דער אַ. ק. שפּעטער זענען אָבער די אַרויסגעטריבענע דייטשן צוריקגעקומען. אין משך פּון די ווייטערדיקע חדשים זענען געווען אַפּטערע און צאָלרייכערע אַנפּאַלן. די אַפּטיילונגען פּון דער מיטעכאווער קאָמענדאַטור פּון פ. פ. ס. זענען אויסער די אַקציעס אויף זייער אייגענעם געביט, געווען טעטיק אויך אויף אַנדערע געביטן, ווי צום ביישפּיל, אין די מערבֿ־בעסקידן, וווּ זיי האָבן (צוזאַמען מיט די גרופּן פּון דער קאָמפּ־אַרגאַניזאַציע פּון קראָקעווער פ. פ. ס.) אַנטוואָפּנט אַ ריי דייטשע שטיצפּונקטן“ און אויסגעפירט אַ געוויסע צאָל דיווער־סיע־אַקציעס; אַ שלאַכט (אַדורכגעפירט צוזאַמען מיט די אַרטיקע אַפּטיילונגען פּון אַ. ק.) קעגן אַ גרויסער קאַנצענטראַציע פּון דייטש מי־ליטער וואָס איז געשיקט געוואָרן אויף אַ „פּאַציפּיקאַציע“.

די אַלע געשעענישן האָבן, פּאַרשטענדלעך, נישט קיין דירעקטן שיי־כות מיט דער טעמע פּון די דאָזיקע זכּרונות; זיי געהערן צו אַן אַנדערן קאַנטעקסט און דערפּאַר מוז איך זיך דאָ באַגונגענען נאָר מיט דערמאָנען זיי בקיצור. ביי דער געלעגנהייט קענען זיי אָבער באַלויכטן אויך די פּאַר־שידענע סטעזשקעס פּון די ייִדישע אונטערערדישע אַרגאַניזאַציעס, — דאָס רייסן זיך ווי אויך דאָס „רעמאַנטירן“ די וועגן פּאַר פּאַרבינדונג... אין „געביט“ זענען, ווי געזאָגט, פּאַרגעקומען איבערטוישונגען און „שפרונג־אַקציעס“. עס זענען אויך געווען — ווי געוויינלעך — אייניקע קאַנפּליקטן צווישן אַפּטיילונגען פּון פּאַרשידענע אַרגאַניזאַציעס — און פּאַרשטענדלעך די אומאויפהערלעכע דערוואָרטונג, מיט אַן איינגעהאַל־טענעם אַטעם און קלאַפּנדיקן פּולס, אויף ידיעות פּון דער הויפּט־שטאַט. די נייעסן זענען אָבער, וואָס אַ מאָל, געוואָרן אַלץ ווייניקער פּריידיקע. דער אויפשטאַנד איז נאָך אַ ריי וואָכן פּון טראַגישע קאַמפּן — געפּאַלן. פּון וואַרשע האָבן זיך אויך באַוווּזן די ערשטע פּליטים.

אַ געוויסן טאָג קומט צו מיר אונטער קאַרווין (ווי איך בין געווען אויף אַן אינספּעקציע פּון דער אַרטיקער אַפּטיילונג), דער באַזונדערס זי־

1) לאַקאַלע אַנפּאַלן אויף די דייטשן.

אַרִישֶׁ פּאַפִירן

כערער „ליס“ (יאָן טשעפּלי פון אַפּאַטקאָוויץ) מיט אַ מעלדונג וועגן דעם אַנקום פון צוויי פּאַרבינדלער פון וואַרשע. זיי וואַרטן אויף מיר אין אַפּאַטקאָוויץ, ווייל ער האָט — אין הסכם מיט מיינע אינסטרקציעס — נישט געוואָלט זיי אָנגעבן קיין ווייטערדיקע אַדרעסן, איידער ער פּאַר-שטענדיקט זיך מיט מיר. אַ רגע האָב איך מיך געחידושט, פון וועמען קענען זיי קומען און פאַרוואָס פּונקט קיין אַפּאַטקאָוויץ?

איבערגענומען אינגאַנצן מיט די אַקטועלע געשעענישן, האָב איך געטראַכט לויט די קאָטעגאָריעס פון דער, אין געגעבענעם מאַמענט, אַק-טועלער פּאַרבינדונג. לויטן פּלאַן, זענען די קאָנטאַקטן געאַנגען פון וואַרשע דורך קראַקע און דאָרט האָט מען שוין געוווּסט, אַז דער פּונקט אין אַפּאַטקאָוויץ איז פאַרעלטערט, מען האָט דאָרט אויך געקענט מיינע נייע קוואַרטירן.

נישט אַריינטראַכטנדיק אָבער מער אין די פּראָצעדור-פּערטורבאַ-ציעס, גיי איך קיין אַפּאַטקאָוויץ. אין אַפּאַטקאָוויץ טרעף איך די פּאַר-בינדלערינס אין דער כאַטע פון „ליסן“. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דאָס מאָל זענען די פּאַרבינדלערינס געווען פון — „זש. אַ. ב.“ דער ענין האָט אויסגעזען אַזוי:

די מיטגלידער פון „זש. אַ. ב.“ וואָס זענען בשעתן אויפשטאַנד געווען אין וואַרשע, אַנטיילגענומען אין די אויסגעבראַכענע קאַמפּן. ביי דער עוואַ-קואַציע פון דער, דורך די דייטשן, גערודפּטער הויפּט-שטאַט, האָט זיך איינער פון די גרופן איינגעגעבן — אויסמיידנדיק דעם לאַגער אין פּרוש-קאָוו — „לאַנדן“, נאָך אַ סך מניעות, אין סוכעדניאַוו, — אַן אַרט צווישן קעלץ און סקאַרזשיסקאַ. אָנגעקומען אַהין זענען זיי אַפּגעריסענע; „קאַ-זשיק“ (שמחה ראַטהוויזער), ש. גראיעק און יוסף סאַק. די גאַנצע פּאַר-בינדונג — איבערגעריסן, אַרום זיי — דייטשן וואָס לוייערן אויף פּאַר-דעכטיקע. די גרופּע האָט דעריבער געזוכט אין זכרון אַדרעסן. קאַזשיק האָט געדענקט דאָס לעצטע טרעף-אַרט מיט מיר. אויף דעם אַדרעס האָבן זיי אַרויסגעשיקט צוויי פּאַרבינדלערינס. דאָס זענען געווען: „אירענאַ“ (געבלבום) און מאַריסיאַ (סאוויצקאַ) אַ חברטע פון פ. פ. ס. נישט קיין יידישע.

מען האָט געמוזט העלפּן תיכף ומיד. אזוי ווי ביי מיר אין „געביט“

האָט זיך געפונען „עוואַ“ (סטאַניסלאָוואַ צעבולאַק) פון קראַקע, וועלכע האָט אָנגעפירט מיט דער אָפטיילונג פאַר אויסבילדונג פון קראַנקן־שוועס־טער ביים מיליטער־רעסאָרט פון פ. פ. ס. — זענען זיי מיט איר אַוועק קיין קראַקע. מיט עוואַן האָב איך באַשטימט די „רעדלעך“ וועלכע מען האָט געדאַרפט לאָזן אין גאַנג. גלייכצייטיק האָב איך זי געבעטן, צו קאַנ־טאַקטירן די פאַרבינדלערינס מיט דער מאַריאַנסקאַ (מאַריאַ האַכבערג 1). עוואַ איז געווען אַ זיכערער מענטש. זי האָט דערליידיקט אויך דעם דאָזיקן ענין, וועלכער האָט פאַקטיש צו איר נישט געהערט. דערפאַר האָט מאַריאַנסקאַ, נאָך דעם אָנבינדן אַלע פעדים, אָנגעטראָפן אויף אַ נישט פאַרויסגעזעענער שוועריקייט. עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן „קענ־קאַרטעס“ פאַר די דערמאַנטע חברים. דאָס מאַכן די „קענקאַרטעס“ איז געווען אַ שפּילעכל. דערצו איז געווען אונדזער נישט קאַנצעסיאָנירטע פאַבריק, אונדזער אומלעגאַלע „לעגאַליזאַציע ביוראָ“. צו דער „קענקאַר־טע“ זענען אָבער נויטיק געווען פאַטאַגראַפיעס פון די פעטענטן. דאָס מאַל האָבן די פעטענטן ליידער קיין פאַטאַגראַפיעס נישט געשיקט, צוליב דעם, וואָס קיין סוכעדניאַוו זענען זיי אָנגעקומען, ווי פליטים און ביז דעם אַרויסשיקן די פאַרבינדלערינס האָבן זיי נישט באַוויזן צו פאַרשאַפן זיך נייע „פאַרטרעטן“. ווי אַזוי זשע זאַל מען אָפּשטעמפלען די דאָקו־מענטן?

צום גליק האָט דאָס געטראָפן אויף די מאַריאַנסקאַ. זי האָט גענו־מען בלאַנקעטן, טוש, און די שטעמפלען און איז אַהין געפאַרן מיט דער גאַנצער פאַבריק. די „קענקאַרטעס“ האָט זי אויסגעפערטיקט שוין אויפן אָרט. — „לאַקאַ סוכעדניאַוו“. געווען איז דאָס אין די טעג, ווען אויף די וואַקזאַלן און אין די באַנען האָבן געוילדעוועט רעוויזיעס און אַרעסטן. אויך זי האָט מען, אויף צוריקוועג, פאַרהאַלטן. נאָך דעם אויסלעגיסטימירן, נאָך פאַרשידענע גלגולים און אַ ביסל „איבערווערטלען זיך“ האָט מען זי אָפּגעלאָזט די שטעמפלען מיט דער „דייטשער סאַווע 2) זענען גע־לעגן אין דער דאַמען טאַש. און צוריקגעקומען גאַנץ און געזונט.

1) אַ שרייבערין, אַ קעמפּערין פון דער אונטערערדישער באַוועגונג, ייִדי־שע פאַרשטייערין ביי דעם קאַנספּיראַטיוון „ראַט פון הילף פאַר יידן“ אין קראַקע.
2) אַזוי פלעגט מען רופן דעם דייטשן אָפיציעלן אַדלער.

גלייכצייטיק האָבן מיר אָנגעקניפט אַ קאַנטאַקט מיט דער קראַקע-ווער "דעלעגאַטור", פון דער פּוילישער רעגירונג, וועלכע האָט געגעבן די פּאַרבינדונג מיט דער צענטראַלער דעלעגאַטור, וואָס איז געווען טע-טיק — ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזן — אין גראַדזיסק. אין רעזולטאַט האָבן די חברים פון סוכעדינאָוו זיך פּאַרבונדן מיט גראַדזיסק. פון דאָרט האָבן זיי באַקומען אַ ידיעה, אַז "אַנטעק" (צוקערמאַן), "צעלינא" (צביה לובעטקין), מאַרעק עדעלמאַן, טוביה באַזשיקאָוסקי און אַנדערע זענען פּאַרבליבן אין וואַרשע, אויף זשאַליבאָוז און, אַז מען דאַרף — פאַר יעדן פּרייז — אַרויסשיקן נאָך זיי גוט אויסגעשולטע שליחים. איידער די "עקספעדיציע" איז אָבער צושטאַנדגעקומען זענען יענע אויף אַן אַנדערן אופן אָנגעקומען קיין גראַדזיסק.

אַ פּאַר טעג נאָכן אָפּשיקן די אויבנדערמאַנטע פּאַרבינדלערינס קיין קראַקע, האָט זיך "ליס" ווידער באַוויזן, שוין אין אַן אַנדער דאָרף, וווּ איך האָב זיך געפונען אין הסכם מיט די באַוועגונגען פון מיינע קאַמפּס-אַפטיילונגען. מיטגעברענגט האָט ער מיט זיך אַ צוועלף-יעריק יינגל. דאָס יינגעלע האָט געטראָגן אַ בלויען שילער-שינעל און שטיוויל. טראָץ די שטיוויל האָט מען באַלד דערקענט: אַ שטאַטישער. אַ קיילעכדיק פנים, מיט אַראַפּפּאַאלנדיקע האַר אויפן שטערן. ער איז נאַכלעסיק אַריין אין שטוב, געזאָגט "גוט מאַרגן" און זיך לאַנגזאַם אַרומגעקוקט. די באַ-וועגונג אין מיינ "פּונקט" איז דאָן געווען אַ גרויסע. "פּלאַריאַן" (1) האָט געטיילט פּרעסע-אויסגאַבן פאַר די "געביט"-פּאַרבינדלער. פון מאָל צו מאָל זענען צו מיר געקומען קעמפּער מיט מעלדונגען. דאָס יינגעלע האָט זיך אָפילו נישט פּאַרווונדערט און נישט צעטומלט. ער האָט זיך געמאַכט נישט וויסנדיק און באַלד אָנגעהויבן מיט די באַלעבאַטים אַ געשפּרעך וועגן וועטער, בלאַטעס, וועגן א. א. וו. ווען איך האָב אים פּאַרבעטן אין צווייטן שטיבל, האָט ער זייער לאַנגזאַם אַוועקגעלייגט דאָס היטל אויף דער באַנק, גאַר לאַנגזאַם אויפגעקענעפלט דעם מאַנטל, אויסגעטון אים אַן איילעניש און אַוועקגעלייגט אויפן ראַנד פון בעט. שפּעטער האָט ער

(1) אַראַטשעווסקי, אַן אַלטער פ. פ. ס. טוער, וואָס איז דעמאָלט געווען מיינ נאַענטסטער מיטאַרבעטער.

מיכאל באַרוויטש

אויפגעהויבן דעם סוועטער, אַריינגעשטעקט די האַנט אין אַ קליינער קע-
שענע אונטערן רימען, אַ רגע מאַניפּוּלירט אין איר און מיט די פינגער
אַרויסגענומען אַ צעטעלע און עס מיר דערלאַנגט.

דאָס קאַרטל איז געווען פון גראַיעקן און קאַזשיקן. זיי האָבן מיר אין
קורצן מודיע געווען, אַז דעם אָפּגעבער מעג מען אַלץ אָנפאַרטויען און,
אַז וועגן וואָס ער גייט, וועט ער אַליין דערקלערן. „אויסער דעם“ ווייסט
ער גאַרנישט — האָבן זיי צוגעגעבן, דער לעצטער זאַץ איז פאַרשטענד-
לעך געווען אַן אַנווייזונג וועגן דעם באַגרענעצטן סכּום אינפאַרמאַציעס,
וואָס דער שליח האָט וועגן זייערע פּערזאָנען, דאָס יינגל איז געווען —
ווי עס האָט זיך אין געשפּרעך אַרויסגעוויזן — דער זון פון די מענטשן,
ביי וועלכע די זש. אַ. ב. מיטגלידער האָבן צייטווייליק געוווינט.

געהאַנדלט האָט זיך אַט אין וואָס: אַרויסשיקנדיק די שוין דער-
מאַנטע פאַרבינדלערינס, האָבן — סטעפּאַן, קאַזשיק און סאַק אָפּגערעדט
מיט זיי, אַז זיי זאָלן צוריקקומען אין פאַרלויף פון דריי טעג. אזוי ווי די
דריי טעג — מיט אַ צוגאַב — זענען אַדורך, זענען זיי געווען באַאומ-
רויקט איבערן גורל פון די פרויען, די גאַנצע שרעק איז אַנטשטאַנען,
צוליב די פאַרשידענע אופנים פון אויסרעכענען די צייט. אַנדערש רעכנט
מען די צייט און דעם וועג ביים דערליידיקן אַזעלכע ענינים אין דער
טעאָרעטישער קאַלקולאַציע. און אַנדערש האָט עס אויסגעזען אין דער
פּראַקטיק. בפרט ווען די וועגן פירן צו אַ געביט, וואָס מען קען נישט
דערגרייכן מיט דער באַן, נאָר מיט געלעגנהייטן אָדער צו פּוס, און ווען
בלויז דאָס שטעלן זיך אין פאַרבינדונג מיט פאַרשידענע „שרייפלעך“
מוז זיך פאַרציען, צוליב קאָנספּיראַטיווער איזאַלאַציע פון יעדן „שרייפל“
באַזונדער. דאָס שליחות פון דעם קליינעם פאַרבינדלעך איז שוין, בכּן,
געווען פאַרעלטערט. אין מאַמענט ווען ער איז צו מיר אָנגעקומען, זע-
נען די ביידע פרויען, מיט דער מאַריאַנסקאַ, אַרויסגעפאַרן פון קראַקע
צו זיי.

וועגן דאָזיקן יינגעלע דערמאַן איך צוליב אַנדערע טעמים (ער הייסט
יוזעק שיקאַרסקי). ער איז געקומען — ווי געזאַגט — אין אַ מאַמענט
ווען אויפן „פּונקט“ האָט געהערשט אַן אויפלעבונג. די באַגלייטונג-וואַך
האַט געוואַרט. אַ רגע שפּעטער, האָב איך געמוזט מיט „פּלאַריאַנען“ אַוועק

אַר ישע פאפירן

אין „געביט“. דאָס יינגל האָב איך געמוזט איבערלאָזן מיט די שטוב־מענטשן. עס איז געווען צו ווייניק צייט אים צו געבן אַנווייזונגען. דעם יינגלעך, זענען אָבער — ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזן — קיין אינסט־רוקציעס נישט געווען נויטיק. ער האָט זיך פאַרהאַלטן אויף אַן אופן, וואָס האָט געקענט דינען, ווי אַ ביישפּיל פאַר אַ סך אַלטע קאַנספּיראַטאָרן. פּריי, און פּול מיט לעבן, אַזוי ווי ער וואָלט געקומען אויף אַ זומער־וויי־נונג. וועגן דעם ענין, צוליב וועלכן ער איז געקומען האָט ער נישט בלויז קיין הויך פון מויל נישט אַרויסגעלאָזט, נאָר האָט אַלע פאַררעדט מיט אַזוי פּיל טעמעס און אַזאַ לעבעדיקייט, אַז קיינעם וואָלט אָפּילו נישט איינגעפּאַלן צו טראַכטן וועגן עפעס אַנדערש. אויסער דעם האָט ער נאָך אַרויסגענומען אַ מויל־האַרמאָניקע און געשפּילט פאַרשידענע ניגונים, ווי אויך געזונגען פּאַלקס־לידער. אין משך פון עטלעכע שעה איז ער געוואָרן באַליבט ביי אַלע שטוביקע.

איך בין צוריקגעקומען שפעט ביינאַכט. יוזעק איז שוין געשלאָפּן אין דער סטאָדאַלע, וווּ איך האָב געהאַט באַפוילן אים צוצוגרייטן אַ גע־לעגער נעבן מייעם. ער האָט זיך אויפגעוועקט, הערנדיק דעם גערויש אין שטרוי. נאָך דעם ווי. איך האָב אים געשטעלט אַ פאַר פּראַגן, האָט ער זיך צערעדט. מיר זענען געלעגן הויך האַרט אונטערן דאָך פון דער סטאָדאַלע. דער מורמל איז איינגעזונקען אין די סטערטעס היי און אין דער פינצטערניש. איך האָב געהערט זיינע ווערטער:

דער פּאַן קאַזשיק? איך קען אים שוין לאַנג. איר ווייסט? ער פּלעגט קומען צו אונדז, ווייל... — דאָס ווייסט איר? ער איז געווען פון דער קאַנס־פּיראַציע, פון דער וואָס האָט געהאַלפּן ייִדן. מיר וווינען אין סקאַרוזשיס־קאַ, (ווייל אין סוכעדינאָוו וווינען מיר נאָר איצט, אויף זומער). מיין טאָ־טעשי האָט געאַרבעט אין די וואַרשטאַטן, וווּ עס האָבן אויך געאַרבעט די ייִדן (1) פון דעם לאַגער וואָס איז דאָרט געווען. דער פּאַן קאַזשיק פּלעגט

(1) אין סקאַרוזשיס קאָ האָט זיך געפונען אַ שרעקלעכער לאַגער פון צוואַנג־אַרבעט. פאַרגל. מיט די זכרונות פון רוזשאַ באומינגער א. ד. ט. „ביי פּיקרין און טראַטיל“ (אויסגאַבע „ביכער פון דער ייִדישער וואַיעוואַדישער היסטאָרישער קאַמיסיע אין קראַקע“). די ייִדישע אונטערערדישע אַרגאַניזאַציע האָט אַרגאַ־ניזירט הילף אויך פאַר די אַרעסטאַנטן פון דעם לאַגער. (וועגן דעם לאַגער אין סקאַרוזשיס קאָ דערציילט אויך מ. שטרינגלער אין זיין וויכטיקן בוך „ווערק צ“).

מיכאל בארוויטש

קומען צו אונדז און דורך מיין טאטעשי איז געגאנגען געלט און זאכן צו די דאזיקע יידן.

איך זאג אים:

— וויסטו נישט, אז וועגן אזעלכע זאכן טאר מען קיינעם נישט דערציילן?

עס האט אים ווי איבערראשט, וואס איך דערלויב מיר אים חושד זיין אין ווייניק דיסקרעציע.

— איך ווייס עס גוט!

— אויב אזוי, טא פארוואס-זשע דערציילסטו מיט וועגן דעם? יורעק האט געגעבן א שמיכל ווי א מענטש, וועמענס דורכגעטריב-בנקייט מען האט נישט דערשאצט.

— אייד, ווייס איך, מען מעג.

מיד איז באפאלן א חשד, אז (טראץ דעם וואס סטעפאן און קאזשיק האבן מיר מודיע געווען אין בריוו) וויסט דער קליינער עפעס מער וועגן זיי און אפילו אויך וועגן מיר. זאלן זיי האבן געווען אזוי נישט פארויכטיק?

— פארוואס גלויבסטו, אז מען מעג?

יורעק שמיכלט:

— בין איך דען בלינד? איך זע, אז דא זענען פארטיזאנער, און אז זיי שטעלן זיך פאר אייך אויף „אכטונג“, טא ווייס איך דאך מיט ווע-מען איך רעד, און איך ווייס, אז מען מעג.

איך האב אים נישט באַלד געענטפערט. טעאָרעטיש האָט דאָך דאָס יינגל געהאַט רעכט. די וואָס שלאָגן זיך מיט די דייטשן, קענען דאָך נישט מסכים זיין מיט זייערע טייוולאַנישע טעאָריעס. אין קינדערישן מוח האָבן זיך די אַלע פראָגן אויסגעלייגט אויף אַ נישט קאַמפּליצירטן און גאַר ריינעם אופן. איך האָב מיד נישט ווילנדיק פאַרטראַכט וועגן דעם, ווי די אמתע ווירקלעכקייט איז אַפט מער קאַמפּליצירט, ווי די געוויינלעכע לאַ-גיך. אים האָב איך געזאָגט:

— ביסט גערעכט, דו קענסט טראַכטן. אָבער טראַץ דעם זאָלסטו וויסן: אַ געהיימעניש איז אַ געהיימעניש און דערציילן וועגן אים דאַרף מען קיינעם נישט. פאַרשטייסט? קיינעם נישט!

אויף צו מאַרגנס האָב איך אים צוריקגעשיקט. געפרעגט וואָס ער

אַרִישַׁע פּאַפִירן

ווייל פֿאַר אַ מתנה, ער האָט געענטפערט, אַז גאַרנישט, נאָר אפשר וואָלט
איך אים געקענט געבן איינס פון די עלעקטרישע לעמפלעך, וועלכע עס
באַנוצן די „באַיאָוצעס“...

ער האָט, פֿאַרשטענדלעך, באַקומען, די באַלעבאַסטע האָט אים אַרייַן-
געלייגט אַ ביסל עסנוואַרג אין ברויט־זעקל, איך האָב אים געגעבן טויזנט
זלאַטעס אויף פּורלעך און באַן־בילעטן; עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן איי-
לעניש. ער האָט אָפּגעשאַצט, אַז עס איז צו פּיל, אַז ער דאַרף נישט
אַזוי פּיל.

פֿאַר דעם רעשט — זאָג איך אים — קויף דיר זיסוואַרג.

מען האָט אים געוויזן וווּ צו גיין, אַפּילו אויף דעם נאַענטסטן וועג-
אַפּשניט האָב איך אים נישט מיטגעשיקט קיין באַגלייטער. איך האָב גע-
גלויבט אַז ער וועט נישט ציען אויף זיך די אויפּמערקזאַמקייט, אויב ער
וועט גיין אַליין.

איך האָב אָבער אויף יעדן פּאַל אַרויסגעשיקט אַן אַרטיקן זעלנער,
ער זאל אים דיסקרעט אָבסערווירן פון דער ווייט, ביז ער וועט קומען
צום גרויסן טראַקט. דער זעלנער האָט געדאַרפט אינטערווענירן נאָר אין
דעם פּאַל, אויב דער קליינער וועט באמת פֿאַרבייטן דעם וועג אָדער האָבן
אַנדערע ערנסטע שוועריקייטן.

דער זעלנער איז אָבער צוריקגעקומען און מיט געלעכטער דערציילט,
אַז דער קליינער האָט מאַרשירט מיט אַזאַ זיכערקייט ווי ער וואָלט קיינמאַל
נישט געגאַנגען דורך אַן אַנדער וועג. אויף דעם שאַסיי האָט ער פֿאַרהאַלטן
אַ דורכפֿאַרנדיק פּורל און אַזוי „פֿאַרטשאַקעט“ דעם בעל־עגלה, אַז ער האָט
אים באלד מיטגענומען. אַזוי ווי ער האָט זיך אויפּגעזעצט אויף דעם וואַגן
האָט ער תּיכּף אָנגעהויבן שפּילן אויף דער האַרמאָניקע.

אַ סך שפּעטער, רעדנדיק מיט קאַזשיקן און סטעפּאַנען האָב איך
מיך דערוויסט, אַז אויף דער קאַמוניקאַציע האָט ער אויסגעגעבן גראַשנס
און אַנקומענדיק אויפן אַרט האָט ער זיי, דורכאויס געוואָלט אָפּגעבן דאָס
גאַנצע איבערגעבליבענע געלט.

איך האָב מיך ווידער פֿאַרהאַלטן אויף אַ קליינעם אינצידענט און
נישט אַן אַ בפּירושער כּוונה, ווייל ווער דען דאַרף געדענקען וועגן די מו-

מיכאל באר וויטש

טיקע פארבינדלעך, וועגן די ארגאניזירטע און נישט ארגאניזירטע, וועגן
אזעלכע צופעליקע?

**

וועגן דער יידישער ווידערשטאנד באוועגונג אויסער אלע מניעות,
אויף וועלכע עס פלעגן אנטרעפן די פרווון צו אינפארמירן צו נישט-יידן
איז געווען איין גרונטלעכע סיבה. צום דורכשניטלעכן בירגער האבן די
ידיעות פון „דארט“ דערגרייכט — ווי מען האט שוין אונטערגעשטראכן
— זייער אומדירעקט און גרונטלעך געפעלשט. די אינציקע יידן וועלכע
האבן זיך אין די שפעטערדיקע יארן נאך צוזאמענגעטראפן מיט נישט-
יידן זענען געווען די יחידים וואס האבן געלעבט אויף „ארישע פאפירן“.
די האבן אפט געקענט פארשידענע זאכן אויפקלערן, אבער זיי האבן דאס
נישט געטארט טון צוליב עלעמענטארע זיכערהייטס טעמים.

ווי אן אילוסטראציע:

נאכן איינארדענען אויף „ארישע פאפירן“ די דערמאנטע גרופע פלי-
טים, האט זיך קאזשיק איבערגעצויגן קיין קראקע. פון דארט פלעגט ער
קומען צו מיר אין דער מיטעכאווער געגנט און נישט איין מאל האט זיך
געטראפן, אז ער האט — א צונויפגעמישטער מיט די זעלנער פון א מי-
ליטערישער אפטיילונג פון פ. פ. ס. — אנטהאלטענע אין די „נאכט-
שפאצירן“ איבער דער געגנט. דאס זענען געווען די לעצטע חדשים פון
דער אקופאציע. די לאגע איז געווארן אלץ מער אונגעשטרענגט און די
אונטערערישע מיליטערישע אפטיילונגען האבן מיט אן אלץ גרעסערער
פרייהייט גערודערט אין דער געגנט.

אזוי ווי די דייטשן האבן אין דער נאכט — שוין נישט אפט זיך
דערוואגט צו פארטיפן אין „געביט“, פלעגן די פארטיזאנער ארומרינגלען
די אדער יענע דארף-שול און אימפראוויזירן א קולטורעלע אימפרעזע,
צו וועלכער עס פלעגט קומען א גרויסער עולם. איינמאל איז קאזשיק אג-
געקומען פונקט פאר דער „טיי“, איינגעארדנט פאר די זעלנער פון פ. פ. ס.
עס זענען אויך אנוועזנד געווען פארבעטענע געסט פון די פויערישע בא-
טאליאנען און פון דער פאזיאט-אנפירערשאפט פון „א. ק.“ עס איז אזוי
געשען, אז קאזשיק האט זיך צופעליק געפונען ביים טיש אין שכנות פון

די דאזיקע געסט. איך, ווי דער באלעבאס, האָב נאָטירלעך געמוזט גיין פון איין גרופע צו דער אַנדערער און גלייכצייטיק אויפנעמען ראַפּאָרטן פון די וואָך־אַנפירער. אין די, ביים טיש, געפירטע שמועסן, האָב איך געקענט זיך באַטייליקן נאָר פון צייט צו צייט.

אין אַ געוויסן מאָמענט האָב איך דערהערט, דערנענטערנדיק זיך צו דער גרופע פון „א. ק.“־אַפיצירן, ווי זיי רעדן וועגן די געוועזענע קאַמפן אין וואַרשעווער געטא. איך ווייס נישט, ווי אזוי איז עס צווישן זיי געקומען צו דער דאָזיקער טעמע. גענוג — איך זע, ווי איינער פון די געסט קלאַפט דעם אַנדערן האַרציק איבער דער פלייצע און זאָגט: „וואָס קענען מיר אַלע וויסן, ווי דאָס איז דאָרט באַמט געווען.“ פון וואָ גען האָט ער געקענט פילן, אַז דער נעבן אים זיצנדיקער קאָזשיק איז ראַשית — אַ ייד, און שנית — אַן אַנטיילנעמער פון יענעם אויפשטאַנד. און אַז — אין רעזולטאַט — קען ער טאַקע צום בעסטן גרינטלעכער וויסן און אינפאָרמירן.

די מענטשן, וועגן וועלכע עס גייט, זענען געווען זעלנער — און אומאַפהענגיק פון פאַרשידענע שטעלונגען צו דער „יידן פראַגע“, וואָלטן זיי אפשר אין דעם פאַל געפונען אַ געמיינזאַם לשון. אפשר וואָלט — טראָץ אַלע באַוואַרענישן — געקומען צו אַ האַרציקן געשפּרעך, וועלכער וואָלט נישט איין ענין געקענט אויפקלערן אַ סך בעסער, ווי פיל בלעטלעך אַדער אַרטיקלען.

עס זענען פאַראַן מאָמענטן, אין וועלכע די קאַנאַלן פון פאַרשטענדי־קונג, אַרומגערינגלטע מיט דער איזאַלאַציע פון אומווילן און איגנאָראַנץ, פאַרלוירענע אין ווימל פון פאַרזשאַווערטן אַפּפּאַלעכץ, געפינען מיט איין מאָל אַ וועג צו זיך. יעדער וואָס האָט דאָס דורכגעמאַכט, ווייסט, אַז לייכט־טער ווי אין אַנדערע באַדינגונגען, זענען אַזעלכע צופאַלן אין זעלנערישע געלעגנהייטן, אָבער... ריכטיק איז געווען אויך דאָס, אַז די דעקאַנספּיראַציע איז געווען — בשום אופן און ביי וועלכע עס זאָל נישט זיין באַדינגונגען — דערלאָזבאַר. אזוי האָט געוואָלט דער, דורך דערפאַרונג, דיקטירטער רעזולטאַט פון אונדזער אַרבעט — דער נישט־געשריבענער אָבער דייט־לעכער געזעץ.

XI

לימוד פון יידיש.

ווען איך האָב געזאָגט נאָך דער מלחמה איינעם פון מיינע גוטע פריינט, דעם גלח מ., וועלכן איך האָב באַקענט אין דער מיעכאָווער געגנט, אַז איך בין אַ ייד, האָט ער מיר קודם כל נישט געוואָלט גלויבן. שפעטער ווען ער האָט שוין געגלויבט, האָט ער אַ צעהיצטער גענומען דערמאנען פאַרשידענע מאַמענטן, וועלכע האָבן זיך אים (איצט ווען ער האָט שוין גע-וויסט וועגן מיין אַפּשטאַם) אויסגעוויזן „אומפאַרשטענדלעך“. דאָס ערשטע אָרט פון די, פאַר אים, משונהדיקע פרטים האָט פאַרנומען מיין קענטעניש פון קאַטוילישע מנהגים, פאַרשריפטן, טעקסטן און לידער.

— דו האָסט דאָך אַפילו געלערנט קאַטוילישע רעליגיע — האָט ער אויסגעשריגן — און מיט אונדז גלחים האָסטו דיסקוטירט אויף טיפע טעאָ-לאָגישע טעמעס. דאָס איז אויסערגעוויינלעך!

דעמאָלט האָב איך פאַרשטאַנען, אַז דער באַגריף פון „אויסערגעוויינ-לעכקייט“ איז אַ זייער רעלאַטיווער. ווייל די דאָזיקע „נישט געוויינלעכע קענטענישן“ מיינע זענען געקומען צו מיר אויף אַ זייער פשוטן אופן, מיט אַ לאַנגער צייט צוריק, דעמאָלט ווען איך האָב נאָך אַפילו נישט געקענט פאַרויסזען, אַז זיי וועלן מיר אַמאָל נוצן, נישט מער און נישט ווייניקער ווי אויסצובאַהאַלטן מיין „ראַסע“. ווי אַ פּוּעל-יוצא דערפון האָב איך אין דאָזיקן פרט מיך אויפגעפירט נאַטירלעך און פריי; אַזוי ווי מען פילט זיך, ווען מען שטויסט זיך אָן אויף ענינים וואָס פאַרלאַנגען נישט קיין אַנשטרענג-גונג. דאָס, וואָס איך האָב (אין דער געזעלשאַפט פון מיינע נאָענטע באַקאַנט-טע) נישט באַהאַלטן מיין אָנגעהעריקייט צו די סאָציאַליסטן און מיין רעלי-

אַרײַשע פּאַפּירן

גײַצע גלייכגילטיקייט — האָט נאָך פאַרשטאַרקט מיין אומגעצווונגענדיקייט און נאַטירלעכקייט.

איצט האָב איך מיין פּריינט דאָס אַלץ אויפגעקלערט און צוגעגעבן, אַז דער מאַסשטאַב פון די „אויסערגעוויינלעכקייטן“ איז אַ גאַנץ אַנדער־רער. אַזוי שמועסנדיק האָט ער מיר אין אַ געוויסן מאַמענט געבעטן איך זאָל אים אילוסטרירן אַן אויפרודערונג, וואָס איז פאַר מיר געווען „אוי־סערגעוויינלעך“.

איך האָב מיך געמוזט פאַרטראַכטן, ווייל אַזעלכע מאַמענטן האָב איך איבערגעלעבט אַ סך. לסוף האָב איך געזאָגט:

— „דער לימוד פון ייִדיש“.

— ???

— יא, איך האָב אָבער מורא, אַז דעם דאָזיקן משל וועלן נישט פאַר־שטיין די לייענער פונעם דאָזיקן בוך. אַ חוץ דעם מוז ער באַגלייט ווערן מיט אַ גאַנצער ריי אויפקלערונגען. איך וועל אָבער טראַץ דעם פּרוּוון: עס איז מיר אַמאָל אויסגעקומען צו שיקן עטלעכע זעלנער דערליי־דיקן אַן ענין פון אַדמיניסטראַטיוון כאַראַקטער. געהאַנדלט האָט זיך אין דעם, וואָס אַ ייד (וועלכער האָט זיך דעמאָלט אויסבאַהאַלטן ביי אַ פּויער) האָט זיינער צייט געהאַט באַגראַבן געלט און צירונג. אַזוי ווי דאָס אַרט איז שוין געווען פאַרנומען דורך נייע איינוווינער, האָט מען, בכדי אַרויס־צונעמען דעם „אוצר“ געמוזט אַרומצוימען דאָס אַרט מיט אַ וואַך. די זעלנער זענען ביינאַכט אַוועק, אויסגעגראַבן דאָס קעסטעלע און געברענגט עס צו מיר. אין קעסטל זענען געווען עטלעכע דאָלער, צוויי פינגערלעך, אַ צעבראַכן גאַלדן זייגערל און דריי ביכער, אַנגעזאַפטע מיט דער פּייכטיקייט פון דער ערד.

איינס איז געווען אַ מחזור, דאָס צווייטע אַ חומש „ויקרא“ און דאָס דריטע... אַ באַשעדיקטער עקזעמפּלאַר פון אַפּאַטאַשוס „פוילישע וועל־דער“ 1).

1) איך וויל דערביי וואַרענען דעם לייענער, ער זאָל אויפן סמך פון דער פאַרשידנאַרטיקייט פון די געפונענע ביכער נישט פּרוּוון צו כאַראַקטעריזירן דעם גייסטיקן מהות פון דעם געגעבענעם ייד. כ'האָב אים שפּעטער באַקענט און בין געקומען צום אויספיר, אַז די ערשטע צוויי ספרים האָבן טאַקע געהערט צו אים. אַפּאַטאַשוס בוך ווידער איז געווען דאָס אייגנטום פון זיין זון.

מיכאל בארזיטש

די דאלארן, די פינגערלעך און דאס צעבראכענע זייגערל האָב איך געהייסן אָפגעבן דעם באַהאַלטענעם י"ד. וואָס שייך די ביכער, האָב איך זיי אַדורכגעקוקט מיט אַ געמאַכטער גלייכגילטיקייט, האַלטנדיק זיי בכיוון איי-בערגעדרייט און מישנדיק די בלעטער פון לינקס אויף רעכטס. שפעטער האָב איך, אַזוי ווי איך וואָלט אָפילו נישט אונטערשיידט דעם מין פון די ביכער, אַוועקגערוקט דעם מחזור און דעם חומש און פאַרהאַלטן דעם באַנד פון אָפאַטאַשו.

— איין בוך — האָב איך פלעגמאַטיש געזאָגט — דאַרף מען אויסבאַ-האַלטן. בכדי עס זאָל נאָך דער מלחמה דינען, ווי אַ באַווייזן פון אונדזער... איך האָב דעם זאָך נישט פאַרענדיקט, ווייל איך האָב אָפילו נישט געוויסט ווי אַזוי דאָס צו טון...

**

דאָ מוז איך מאַכן אַ קליינע דיגרעסיע. נאָך דער מלחמה איז מיר אויסגעקומען (מערערע מאָל) צו לייענען אין דער יידישער פרעסע, אַז פאַר דער מלחמה בין איך געווען ווייט פון יידישקייט און, אַז איך האָב מיך „מגיר“ געווען ערשט אונטערן איינפלוס פון דער אַקופאַציע. די דאָ-זיקע פרעכטיקע קאָנצעפציע אין אַן אויסטראַכטעניש. אין דער ווירקלעכ-קייט בין איך נאָך אַלס יינגל געגאַנגען אין אַ העברעישער גימנאַזיע, אַלט זייענדיק פערצן יאָר האָב איך שוין געהערט צו אַ יידישער יוגנט-אַרגאַני-זאַציע, שפעטער בין איך געווען אַן אַקטיווער טוער פון פועלי ציון צ. ס. אַ מיטגליד פון פאַרשידענע פאַרטיי-אינסטאַנצן און אַ דעלעגאַט אויפן ציון-ניסטישן קאָנגרעס. אמת איז, אַז איך האָב געשריבן אין דער פוילישער שפראַך, אַז איך בין גלייכצייטיק געווען וויצע-פאַרויצער פון אַ פוילישער ליטעראַרישער אַרגאַניזאַציע, אַ מיטאַרבעטער און מיטרעדאַקטאָר פון פוילישע ליטעראַרישע צייטשריפטן, אַז איך האָב געלעבט אין אַ פוילישער סביבה, געהאַלטן רעפעראַטן אויף פויליש און אָפט פאַר נישט-יידישע אוידיטאָריעס. איך האָב אָבער אויך פערמאַנענט מיטגעאַרבעט אין יידישע צייטונגען (וואָס זענען דערשינען אין דער פוילישער שפראַך), רעדאַגירט פובליקאַציעס אַרויסגעגעבענע דורך יידישע אַרגאַניזאַציעס, אַנגעשריבן צענדליקער אַרטיקלען און אַ ראַמאַן אויף „יידישע“ טעמעס.

אַרישע פּאַפּירן

די נאָך-מלחמהדיקע ווערסיע וועגן מיין גוישער פאַרגאַנגענהייט איז געשאַפן געוואָרן ערשט אין אויסלאַנד. איך גלויב, אַז זי שטאַמט פון אַ „פּרייער“ אינטערפּרעטאַציע פון צוויי פּרטים, ערשטנס: פון מיין אַנטייל אין דער טעטיקייט פון דער פּוילישער ווידערשטאַנד-באַוועגונג; צווייטנס: צוליב מיין גוישן אַקצענט אין דער פּריש-אויסגעלערנטער יידישער שפּראַך.

ביז דער מלחמה האָב איך יידיש בלויז פאַרשטאַנען. צו דער גרויסער פאַרווונדערונג פון מיין גאַנצער סביבה האָב איך מיך סיסטעמאַטיש און מיט אימפעט, גענומען לערנען יידיש ערשט בעת דער מלחמה אין סאַויע-טישן לעמבערג. (איך פלעג אויסנוצן דאָס, וואָס איך האָב אַפט פאַרבּרענגט מיט יידישע שרייבער, וועלכע זענען אַגב בכלל נישט געווען אַנטיציקט מיט מיינע כּסדרדיקע קשיות. זיי פלעגן זיך וויצלען: — „אז דו קענסט אַפילו קיין יידיש נישט, טאַ-וואָסזשע קענסטו יאָ“ בשעת דער היטלעריסטישער אַקופאַציע האָב איך פאַרטיפּט מיינע פּרישע קענטענישן פון יידיש... אין יאַנאווער לאַגער. נאָכן אַנטלויפן פון דאָזיקן לאַגער האָב איך — אין דעם פּרט אַ נישט דערלערנטער — געלעבט אויף „אַרישע פּאַפּירן“. אין די דעמאָלטדיקע באַדינגונגען האָט מען — ווי עס איז לייכט זיך פאַרצושטעלן — קיין יידיש נישט געמוזט קענען...

**

אַ צווייטע דיגרעסיע: וועגן דעם גורל פון יידישן בוך (און אין אַלגע-מיין פון פּובליקאַציעס געדרוקטע מיט העברעישע אותיות) בשעת דער דייטשער אַקופאַציע וואָלט מען אַמאָל געדאַרפט אַנשרייבן אַ באַזונדערע אַרבעט.

אין אַנהויב האָבן זיי זיך אומעטום אַרומגעוואַלגערט. די ביבליאָטעקן (טיילמאָל איבערגעלאָזטע דורך לאַקאַטאָרן, וועלכע מען האָט געצווונגען תּיכּף צו פאַרלאָזן זייערע דירות אַפט אַרויסגעוואַרפענע און פאַרניכטעטע דורך די דייטשן) האָבן געשאַפן עפעס אַ מין הפּקרדיקן איבערפּלוס. מען האָט זיי געמאַרדעט אַזוי ווי מענטשן. פּונקט אַזוי ווי די מענטשן פלעגן זיי פאַרן טויט דורכמאַכן טראַגישע דעקלאַסאַציעס, חרוב מאַכנדיקע און דער-

מיכאל בארוויטש

נידערנדיקע וואַנדערונגען. און אזוי ווי די גופים פון די געמאַרדעטע מענטשן, פלעגן זיי אויך אפילו נאָכן טויט אויסגענוצט ווערן פאַר פראַקטישע צוועקן ד. ה. צום פאַרשטופן די לעכער פון דער מלחמה-עקאָנאָמיע. ווי „רוישטאַף“ פאַר דייטשע פאַבריקן, ווי פאַק-פאַפּיר, אָדער פשוט ווי ברען-מאַטעריאַל. גענוג, אַז אין זייער דערנידערונג און אויף זייער וועג צום אונטערגאַנג זענען זיי כסדר געווען אויסגעשטעלט אויף מענטשלעכע בליקן.

שפעטער זענען זיי מיטאַמאַל פאַרשווונדן. דער רוב איז פאַרניכטעט געוואָרן. וואָס שייך די איבערגעבליבענע... פונקט אזוי ווי זיי זענען אין אָנהויב געווען אַ געוויינלעכער עלעמענט פונעם אַקופאַציע-„פּיזאַזש“, אזוי פלעגן זיי שפעטער אַרויסרופן ביי נישט-יידן, אַן אינסטיטיוון ציטער; זיי האָבן געשראַקן, אפשר צוליב אסאסיאציעס מיטן גורל פון די מענטשן, אפשר גאַר בלויז צוליבן קאַנטאַקט מיטן גאַנצן אַרומיקן קלימאַט. נישט יידן (ווייל נאָר וועגן זיי קען מען רעדן, דערמאָנענדיק וועגן דער געגען-בענער צייט) וואָס פלעגן געפינען אַ פאַרוואַלערט יידיש ביכל אָדער אַ בלעטל מיט העברעישע צייכנס, פלעגן עס שנעל באַזייטיקן פון דער אויבערפלאַך פילנדיק, אַז דאָס זאָגט נישט אַן קיין גוטס.

ביכער מיט יידישע אותיות זענען דעריבער פולשטענדיק פאַרשווונדן. אפילו אין די שטעט, אַפגערעדט שוין פון די שטעטלעך און דער-פער, ווו מען האָט זיי תמיד געפונען בלויז אין אַ קליינער צאָל. זיי זענען געוואָרן אַן עקזאָטישער זכר. און דערצו אַ משונהדיקער, אַזעלכער וואָס האָט איבערגעשריטן די גרענעץ פון נאַטירלעכע דערשיינונגען. אין אַ נאָך גרעסערן מאַסשטאַב ווי די לעבעדיקע יידן. אמת, אַז די לעצטע פלעגן אַרויסרופן אַן אויפטרײסלונג; אויב נישט קיין פיינטלעכע איז אין יעדן פאַל אַ געפיל פון שרעק. זיי זענען געווען אַ סענסאַציע, אָבער פון אַזאַ מין, וואָס מען האָט געקענט פאַרשטיין. די סיבה פון דעם אויפציטער איז נישט געווען זייער „אויסזען“ (וועלכער איז סוף כל סוף געווען בלויז דער אויס-זען פון... אַ מענטש) נאָר דאָס באַווסטזיין פון אַ גאַנצן פראָזאַטישער, פראַקטישער און געוויינלעכער שרעק. די העברעישע אותיות אָדער העברעישער דרוק?... אין דעם האָט געשטעקט דער סימבאָל פון דער גאַנצער, ריזיקער טראַדיציע. אן אומהיימלעכער שוין צוליב זיין אומפאַרשטענדלעכקייט, זיין

אַרִישֶׁ פּאַפִירן

פרעמדקייט. אַ סימבאָל וואָס האָט שוין ביים ערשטן אויגנבליק זיך אויס־געצייכנט מיט זיין אַנדערשקייט, נישט צווידייטיקייט. מען האָט געקענט זאָגן: אַן עקסטראַקט פון דעם אַלעם, קעגן וואָס דער אַקופאַנט האָט געפירט דעם שוידערלעכן „קאַמף“; דער קערן פון אַ תוכן וואָס האָט איבערגעשטיגן אַפילו די מיליאָנען אויסגעמאַרדעטע, פון אַ תוכן פון יאָרהונדערטער.

דאָס ביכל וואָס איך האָב פאַרהאַלטן און וואָס האָט איצט פאַרנומען אַן אַרט אין דעם קעסטל פון דער קאַמענדשאַפט האָט פאַר מיר געהאַט עפעס אַ באַזונדערן פּלאַיד.

דאָס קעסטל האָט, וואָס אַן אמת, אַנטהאַלטן אַ סך מער „ידישע“ פּאָזיציעס. עס זענען דאָרט געלעגן רשימות פון אויסבאַהאַלטענע יידן, די קאַרעספּאַנדענץ מיט דעם ייִדישן אונטערערד און מאַנסקריפּטן. יעדע איי־נע פון די אויסגעווענע פּאָזיציעס האָט אַבער פאַרמאַגט אַ באַשטימטן ציל; איינע האָט מען אַרויסגעשיקט, אַנדערע צוגעשיקט. זיי האָבן זיך — אַנדערש געזאָגט — געפונען אין אומאַנג (אין דעם אונטערערדישן פאַר־שטייט זיך). בלויז דאָס בוך, האָט זיך דאָ געפונען צוליב סיבות, וועלכע איך וואָלט אַליין נישט געקענט אויפקלערן.

אין קורצן איז מיר איינגעפאַלן אַ נייער געדאַנק. אויפריכטיק גע־זאָגט, איז דאָס געווען אַ ריין פּערזענלעכער רעפּלעקס. אפשר גאַר אַן אויסדרוק פון געוויינלעכער פּוסטקייט. איך האָב באַשלאָסן צו דערגענצן די אַנגעהויבענע און פּלוצים איבערגעריסענע „סטודיעס“. איך האָב דע־ריבער גענומען, וואָס אַמאָל אַפּטער אַרויסציען דאָס בוך, נישט כדי עס צו לייענען (דאָס וואָלט געווען צו פשוט, אַגב האָב איך דאָס בוך גופא שוין געקענט פון פאַר דער מלחמה) נאָר מיטן ציל צו אַנאַליזירן דעם בוי פון אַ ייִדישן זאַץ, דעם אופן פון באַנוצן די קליינע בינד־ווערטער א. א. וו. מיט איין וואָרט דאָס, וואָס עס שטעלט מיט זיך פאַר די גרעסטע שוועריקייט ביים דערלערנען אַ שפּראַך. שפּעטער האָט זיך מיר נאָך פאַרגלוסט נישט נאָר קוקן אויף די אַלע עלעמענטן, נאָר אויך אַרויסזאָגן זיי. עס איז קלאַר, אַז איך האָב דאָס נישט געקענט טון אין דער אַנוועזנהייט פון אַנדערע מענטשן. איך פּלעג דעריבער אַרויסגיין מיטן בוך אין פעלד אַרײַן...

מיכאל באַרוויטש

עס איז שווער צו זאָגן, אַז די דאָזיקע לערע זאָל האָבן לאַנג געדויר-
ערט, אָדער, אַז איך האָב מיך דווקא דעמאָלט אויסגעלערנט.

אין שייכות מיט מיינע דינסט־פליכטן האָב איך געפירט אַ וואַנדער-
לעבן, אַ חוץ דעם... דערמאנענדיק אָבער די דאָזיקע קורצע שעהן פיל איך,
דאָס זעלבע וואָס דעמאָלט, אַ געמיש פון „שפּאַנונגען“ — וואָלט איך גע-
זאָגט. העברעיִשע אותיות און דער ייִדישער טעקסט, געמורמלטע פאַר זיך,
אין אַ לופט, וואָס איז געווען נישט נאָר „פריי פון ייִדן“ נאָר אויך אויסגע-
פילט מיט אַלע „נאָך־ייִדישע“ אָפקלאַנגען...

דאָס זענען זאָכן, געפילן, וועלכע ס'איז שווער צו דעפינירן.

XII

עטלעכע ווערטער וועגן „פאפירן“. — וועגן געראטעוועטע.

בלעטערנדיק די פארשריבענע זייטלעך, זע איך נישט אין זיי קיין צו גרויס אַרט, וואָס זאָל געווידמעט זיין די „פאפירן“ דירעקט. (ד. ה. פאל-שע אינדענטישקייט-דאָקומענטן).

עס איז אמת, איך האָב די דאָזיקע „פאפירן“ געהאַט איבערגענוג: „קענקארטעס“, „אויסווייזן“, געבורט-שיינען און איינמעלדונגען, „אור-לויב-שיינען“ און אפילו שול-צייגענישן. טראָץ דעם אַלעם האָבן זיי אין מיין פראַקטיק פאַרנומען זייער אַ קליין אַרט. כמעט אינגאַנצן קיין אַרט נישט. כ'האַב וועגן זיי קיינמאַל נישט געטראַכט. אפשר דערפאַר, וואָס דאָס קריגן זיי האָט מיר קיינמאַל נישט פאַרשאַפט קיין שוועריקייטן. כ'בין דאָך עפעס געווען ביים סאַמע קוואַל פון די פאַלסיפיקאַטן. אין אונדזער פאַרטייאיש פאַבריקל (וואָס האָט אין קאַנספיראַטיוון לשון געטראָגן דעם שיינעם נאָ-מען „לעגאַליזאַציע-ביראָ“) האָט מען געקענט פראַדוצירן דאָקומענטן וויפּל מ'האַט נאָר געוואַלט. פון יעדן מין און פון יעדן סאַרט. דערמיט איז פון זיי אָפגעפאַלן דער רייץ, וואָס איז ביי אַנדערע געקומען מחמת די גרויסע שווע-ריקייטן, וועלכע האָבן תמיד באַגלייט דאָס באַקומען אַזעלכע פאַפירלעך. עס איז אויך אָפגעפאַלן דאָס אויסטראַכטן אַלערליי המצאות קונציקע גענג ביים איינמעלדן זיך. אין פאַרשידענע מעלדונגס-אַמטן פון פאַרשידענע שטעט זענען געווען מענטשן פון אונדזער אָרגאַניזאַציע. די לעצטע האָבן אויף אונדזער אָנווייזונג געמאַכט אין די מעלדונגס-ביכער די נויטיקע „אויס-בעסערונגען“, אַדער באַזייטיקונגען פון נישט געווינטשענע נאָטיצן. מיין

מעלדן זיך, וואָס איז נויטיק געווען פאַר מיין לעגאַליזאַציע איז געווען אַ גאַנץ נישטיקער ענין, פון שטאַנדפונקט פון דער פאַרפליכטנדיקער פראַ-צעדור — אינגאַנצן כשורה. דער מעלדונגס-אַמט האָט פון מיר באַקומען אַ הונדערט פראַצענטיקן יסוד אין דער פאַרם פון די פאַרגעשריבענע נוי-טיקע דאַקומענטן און צוגאַבן. שליסלעך האָט ער געקענט באַקומען פון מיר — אויב דאָס וואָלט נויטיק געווען — נאָך אַ באַרג פאַפירלעך אַלט הוספה. אויף מיר איז נישט חל געווען דער טראַדיציאָנעלער מוז פון ארומשלעפן זיך איבער די אַמטן, דאָס אָפגעשיקט ווערן פון איין פענצטערל צום צווייטן און דאָס כסדרדיקע אויסוואַרטן. כ'בין פשוט געווען פון די לייט, וואָס האָבן שאַרפּזעעריש געפאַרשט די צוגאַבן און פון די אַלע פלאַגן, וואָס האָבן — פון זיך אַליין — נאָר פראַדוצירט שוועריקייטן, אויף וועלכע אַלע אַנ-דערע יידן האָבן זיך, ממש געזעצמעסיק, אָנגעטראָפן.

מיין לעבן איז, וואָס אַן אמת פול געווען מיט ריזיקאַלישקייט. דאָך אָבער — וועגן וואָס ס'איז שוין געווען אַ רייד — איז די ריזיקאַלישקייט נישט באַשטאַנען דערין, וואָס איך האָב געהאַט מורא צו האָבן פאַר מיין יידישקייט. דאָס הייסט נישט, אַז דער דאָזיקער ענין האָט פאַר מיר לחלוטין קיין באַדייטונג נישט געהאַט. ער האָט געהאַט, גאַנץ געוויס! און נאָך אַ וואַסערע! וואָרום דער גאַנצער קווי-פרא-קוואַ, וואָס איז אין דער דערמאַ-נונג אַן אַנעקדאָטישער מאַטעריאַל איז דאָך אין דער לעבעדיקער ווירק-לעכקייט געווען — אין תוך גענומען — אַן עקוויליבריסטיק, וואָס איז אויסגעפירט געוואָרן אויף אַ זייער און זייער וואַקלדיק בריקל.

„פאַפירן? זיי האָבן געקענט האָבן אַ באַדייטונג נאָר אין „ציווילן“ לעבן. בעת די אַלע וואַנדערונגען און דעם נע-ונד זיין, איבערהויפט אין די קליינע שטעטלעך. אויפן קאַמפּס-פלאַץ האָבן שוין געהערשט אַנדערע גע-זעצן. די געפאַר האָט גיכער געלויפערט צוליב דער טעטיקייט, ווי צוליב דער ראַסע. די דאָזיקע ענינים גייען אָבער נישט אַריין אין די ראַמען פון די געגעבענע באַמערקונגען. אין דער קאַלעקטיווער קאַמפּס-טעטיקייט האָט די ריזיקאַלישקייט נישט געקענט זיין גרעסער און נישט קלענער, ווי זי איז געווען. צייטנווייז איז אַפילו דאָס באַוווּסטזיין פון געפאַר נישט געקו-מען צום אויסדרוק אויך דעמאָלט ווען דערצו זענען געווען געלעגנהייטן

מער... אינדיווידועלע. למשל: בעת די נאַטאַרישע מאַרשן אַליין, אַדער אין צווייען. חוץ דעם אויך אין פּיל אַנדערע סיטואַציעס.

עס האָט למשל, געטראָפּן, אַז אין דאָרף אפּאַטקאָוויצע, נישט ווייט פּון דער כאַטע, וווּ איך האָב געווינט, האָט אַ קאַמפּס־גרופּע (נישט אונד־זערע) אונטערגעשאַסן איינעם פּון די דאָרט סטאַנציאָנירנדיקע דייטשן. צו־ליב דעם פּאַרפּאַל איז אַלאַרמירט געוואָרן דער גאַנצער דייטשישער גאַר־ניזאַן. אין מיין וווינונג האָט זיך דעמאָלט געפּונען צוזאַמען מיט מיר נאָר איין קעמפּער — דער יונגער באַלעבאַס פּון דער כאַטע. אַריענטירנדיק זיך אין דער סיטואַציע כאַפּן מיר אין דער לעצטער רגע דאָס געווער און דעם אַרכיוו וואָס געפּינט זיך אין דער כאַטע. דערנאָך לאָזן מיר זיך אַוועק אין דער פינצטערניש, דורך דער געדיכטער ביקסן־שיסעריי און אַלגעמיינער בהלה, צו די נאָענטסטע דערפּער. פּון דאָרט רייסן מיר זיך דורך אין אַן אַנדערן עק פּון פּאַוויאַט — נעמלעך צו דעם פּונקט וווּ עס האָט אין יענער צייט געווינט דער שוין דערמאָנטער פּלאַריאַן. די כאַטע וווּ איך האָב גע־האַט געווינט, האָבן די דייטשן אין יענער נאַכט, זעלבסטפּאַרשטענדלעך אונטערגעצונדן.

אַקוראַט צומאַרגנס פּאַרמיטאַג (ווען די קאָנסעקווענצן פּון די דער־מאַנטע געשעענישן זענען נאָך געווען אין פּולן גאַנג) זענען אַנגעפּאַרן פּון קראַקע טאַמאַש, באַשקע און עוואַ. וועגן די געשעענישן אין אפּאַטקאָוויצע (וווּ זיי זענען געפּאַרן) האָבן זיי זיך דערוויסט פּון די געשפּרעכן, וועלכע עס האָבן געפירט צווישן זיך די מיטפּאַרער פּון דער קליינבאַן. צווישן פּיל אַנדערע זאַכן האָבן די דאָזיקע פּאַסאַזשירן דערציילט, אַז — אין רעזולטאַט פּון די אַרעסטן — האָבן די דייטשן דערשאַסן אַ פּרעמדן מאַנסביל. דער גאַנצער דערמאָנטער דריילינג (דאָס זענען געווען מיינע נאָענטע מיטאַר־בעטער, וועלכע האָבן געוויסט פּון מיין ייִדישן יחוס) האָט הערנדיק דעם דאָזיקן פּרט באַשלאָסן ביי זיך, אַז דער דאָזיקער דערשאַסענער מאַנסביל איז נישט קיין אַנדערער ווי איך. וואָרום דערמיט האָט זיך דערקלערט די עקזעקוציע אויפּן אַרט. (להיפּוך צום גורל פּון די אַנדערע פּאַרהאַלטענע, וועלכע זענען אַוועקגעפירט געוואָרן אין תּפּיסה אויף אַן אויספּאַרשונג¹).

1) די דאָזיקע פּאַרהאַלטענע (10 אַרטיקע פּויערים) זענען נאָך אַ שווערער אויספּאַרשונג באַפּרייט געוואָרן.

מיכאל באַרוויטש

שיסן אויף אַן אַרט האָבן די דייטשן אין אַזאַ פּאַל געפלעגט נאָר דעמאָלט ווען זיי האָבן געכאַפט אַ באַהאַלטענעם פּאַרמאַסקירטן יידן. זיי האָבן דערי-בער געביטן זייער וועג. אַנשטאַט קיין אפּאַטקאָוויץ זענען זיי געפאַרן קיין קאַרווין, אין דער מלינה פון פּלאָריאַנען. דאָ האָבן זיי, צו זייער גרויסער פאַרווינדערונג, אַנגעטראָפּן דעם כלומרשטן מת. ערשט אין פאַרלויף פון געשפרעך, ווען זיי האָבן דערמאָנט וועגן זייער השערה, וואָס איז אין דער אומגעגנט געווען גאַנץ נאַטירלעך, האָב איך זיך פּלוצים געכאַפט, אַז בעת דעם דויער פון דער גאַנצער נעכטיקער געשעעניש איז מיר דער דאָזיקער „ידישער“ מאַטיוו (און אַלע מעגלעכע געפאַרן, וואָס אין אים איז פאַראַן) אַפילו אין קאַפּ נישט געקומען.

**

בעת מען פּלעגט „אַריינפאַלן“ ביי אַרבעט, ד. ה. בעת מען פּלעגט געכאַפט ווערן „אויף דער הייסער מינוט“ האָבן די „פּאַפּירן“, אַפילו די בעסטע נישט געקענט קיין סך העלפּן אויך דעם אויטענטישסטן „אַריער“. להיפּוך: זיי האָבן געקענט פאַרשאַפּן צרות אויך אַנדערע. דעריבער האָבן די מיטגלידער פון די אַפּטיילונגען, בעת זיי פּלעגן זיין אויף „אַרבעט“, קיין שום אידענטיפּיצירנדיקע פּאַפּירלעך מיט זיך נישט מיטנעמען. די „פּאַפּירן“ האָבן געקענט העלפּן נאָר דעמאָלט ווען מען איז אינדיווידועל אויס-לעגיטימירט געוואָרן, און דאָס, פאַרשטייט זיך, נישט „אויף דער הייסער מינוט“. דערפון האָט זיך ביי אונדז געשאַפּן אַ מין גרינגשעצונג צו די „צויבערנדיקע“ פּאַפּירן. עס דערמאָנט זיך מיר צום ביישפּיל אַזאַ מין געשיכטע:

די פּונקציעס אַלס סעקרעטאַר פון דער באַקאַנטער דאַרפּס-גמינע קאַניושאַ האָט אויסגעפירט דער בירגער ראַמאַן נאַוואַק (נינא) וואָס איז גלייכצייטיק געווען אַ מיטגליד פון דער פּוילישער אונטערערד און מיט-גליד פון באַשטימטע אינסטאַנצן אין דער „אַרמיאַ קראַיאַוואַ“. זיין פּריוואַטע וווינונג, ווי אויך זיין אַמט איז נאַטירלעך אַפּט באַזוכט געוואָרן דורך מונדירטע און ציווילע דייטשן. נינא האָט דאָס שפּיל געפירט מיט אַ גרוי-סער בראַוור און גלייכצייטיק מיט פּיל באַהערשטיקייט. עס האָט זיך אַזוי

אַרִישֶׁ פּאַפִירן

געמאַכט. אַז אַ דאַנק אים האָב איך גערן דערליידיקט פאַרשידענע ענינים צווישן די געהיימע מיליטערישע אינסטאַנצן. אין די דאָזיקע פאַרשלעפטע שטרייטן האָט ער אַרויסגעוויזן אַ סך גוטן ווילן, זאַכלעכקייט און עס איז געווען כמעט זיין פאַרדינסט, וואָס די דאָזיקע רייבונגען (וועלכע האָבן דורך לאַנגע חדשים אויפגעגעסן פיל ענערגיע) זענען פאַרענדיקט געוואָרן לטובת דער גאַנצער אַרבעט.

אין אַ געוויסן טאָג, נאָכמיטאָג, קערן מיר זיך אום אין צווייען (איך און מיין פאַרבינדלער) פון אַזאַ צוזאַמענטרעף. דער וועג פון קאניושא פירט דורך פעלדער. אן אזוי גערופענער „פּוילישער וועג“, וואָס איז דורכגע-לייגט געוואָרן נידעריקער פון די פעלדער און איז דעריבער איינגעראַמט פון ביידע זייטן מיט הויכע וואַלן. די לעצטע רעדוצירן ביז אַ מינימום דעם זע-שטח. איך גיי מיר אַזוי, טראַכטנדיק וועגן אַלץ אין דער וועלט און נישט וועגן דער מעגלעכקייט פון אַ וועלכער עס איז געפאַר. מיין פאַרבינדלער גייט אַ צוואַנציק טריט הינטער מיר און דאָס מער צוליב געווינהייט, ווי צוליב וואַכזאַמקייט. אין אַ געוויסן מאָמענט (אויך נישט צוליב עפעס אַ „פאַרגעפיל“, נאָר צוליב זאָרגלאָזער באַקוועמלעכקייט) רוק איך איבער דעם רעוואָלווער, וואָס געפינט זיך הינטער מיין מאַרינאַרקע אויף אַ פאַ-סיק, אין אַ מער באַקוועמע פּאַזיציע אויף הינטן. אַזוי דערגי איך ביז צו קאַצמיזשאַווער וועג, וועלכער איז פאַרשטעלט, צום ערשט, מיט די הויכע וואַלן, און שפעטער, מיט אַ שורה ביימער. און אַט — אַריבערטעטנדיק אויף דעם דאָזיקן וועג געפין איך זיך פּלוצלינג אין סאַמע מיטן פון אַ גרוי-סער כאַפּעריי.

— הענדע האָך!

דער וועג איז באַשטעלט מיט דייטשע פּאַליציאַנטן און זשאַנדאַרמע-ריע. אין אַ ווינקל שטייט שוין אַ גרופע פאַרהאַלטענע. אויף אַנטלויפן איז שוין צו שפעט. איינער פון די זשאַנדאַרמען טאַפט מיט די הענט לענגאויס מיינע זייטן, נאָר ער געפינט גאַרנישט, וואָרום דער רעוואָלווער שטעקט עטלעכע צענטימעטער מער אויף הינטן.

— קענקאַרטע!

איך צי אַרויס די „קענקאַרטע“ פון טאַש און דערלאַנג זי. דער זשאַנ-דאַרעם גיט אַ קוק אויף דער פּאַטאַגראַפיע און אויף מיר.

אַרײַטס אױסווייזן

אַרבייטסאויסווייזן!

איך גיב אים אויך דאָס און אויך מיין „אורלויב־שיין“. ער קוקט ווייִ-
דער אויף דער פּאַטאַגראַפֿיע און אויף מיר. עס שטימט.
— גוט — זאָגט ער.

איך נעם אָפּ די דאָקומענטן און בין פריי. כ'גיי צום ערשט פּאַמעלעך
כדי נישט אַרויסצוווייזן קיין דענערווירונג. עס פייניקט נאָר מיך איין גע-
דאַנק, ווי אזוי וועט זיך פון דעם אַרויסקריגן מיין אַדיוטאַנט. אין זיין פּאַל
גייט עס נישט וועגן „פּאַפּירן“. ער האָט זיי אין אַן אידעאָלער אַרדענונג;
ער וווינט פּאַקטיש אין דער געגנט און אַרבעט פּאַקטיש (כאַטש זייער אויס-
טערליש) אויף עפעס אַ פּאַסטן אין אַן אינסטיטוציע. דאָך — ווען ער זאָל
ביי אים געפינען דעם רעוואָלווער, וועלן די אַלע „פּאַפּירן“ נישט העלפּן.
ס'האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז אים האָט מען לגמרי נישט באַטאַפּט.
זיי האָבן זיך באַגנוגנט מיטן אויסלעגיטימירן אים. זעט אויס די אַבלאווע
איז געמאַכט געוואָרן אויף פּויערן און פּרויען, וואָס שמוגלען שפּייז־פּראָ-
דוקטן. די זשאַנדאַרמען האָבן אַנגעווענדעט מעטאַדן פון זוכן חזיר־פּעטס
און נישט קיין רעוואָלווערן.

אַהיימקומענדיק, צי איך אַרויס פון טאַש מיינע מאַגישע „דאָקו-
מענטן“. דעמאָלט דערזע איך, אַז די „קענקאַרטע“, וועלכע כ'האָב געוויזן
די דייטשן איז אויף אַן אַנדער נאָמען און דער „אַרבייטסאויסווייזן“ — אויף
אַן אַנדער נאָמען. אַרויסגייענדיק פון שטוב האָב איך אַרויסגענומען די פּאַ-
פּירן פון מיין „קאָלעקציע“ מיט אַ שטראַפּלעכער לייכטזיניקייט. כ'האָב
אַפילו נישט קאָנטראָלירט די איינהייטלעכקייט פון „קאָמפלעט“. צום גליק
האָבן די זשאַנדאַרמען נישט פאַרגלייכט די נעמען. עס איז פאַר זיי גענוג
געווען די פּאַטאַגראַפֿישע ענלעכקייט. ווען זיי וואַלטן אָבער געווען קאָנט-
ראָלירט?

**

ברענגענדיק די פּראַגמענטן פון מיינע זכרונות האָב איך צילבאַ-
ווסט דורכגעלאָזט אַ גאַנצע ריי סענסאַציעס.
כ'האָב אויך נישט געשריבן די פּרטים פון ייִדישן אונטערגרונד, ווייל
דאָס איז געווען די טעמע פון באַזונדערע קאַפיטלען.

אַר ישע פאפירן

דאך בלויז עטלעכע ווערטער.

אומאָפּהענגיק פון דער אונטערערדישער אַקציע פון פּובליצירן האָבן מיר אויך געזאַמלט — ווי שוין דערמאַנט — אַרכיוון. אין מינע קעסטלעך האָבן זיך נעבן די מיליטערישע און פּאַרטייאישע מאַטעריאַלן געפונען נאָ-טיצן, עדות-דערקלערונגען און אנגאַבן, וועלכע זענען נוגע געווען „ידי-שע“ ענינים. אַזאַ אַרכיוו האָט זיך אויך געפונען אין קראַקע. טיילמאַל — וועגן וואָס איז שוין אויסגעקומען צו דערציילן אין אַנדערע קאַפיטלען — האָט מען זיי געדאַרפט אַרויסרייסן — בוכשטעבלעך — פון די הענט פון דער געסטאַפּאַ. אַ טייל מאַטעריאַלן, איבערהויפּט אַפּשריפטן — זענען גע-שיקט געוואָרן קיין וואַרשע. וואָס נוגע דער רעטונגס-אַקציע: עס האָט גע-לעבט אַ הייפל ידי, באַהאַלטענע אויף מיין „געביט“. עס האָבן איבערגע-לעבט צענדליקער מענטשן, וועלכע האָבן דירעקט און אומדירעקט באַקו-מען הילף פון ר. פ. ז. דעריין איז געווען אַ סך מיטהילף פון אונדזערע חברים פ. פ. ס.

נישט איינער פון די אַפּגעראַטעוועטע האָט שטאַרק געשטייגט, ווען ער האָט זיך נאָך דער מלחמה דערוויסט, אַז איך בין אויך אַ ידי. זיי האָבן אויך געשטייגט ווען זיי האָבן זיך דערוויסט, אַז זייער פּאַרוואַרגערין „מאַר-יאַנסקאַ“ (מאַריאַ האַכבערג, וואָס איז שוין אין דעם בוך דערמאַנט גע-ייראָן), איז אויך אַ ידישע.

עס האָבן אויך איבערגעלעבט אַ ריי מענטשן, וואָס זענען דורך מיר — מיט דער הילף פון פ. פ. ס. חברים — אַרויסגעריסן געוואָרן פון גהי-נומדיקן יאַנאווער לאַגער. אַ טייל פון זיי האָבן מיר „איבערטראַנספּאַר-טירט“ אין דער קראַקעווער אומגעגנט. אַנדערע האָבן מיר געהאַלפּן זיך „אינאַרדענען“ אין לעמבערג און אין לעמבערגער פּראָווינץ. צו די לעצטע האָבן מינע פּאַרבינדלער געגרייכט אין פּאַרשידענע צייטן, ברענגענדיק זיי הילף אין פּאַרשידענע „ברענענדיקע“ מאַמענטן. דאָס זענען געווען די פּאַרבינדלער פון דער אונטערערדישער פ. פ. ס. די הילף איז געגאַנגען מיט זייער שמאַלע שטראַמעלעך (וואַרום נאָר אַזוי האָט זי געקענט גיין) אָבער דערפאַר כסדרדיק, איינגעעקשנט. וועגן דער דאָזיקער עקשנות קען עדות זאָגן דער פּאַקט, וואָס זי האָט נישט אויפּגעהערט אַפילו אין מאַמענט ווען ס'האָט זיך דערנענטערט דער פּראַנט. אויך דעמאַלט האָבן די פּאַרבינדלער

מיכאל בארוויטש

זיך דורכגעריסן אין די ערטער פון קריגס־אָפּעראַציעס כדי צו דערגרייכן צו איינצלנע מענטשן, וועלכע מיר האָבן געהאַט אונטער אונדזער שוץ. און זיי האָבן דערגרייכט.

נישט איינער פון די, וועלכע מיר האָבן געגעבן הילף, האָט מיר נאָך דער מלחמה געוויון דאָקומענטן, וואָס האָבן געשטאַמט פון אונדזער פּאַב־ריקל ווי אויך בריוו און „גריפּסן“.

פאַר די דאָזיקע מענטשן וועלן די דאָזיקע ערטער פון בוך קלאָר מאַכן געוויסע סודות פון מעכאַניזם. דער מעכאַניזם איז געווען האַרט און פּראַ־זאַיש. זאָלן וועגן אים עדות זאָגן, צווישן אַנדערן, די דורך אים אָפּגעראַ־טעוועטע לעבנס.

XIII

פאסט־סקריפטוס: „אויב אַזאַ ייד ווייסט נישט...“ — מײן גע-
וועזענער זעלנער ווייזט זיך אַרויס אַלס... ייד. — מײנע געוועזענע-
נע זעלנער דערוויסן זיך, אַז זייער געוועזענער קאַמענדאַנט
איז אַ ייד.

אויפן געביט פון מײן ראַסע האָב איך זיך דעקאַנספירירט תיכף נאָך
דעם ווי די דייטשע אַקופאַציע האָט זיך איינגעבראַכן. די דאָזיקע דע-
קאַנספיראַציע האָט אין מײנע פריוואַטע פריינטלעכע פאַרהעלטענישן גאָר-
נישט געענדערט. די ידיעה איז אַבער, ווי יעדע ידיעה, צו איינעם געקומען
פריער און צו אַן אַנדערן שפעטער.

כ'האַב שוין געוווינט אין קראַקע. איינמאַל, אַהיימגייענדיק, האָב איך
געטראָפן אַ באַקאַנטן פון דער מיטעכאָווער געגנט. מיר האָבן זיך האַרציק
באַגריסט און איידער מיר האָבן נאָך צייט געהאַט אַריבערצוגיין אויף אַ
פריוואַטן געשפרעך האָט מײן באַקאַנטער אָנגעהויבן שעלטן די לאַגע, די
שוועריקייטן, דעם באַלאַגאַן און אממיינסטן — די יידן.

מיר קומען אָן צו אַ טראַמוויי-אַפּשטעל. דער טראַמוויי קומט אָן גע-
פאַקט איבער די ברעגן. מענטשן הענגען אויף די טרעפלעך. אַ קליין שטיקל
פריי אַרט קען מען נאָר געפינען אויף דעם פּאָדערשטן בריקל ביים מאַ-
טאַר־פירער. מײן באַקאַנטער וויל זיך דאָרט אַריינקריגן. נאָר ביים איינ-
גאַנג שטייט אַ פאַרשוין אין אַ מיליטערישן מונדיר, פאַרשטעלט דעם וועג
און שרייט:

— צי ווייסט איר דען נישט, אַז דאָס פּאָדערשטע בריקל איז רעזער-
וירט בלויז פאַר מיליטער־לייט?

מיכאל באַרוויטש

מיין באַקאַנטער דרייט זיך אויס צו מיר און שטיל, אַז מען זאָל נישט
הערן, באַמערקט ער:

— זעסטו שוין, פאַניע מיכאַל; ווען אַ ייד איז שוין אַ זעלנער, מוז
ער דיר תיכף ווייזן וואָס ער איז נישט.

— וועלכער ייד? — ענטפער איך — ער איז דאָך גאָר נישט קיין
ייד.

— איי — מאַכט מיין באַקאַנטער אַ גרימאַס, וואָס דריקט אויס גרינג-
שעצונג צו מיין דורכדרינגלעכקייט און מענטשן-קענטשאַפט.

דאָך — אין טראַמוויי ווילן מיר אַריין. איך ווענד זיך דעריבער העפּ-
לעך צום זעלנער און זאָג:

— איר האָט רעכט. אָבער איר זעט דאָך, דער טראַמוויי איז פול אין
מיר אילן ויך מוראדיק, דערלויבט אונדז דעריבער אַריינגיין.

דערויף ענטפערט דער העלדישער זעלנער:

— ביטע זייער, גייט אַריין. וואָס־זשע איר וועט מיר פון דעם בריקל

עפעס אָפּבייסן? נאָר אַז אַזאַ ייד — דאָ וויזט ער אויף מיין באַקאַנטן —
ווייסט נישט ווי אזוי מען רעדט צו אַ מענטש, מוז דאָך אַ מענטש ווערן
אין כעס.

**

די ביוראָ פון דער יידישער היסטאָרישער קאָמיסיע, מיט וועלכער איך
האָב אָנגעפירט נאָך דער מלחמה האָט זיך געפונען אין קראַקע, אין בנין
פון וואַיעוואָדישן יידישן קאָמיטעט. אין די ערשטע וואָכן זענען אין דעם
בנין תמיד געווען חמרים פעטענטן. מענטשן זענען געקומען פון באַהעל-
טענישן, פון לאַגער. זיי זענען געקומען נאָך הילף, נאָך אַדרעסן, נאָך ידי-
עות און אויך כּדי... זיך צו קענען אַראַפּריידן פון האַרץ. אויפן קאַרידאָר
האָט זיך תמיד געפונען אַ געדיכטע מענטשן־מאַסע, וועלכע האָבן צווישן
זיך גערעדט.

אין אַ געוויסן טאָג, גייענדיק אין דער ביוראָ פון דער קאָמיסיע, שטופ
איך זיך אַדורך דער ענגשאַפט. פּלוצים טרעט פון אַ גרופע אַרויס אַ יונגער
מענטש. אין צעטומלעניש נעמט ער אָן „אַ מיליטערישע גרונט־פּאָזיציע“
און וואַרפט אַרויס פון זיך:

אַר ישע פאפירן

— פרייהייט!

דאָס וואָרט „פרייהייט“ איז געווען אַ באַגריסונג ביי די אונטערערדי-
שע פ. פ. ס. אָפטיילונגען.

— פרייהייט — ענטפער איך אויטאָמאָטיש.

— איר דערקענט מיך נישט, חבר? — פרעגט דער יונגער מענטש

— כ'בין געווען אין פּלוטאָן פון „סלאָוויק“.

— אהא — קאָנסטאַנטיר איך אַ ביסל פאַרווונדערט — און וואָס טוט

איר דאָ?

— איך בין — זאָגט מיין זעלנער אַ ביסל פאַרשעמט — איך בין אַ

ייד.

דאָס האָב איך זיך נישט געקענט ריכטן. איך באַמי זיך אָבער מיין
פאַרווונדערונג נישט אַרויסצוברענגען, פאַרקערט כ'מאָך דעם אָנשטעל, ווי
די ידיעה איז פאַר מיר זייער נאַטירלעך.

— איר דערליידיקט דאָ עפעס? — פרעג איך כדי סתם עפעס צו-

זאָגן — אפשר האָט איר שוועריקייטן? כ'וועל גערן פאַר אייך אינטערװע-
נירן.

— ניין, ניין — ווערט זיך דער יונגערמאַן — כ'האָב שוין אַלץ דער-

ליידיקט.

— אין דעם פאַל — דריק איך אים פעסט די האַנט — ווינטש איך

אייך אַלדאָס גוטס.

איך נעם זיך ווידער דורכשטופן אין דער ריכטונג פון מיין כ'יוראָ.

אָבער ער האָט, זעט אויס זיך עפעס דערמאַנט און לויפט מיר נאָך.

— נאָך איין מינוט חבר — זאָגט ער — צי דאַרפט איר אפשר פאַר

עמיצן עפעס דערליידיקן? אפשר וואָלט איך אייך צוגעהאַלפן. איך אַריענ-

טיר זיך שוין דאָ אַ ביסל. דאָרט אין דער כ'יוראָ האָב איך אַ באַקאַנטן.

— ניין — ענטפער איך — ס'איז פשוט, ווי איר זאָגט: איך בין אויך

אַ ייד.

כ'האָב געמיינט, אַז דער בחור וועט חלשן פון דערשטוינונג. דאָס איז

אים בשום אופן נישט איינגעפאַלן און האָט אים נישט געקענט איינפאַלן.

מיכאל באר וויטש

**
*

ווינענדיק אין קראַקע, האָב איך מיט פאַרשידענע מיטאַרבעטער פון דער אומלעגאַלער טעטיקייט אָנגעהאַלטן אַ נאָענטן קאַנטאַקט. אין צוואַ-מענהאַנג מיט דער אַמאַליקער „אַרבעט“ איז אויסגעקומען דאָס און יענץ איבערצוטראַכטן, טיילמאַל באַקומען אַן אָנווייזונג, אָן עצה, די מענטשן, מיט וועלכע איך פלעג זיך טרעפן האָב איך געגעבן מיין אַדרעס און זיי געבעטן איבערצוגעבן מיינע געוועזענע זעלנער כדי זיי זאָלן קענען, אויב זיי וועלן חשק האָבן מיך זען.

די מענטשן, וועלכע זענען געקומען צו מיר האָבן זיך תיכף דער-וויסט וועגן מיין „ראַסע“. עס איז נישט געווען קיין גרונט פאַר סודות און אין הסכּם מיט מיין איינשטעלונג האָבן זיי אויך — צוריקפאַרנדיק אויף די ערטער — דערפון קיין סוד נישט געמאַכט. זיי האָבן אָבער נישט גע-האַלטן פאַר נויטיק דורכצוואַנדערן דעם גאַנצן געוועזענעם „אינספּעקטאָ-ראַט“ און לויט אַ פּראָגראַם אויסדערציילן יעדן פון מיינע געוועזענע זעל-נער באַזונדער מיין ייִדישן יחוס. אין רעזולטאַט דערפון איז די דאָזיקע „רעוועלאַציע“ אָנגעקומען צו פאַרשידענע גרופן אין אַ פאַרשידענער צייט, אַפט דורך אומוועגן.

אין אַ געוויסן טאָג, באַלד אין דער פּרי באַווייזן זיך ביי מיר אַכט געוועזענע זעלנער מיט איין מאָל. זיי פאַרן אויף נידערשלעזיע. זיי פאַרן דורך קראַקע און באַקומענדיק מיין אַדרעס זענען זיי געקומען זיך מיט מיר זען.

מיר באַגריסן זיך האַרציק. כּ׳באַזעץ זיי וווּ עס לאַזט זיך. כּ׳שלעפּ אַרויס אַ פּלעשל און אַ מאַגערן צובייס. ס׳הייבט זיך אָן אַ שמועס וועגן פאַרשידענע זאַכן, וועגן זייערע פּלענער, וועגן זייערע צילן, וועגן פאַר-שידענע קלאַנגען, וואָס גייען אַרום אין דער געגנט וווּ איך בין געווען טעטיק, כאַאַטיש — איבערגעפּלאַכטן מיט אַ ביסל הומאַר, מיט אַ ביסל סענטימענטאַליטיט — ריידן מיר און שמועסן גאַנץ פּריי. פּלוצעם — איך געדענק שוין נישט אין וואָסער צוואַמענהאַנג, דערמאַנט זיך איינער פון די חברים:

אַרִישַׁע פּאַפִירן

— איר ווייסט — זאָגט ער: — איינעם אַ זעלכֵן אין פּראַשאַוויץ האָבן מיר געגעבן איבער דער מאָרדע, ווייל ער האָט געזאָגט, אַז אַ קאָמענדאַנט האָבן מיר געהאַט אַ ייד.

כ'האַב זיך אַ רגע פּאַרטראַכט.

— וויבאַלד ער האָט שוין באַקומען — ענטפּער איך פּאַמעלעך — וועט דאָס ביי אים קיינער שוין נישט צונעמען. אָבער — גיב איך צו פּאַר-שענדיק בעת מעשה די רעאַקציע — צווישן אונדז רעדנדיק, האָט ער גע-האַט רעכט. איך בין ווירקלעך אַ ייד.

די יונגען שווייגן אַ רגע פּאַרדאָגהט. אָבער אין אַ מינוט אַרום נעמט איינער פּון זיי אַרויסזאָגן זיין מיינונג ערנסט און באַטראַכט:

— איך מיי, קאָמענדאַנט, אַז מיר האָבן גוט געטון, וואָס מיר האָבן אים געגעבן איבער דער מאָרדע. ווייל ער האָט דאָך נישט צוליב עפעס אַנ-דערש געזאָגט, ווי נאָר כדי אייך צו באַליידיקן.

זעקסטער טייל:

גבית-עדות פון נישט יידן

די מעטאדישע גרונדלאגן פונעם דאזיקן בוך זענען שוין דערקלערט געווארן אין דער הקדמה. עס האנדלט זיך, פון איין זייט, וועגן אַנצייכענען אַ מעגלעך פול בילד, און פון דער צווייטער — וועגן אַ סיסטעמאַטישן פיי-רוש און אַנאַליזע פון די געביטן, פראַבלעמען און אספעקטן פון דער טעמע. שטעלנדיק די פראַגע אויף אזא אופן וואָרפט מען אַפּ דאָס באַגנוגענען זיך בלויז מיטן אויסוואַל פון „מאַטעריאַלן“. ד. ה. פון רויע רעלאַציעס, מער אָדער ווייניקער מעכאַניש צוואַמענגעשטעלטע.

גלייכצייטיק זענען אָבער (אין דער זעלבער הקדמה) אַקצענטירט גע-וואָרן אַנדערע געבאַטן; א) נישט אויסבאַהאַלטן זיך אונטער אַבסטראַקטע פאַרמולירונגען, נאָר תמיד און אומעטום אויסווייזן די אַנטשפּרעכנדיקע פאַקטן; ב) איינהאַלטן — און דאָס ווי ווייט נאָר מעגלעך — נישט נאָר זייער אייגנאַרטיקן „קאָלאָריט“, אָבער אויך די גאַנצע „מעלה“ פונעם אינווענטאַר“ ד. ה. די פאַרבינדונגען פון סיבות און קאָנסעקווענצן, די פאַרוויקלונגען, פאַרצווייגונגען.

דאָס אַדורכפירן אַזא פראַגראַם איז פאַרבונדן נישט בלויז מיט שווע-ריקייטן. אָפט קען זיך אויסדאַכטן, אַז דאָ איז פאַראַנען דאָס וואָס מען רופט אַן אין שפּרוד-וואָרט: „אַ קעגנזאַץ אין דער גרונדלאַגע“. אַט פאַרוואָס: יע-דע לעבן-געשיכטע פון אַ „פאַפירענעם-אַריער“ שטעלט מיט זיך פאַר אַ געווימל פון עלעמענטן (פאַרוויקלטע איינס אין אַנדערן). געבנדיק אַ סיס-טעמאַטישן אויסלייג פון פראַבלעמען, דאַרף מען — נאַטירלעך — צוטיילן די באַזונדערע עלעמענטן צו אַנטשפּרעכנדיקע (פאַרשידענע!) קאַפיטלען. אַזוי אַרום מוז מען זיי אויסרייסן, איזאַלירן פון דער גאַנצער לעבן-געשיכ-טע, און דערמיט פאַראַטן אַן אַנדערע פון די דערמאָנטע מעטאָדישע גרונד-לאַגן. (אויבנאויפיקער) קעגנזאַץ איז — ווי דער לייענער האָט באַמערקט

— געלייזט געוואָרן אויפן פּאָלגנדיקן אופן: ציטירנדיק דעם געגעבענעם אָפּשניט אין אַנטשפּרעכנדיקן קאַפּיטל, האָט מען זיך נישט באַגנוגט מיט ברענגען דעם פּאַקט אַליין; מען פּלעגט אים תּמיד באַגלייטן מיט אַלע ידיעות וואָס זענען נויטיק געווען מען זאָל קענען זיך מאַכן אַ קלאַר בילד פּונעם מענטש אָדער פּון דער סיטואַציע (און אַגב אָפט מיט אַזעלכע פּרטים, וואָס האָבן נישט געהאַט קיין דירעקטן שייכות מיט דעם, אויפן געגעבענעם אָרט, אַנאַליזירטן פּראָבלעם). דער מין און די צאָל פּון די צוגאַבן זענען אין ערגעץ נישט געווען צופּעליקע. אין יעדן באַזונדערן פּאַל האָט מען גענומען אין אַכט: פּון איין זייט — די צאָל אינפּאַרמאַטיווע ידיעות וואָס דער לייענער האָט שוין געקענט באַזיצן אויפן דאָזיקן עטאַפּ פּונעם בוך, פּון דער צווייטער — דאָס צושטעלן מקורותדיקע מאַטעריאַלן. אַזוואַרם באַקומט דער לייענער גלייכצייטיק מיט דער אָפּהאַנדלונג, אַ פּולע און סיסטעמאַטישע דאָקומענטאַציע, צום זעלבסטשטענדיקן דורכטראַכטן.

די ציטירטע רעלאַציעס זענען אין זייער גרויסער מערהייט, דער־ ציילונגען פּון יידן, וואָס האָבן פּערזענלעך דורכגעלעבט די געגעבענע דער־ שיינונגען. גלייכצייטיק האָט מען — אומעטום וווּ די אַביעקטיוויטעט אָדער די פּולקייט פּון בילד האָבן דאָס געפּאָדערט — באַגלייט זיי מיט גבית־עדות פּון נישט־יידן. די גבית־עדות פּון יידן האָט מען הויפּטזעכלעך געברענגט אין עקסענסאַ, פּון די אַנדערע בלויו באַשטימטע פּראָגראַמען. דאָס איז געווען אַ פּועלי־יצא פּון דער פּשוטער לאַגיק און פּון פּשוטע מעטאָדישע פּאָדערונגען.

ובכן, אַזוי ווי דאָס בוך דאַרף — ווי שוין דערמאָנט — (אויסער דער אָפּהאַנדלונג) ברענגען די ערשטע מקורים און אַרומנעמען די מעגלעך גרעסערע צאָל אַספּעקטן, איז נויטווענדיק צו ברענגען גרעסערע אויסצוגן פּון אַ געוויסער צאָל נישט־ידישע גבית־עדות.

די פּאַקטאַגראַפּיע פּון די דאָזיקע מאַטעריאַלן איז — פּאַרשטייט זיך — אַן אידענטישע מיט דער שוין באַהאַנדלטער. בלויו דער אַבסערוואַציע־ פּונקט אין אַן אַנדערער. דערפּאַר טאַקע גיבן מיר דאָ — להיפּוך צו די אופנים וואָס זענען אויסגענוצט געוואָרן אין די פּרעדיקע קאַפּיטלען —

א ר י ש ע פ א פ י ר ן

די גביעת-עדות אליין, נישט אריינלאזנדיק זיך אין זייער אנאליזע און אן שום קאמענטארן (1).

עס זענען אבער איבערגעלאזט געווארן אייניקע כאראקטעריסטישע באמערקונגען פון די מחברים אליין; אין אייניקע ערטער זענען אויך פאר- בליבן זייערע באמערקונגען וואס זענען נוגע דעם נאך-מלחמהדיקן גורל פון מענטשן, וואס האבן זיך פריער אויסגעהאלטן.

לייענענדיק, אפילו בלויז אויבערפלעכלעך, די דאזיקע עטקסטן וועט מען זיך קענען איבערצייגן, און די אנדערשקייט פונעם „אבסערוואציע- פונקט“ האט מעגלעך געמאכט פאר די געגעבענע עדות צו פארפיקסירן א גאנצע ריי אינטערעסאנטע און ביז איצט נישט אין אכט גענומענע מאמענטן:

**
*

פון דער רעלאציע פון ד"ר וולאדיסלאוו יאן גראבסקי (ווינט אין גראב- קאווא, פארק-גאס נר. 1, פאוויאט וולאכי, ביי ווארשע):

אין יוני 1943 איז צו מיר קיין גראבקאו ביי ווארשע געקומען א פרוי מיט געפארבטע בלאנדע האר, מיט פאפירן אויפן נאמען „מאריא וואנסאו- סקא“ און מיט א פאלשער מעטריקע. זי האט געבעטן ארבעט ביי מיינע קינדער. זי האט זיך פארנומען מיט מיינע צוויי קלענסטע קינדער. אזוי ווי זי איז געווען א סובטעלע און אינטעליגענטע פרייליך, מיט מאטורע, זענען

(1) זאמלענדיק מאטעריאלן צו דער דאזיקער ארבעט (א חוץ אלע אנדערע אנגעווענדעטע מיטלען, וועגן וועלכע ס'איז שוין דערמאנט געווארן אין דער הקדמה) האב איך אין נאמען פון דער וו. יי. ה. ק. און אין מיינ אייגענעם נאמען, אריינגעגעבן אנאנסן אין דער פרעסע. גלייכצייטיק האב איך מיך געשטעלט אין קאנטראסט מיט א גרויסער צאל מענטשן, וועגן וועלכע איך האב געוויסט, און זיי האבן בעת דער אקופאציע געהאלפן יידן. א חוץ צאלרייכע רעלאציעס, האב איך דעמאלט דערהאלטן א סך בריוו. די דאזיקע מאטעריאלן האבן מיר, פון איין זייט דערלויבט צו קאנטראלירן (דורך קאנפראנטאציעס) די אויפגעגעבענע פאקטן; פון דער צווייטער זייט — האבן זיי מיר געגעבן נעמען און דערמיט אויך די מעגלעכקייט אנצוקניפן קאנטראסטן מיט ווייטערדיקע מענטשן. (מען מוז דא געדענקען, אז די מחברים פון די גבית-עדות, וואס געפינען זיך אין דאזיקן קאפיטל זענען בלויז אזעלכע, וואס האבן געהאלפן יידן. וועגן די אנדערע, אפט קאפויערדיקע, קאטעגאריעס דערמאנען אנדערע קאפיטלען).

אלע גבית-עדות פונעם דאזיקן קאפיטל זענען געמאכט געווארן סוף 1946 און אנהייב 1947. אזויארום זענען אלע באצייכענונגען — אין וועלכע די מחברים רעדן וועגן דער לויפנדיקער צייט — שייך דעם דערמאנטן צייטאפשיט.

אונזערע קעגנזייטיקע באצונגען געווארן הארציקע און די קינדער האבן זי שטארק ליב באקומען. זי האט אונדז דערציילט וועגן איר גורל. פאר טרויט זיך, אז זי הייסט רוזשע טוגענדהאפט פון דראהאביטש, אז איר פאטער געפינט זיך אין געטא פון באריסלאוו, די מוטער און א ברודער זענען אומגעקומען. זי איז א יתומה, אן שום ידיעות וועגן איר משפחה. צוליב זיכערהייט־טעמים האבן מיר איר געראטן זי זאל אויפהערן פארבן די האר. דאס איז געווען א שווערער עקספערימענט אבער ער איז גליקלעך געלונגן גען. אין יוני 1944 איז די געסטאפא געקומען צו מיר אין שטוב אריין, ביי נאכט. זיי האבן ארעסטירט איינעם פון מיינע הויז־וועכטער אונטערן חשד, אז ער איז א ייד, בלויז דערפאר, וואס ער האט געהאט געקרייזלטע האר. (אלפאנס שטענפאנסקי, דעמאלט האט ער געהאט פאלשע פאפירן, אויפן נאמען פון יעזשי נאוואק, ווייל ער איז געווען א דעזערטיר פון פאמערו). אין עטלעכע טעג ארום איז מיר געלונגען, מיט דער הילף פון כאבאר, אים צו באפרייען. בשעת דער אבאלאווע איז מאריעלע־רוזשע נישט דערקענט געווארן און זי האט זיך אפגעראטעוועט. זייענדיק אבער פארדעכטיק אין אויסבאהאלטן יידן, האב איך זי, אויף צוויי וואכן, אפגעשיקט קיין ווארשע און זי אויסבאהאלטן אין דער דירה פון מיין פרויס עלטערן (געווי. פרעזידענט פון דער פוילישער מדינה סטאניסלאוו וואַציעכאווסקי — לאַנגע־וויטשא גאס 15). שפעטער איז זי צוריקגעקומען צו אונדז קיין גראבאָוו. זי האט ביי אונדז גליקלעך איבערגעלעבט די אַקופאַציע. מיר זענען געקומען צום אויספיר, אז זי דארף זיך ווייטער בילדן און אַרויסגעשיקט זי קיין לאַדזש, זי זאל זיך דאַרט אויסקלויבן אַ הויך־שול. דאַרט האט מאַריעלע־רוזשע געטראָפן אירס אַן אַלטן באַקאַנטן, אַ ייד, אַן אַפיציר, קאַוואַליר פון אַ הויכער אויסצייכענונג, וועלכער האט זיך איר דערקלערט און געוואלט באַלד חתונה האַבן. מיר האַבן געפאַדערט זי זאל אים אונדז פאַר־שטעלן, כדי מיר זאלן וויסן אין וואַס פאַראַ הענט אַריין מיר גיבן אַוועק דאָס מיידל צו וועלכער מיר האַבן זיך באַצויגן ווי צו אַן אייגענער טאַכטער. ער איז אונדז נישט געפעלן געוואָרן, מיר האַבן זיך אַבער נישט אַקעגנגעשטעלט איר ווילן ווען זי האט באַשלאָסן מיט אים חתונה האַבן. זי איז אַוועק קיין לאַדזש און דאַרט גענומען אַ ציווילע חתונה, מיט 3 וואַכן שפעטער איז זי אַבער צוריקגעקומען אַ פאַרביטערטע און אַנגעווייטיקטע

אַרײַנע פּאַפּירן

מיט געפיל, און זי איז שטאַרק באַעוולט געוואָרן דורך אַ מענטש און מאַראַל און פּרינציפּן. זי האָט זיך געשטעלט אין פּאַרבינדונג מיט אַ קרוב, וואָס האָט געוווינט אין גליוויץ און שפּעטער מיט אַ פעטער אין קראַקע. זי איז צו אים געפּאַרן כדי אונטער זיין אויפזיכט זיך צו לערנען אין יאַגעלאַנשן אוניווערזיטעט (כעמישער פּאַקולטעט). מיר האָבן פון איר אָפט דערהאַלטן בריוו. דעם לעצטן בריוו אירן האָבן מיר דערהאַלטן אין יאַנואַר 1947 פון... לאַנדאָן. אין דעם האַרציקן און בענקענדיקן בריוו האָט זי אונדז מיטגע-טיילט, אַז זי האָט באַשלאָסן צו פּאַרן קיין סיריע, וווּ אַהין ווייטע קרובים פּאַרבעטן זי און ווילן זי אַדאַפּטירן. אויב איך דערמאָן מיך גוט, איז מאַ-ריאַ-וואַנסאַווסקאַ — רוזשאַ טוגענדהאפט געבוירן אין יאָר 1921.

**

ב). מיינע זכרונות וועגן מעצענאַט און באַוווסטן וואַרשעווער ליטע-ראַטור קריטיקער עמיל ברייטער (געשטאַמט פון קראַקע) וועלכער האָט זיך דריי יאָר אויסבאַהאַלטן אין גראַבאָוו, האָב איך אָפּגעדרוקט אין „טיגאַד-ניק וואַרשאַווסקי“, דעצעמבער 1945.

זיין פרוי, מאַריאַ ברייטער האָט זיך אין יאָר 1942 באַזונדער אויס-באַהאַלטן אין זאַלעסיע ביי וואַרשע אונטערן נאָמען פון מאַריאַ זיק. (דעם נאָמען טראַגט זי ווייטער). (פרוי ברייטער-זיק אַרבעט אין האַנדלס-מיניס-טעריום. איר פּריוואַטער אַדרעס איז: וואַרשע, לואוּוסקיע גאַס 2-5). פרוי ברייטער-זיק איז געשטאַנען אין בריווילעכער פּאַרבינדונג מיט איר מאַן דורך אונדזער הויז ווי אויך דורך אונדזער פּערזענלעכער פּאַרמיטלונג.

**

ג). אין יאָר 1943 איז ביי מיר אין גראַבאָוו געווען עטלעכע מאָל דער אַדוואַקאַט ד"ר סטאַניסלאָוו טילבאַט, וועלכער האָט דעמאָלט געלעבט אויף פּאַלשע פּאַפּירן. אויסנוצנדיק זיין אַרישן אויסזען (בלאַנד האַר) האָט ער געוואַלט זיך מעלדן אין דער „אַרגאַניזאַציע פון טאַדט" (1) און אַזוי אַרום

(1) וועגן דער דאָזיקער דייטשער אַרגאַניזאַציע — פּאַרגלייך דעם קאַפיטל: „אויף אַרבעט אין רייך, אין אַקראַיע, אין די באַלקאַן-לענדער“..

אדורכשמוגלען זיך אויפן באַלקאַן, כדי פון דאָרט ווייטער אַנטלויפן. ער האָט אָבער נישט געהאַט דאָס נויטיקע געלט וואָס וואָלט געקענט דערלויבן זיין פרוי און טאָכטער זיך ראַטעווען אויף „אַרישע פּאַפּירן“. כדי אים דאָס צו דערמעגלעכן האָב איך פאַרקויפט אַ פּלאַץ און געגעבן אים דאָס געלט. פון דער צייט אָן, האָב איך וועגן אים גאַרנישט געהערט, און איך וואָלט געווען זייער גליקלעך ווען איך דערוויס מיך אַז ער האָט איבערגעלעבט די קאַטאַסטראַפּע.

**
*

ד). פון אָנהויב אַקופּאַציע האָט זיך אין אורסוס און גראַבקווי ביי וואַרשע אויסבאַהאַלטן די משפּחה פונעם אַרעמען גלעזער סאַמבערג. ער אַליין האָט געהאַט אַזעלכע כאַראַקטעריסטישע שטריכן, אַז מען האָט אַפילו נישט געקענט קלערן וועגן „אַרישע פּאַפּירן“. די דייטשן האָבן געוויסט, אַז די משפּחה באַהאַלט זיך אויס אין גראַבקווי-גאַלאַמבקי און זיי האָבן נאָך איר זיך געיאָגט. ווי לאַנג עס איז מעגלעך געווען האָבן די סאַמבערגס גע-וווינט ביי פאַרשידענע מענטשן, שפּעטער האָבן זיי געמוזט זיך אויסבאַ-האַלטן אין פעלד און ווינטער אין קעלערן. אַלע פּאַליאַקן האָבן זיי געקענט. טראַץ דעם וואָס אַ סך האָבן מורא געהאַט אַפילו זיי אַנצוקוקן, האָט זיי קיי-נער נישט פאַראַטן. אַ לענגערע צייט האָבן זיי זיך אויסבאַהאַלטן אין מיינע געביידעס און אין מיינ גאַרטן. דעמאַלט ווען די אַרבעטער האָבן מורא גע-האַט זיי צו האַלטן אין די ווירטשאַפּט-געביידעס איז די פרוי מיטן קינד געשלאָפּן אין אַ גרויסער הינט-בודע. איך האָב געהאַט אומאַנגענעמעלעכ-קייטן מצד מענטשן, הלמאַי איך שטעל זיי און זיך אויס אויף אַ סכּנה, אויף אומגליקן, אַן אומגליק איז טאַקע געקומען, אָבער גאָר פּלוצלינג. גייענדיק אויפן שליאַך האָט די פרוי מיט די קינדער געטראָפּן דייטשן. זיי זענען אַרעסטירט געוואָרן. די מוטער איז דערשאַסן געוואָרן אויפן אָרט. די קינדער האָבן זיי אַפּגעפירט אין דער „גמינע“ פון אורסוס כדי צו דערוויסן זיך פון זיי ווער עס האָט זיי אַזוי לאַנג אויסבאַהאַלטן. דאָס איז געווען אַג-הויב 1944. אויפן שטעטל איז אַנגעפאַלן אַ פּחד. פון דער אורסוסער גמינע איז צו מיר געקומען צו לויפן אַ באַאַמטער מיט דער וואַרענונג, אַז די קינד-ער האָבן, נאָך אַ מוראדיקער אויספאַרשונג, מודה געווען, אַז איך האָב

אַרײַשע פּאַפּירן

זײ געגעבן שײכלעך. מיין נאָמען איז געווען דער אײנציקער וואָס זײ האָבן אַנטדעקט. איך האָב נישט רעאַגירט, פּילנדיק אַבער, אַז איך מוז זײן פּאַר-זיכטיק. נאָך דער אױספּאַרשונג האָט דער דײטשער אָפּיציר אַרײנגעזעצט די קינדער אין אַן אױטאָ, אַרױסגעפירט זײ אױפן וועג, גלעטנדיק אײבער די קעפלעך — דערשאַסן און אײבערגעלאָזט אױפן וועג. דער פּאַטער איז לעבן געבליבן. מיר האָבן אים אָנגערופן האָב. ווען די דײטשן זענען אַנט-לאָפן און עס איז אָנגעקומען דאָס רוסישע מיליטער, איז סאַמבערג געקור-מען צו לױפן צו אונדז, וועלנדיק אַרײנשטעלן אַלע שױבן, וואָס זענען אַרױסגעפּאַלן בעת די לעצטע שלאַכטן. ווען איך האָב אים געזאָגט, אַז איך האָב נישט קײן געלט אױפן גלאָז, האָט ער זיך צעבייזערט, זאָגנדיק, אַז מײט מיר רעכנט ער זיך נישט. סאַמבערג לעבט. ער האָט זיך אײבערגע-טראָגן קײן אַטוואַצק, קומט אַפט צו אונדז...

**

ה). דער געשמדטער ייד נעסעל, אײגנטימער פון אַ הויז אין גראַב-קווו האָט אײבערגעלעבט די אַקופּאַציע אױפן אַרט מיט זײן גאַנצער משפּחה, טראָץ דעם, וואָס אַנטקעגן אים האָט געוויינט אַ ״פּאַלקסדײטש״. ער וווינט ווייטער אין גראַבקווו.

**

ו). בשעת אַ רעוויזיע אין הויז פון די קראַקאַווסקיס (זי איז געווען אַן אײניקל פון טאַמאַש יעזש 1) אין גראַבקווו, האָבן די דײטשן געפונען יידן — אַ זינגערין מיט איר טאַכטער. זײ זענען אַרעסטירט געוואָרן און עס איז נאָך זײ פּאַרשוונדן יעדער שפור. מיט אַ וואָך שפּעטער האָבן זײ אױך דערהרגעט דעם אײנזשינער קראַקאַווסקי — אַן אַרײער. דער מאַן פון דער זינגערין איז פון ה' קראַקאַווסקיס הויז אַנטלאָפן צו דער פרוי זוכאַ-וויטש. מיט אַ פּאַר חדשים שפּעטער האָט אים אַ פּוילישע אונטעררדישע אַרגאַניזאַציע אָפּגעפירט אין אַ זיכער אַרט.

1) אַ באַוווסטער פּוילישער שרײבער פון אײבערברוך פון 19טן און 20טן יאָרהונדערט.

ז. לזכרון וויל איך דערציילן די פאלגנדיקע געשיכטע:

אין פעברואַר 1943, אין אַ קאַלטן און פאַרשנייטן טאָג, זענען צו מיר געקומען צוויי יונגע יידן, אַ מאַן און אַ פּרוי, מיט בלויוע קעפּ, אין סוועטערלעך, צעשלאָגענע און פאַרסאַפּעטע. מיר האָבן זיך מיט זיי תּיכּף פאַרנומען. מיר האָבן זיי אַזוי אויסבאַהאַלטן, אַז די קינדער זאָלן גאַרנישט וויסן, ווייל שפּילנדיק מיט אַנדערע קינדער, האָבן זיי נאָך געקענט אויס-געבן דעם סוד. ווען זיי זענען שוין געלעגן אין דער וואַרעמקייט, אָפּגע-וואַשענע און פאַרבאַנדאַזשירטע, איז די פּרוי תּיכּף איינגעשלאָפּן און דער מאַן האָט מיר דערציילט, אַז זיי זענען געפאַרן מיט אַ טראַנספּאָרט פּון גע-טאָ אין קאַמין קיין טרעבלינקע. זיי האָבן זיך איינער מיטן צווייטן נישט אָנגעהערט. געפאַרן זענען זיי מיט די עלטערן. דעם מיידלס פּאָטער האָט געחלשט פּון היץ. זי האָט זיך באַמיט אים אונטערצוהאַלטן, ווייל ווער עס איז אַנידערגעפּאַלן איז צעטרעטן געוואָרן אין געדראַנג. זי האָט אַנידער-געקניט און גענומען בעטן גאָט אויפן קערפּער פּון איר פּאָטער. די יידן האָבן געשאַלטן. מיטאַמאָל האָט דער יונגער, דאַרער, זעכצניעריקער בחור אַרויסגעריסן די אויבערשטע קראַטע פּון וואַגאַן און מיט כּוח אַריינגע-שטופּט אין דער עפענונג דאָס מיידל, מאַרי. זי האָט נישט געוואָלט שפּרינג-גען. ער האָט איר געביסן די הענט ביז זי איז אַראַפּגעפּאַלן אין דער פינצ-טערניש. ער האָט אויפּגעריסן די דראַטן פּון צוויי וואַגאַנען, אויפּגעעפּנט די טירן רופּנדיק זיינע עלטערן זיי זאָלן שפּרינגען און — נישט וואַרטנדיק מער — אַליין אַרויסגעשפּרונגען אויף די רעלצן. ער האָט זי אָפּגעפּונען אויף די פאַרשניטע שינעס. זי האָט נישט געוואָלט אויפשטיין, געבעטן אויף זיך דעם טויט. דראַענדיק מיט קלעפּ, האָט ער זי געצווונגען אויפ-שטיין. זיי זענען צוגעגאַנגען ביז אַ באַלויכטענעם ביידל וווּ זיי האָבן גע-טראַפּן באַאַמטע אין אונּיפּאַרמען. צעטומלטע האָבן זיי געשטאַמלט, אַז זיי זוכן עמעצן, אַז זיי האָבן פאַרלוירן זייערע עלטערן אויף דער באַן-סטאַנציע. איינער פּון די באַאַמטע האָט זיי אַרויסגעשטופּט פּון ביידל און געהייסן גיין גלייך דורך די רעלצן מיט אַן אויסגעטרעטענער סטעזשקע אין שניי, און ווען זיי וועלן צוקומען צו אַ צעמענטענעם פּלויט, זאָלן זיי דרייסט אַריינ-

אַר ישע פאפירן

גיין, ווייל דאָרט וועלן זיי געפינען דעם מענטש, וועלכן זיי זוכן. אַזוי האָבן זיי געטראָפֿן צו מיר. איך האָב נישט אַרויסגעוויזן מיינע שלעכטע פּאַרגע-פילן. אַליין בין איך אָבער געווען זיכער, אַז דאָס האָט איינער פון די פּאַר-ביסענע דייטשן, וועלכע האָבן געהיטן די סטאַנציע — וואָלף אָדער ראָזע — זיי צו מיר געשיקט, כדי מיך ענדלעך צו דעמאַסקירן. נאָך אַ באַראַ-טונג מיט מיין פּרוי (וועלכע האָט דערקלערט, אַז גאָט וועט נישט ברענגען קיין אומגליק אויף אַ בעל-טובה) האָבן מיר זיי גאַרנישט געזאָגט.

מיר האָבן מיט פּחד דערוואָרט דעם צווייטן טאַג. מיר האָבן זיך דערוויסט, אַז אין די שכנותדיקע הייזער זוכט מען יידן, וואָס זענען אַנט-לאָפֿן פון טראַנספּאָרט קיין טרעבלינקע. צו אונדז איז קיינער נישט געקו-מען. מיט צוויי טעג שפּעטער, ווען עס איז שטילער געוואָרן, האָבן מיר זיי אַנגעטאַן, געגעבן אַ ביסל געלט, געקויפט באַן-בילעטן און אַריינגעזעצט אין צוג אַריין. זיי האָבן געוואָלט פּאַרן אין דער געגנט פון קאַנסקיע וווּ זיי האָבן געהאַט זיכערע פּריינט און בעל-חובות. אין צוויי חדשים אַרום איז דער יונגערמאַן צו אונדז געקומען, דערציילט אַז זיי געפינען זיך אין אַ זיכער אָרט. אַליין האָט ער זיך געקליבן צו גיין צו די פּאַרטיזאַנער. שפּעטער האָבן מיר זיך דערוויסט, אַז פון די אָפענע וואַגאַנעס זענען אויך אַרויסגע-שפּרונגען דעם יינגלס עלטערן. זיי האָבן זיך אויסבאַהאַלטן ביי מיין שכן ציווינסקי. וואָס עס איז שפּעטער געשען מיט די יונגע מענטשן ווייס איך נישט.

פון באַריכט פון אירענאַ סטאַניקאָואַ (1) (זאַקאַפּאַנע):

... «ווען דער שוין היינט נישט-לעבעדיקער יוליאַן גראַבעלני (טראַ-יאן), דער גרויסער הומאַניסט, האָט מיר פּאַרגעלייגט מיטאַרבעט מיטן דאָט פון הילף פּאַר יידן (אייגנטלעך האָט ער נישט פּאַרגעלייגט, נאָר גע-געבן אַן אויפגאַבע אויסצופירן), האָב איך זיך נישט פּאַרגעשטעלט ווי אַזוי אַ מענטש קען דאָס נישט אויספירן נישט וועלנדיק באַליידיקן זיין וויר-דע. און עס האָט זיך אַנגעהויבן. דאָס שטענדיקע אַרומלויפֿן נאָך אַ וווי-נונג. דאָס אויסאַרבעטן דאָקומענטן. דאָס פּונאַנדערפירן געלט. מיין שטוב

(1) אַ טוערין פון דער אונטערערדישער „ראַט פון הילף פאַר יידן“.

מיכאל באר וויטש

איז געווען אַ קוואראנטאנע. שטענדיק האָב איך געהאַט עטלעכע מענטשן. דער געזעץ וואָס מיר האָבן באַשטימט מיט איינעם פון די חברים: פאַר איין ייד — אַ קאַפּ, פאַר עטלעכע יידן אויך דער זעלבער קאַפּ; לויענט דער ריבער אויסצובאַהאַלטן עטלעכע.

אויף דער „אַרישער זייט“ האָבן מיר אַרויסגעפירט פון די „פלאַך־צווקעס“ (דאָס אַרט פון יידישע אַרבעט אויסערן געטאָ). זעלטענער פלעגן מיר איבערשיקן דאָקומענטן אין געטאָ און דער פעטענט פלעגט אַליין קור־מען אויף דעם אָפּגערעדטן אַרט. שטאַרק איז מיר געבליבן איינגעקריצט אין זכרון דער געשפרעך מיטן באַקאַנטן דאָקטער, וועמען איך האָב צור־גערעדט צו פאַרלאָזן דעם קבר (אַזוי האָב איך אָנגערופן דאָס געטאָ). ער האָט נישט געוואָלט. דאָן האָב איך אויסגעפילט, אַז די אַרגומענטן וועגן סאָלידאַריטעט, וועגן דינען מיטן אייגענעם באַרוף די אומגליקלעכסטע, זענען נישט קיין ריכטיקע; אויסער דעם האָט זיך באַהאַלטן אַ שרעק פון נייע באַדינגונגען פון פאַרקערן מיטן טויט.

איך געדענק ווי איך האָב אַרויסגעפירט אַ יונג מיידל פון דער „פלאַך־צווקע“. מיר זענען אַרויס צוואַמען מיט אַ גרופע פּוילישע אַרבעטער. אָבער עס האָט אונדז גלייך דערשמעקט דאָס אויסגעאיבטע אויג פון די „שמאַל־צאַוויקעס“. — „איר האָט פאַרגעסן אָנצוטון די אַפּאַסקע“ — האָט מיט שפּאַט באַמערקט איינער פון די יונגע, אַזש דאָס האַרץ האָט ווי געטון. איך האָב זיי אָפּגעפּטרט מיט אייגענע אַרדינערע עפיטעטן. זיי זענען גע־ווען צעטומלט. די סיטואַציע האָט זיך אויף אויפיל איבערגעדרייט, אַז איך האָב זיי אויך און מיט אַן אוואַנטורע געפירט איבער דער גאַנצער גאַס — צו אַ זשאַנדאַרם. פאַרשטענדלעך, זענען מיר נישט דערגאַנגען. זיי זענען אַנטלאָפּן. מיין שוץ־אונטערליגנדיקע האָט זיך געהאַלטן בראַוו. ווייטאַג־דיק איז געווען דער טויף פון פרייהייט. אָבער דאָס האָט איר געגעבן דער־פאַרונג. פאַרהעלטנישמעסיק שנעל איז זי „אַריין אין לעבן“ און האָט גע־אַרבעט במשך פון דער גאַנצער אַקופאַציע.

איך האָב דערמאַנט, אַז מיין הויז איז געווען אַ קוואראנטאנע. אין אַ קוואראנטאן זענען מענטשן געווען אַזוי לאַנג, ביז זיי האָבן זיך צוגעוויינט צו זיך אַליין. עס איז געווען צום באַוונדערן ווי אַזא הער מיט אַ פאַמיליע־

אַרײַשע פּאַפּירן

באַמען פון „סקי“ האָט זיך איינגעלעבט אין דער נייער ראַל; ער איז גע-
וואָרן אַ נייע מענטש מיט אַ נייער לעבנסגעשיכטע, און וויי, אויב ער האָט
נישט געקענט קאָנסעקווענט שפּילן, נישט שטאַמלענדיק, צי ער האָט גע-
שפּילט? איך האָב דעם איינדרוק, אַז עס האָט זיך אַזוי טיף איינגעגעסן אין
זיין באַווסטזיין, אין די טיפּסטע סודות פון זיין לעבן, אַז דאָס איז שוין
נישט געווען קיין שפּיל.

פון פּאַרשידענע מינים זענען געווען די פּאַציענטן, מיט אַ גוטן און
שלעכטן אויסזען און אַזעלכע: „זעסט אויס ווי אַ פּוילישע, ענלעך צו אַ
ייִדישע“. די גרעסטע צרות פלעגן זיין מיט די לעצטע. אָפט פלעגן זיי ווערן
פּאַרהאַלטן. זיי פלעגן מוזן געבן אויסקויף געלט. כּסדר פלעגט מען זיי
דאַרפן טוישן די וויינונגען, ווייל זיי „האַבן זיך פּאַרברענט“. די טראַגיש-
טע זענען געווען די מיטן שלעכטן אויסזען. די, וועלכע האָבן מאַנאַטן און
אַפילו יאָרן נישט אַרויס פון זייער וויינונג, סידן איין באַהעלטעניש האָט
זיך „פּאַרברענט“ און מען האָט אין אַונט באַהאַלטנערהייט געדאַרפט זיך
איבערקלייבן אין אַ צווייטער. איך האָב געקענט אַזעלכע, וואָס זענען אַרייַן-
געפּאַלן אין אַזאַ אַפּאַטיע, אַז זיי פלעגן אַפילו פון בעט נישט אויפשטיין.
פאַר די אַלע האָבן די נייעסן פון פּראַנט (די גוטע) געווען אַ דערפרייאונג;
ניין, זיי האָבן נישט געגלויבט, אַז עס וועט זיך אַ מאָל ענדיקן זייער פּאַר-
שקלאַפונג. אָבער עס זענען אויך געווען אַנדערע. איך געדענק איינעם וואָס
איז אַזוי ווי אַ פּוילישער אַרומגעפּלויגן איבערן צימער, זיך געקלאַפט אין די
ווענט. וויפּל מאָל איך פלעג קומען, האָט ער זיך איינגעגעסן אין מיר מיט
זיינע הייטערנדיקע אויגן און מיט היץ פלעגט ער פרעגן: „איר האָט אַ
צייטונג? נו, און וווּ זענען זיי?“ פאַר אים האָט זיך די מלחמה געענדיקט
אין דריי טעג. איך דערמאָן זיך, עס איז געווען ביי אונדז אן אלטע ייִדישע
פרוי מיט אַ גוטן אויסזען, אָבער זי האָט זייער שלעכט גערעדט פּויליש;
זי האָט זיך אָנגעגעבן אַלס טויב־שטומע. זי איז געווען איין מאַנאַט, קען
זיין — צוויי. זי האָט נישט אויסגעהאַלטן. גערוועזן. זי האָט זיך אומגעקערט
אין געטאַ.

געפינען אַ וויינונג! בלויז די קענען דאָס באַגרייפן, וועלכע האָבן אַליין
געזוכט. געוויסע פלעגט מען אַרייַנפירן ערלעך זאָגנדיק, אַז דאָס איז אַ ייד;

מיכאל באַרוויטש

מ'האָט געצאָלט מער אָדער נישט. אַנדערע פּלעגט מען שיקן אַלס קרובים, אָדער ווי גוטע באַקאַנטע. דאָס איז געווען ווינציקער באַקוועם. איך דער- מאַן זיך די טענות פון אַזאַ אָפּגענאַרטן: — „צו די קעפּ פון מיינע קינדער און מייַן אייגענע, זענען ווינציקער ווערט ווי דער קאַפּ פון איין יידן? ער האָט געהאַט זיין קאַלטע רעכט. אָבער מיר האָבן געוויסט, אַז אַזעלכער דאַרף זיין דער פּראַטעסט קעגן דאָס פאַרשעמען די געזעלשאַפט. אויב מיר ווילן ראַטעווען דאָס, וואָס עס איז דאָ אין אונדז מענטשלעכעס, מוזן מיר טאַקע אַזוי האַנדלען. עס איז נישטאָ קיין קאַמף אָן קרבנות.

אין דער צייט פון דער „קוואַראַנטאַנע“ פּלעגט דער פּאַציענט אַליין נישט אַרויסגיין, מ'פּלעגט פאַרן מיט אים. אַנדערע האָבן געהאַלטן, אַז נישט נאַטירלעכע, פּריילעכע, הויכע געשפרעכן, דאָס איז דער עכסטער אופן פון פאַרהאַלטן זיך. אָבער די אינסטרוקציעס זענען געווען פינקטלעכע, זיי האָבן אַפילו ארומגענומען דעם אופן פון אַנטון זיך. און געמלעך: זיין וואָס באַ- שיידענער לויטן אויסזען און לויט דער האַלטונג. מיט קיין זאַך נישט צו- ציען צו זיך די אויפּמערקזאַמקייט. מענטשן אויף די „אַרישע פּאַפּירן“, וואָס האָבן געאַרבעט, האָבן געהאַט פאַרזאָגט, אַז זיי זאָלן נישט פאַרנעמען קיין הויכשטעלנדיקע אָדער צו „פּאַפּולערע“ אַמטן. איינע פון די מיידלעך האָט איבערגענומען דעם אַמט אַלס טראַמוויי-אַנגעשטעלטע אין וואַרשע. פאַרשטייט זיך, אַז זי איז אַריינגעפאַלן. זי האָט נישט געקענט די אינסט- רוקציעס.

דערינערונגען! וויפּל מענטשן שטייען מיר פאַר די אויגן. וועגן אַ סך פון די וואָלט געלוינט באַזונדער אַנצושרייבן, עס וואָלט געווען אַ צושטייער צו דער פּסיכאָלאָגיע פון דעם געיאָגטן און גערודפּטן. (...)

געווען אַזעלכע, וואָס האָבן געוואָלט לעבן פאַר יעדער פּרייז. אַפילו פאַר דעם פּרייז פון מיטאַרבעט מיט געסטאַפּאַ. זיי פּלעגן ווערן אַרויסגע- לאָזט „אויף לאַקונגען“: מען האָט זיי געקענט באַגעגענען אויף די באַן- הויפּן, אין די צוקערניעס און אויף דער גאַס. איינע פון מיינע שווי-אונ- טערליגנדיקע האָט געאַרבעט אין אַ שניידער מאַגאַזין. נישט אינגאַנצן האָבן זיי זיך דאַרט געקענט דעצידירן צי זי איז אַ יידישע אָדער נישט. זיי האָבן צוגעשיקט אַלס עקספּערט אַ יידישע פּרוי, וואָס האָט געדינט די

אַרײַשע פּאַפּירן

דייטשן. שטענדיק וועט אָן אייגענער אָן אייגענעם בעסער דערקענען. און דעריבער האָט דער אינסטרוקטאָראַט געלויטעט: מייד אויס מענטשן מיט אַ סעמיטישן אויסזען.

אַ באַזונדער קאַפיטל זענען קינדער. אַממעסטן געפערלעך זענען געווען די אין עלטער צווישן 3-4 יאָר. ביי זיי האָט די געדאַנקען צענוור נישט פונקציאָנירט. אין וואַגאַן, אין טראַמוויי, צווישן פרעמדע, פלעגן אַזעלכע קליינוואַרג איבערחזרן הויך עפעס אַ בילדל וואָס זיי האָבן ערגעץ געזען. זיי פלעגן איבערחזרן מיט עקשנות עפעס אַ יידישן נאָמען. עס האָט נישט געהאַלפן דאָס איינשטילן (מען האָט עס נישט געקענט טון דעמאָנסטראַטיוו). דאָס קינד פלעגט זיך פרייען מיט די געפונענע ווערטער און אויף קיין שום אופן האָט עס נישט געקענט באַנעמען פאַרוואָס מען האָט אים פאַרווערט.

אַנדערש איז אויך געווען מיט קינדער פון 6 יאָר. מיט אָן איבער-ראַשנדיקער שנעלקייט פלעגן זיי זיך צופאַסן צו די באַדינגונגען. עס האָט זיי אין דעם געהאַלפן די קינדערישע פאַנטאַזיע, אָבער מיר פלעגן שוין אויף יעדן פאַל נישט דערלויבן די קינדער אָן דער געזעלשאַפט פון עלטער-רע צו זיין אין דער געזעלשאַפט פון נישט פאַרטרויעטע מענטשן.

**

נישט לאַנג האָב איך באַקומען אַ בריוו פון לאַנדאָן פון אַ צוויי-און-צוואַנציק-יעריק מיידל, וועמען איך פלעג שיקן פעקלעך אין לאַגער. וואָס פאַר אַ ביטערע זענען געווען די ווערטער: איך קען נישט באַגרייפן פאַר-וואָס מיר האָבן אַזוי פאַרביסן געקעמפט פאַרן לעבן. פאַר וואָס מיר האָבן עס אַזוי מיט כוח אַרויסגעריסן.

וואָס גיט אונדז דאָס לעבן? אַ מענטש, וועלכער האָט געלאַזט אונז-טער זיך אַזויפיל טויטע, וועט זיך שוין מיטן לעבן קיינמאָל נישט קענען פרייען. די ווערטער האָבן מיר דערמאנט אין אַנדערע: „מיר זענען ערשט (אַקופאַציע) ווי די פאַרסטע בעת דעם לויף, מיר פילן אַפּ אַלץ ביזן דער-גיין צו דער מעטע“. אַזוי איז. מען קען פרייער אַפּאַטעמען, מען לויערט שוין נישט. מען יאָגט שוין נישט. מען קען זיך אַרומזען איבער די אייגענע

איבערלעבונגען, די אמאליקע — כמעט אומבאווסזיניקע אזוי היציק און שנעל דורכגעלעבטע.
דאס איז אבער נישט אריבער אומבאשטרעפט. די מענטשן זענען קאליקעס. דאס זענען פסיכישע אינוואלידן" (1).

**

דער גלח סטאניסלאוו ציכאצקי (וויערנביצא פאלסקא, וולאשינער פאך-וויאט, אויבערשלעזיע) דערציילט:

„...אויף וויפל איך דערמאן זיך איז דאס געווען אַנפאַנגס זומער 1942. פון דער פאַראַפּיע אין זשימנאַ וואָדאַ (לעמבערגער קרייז) איז געקומען אַן אינטעליגענטע ייִדישע פּרוי, וואָס האָט געהאַט 33 יאָר און געבעטן אַן „אַרישע“ מעטריקע, בכדי זיך צו ראַטעווען. זי האָט מאַטיווירט איר בקשה מיט דעם, וואָס זי האָט אַן „אַריש“ אויסזען און אַז אַ באַקאַנטער סאַלטיס פון אַ דאָרף האָט איר צוגעזאָגט איינצומעלדן זי ביי זיך. זי מוז זיך אָבער קודם כל איינמעלדן און אויסמעלדן אין זשימנאַ וואָדאַ — וואָס וועט איר מסתם געליינגען אָבער צו דעם גויטיקט זי זיך אין דער „אַרישער“ מעטריקע. כ׳האָב זי נישט געקענט, כ׳האָב נישט געפרעגט איר נאָמען און כ׳ ווייס נישט פון וואָנען זי איז געווען (דעמאָלט פלעגן יידן ענדערן זייער וווינ־אָרט). זי האָט גוט גערעדט פּויליש און באמת נישט געהאַט קיין סע־מיטיש אויסזען. איך האָב איר טאַקע געגעבן אַזעלכע „פּאַפּירן“. זי האָט דאָס זעלבע אויך געבעטן פאַר איר מוטער. איך האָב איר נישט געקענט אַפּזאָגן. כ׳האָב געגעבן. זי האָט געוואָלט באַצאָלן. איך האָב נישט אָנגענו־מען. זי האָט מיר געגעבן 200 זלאָטעס פאַר אַרעמע, וועלכע כ׳האָב טאַקע צעטיילט.

אין זעלבן יאָר אַ ביסל שפּעטער, איז צו מיר געקומען אַ שכן — אַ געוויסער גאַלדמאַן. ער איז אַלט געווען 27 יאָר און פלעגט פון צייט צו צייט אויספירן בלעכער־אַרבעטן אויף דער פלעבאניע.

ער האָט מיר דערציילט ווי די דייטשן האָבן אים געכאַפט אין זשימ־נאַ וואָדאַ און אַוועקגעפירט אין יאַנאָווער לאַגער. און ווי אזוי מען האָט

(1) יי. ח. ק. קראַקע (ל. ג. 1312).

אַרישע פּאַפּירן

אים (ווי אַן האַנטווערקער) געפירט מיטן אויטאָ צו דער אַרבעט קיין לעמ-
בערג און ווי ער איז פון דאָרט אַנטלאָפן. ער האָט מיך געבעטן איך זאָל
אים ראַטעווען, איך זאָל אים געבן אַן „אַרישע“ מעטריקע און ער וועט
האַלטן דעם סוד אַפילו פאַר דער אייגענער מוטער. כ'האַב דאָס געמאַכט.
נאָכדעם האָט ער געבעטן ענלעכע פאַפּירן פאַר זיין פרוי. כ'האַב געגעבן.
ער האָט צוגעזאָגט, אַז תיכף נאָכדעם ווי ער וועט זיך איינמעלדן און אויס-
מעלדן אין זשימנאָ וואָדאָ, פאַרט ער קיין לאַנצוט וווּ עס לעבט זיין מוטער.
ער וועט דאָרט וווינען.

ער האָט אָבער געמאַכט אַנדערש. די מוטער (אזוי דאַכט זיך מיר)
האַט ער באַצויגן נאָך זשימנאָ וואָדאָ און ער האָט נאָר געטוישט די דירה.
ביי אַ געוויסן ה. האָט ער זיך באַזאָרגט פאַלשע פאַפּירן און זיך אַנגעהויבן
פרייער באַוועגן, בפרט אַז ער האָט נישט געהאַט קיין שטאַרק סעמיטישן
אויסזען. ביז איינמאָל האָט אים די פאַליציי געכאַפט און ער האָט זיך גע-
מוזט אין אַלעם מודה זיין. מחמת איך האָב דערהאַלטן אַ מעלדונג צו קו-
מען דעם 8טן מערץ 1943 אין דער קרימינאַל-פאַליציי אין לעמבערג. פּלאַץ
האליצקי נר. 5111, שטוב 54.

כ'האַב געהערט ווי דער פאַליציי-פּונקציאָנאַר וואָס האָט מיך אויפ-
גענומען האָט געזאָגט אויף אוקראַיניש צו זיין קאַלעגע, אַז דעם הער ה.
האַט זיך נישט געלויבט צו נעמען די פאַר הונדערט זלאָטעס ביי גאַלדמאַן
און אַ צווייטן פאַר די פאַלשע „אַרבעטער קאַרטן“. ער האָט באַקומען (אויף
וויפל איך דערמאַן זיך) צו דריי חדשים תּפּיסה פאַר יעדע קאַרטע. מען
האַט מיר געוויזן ביידע קאַרטן מיט פּאַטאַגראַפּיעס און געפרעגט צי איך
קען די יידן. כ'האַב דערקלערט אַז איך קען גאַלדמאַנען, ווייל נאָר אים
האַב איך געקענט. מען האָט געוויזן די מעטריקע. איך האָב געלייקנט יעדע
שייכות מיט איר. ווייל פאַר מיין שוואַך האַרץ האָט אַ לאַגער באַטייט טויט.
נאָכן אונטערשרייבן דעם פּראָטאָקאָל האָב איך געפרעגט וואָס עס
איז געוואָרן מיט גאַלדמאַנען. כ'האַב באַקומען אַ תּשובּה, אַז ער איז גע-
וואָרן „אויסגעזידלט“ צווישן פּרייטיק און שבת. הייסט עס מען האָט אים
ליקווידירט.

פאַרן אוועקגיין האָט מיר דער פאַליציי-פּונקציאָנאַר דערקלערט, אַז

מיכאל בארוויטש

גאלדמאנס עדות-זאגן האָט פאַרלייכטערט דעם גאַנצן ענין. גאלדמאָן האָט דהיינו דערקלערט, אַז „דער גלח האָט פאַר דעם נישט גענומען קיין געלט“. און אַזוי ווי עס איז אוממעגלעך מען זאָל דאָס מאַכן בחנם, במילא האָב איך עס נישט געטון“ (1).

**
*

פון באַריכט פון גלח יאָן רענביט (דאָרף דאָלנאָ ביי מעזריטש פּאָדליאַסקי, נעבן דוקאַוו):

„... דאָס איז געווען מיט עטלעכע יאָרן צוריק. איך האָב אויסגעפילט די פונקציע פון אַ וויקאַרי (2) אין סאָקאַלאָוו-פּאָדליאַסקי. איך האָב זיך פאַרנומען מיט כל-המינים מענטשלעכן דלות; איך האָב פאַרטיילט תבואה און קערנער וואָס די באַאַמטע פלעגן מיר צוטיילן, זייענדיק איבערצייגט אין דעם, אַז איך וועל גערעכטיק פאַרטיילן. אין איינעם אַ נאָכמיטאָג איז אַריינגעקומען צו מיר אין ווינונג אַ זעכצן-יעריק מיידל, אַ בלאַנדע, נישט קיין איבעריק שיינע, אָנגעטון אין אַ בלויען זשאַקעט פון „סאַמאָזיאַל“ און פון זעלבן אויך אַ רעקל. אויף די דינע און דאַרע פיס, אַן זאַק, האָט זי געטראָגן נישט קיין שלעכטע שיד. דאָס מיידל איז געווען זשענירט. ווען זי איז אַריין, האָט זי געזאָגט: — „זאָל זיין געבענטשט יעזוס קריסטוס“ און „גוט מאָרגן“. אויף דער פּראָגע אין וואָס פאַר אַן ענין זי איז געקומען, האָט זי געענטפערט, אַז זי האָט געהערט, אַז איך בין אַ פאַרמיטלער ביים פאַר-טיילן אַרבעט. — „איך נעם זיך אונטער יעדע אַרבעט, נאָר נישט אַזאַ שווע-רע ווי ביז איצט“. — „ביטע, עס איז דאָ אַרבעט“ — האָב איך איר גע-מאָלדן — „און (...) איר וועט אין דער געזעלשאַפט פון חברטעס זיך פילן ווי אין אַ משפּחה“. איך האָב געזען אַ פרייד אויף איר פנים. אָבער אין אַ פאַר מינוט אַרום האָט זי גענומען הויך וויינען. — „אַליע פּראָשען קשענ-דזשאַ, אָבער, אָבער — ... האָט זי איבערגעריסן שלוכצנדיק — איך בין אַ יידישע“. מיר איז עס אַפילו נישט איינגעפאַלן, ווייל די שטריכן פון פנים האָבן עס נישט באַשטעטיקט. איך בין צוגעגאַנגען נענטער, איך האָב אַ

(1) נומ' 1327.

(2) אַ יונגער גלח, איידער ער ווערט אַ „פּראָבאַשטש“.

אַרִישֶׁ פּאַפִירן

גלעט געטון די צעוואַרפענע האָר, כדי זי זאָל באַקומען דעם פּולן צוטרוי. איך האָב געוויסט וואָס אונדז ביידע דראַעט, אָבער דער קריסטלעכער גע-
דאַנק פון העלפן דעם נאַענטן האָט פאַרטושט אַלץ.

ווען זי האָט זיך אַ ביסל באַרויקט, האָט זי אָנגעהויבן דערציילן פון וואַנען זי שטאַמט, און וועגן די לעצטע טראַגישע מאַמענטן פון איר פאַטער און אירע ברידער. אַליין איז זי אַנטלאָפן; זי האָט זיך אַרומגעוואַלגערט צווישן מענטשן ווי אַ שטומע, זי האָט זיך געלערנט קאַטוילישע מנהגים און ריכטיקער אויסשפּראַך. איך האָב באַווונדערט איר טיפן עספּרי און אינטעליגענץ. זי איז אָנגעקומען אויף אַרבעט צו אַ געוויסן באַלעבאַס און ווי זיינס אַ שוועסטער־טאַכטער (איבערנעמענדיק דעם נאַמען „מאַריאַ“ און זיין פאַמיליע־נאַמען) איז זי דאָרט געווען אַ יאָר צייט. די הענט האָט זי געהאַט האַרטע ווי שטאַל — פון דער אַרבעט; זי האָט לענגער דאָרט נישט געקענט זיין און איז געקומען צו מיר נאָך גרינגערער אַרבעט אין שטאַט.

איך האָב צוגעזאָגט, מוז איך האַלטן וואָרט, מיר וועלן גיין צו דער אינסטיטוציע, ווייל אויף קיין דאָראַזשקע האָבן מיר ביידע נישט פאַר-
מאַגט. אויפן וועג האָבן מיר זיך געוויצלט, אַז דאָס איז אַ בורזשואַזע אויסטראַכטעניש. זי האָט נישט געקענט גיין אין די שיד, ווייל אין דעם טאַג איז זי אָפּגעגאַנגן 28 קילאָמעטער. איז זי געגאַנגען ווייטער איבער די שטיינער באַרוועס. דער קינפטיקער ברויט־געבער — מיין פריינד, האָט דערליידיקט אונדזער ענין פאַזיטיוו, אָבער די אַפטרעטנדיקע וועט ערשט אין צוויי טעג אַרום ווערן פריי. — „מאַרישאַ, וועט וואָרטן צוויי טעג ביים וויקאָריער“ — האָט געזאָגט דער ברויט־געבער. מיר האָבן זיך אומגעקערט צו מיר, אָבער אין דעם איינעם צימער מיינעם איז נישט מעגלעך אין צווייען. איך האָב געפונען אין הויף אַ ווינקל וווּ מיין שוועסטער האָט געקאַכט; האָבן זיי ביידע מיט דער שוועסטער געמוזט שלאָפן אויף איין בעט. פּראָדוקטן האָב איך געהאַט גענוג, אָבער דער פּונקט וווּ איר האָב געווינט איז געווען אַ סך באַזוכט דורך פאַרשידע-
נע אינטערעסאַנטן. איך בין געווען אַ צענטער פון צען טויזנט דאַרפס־
איינוווינער. די שרעק ביי אונדז ביידן האָט זיך פאַרשטאַרקט און זי

האָט נישט געוואָלט דאָ בלייבן לאַנג. איך האָב איר געשיקט אונטערן שטאַט צו העלען מיין קינפטיקער דינסט. דאָרט האָט זי זיך געפילט אויסגעצייכנט. פון דאַנען אויך האָט זי אָנגעהויבן גיין זיך לערנען קאַטעכיזם, ווייל זי האָט געוואָלט בלייבן אַ קאַטוילישע. זי האָט זיך געלערנט אויסגעצייכנט, זי האָט פאַרשטאַנען יעדער פירוש און געטראַכט קאַטויליש. תפילות און רעליגיעזע פראַקטיק האָט זי אויסגעפירט ווי עס דאַרף צו זיין. איך בין געווען פון איר צופרידן; איך האָב איר געגעבן עטלעכע הונדערט זלאַטעס אויף קליינע אויסגאַבן. ווען העלע האָט דערזען ביי מאַריען דעם קאַטעכיזם, האָט זי זיך זייער פאַרווונדערט, אויף וואָס מאַריע האָט פריילעך אָפגעענטפערט, אַז זי טראַכט צו גיין זיך מתודה זיין, אַזוי אַז דער עקזאַמען פון קאַטעכיזם איז נישט קיין וויין. זי האָט זיך געוואָלט שמדן, איך האָב זיך געזאָלט אונטערנעמען אויסאַרבעטן פאַר איר אַ מעטריקע און אַן איינמעלדונג. עס זענען אַריבער עטלעכע טעג ביז זי האָט איבערגענומען אַן אַמט נישט קיין שלעכט געזאַלט (1.000 זלאַטעס און פולע אויסהאַלטונג). אָפּזייענדיק אַ מאַנאַט, הער איך, אַז מיין מאַרישע פאַרברענגט מיט ינגלעך. און די חברטעס, מיט וועלכע זי האָט געאַרבעט, מעלדן מיר אויף אַזאַ אופן: — „דעם קשאַנדזס פּופילקע „הוליעט“. מען זאָגט אַפילו אַז זי איז שוואַנגער. איך האָב געקענט אַזוי מיינען, ווייל זי האָט אויסגעזען זייער גוט. געזונט, פריילעך, שטענדיק פול מיט לעבן און ווילן צו געפעלן ווערן. איך האָב איר געזאָגט דאָן, אַז מיט אַלע מעגלעכקייטן האָב איך געוואָלט זי דער-האַלטן ביים לעבן, איז איצט אויב זי וועט זיך נישט פאַרבעסערן, לאַז איך זי אַרויס פון מיין אויפזיכט, זי וועט פאַרלירן דעם פאַסטן, און וועט ווייטער זיך מוזן אַרומוואַלגערן. אירע האַנדלונגען האָבן מיר אַלס פראַטעקטאָר קאַמפראַמיטירט אין די אויגן פון איר ברויט-געבער און די חברטעס. מיינע וואַרענונגען האָט זי געהערט און האָט געביטן דעם שטייגער לעבן. אין דער צווישנצייט איז זי געווען ביים גלח רוקשקע-וויטש, וועלכער האָט זי געקענט און זי האָט געבעטן אַ פאַסטן. דער גלח האָט מיר אָנגעשריבן אַז קיין פאַסטן פאַר איר האָט ער נישט, ווייל אין דאַרף איז שווער, און ער בעט מיר ווייטער איר צו האַלטן אין שטאַט. ער שרייבט מיר אויך, אַז ער קען זי, ער קען אירע געוויינהייטן, אַז דאָס

אַר ישע פאַפירן

איז אַ מיידל פון אַ גוטער שטוב, און אַז קיין שום שלעכטע האַנדלונגען יועט זי נישט טון.

זי האָט געבראַכט דעם בריוו, און ווען איך האָב אים איבערגע-לייענט פאַר איר האָט זי זיך צעוויינט און האָט צוגעזאָגט אַז מער וועט זי זיך נישט אַרײַנלאָזן אין קיין ראַמאַנען מיט קיין צופעליקע. איר באַ-שלוס האָט זי אויסגעהאַלטן. די חברטעס פון דער אַרבעט האָבן מיר סיגנאַליזירט, אַז דעם „קשאַנדזס מאַרישע“ האָט זיך געביטן צום בעסערן. זי פלעגט קומען צו מיר אָפט אַ דאַנקבאַרע. און ווען איך האָב באַקומען אַ נאַמינאַציע אויף אַן אַנדער אַמט, האָט זי מיר געשענקט עפעס אַ קליי-ניקייט און מיט טרערן האָט זי מיר געקושט אין די הענט.

איך האָב נישט געהאַט קיין זעליקייט איר אָפצושמדן; אויך נישט — ווי מיר האָבן געפלאַנט — צו געבן איר חופּה. איך ווייס נישט אין דעם מאַמענט וואָס מיט איר קומט פאַר. איך ווייס אויך נישט צי זי האָט זיך אומגעקערט צו די אייגענע, צי זי איז געוואָרן אָפגעשמדט. פאַר מיין געוויסן בין איך צופרידן, דאַס איך האָב אַרויסגעראַטע-וועט אַ לעבן, אַזוי ווי עס האָט מיר פאַרזאָגט מיין „מייסטער“ (1).

*
*
*

פון באַריכט פון ד״ר פראַנצישעק קאַוואַלסקי (אַדוואָקאַט אין זאַקאַפּאַנע):

„... ווען איך בין געווען אַלס אויסגעזידלטער פון זאַקאַפּאַנע אין קראַקע, אין יאָר 1942 אין האַרבסט (סעפטעמבער) מיט מיין פרוי, האָט זיך געמאַלדן צו אונדז — דורך באַקאַנטע יידן — אַ געוויסער אַניספעליד (אַ ייד) — אַ פעדערן-סוחר פון קראַקע (יוזעפּא גאַס) — מיט פּאַלגנדער פראַפּאָזיציע: — ער האָט אַ באַקאַנטן דייטש, אַ פריינט אַטטאָן גושזכאַ, וועלכער איז אַ דירעקטאָר פון אַ זייער גרויסער גענדזעריי (אַ דייטשער) אין ניעפּאַלאַמין. מיט דעם גושזכאַ איז ער באַפריינדעט און האָט אַפילו קרובּהשאַפט. ער קען מיר מיט אים באַקענען. גושזכאַ זוכט אַן אַדוואָ-קאַט — אַ בוכהאַלטער און אַ קאַסיר, וועלכער באַזיצט דייטש. וועט ער מיר פראַטעזשירן ביי גושזכען צו דעם פּאַסטן; פאַר דעם זאָל איך אים אויסבאַהאַלטן זיין צוועלף-יעריק טעכטערל.

(1) ל. ב. 1317.

מיכאל בארוויטש

די ריזיקע איז געווען זייער גרויס. איך בין געווען אין די דייטשע תפיסות! חוץ דעם האָב איך נישט געוואָלט דינען ביי קיין דייטש. אָבער ווען אניספעלד האָט מיר באַקענט מיט גושזכען — דעם דייטש פון דער אַלטער דאַטע, פון דער עפאָכע פון ווילהעלם דעם צווייטן, נאָך נישט קיין היטלעראָוועיץ, וועמען איך האָב זיך אויסגעגעבן און ער אַליין האָט מיר געבעטן. אַז איך זאָל זיך דעצידירן אויף דעם פּאַסטן און זאָל נע- מען אניספעלדס טעכטערל אויף באַהעלטעניש און אַרויסראַטעווען איר פון געסטאַפּאַ. און חוץ דעם האָב איך זיך איבערצייגט, אַז אויסער גור- שזכען, אַ פּרוסאַק, אַרבעטן נאָך אין דער גענדזעריי אַרום 250 — בלויז פּאַליאַקן, האָב איך זיך דעצידירט.

איך בין אַ פּאַרמלחמהדיקער אַנטיסעמיט. אָבער די נשמה האָט זיך מיר איבערגעקערט ווען איך האָב געזען די חיהשקייט פון די דייטשן אין באַצוג צו די יידן, ווייל דאָס איז געווען נידעריקער פּאַר דער וויר- דע פון פּאַלק. — אַזוינס וואָס מען האָט זיך נישט געקענט פּאַרשטעלן, אַז דאָס איז מעגלעך.

מיר האָבן זיך באַראַטן, אַז אניספעלד וועט זיך באַמיען פּאַר זיין טעכטערל וועגן „אַרישע פּאַפּירן“ אויף דעם נאָמען „דאָמבסקא אַננא“ (ווייל אַזוי האָט געהייסן די פּאַרהייראַטע שוועסטער פון מיין פּרוי) און ווי אַ שוועסטערן טאַכטער פון מיין פּרוי האָבן מיר מיטגענומען דאָס קינד מיט זיך אויף דעם פּאַסטן אין ניעפּאַלאַמין. דאָרט — אַ דאַנק גורשזכעס הילף — האָט דאָס קינד געלעבט גליקלעך נעבן אונדז ביז דעם 1-11-1943.

דאָס קינד איז געווען אַ ליבס, אן אַנגענעמס, אַ פעיקס, האָט זיך געשפּילט מיט די קינדער פון ניעפּאַלאַמין, האָט איינגעאַרדנט קינדער- פּאַרשטעלונגען — אַלץ כדי מען זאָל נישט דערקענען ווער זי איז. אָבער עס האָבן זיך געפונען נידערטרעכטיקע מענטשן, וועלכע האָבן אַנגעהויבן שרייבן צו מיר אַנאַנימע בריוו, אַז די קליינע איז אַ יידישע, און אַפילו אַז מיר, איך און מיין פּרוי, זענען יידן. דאָך האָבן מיר דאָס אויסגע- האַלטן, כאַטש זייער שווער, אָבער דאָך עס האָט זיך איינגעגעבן. — אין שטוב פּלעגן מיר זי רופן „האַנקע“. איר מומען (אַ שוועסטער פון איר מוטער) וועמענס נאָמען איך געדענק נישט, האָב איך מיט דער הילף

אַר ישע פאפירן

פון רזאליע סאבעלמאנאווע (אן אריערין וואס האט חתונה געהאט מיט א געשמדטן יוד — זיי ווינען אין ניעפאלאמין) — איינגעארדנט אין א מאָנאסטיר ביי הייליקע שוועסטער אין סטאניאנטקא, נעבן ניעפאלאמין, אלס מיין קרובה אונטערן נאָמען „קאוואלסקא“ (אזעלכע פאפירן האָט זי געהאַט). זי האָט אָבער דאָרט נישט לאַנג אויסגעהאַלטן, ווייל איינמאַל ווען עס איז געקומען געסטאָפּאָ אין מאָנאסטיר אויף אַ רעוויזיע, איז זי אַנטלאָפּן צו מיר אין ניעפאלאמין, און איך האָב אויף איר פאַרלאַנג זי אָפּגעפירט אין קראַקע צו אירע באַקאַנטע אויף זויערשוניצעקע גאַס. די אַלטע אַניספעלדס מיט זייער זון האָבן דערווייל געבליבן, ווען האַנקע איז געווען ביי אונדז, — אין געטאָ. ווען די דייטשן האָבן ליקווידירט דאָס געטאָ, זענען די אַניספעלדס מיט זייער זון אַנטלאָפּן דורך קאַנאַלן אין קראַקע און האָבן זיך אויסבאַהאַלטן ביי מיינעם אַ פריינד — לודוויק קאַטשמאַרטשיק אויף קראַקאווסקע גאַס. מען האָט אַנגעטעלעפּאָנירט צו מיר, אין ניעפאלאמין, איך בין גלייך געקומען צו פאַרן און אין מיטן העלן טאָג האָב איך זיי אַלע דריי אַרויסגעפירט, דעם פּאַטער, דער מור-טער, און דעם זון — קיין מאַקאָוו, וווּ איך האָב זיי איינגעארדנט ביי אַ באַקאַנטן פּויער. אַזוי האָבן זיך די דריי אַניספעלדס אויסבאַהאַלטן, און די פּערטע — האַנעטשקע, ביי אונדז, וואָס עס איז ווייטער געוואָרן מיט דער מומע, ווייס איך נישט; איך האָב אָבער געהערט, אַז זי האָט זיך ווייטער אויסבאַהאַלטן אין אונגאַרן.

אין נאוועמבער 1943טן יאָר, האָבן מיר געמאַלדן די אַניספעלדס פון מאַקאָוו, אַז איך זאָל אַרויספירן האַנעטשקען קיין קראַקע, און דאָרט וועט איר נעמען פון דער ווינונג צו דער באַן אַ באַקאַנטער באַן-אַרבעטער. זיי וועלן זיך מיט איר באַגעגענען אין מאַקאָוו און וועלן צו-זאַמען פאַרן קיין אונגאַרן. אזוי איז געשען. זיי זענען אַוועקגעפאַרן קיין אונגאַרן, איך האָב נאָר באַקומען אַרום אָנהויב 1944 פון האַנעטשקען אַ קאַרטל פון אַ יתומים-אַנשטאַלט פון קאַשיץ, אַז עס איז איר שלעכט, נישט אַזוי ווי עס איז איר געווען ביי „די פּעטערס“ (אַזוי האָט זי אונדז גערופּן). אָבער איך ווייס פון מענטשן, אַז שפּעטער האָט זי זיך צונויפֿ-געקומען מיט די עלטערן. זיי האָבן געווינט שפּעטער אין בודאַפּעשט; זיי האָבן זיך אַרויסגראַטעוועט, לעבן און וואַרשיינלעך, אַוועקגעפאַרן אין

מיכאל בארוויטש

פאלעסטינע. נאָר זייער זון, וועלכער איז אין יאָר 1945 געפאָרן פון אונגאַרן דורך רומעניע, און שפעטער האָט ער זיך אויפגעזעצט אויף אַ שיף קיין פאלעסטינע, איז צוזאַמען מיט דער גאַנצער שיף דערטרונקען געוואָרן אין ים.

צום באַדויערן האָב איך נישט פון זיי קיין וויטערדיקע ידיעות — און עס איז מיר אַ שאַדן — ווייל איך וואָלט זייער געוואָלט פון זיי עפעס וויסן, באַזונדערס פון האַנעטשקען, וועלכע מיר האָבן זייער ליב גע-קראָגן, סיי איך, סיי מיין פרוי.

ווען מיר וואָלטן געקענט העלפן דעם פרוסאַק — דעם זייער אַנ-שטענדיקן אַטטאָן גורשזכע, וועלכער האָט נישט געקענט קיין אונטער-שידן, נישט קיין נאַציאָנאַלע און נישט קיין רעליגיעזע — וואָלט געווען זייער געווננטשן — ווייל די באַנדיטן זאָלן גיין צו דער תליה — אָבער אַזאָ אויסנאַם ווי דער פרוסאַק — דאַרף ווערן פאַר דעם באַלוינט. ווען אַזעלכע וואָלטן געווען די דייטשן ווי דער אַטטאָ גורשזכע, וואָלט נישט געווען קיין מלחמה און עס וואָלט נישט געווען קיין מיאוסער מענטשן-מאָרד.

**

פון אַדאַם מיקוש רעלאַציעס (געוויינט אין זשיוועץ):

פריילנג 1943 איז צו אונדז געקומען עלזשביעטאַ מאַלינאווסקאַ, אַ לערערין פון קראָקע. זי האָט אונדז געברענגט אַ בריוו פון אונדזער פריינד-דין עמאַ פראַנטשיק (פאַדערעווסקי גאַס נומ. 4 וו. 7), אין וועלכער זי בעט אונדז מיר זאָלן פאַר דער מאַלינאווסקאַ, איר טעכטערל און שוועס-טערל, געפינען אַ וווינונג. די סיבה פון איר אַרויספאַרן פון קראָקע האָט געדאַרפט זיין דער ווילן לייכטער זיך אויסצולעבן אין רו צוליב דעם, וואָס זי האָט זיך שלעכט געפילט.

ביים ערשטן צוזאַמענטרעף האָט די געשיקטע פון אונדזער ליבער פריינדין אונדז געזאָגט, אַז זי איז אונדז מקנא (1) מיט דער רויקייט "א. א. וו. מיר האָבן איר צוגעזאָגט זיך צו פאַרנעמען מיט איר ענין. ווען זי איז געגאַנגען נאָך איר באַגאַוש, האָבן מיר אָפּגעהאַלטן אַ קורצע באַ-

(1) אויף פויליש: *Zazdraszczam* (וואָס איז אַ שפראַך-פעלער, וועלכן מען האָט אָפּט געטראָפּן ביי יידן).

אַר ישע פאַפירן

ראַטונג. מיר האָבן באַשלאָסן צו געפינען פאַר איר אַן אַרט, וווּ זי זאָל זיין אויסגעהיט פאַר דער גרויסער מענטשלעכער נייגעריקייט. איבער פאַרק-באַרג האָבן מיר געקענט אַן אַרבעטער-משפּחה, וואָס האָט געהאַט אַ פּריי צימער, וואָס איז פאַר דער מלחמה פאַרדונגען געוואָרן צו מענטשן, וואָס זענען געקומען אויף זומער-וווינונג. די לאַגע, אין וועלכער דאָס הייל האָט זיך געפונען איז זייער גוט געווען פאַר „לינקע“ איינוווינער. אין שכנות האָבן מיר געהאַט געדונגען אַ צימער פאַר זיך וווּ מיר האָבן גענעכטיקט אין דער צייט פון כאַפּערייען א. א. וו. מיר האָבן דער מאַלינאַווסקאַ געבאַרגט אַ טייל פון אונדזער בעטגעוואַנט און זי האָט זיך אַריינגעצויגן. זי איז געווען אַ בלאַנדע, אַן סעמיטישע שטריכן. זי האָט געקענט וווינען אַן מורא. ווען איר קינד וואָלט נישט אויסגעזען אַזוי טי-פיש יידיש און וואָלט נישט געווען אַזוי באַרעדעוודיק. דאָס מיידעלע האָט איינמאַל אין דעם יום טוב פון קריסטוס-געבורט, ווען מען האָט אויף איר נישט אַכטונג געטון, זיך צערעדט פאַר די באַלעבאַטיים און זיי דער-ציילט, אַז „ביי אונדז איז דער קריסטוס-בוים נעבן דער סוכה און דער טאַטע וווינט אין לעמבערג אונטער דער פּאָדלאַגע, אויף וועלכער עס ליגט אַ דיוואַן און אויפן דיוואַן זיצט הער זשולאַווסקי און לייענט אַ ציי-טונג. ווען עס קומט אַ פרעמדער מענטש.“ דערציילנדיק, אַז „דעם טאַטן איז אַנגעוואַקסן אַ גרויסע שוואַרצע באַרד“ האָט זי געלאַכט אַזוי אומ-שולדיק, ווי נאָר אַ קינד קען לאַכן, נישט פאַרשטייענדיק, וואָס זי האָט דאָ אַפּגעטון. די אַרבעטער-משפּחה האָט זיך דערשראַקן און אונדז גע-מאַכט אויסריידן. דעם ענין האָבן מיר לאַקאַליזירט צווישן די פיר ווענט. וועגן דעם קינד האָבן מיר געזאָגט די איינגייער און איינגייערינס, אַז עס האָט נישט קיין יידישע, נאָר רומענישע שטריכן. דערנאָך איז געקומען אַ קורצע לעקציע וועגן קאַטאָליציזם און דער מאַרטיראַלאַגיע פון די אַרמענער. מען האָט מיטגעפילט און דאָס ריידן האָט זיך איינגעשטילט. פאַרן שוועסטערל פון דער פרוי מאַלינאַווסקאַ האָבן מיר געפונען אַ באַ-שעפּטיקונג ביים טעכנישן אינזשיניער בר. אין גארלין. אין קעגנזאץ צו דער פרוי מאַלינאַווסקי און איר טעכטערל, וואָס האָבן גערעדט אַ גוטן פליסיקן פויליש, האָט דאָס שוועסטערל צעקאַלעטשעט דאָס פוילישע לשון. בר. האָט זיך דערשראַקן. אויך דאָס מיידל האָט זיך דאַרט נישט גוט

מיכאל בארוויטש

געפילט אין דער ראָל פון אַ ניאַנקע צו אַ קינד. דאָן איז פרוי מאַלינאַווס-קאָ צו מיר געקומען און מיך געבעטן איך זאָל דאָס מיידעלע איינאַרדע-נען אין אַ פאך-שול, וואָס איז געפירט געוואָרן דורך פּאַליאַקאָ. אין דער דאָזיקער שול האָבן זיך געפונען עטלעכע ניי-געבאַקענע אוקראַינער. אַפּ-צוגעבן דאָרט דאָס מיידעלע האָט געהייסן גרינגשעצן די לאַגע, אָדער די טעותדיקע איינרעדעניש, אַז דאָס ערגסטע איז שוין פאַרביי. איך האָב זיך קאַטעגאָריש קעגנגעשטעלט דעם דאָזיקן געדאַנק און געראַטן זי זאָל ווייטער בלייבן דינען ביי די בר. טראַץ דער זאַרג וועגן זיך און דעם קינד, איז פרוי מאַלינאַווסקאַ אַוועקגעגאַנגען פון מיר מיט אַ געוויסן פאַרדרוס. בעת די כאַפּערייען און רעוויזיעס פלעגט זי מיר תמיד געבן צו באַהאַלטן אַ קליין וואַליזקעלע, וואָס זי האָט צוריק גענומען בעת די „אַקציע“ האָט זיך געענדיקט. וואָס זי האָט דאָרט באַהאַלטן ווייס איך נישט. זי האָט דעריבער שטאַרק געציטערט און יעדעס מאָל אַפּנעמענדיק — געדאַנקט.

די לעצטע צייט איז איר צוזאַמענלעבן מיט די באַלעבאַטיים נישט געווען שטאַרק אידיליש, מחמת זי איז אַרויסגעפאַרן פון גאַרליק, נאָך דעם ווי די סאָויעטישע אַרמיי האָט פאַרנומען דאָס געביט. האָט זי זיך מיט זיי נישט געזעגנט. האָרט פאַרן אַפּטרעטן פון דער דייטשער אַרמיי האָבן זיך אין געגנט באַוויזן אוקראַינער און וולאַסאַוועס, וועלכע האָבן זיך שטאַרק גענומען אינטערעסירן מיט די אַרומיקע איינוווינער. דערצו איז אין דער געגנט וווּ פרוי מאַלינאַווסקאַ האָט געווינט אַ צייט לאַנג איינגעשטעלט געוואָרן אַ באַטאַריי קעגן לופט-אַנגריף און די מאַנשאַפּט האָט זיך צעלאָזט אין דער געגנט, מויזנדיק אין אַלע לעכער. דער וועג, אויף וועלכן מיר פלעגן גיין מיט דער מאַלינאַווסקאַ אין וואַלד קלויבן שוואַמען איז געוואָרן „פאַרבאַטענע ערד“ און מיר האָבן אונדזערע שפּאַ-צירן געמוזט אויפגעבן. זי האָט געמוזט זיצן אין דער שטוב און קוקן צי עס קומען נישט קיין „געסט“. זי איז געווען יונג און האָט געקענט געפעלן ווערן און צוליב דעם האָט זי געמוזט זיך באַהאַלטן אין אַ באַ-העלטעניש אונטער דעם דיל פון קאַרידאַר פון אַ שכן, וואָס האָט זיך געגרענעצט מיט זייער שטוב. איך ווונדער זיך נישט, וואָס איר איז נמאס געוואָרן די גאַנצע אומנאַטירלעכקייט פון דער פּאַזיציע און וואָס זי האָט

אַרִישֶׁ פּאַפִירן

צוליב דעם אויסגעברייטערט איר פאַרדרוס און ווידערווילן צו מענטשן, וועלכע האָבן איר געטון גוטס. מענטשן זענען בלויז מענטשן. אַליין בין איך פון זשיוועץ — אַ געבוירענער. קיין גארליך בין איך אַנטלאָפֿן פון דער דייטשער גערעכטיקייט צוליב דעם, וואָס דאָרט האָב איך פאַר דער מלחמה אַ ביסל צו הויך זיך אַרויסגעזאָגט קריטיש וועגן אַדאַלפֿן.

**

ביים שכן איז געווען אַ שיינע ייִדישקע — יוזשאַ קאַגוט, פון דראַ- האַביטש. איך האָב זיך מיט איר באַפֿריינדעט און איר געראַטן ווי זי דאָרף האַנדלען לגבי אירע באַשיצער, וועלכע האָבן זי צוליב דער ״היי- ליקער פּאַמיליען־רו״ געוואַלט אַרויספֿטרן. אַ געוויסער שכן — אַ לאַנד- ווירטשאַפֿטלעכער אינושניער, וואָס האָט געאַרבעט אַלס ״לאַנדווירט״ האָט חשק געהאַט אַליין זיך צו פאַרוואַנדלען אין אַ האַן און פון יוזשען צו מאַכן אַ פּאָלגעווידיקע הון. די סיטואַציע איז אָבער געווען צו ערנסט. די ״האַזגעסטאָפּאַ״ (די פֿרוי, שוויגער א. א.) זענען געווען צו אינווייטיק זיי זאָלן איינגיין אויף אַ קאָמפּראַמיס. איך האָב געראַטן יוזשען זי זאָל האַנדלען חוצפהדיק, וואָרום איך האָב געוויסט, אַז מען האָט זי דאָרט אַריינגענומען לויט דער רעקאָמענדאַציע פון גלח קאַבילאַנסקי (וואָס האָט זי שוין לענגער נישט געקענט באַהאַלטן) און אַריינגענומען האָט מען זי אין פּאַל פון דער דייטשער מפּלה צו האָבן עפּעס אַ פאַרענטפּערונג. דער שאַנטאַזש איז צוריקגעשטויסן געוואָרן דערמיט, וואָס מען האָט זיי אָנגע- שראַקן, אַז אין פּאַל פון אַן אומגליק וועט זי אַלץ דערציילן די דייטשן. מיך האָט דאָס משפּחהלע פון ״לאַנדווירט״ געפּרעגט צי ״יוזשע איז אַ ייִדישע?״ זיי האָבן געטראָפֿן דאָס אַרט צו פּרעגן. די זשיוועצער האָבן אַן אייביקע געשיכטע פון קאַמף מיט ייִדן און דער קאַמף האָט נישט אייביק געהאַט דאָס קריסטלעכע פּנים פון אַ ווירטשאַפֿטלעכן קאַמף. אָבער קיין מאַמענטן פון פאַרראַט קען דער קאַמף נישט. די מלחמה האָט גע- באַטן מען זאָל ליב האָבן מענטשן. אַזאַ איז געווען די צייט פון מלחמה. זאָל דער שלום אונדז אויסלערנען שעצן דעם מענטש״ (1).

1) ל. ב. 1319, קראַקע.

מיכאל בארוויטש

**
*

פון זדושיטלאוו בוכאלצט רעלאציעס (ווינט אין קאזשוכאוו, נידער-שלעזיע, זשימיערסקי גאס 71):

„... אין יאר 1942 האב איך געארבעט אין אַרבעטס-אַמט אין ווענג-ראַוו-פּאָדלאַסקי. כ'האַב געפירט די אַפטיילונג פון מענערישער אַרבעטס-פאַרמיטלונג. אין זומער פון דעם זעלביקן יאַר, ווען אין וואַרשע האָט זיך שוין אַנגעהויבן די אַקציע צו „ליקווידירן“ די מענטשן פון ייִדישער אָפ-שטאַמונג, איז אין ווענגראַוו נאָך געווען „שטיל“. ייִדן זענען נאָך נישט פאַרמאַכט געווען אין קיין געטאָ. זיי האָבן געווינט אין אַזוי גערופענער „יודענפירטל“, וואָס איז נישט געווען אַפּגעצוימט פון דער אַרישן שטאַט-טייל.“

עטלעכע ייִדישע משפּחות האָבן אַפילו געווינט אין דעם „אַרישן שטאַט-טייל“.

אין איינעם פון די זומער-חדשים 1942 האָבן זיך צו מיר געווענדט דריי ייִדן מיטן נאָמען פּרידמאַן, ווענגראַווער מילנערס. זיי האָבן מיר דערקלערט, אַז אין גיכן וועלן זיי באַקומען פּוילישע קענקאַרטעס און זיי ווילן בלויז באַקומען פון „אַרבעטס-אַמט“ מעלדונגס-קאַרטן און אויך, אויב ס'איז מעגלעך, אַנווייזונגען אויף אַרבעט מחוץ ווענגראַוו. כ'האַב זיי גע-זאָגט, אַז מעלדונגס-קאַרטן פון אַרבעטס-אַמט קענען זיי באַקומען און וואָס נוגע אַנווייזונגען אויף אַרבעט, האָב איך גראַד אַ נאַכפּראַגע אויף עלעקטראַמאַנטערן און מעטאַליסטן ביי די באַן-וואַרשטאַטן אין מאַלקין און אין לעמבערג. די פּרידמאַנס האָבן געוואָלט די אַרבעט אין מאַלקין. איך האָב זיי אָבער אַנטשלאָסן אַפּגעעצהט צוליב דער נאָענטקייט פון ווענגראַוו און אויך צוליב דעם, וואָס דאָרט אַרבעטן שוין אייניקע אַרבעטער פון אונדזער שטאַט, וואָס וואָלטן זיי לייכט געקענט דערקענען און מסרן. לסוף האָבן זיי צוגעגעבן, אַז איך בין גערעכט און האָבן מסכים געווען אויף מיין פּראָפּאָזיציע. צוליב דעם, וואָס זיי האָבן נאָך נישט געוויסט גענוי זייערע צוקונפטיקע נעמען, האָבן מיר זיך אַפּגערעדט, אַז איך וועל דערליידיקן זייערע אַלע פאַרמאָליטעטן, שוין נאָך דעם ווי זיי וועלן באַ-קומען די קענקאַרטן.

א ר י ש ע פ א פ י ר ן

האַרבסט 1942 זענען קיין ווענגראָו אָנגעפאָרן אָפטיילונגען פון ס. ס. דייטשן און אוקראַינער און אָנגעהויבן מאַרדן די ייִדישע באַפעלקער־ רונג. וועגן די פרידמאַנס האָב איך זיך נאָר דערוווסט, אַז עס איז זיי געלונגען מיט דער גאַנצער משפּחה צו אַנטלויפן פון ווענגראָו. אין עט־ לעכע טעג אַרום איז געקומען צו מיר אַ פּויערטע פון דאָרף מיעדזנא, הינטער ווענגראָו מיט אַ בריוו פון די פרידמאַנס, אין וועלכן זיי האָבן געבעטן מען זאָל זיי צושיקן די „מעלדקארטן“ און די אָנווייזונגען אויף אַרבעט. אין בריוו זענען אָנגעגעבן געוואָרן די נעמען און אַלע פּערסאָ־ נאַליען וואָס זענען נויטיק ביים אויסשטעלן אַזעלכע דאָקומענטן. צוליב דעם, וואָס עס איז שוין געווען אין אָונט און דאָס גיין דעמאָלט אין ביוראָ פון אַרבעטס־אַמט, וווּ עס האָט געוויינט דער לייטער — אַ דייטש, וואָלט געווען אַרויסגערופן פאַרדאַכט, האָב איך געבעטן די פּויערטע זי זאָל צו מיר קומען מאַרן. צו מאַרגנס בעת די אַרבעט־שעהן האָב איך רעגיסטרירט אַלע דריי נעמען: איינעם ווי אַן עלעקטראַמאַטער, אַ צווייטן ווי אַ טאַקער און דעם דריטן ווי אַ שלאַסער. איך האָב אויסגע־ שריבן די קאַרטאַטעקן, אויסגעשטעלט „מעלדקארטן“, וועלכע האָבן גע־ האָט אַן אַמטלעכן קיילעכדיקן שטעמפל אַרויפגעקלאַפט אין בלאַנקאָ דורך דעם לייטער פון אַרבעטס־אַמט — אַ „רייכסדייטש“. שפּעטער האָב איך אויסגעשריבן אָנווייזונגען אויף אַרבעט אין די „אייזן־באַן־ווערקשטעלע דער אסטבאַן אין לעמבערג“, וועלכע איך האָב אונטערגעשריבן מיט מיין נאַמען. כ׳האַב אַליץ געוואָלט דערליידיקן, וואָס בעסער און וואָס פאַר־ מעלער, רעכענענדיק זיך דערמיט, וואָס עס קען טרעפן אין אַרבעטס־ אַמט אין מיין אָפּוועזנהייט. אין די אַרבעטס־אַמטן האָט זיך נעמלעך גע־ פירט, אַז נאָך אַ געוויסער צייט האָט דער אַרבעטס־אַמט, וווּ עס האָט זיך געפונען דער איבערגעווייזענער אויף אַרבעט אַרויסגעפאַדערט זיין קאַרטאַטעקע פון דעם איבערווייזנדיקן אַרבעטס־אַמט. אין פאַל ווען אַזאַ זאַך וואָלט געשען אין מיין אָפּוועזנהייט, וואָלט דער באַאַמטער, נישט געפּינענדיק קיין קאַרטאַטעקן, וועגן דעם מודיע געווען דעם פאַדערנדיקן אַרבעטס־אַמט און דאָס וואָלט אַרויסגערופן אַ חשד ביי די באַאַמטע פון יענעם אַרבעטס־אַמט.

דעם זעלביקן טאָג אין אָונט איז די פּויערטע געקומען צו מיר אַהיים

מיכאל בארויטש

און גענומען אלע דאקומענטן. אין א צייט ארום איז זי נאך אמאל גע-
קומען און מיר דערציילט, אז די גאנצע משפחה פרידמאן, וואס איז בא-
שטאנען פון דריי מענער און צוויי פרויען, איז ארויסגעפארן פון דארף
תיכף ווי זיי האבן דערהאלטן די דאקומענטן.

אין א צייט ארום האט דער ארבעטס-אמט אין לעמבערג מודיע גע-
ווען אונדזער אמט, אז עס זענען באשעפטיקט געווארן די צוויי דערמאנ-
טע מענטשן. אין דעצעמבער 1942 האט איינער פון די פרידמאנס מיט
זיין שוועסטער מיך באזוכט און דערציילט, אז ער ארבעט אין לעמבערג.
צום סוף פון יאר האט דער ארבעטס-אמט אין שעדלעץ ארויסגעפאדערט
די קארטאטעקע פון איינעם פון די פרידמאנס, וועלכער האט, דוכט זיך,
איצט געהייסן קאפא. די געפאדערטע קארטאטעקע האב איך תיכף
ארויסגעשיקט. פון דער צייט האב איך פארלוירן דעם קאנטראקט מיט
מיינע באקאנטע, נאך דעם, ווי א טייל פוילן איז באפרייט געווארן דורך
דער רויטער ארמיי, האב איך זיך איבערגעצויגן קיין שעדלעץ. עס איז
מיר נאטירלעך טשעקאווע געווען דער ווייטערדיקער גורל פון די פריד-
מאנס. בעת מיינ צוויימאליק זיין אין ווענגראו האב איך זיך פון יידן
דערווייט, אז די פרידמאנס האבן צום גליק איבערגעלעבט, לעבן, נאר
זענען נאך קיין ווענגראו צוריק גישט געקומען.

לעצטנס, וועלנדיק מיט זיי זיך פארשטענדיקן אין א זייער וויכטיקן
ענין, האב איך זיך שטארקער נאכגעפרעגט אויף זיי און זיך דערווייט,
אז זייער מוטער איז ארויסגעפארן קיין אמעריקע און זיי אליין געפינען
זיך אויף די צוריקגעווענע געביטן¹.

זכרונות פון קאזשימיערא קרוליקאווסקא (ווינט אין ווארשע; שוסט-
רא 18, ווינונג 12):

.... אין מאמענט ווען די דייטשן האבן זיך אריינגעריסן אין לאנד
האט די פריילין העלענא ווינאווער (2) פארנומען א פירצימערדיקע וויי-

(1) ל. ב. 1322.
(2) פון דער היים בארענשטיין. דר. פון עקאנאמישע וויסנשאפטן. ראטגע-
בער פון האנדלס- און אינדוסטריע-מיניסטעריום. איבערזעצערין פון פיל רוסי-
שע ווערק.

אַר ישע פאפירן

בונג אויף זלאַטע גאָס נומער 52. איר דעמאָלטיקע דינסט, פון פאַמערן, אַ חתונה געהאַטע, איז תיכף נאָכן אַרײַנטרעטן פון די דײַטשן, געוואָרן אַ פאַלקסדױטשקע און האָט זיך באַרימט מיט איר אָפּשטאַם בזה הלשון: „איך בין סקיבא געבארן“. דאָס מעבל, די מלבושים און די ווױנונג גופא איז ביסלעכווייז געוואָרן דאָס אײַגנטום פון דער כײַטערער דינסט. אין מאָ-מענט ווען ס'איז געשאַפן געוואָרן דאָס געטאָ, איז העלענאַ ווינאָווער, האַבנדיק אַ געבורט־שיין אַלס באַרבאַראַ גראַכאַווסקאַ, מיט אַ רוק־זאַק אויף דער פלייצע און אַ וואַליזע אין האַנט געקומען צו אונדז אויף דער ווישניאָווע גאָס. דאָס לעבן איז געגאַנגען רוּיק, כאַטש די פאַרויכערטע ציאַנקאַלי איז תמיד געווען אָנגעגרייט. איך, האַבנדיק אַ מאָן און אַ זון, דערצו אַ גרויסע ווױנונג, האָב געהאַט אַ סך שטוביקע אַרבעטן. פרוי ווינאָווער האָט מיר גערן און מיט ברען צוגעהאַלפן. אָפט האָט זי די קיך־אַרבעט דורכגעפלאַכטן מיט לײַענען פאַעזיע, וואָס זי האָט רעציטירט מיט אַ יוגנטלעך און מעלאָדיש קול. אַ זכרון האָט זי געהאַט אַ פענאַמענאַלן. איר באַליבטסטער פאַעט איז געווען אסניק, דער ערנסטער מאַמענט איז פאַר איר געווען ווען דאָס גלעקל ביים טיר האָט זיך צעקלונגען. זי פלעגט ווערן, ווי עלעקטריזירט און זיך באַהאַלטן אין איר קליין צימערל.

נױטיקע אײַנפאַלן האָט זי תמיד געהאַט. אײַנמאַל איז צו אונדז באַלד אין דער פרי געקומען אַ ווױנונגס־קאָמיסיע כדי פעסטצושטעלן די גרויס פון די שאַדנס אין 1939. די פרוי ווינאָווער האָט זיך שנעל אָנגעטון דעם מאַנטל און דעם הוט און זיך אַוועקגעשטעלט אין קיך, כלומרשט ווי אַן אַגענטקע פון געוויסע שפייז־אַרטיקלען.

די פרוי ווינאָווער האָט זיך נישט אײַנגעבראַכן, האָט נישט פאַרלוירן די האַפענונג, אַז די גערעכטיקייט וועט קומען, אַפילו אין די מאַמענטן פון די גרעסטע דײַטשע נצחונות. אָבער די לאַגע פון אומטעטיקייט האָט זי זייער געפייניקט. זי האָט באַשלאָסן צו אַרבעטן אין זשאַליבאָזש ביי די י—ס. דאָרט האָט זי זיך געפונען אין אַ פרעמדער סביבה. די באַלעבאַ־טים האָבן געאַרבעט אין אַ ביראָ און זייערע צוויי יינגלעך זענען געגאַנגן גען אין אַ פאַלקס־שולע. אין דער קליינער ברודיקער ווױנונג האָט זי אַלץ געטון. געהאַלפן די יינגלעך מאַכן די לעקציעס. די באַלעבאַסטע האָט זיך לגבי איר אין אָנהויב געהאַלטן זייער שטאַלץ און שפעטער האָט זיך

מיכאל באַרויטש

איר באַציונג צו דער פרוי ווינאווער פאָרוואַנדלט אין אַנטציקונג. די יינגלעך מאַכן פאָרשריטן אין שול, די מעגלעכקייט זיך צו באַרימען „מיין דינסט רעדט פראַנצויזיש“ פילט אָן מיט שטאַלץ דאָס קליינע קעפל פון דער באַלעבאַסטע. דאָס מאַטערנדיקע לעבן דויערט אַ יאָר צייט.

סוף 1943 גייט זי צוויי מאַל דורך אַן אויגן־אָפּעראַציע אין שפיטאַל פון הייליקן יוזעף. זי האָט אַלע באַקוועמלעכקייטן, מאַטעריעלע מיטלען ווערן איר צוגעשטעלט דורך אירע פריינד. זי מוז אַכטונג־טון אויף איר געזונט־צושטאַנד און באַקומען אַ חודשלעכע אונטערשטיצונג פון פוילישן אונטערערד. זי דינגט אַ צימערל אויף וויספּיאנסקי גאַס. דאָרט טרעפט זי דער וואַרשעווער אויפשטאַנד.

ווי ס'איז צו משפטן דערפון וואָס די שכנים דערציילן, איז זי אומ־געקומען פון אַ באַמבע אין זשאַליבאָוז"1).

**

אין דעם אויסלייג איז דערמאַנט געוואָרן, אַז די גרויסע צאַל מאַ־טעריאַלן, מיט וועלכע איך האָב דיספּאָנירט האָבן מיר דערלויבט צו קאָנ־טראַלירן די אַנגעגעבענע פּאַקטן דורך קאַנפּראַנטאַציעס פון פאַרשידענע מקורים, וואָס האָבן באַהאַנדלט די זעלבע פּאַקטן. כדי דער לייענער זאָל זיך קענען אַריענטירן אין דער דאָזיקער אַרבעט, ברענג איך דאָ אַ קליי־נעם משל. איך ציטיר דריי גבית־עדות וואָס באַציען זיך צו איין און אין דעם זעלבן פּאַל:

1) אַ באַריכט פון אַ נישט־ייד, וועלכער האָט אויסבאַהאַלטן; 2) אַ באַריכט פון דער אויסבאַהאַלטענער; 3) אַ בריוו פון דער לעצטער, גע־שריבן שוין פון אויסלאַנד צו דער משפּחה פון איר געוועזענעם בעל־טובה. מען דאַרף צוגעבן, אַז יעדער איינער פון די דריי דאָקומענטן איז צוזאַמענגעשטעלט געוואָרן אוימאָפּהענגיק פון די צוויי אַנדערע און אין אַן אַנדער צייט. זיי האָבן זיך צוזאַמענגעטראַפּן אין אונדזערע טעקעס. קודם כל דאָס גבית־עדות פון יאָן שעניך (אַ נישט־ייד פון אסטאַיא־פענציצקא, פּאָוויאַט פּרושקאָוו); ... „אויגוסט 1942, ליקוידאַציע פונעם

1) ר. ב. 1328 (184-47) קראַקע.

אַר ישע פאפירן

געטא אין לעגיאנווו, ביי וואַרשע. די יידן האָבן זיך דערוואַסט פון דער פאַרשטייענדיקער ליקווידאַציע־אַקציע און נישט געקוקט אויף דער שטאַר־קער שמירה פון דייטשער זשאַנדאַרמערע און גראַנאַטענע פּאַליציי, רייסן זיי איבער די שטעכעדיקע דראַטן און אַנטלויפן אין די שכנותדיקע וועל־דער. עס הויבט זיך אָן אַ ווילד געיעג נאָך די אומגליקלעכע. מען מאַר־דעט און מען שיסט זיי מאַסנווייז. דאָס לעבנגעבליבענע הייפל יידן, אָן שום מיטלען צום לעבן, באַהאַלט זיך בייטאַג אין די וועלדער און ביי־נאַכט קומען זיי צו אייניקע איינווינער פון לעגיאַנווו, וועלכע גיבן זיי אַ ביסל געקעכץ און אַ געלעגער, אויסשטעלנדיק זיך אַזוי אַרום אויף רעפרעסיעס מצד די דייטשן. אַזוי גייען דורך די חדשים סעפטעמבער און אַקטאָבער, עס איז געקומען נאָוועמבער און מיט אים פרעסטלעך, וואָס זענען ביינאַכט דערגאַנגען ביז 7-10 גראַד. די לאַגע פון די לעבנגעבלי־בענע, און בפרט פון די מוטערס מיט זויג־קינדער ווערט וואָס אַ מאָל טראַגישער. מיט איין יידישער פרוי (1) וואָס האָט געהאַט אַ קינד פון אַ יאָר (2) האָבן זיך פאַרנומען מיין שוועסטער און ברודער; זיי האָבן געהאַט זייערע קליינע הייזער אין לעגיאַנווו. אַמאָל פלעגט זי נעכטיקן ביי מיין ברודער און אָן אַנדערש מאָל ביי דער שוועסטער. זיי האָבן זי פולשטענ־דיק אויסגעהאַלטן. די דייטשן ווי אויך די באַזונדערע פלייסיקע פּאַליציי האָבן געוואַסט, אַז די יידן באַהאַלטן זיך אויס ביי די איינווינער און זיי האָבן גענומען דורכפירן רעוויזיעס. מיין שוועסטער האָט זיך מיט מיר פאַרשטענדיקט און מיר האָבן באַשלאָסן די יידישע פרוי ברענגען צו מיר. איך האָב געווינט אַזוי ווי איצט אין אסטאיא פענציקאָא ביי פרוש־קאָוו. דאָס איבערפירן אַ יידישע פרוי מיט אַ קינד פון לעגיאַנווו קיין פרושקאָוו מיטן געפאַקטן צוג איז געווען אַ שטאַרק ריזיקאַלישע אונטער־נעמונג. מיין שוועסטער פיל מיט מסירת נפש, גיט דער פרוי איר אייגענ־נעם מאַנטל; דאָס דורכגעפרוירענע קינד, וואָס האָט אָן אויפהער גע־וויינט, וויקלט מען איין אין אַ גרויסן שאַל און זיי זעצן זיך ביידע אַריין אין אַ צוג קיין וואַרשע. אין וואַגאַן האָבן די פרוי דערקענט צוויי פּוילי־שע פרויען און זיי האָבן אויפן הויכן קול גענומען שמויעסן וועגן דעם,

(1) מיסיא סאקול (געבוירן דאָן).

(2) סאַבינאַ.

אַז צווישן די פּאַסאַזשירן געפינט זיך אַ ייִדישקע. די לאַגע ווערט שטאַרק געשפּאַנט. מיין שוועסטער ווענדט זיך צו זיי זאַגנדיק, אַז זיי זאָלן זיך אויפהערן נאַריש צו מאַכן. דאָס צעבייזערט זיי נאָך מער און זיי הויבן אָן אויפּסניי שטאַרקער זייער קאַנצערט. די דייטשן קענען יעדע מינוט אַרייקומען; ערשט די אינטערווענץ פון אַ פּוילישן באַן־אַרבעטער, וועל־כער האָט זיי אויסגעזיידלט, האָט אָפּגעקילט די „נאַבעלע כּוונה“ פון די צוויי ווייבער אויסצוגעבן די ייִדישע פּרוי. מיין שוועסטער האָט זיך אַריענ־טירט אין דער לאַגע און איז אויסגעשטיגן מיט אַ סטאַנציע פּריער — אין פעלצאַוויזנע. אין דעם המון זענען זיי אועקגעקומען פון די ווייבערס אויגן. זיי זענען אַריין אין טראַמוויי, צוגעפאַרן ביז צו דער עלעקטרישער באַן און גליקלעך אָנגעקומען צו מיר, האַרט פאַר דער פּאַליציי שעה.

ווען איך בין שפּעט ביינאַכט אַהיימגעקומען פון דער אַרבעט, האָב איך דערזען אַ בילד, וואָס איך וועל קיינמאָל נישט פאַרגעסן. אַ פּרוי ... אין שמאַטעס, מיט אַן אוממענטשלעכן פּחד אין די אויגן, וואָס איז אויפגעשפרונגען ביי יעדן שאַרף; אַ קליין קינד מיט אויסגעדרייטע קליי־נע פיסלעך און שרעקלעך אָפּגעפרוירענע הענטלעך. קודם כל האָט מען זיי געגעבן אָפּצוועסן, שפּעטער אָפּגעבאַדן, דאָס לייב און די האָר אָנגע־שמירט מיט סאַבאָדיל. און אַזוי האָט זיך אָנגעהויבן דער לאַנגער פּע־ריאָד פון דורכהאַלטן (זינט דעם 7טן דעצעמבער 1942). כדי אָפּצווענדן די אויפּמערקזאַמקייט פון די שכנים, האָט זי אָנגעהויבן אַרבעטן ווי אַ דינסט. איך און מיין פּרוי האָבן געאַרבעט אין וואַרשע, אַזוי אַז זי אַליין האָט זיך אַ גאַנצן טאָג פאַרנומען מיט דער שטוב.

זי איז געווען די פּולשטענדיקע באַלעבאַסטע פון אונדזער ווירט־שאַפט. אונדזער זונעלע איז געווען אין זעלבן עלטער, וואָס איר טעכטערל סאַבינאַ. מיר האָבן פאַר די קינדער געקויפט אַ ציג און די קליינע איז ביסלעכווייז צוריקגעקומען צו די כּוחות. קיין דאַקטער האָט מען צו איר נישט געקענט רופן פאַר מוראַ. מען זאָל זיך נישט דערוויסן, אַז זי איז אַ ייִדישע. מען האָט זי געהיילט מיט רעצעפטן באַקומענע פון דאָק־טוירים. נישט געקוקט אויף דער מיינונג פון מיין גאַנצער משפּחה, אַז דאָס מיידעלע וועט בלייבן אַ קאַליקע אויפן גאַנצן לעבן — איז זי גע־זונט געוואָרן און צו צוויי יאָר אָנגעהויבן גיין.

אַרײַנע פּאַפּירן

מיר זענען געווען אויסגעשטעלט אויף אַ מסירה, ווייל אַלע באַקאַנט-טע און שכנים האָבן זיך שטאַרק אינטערעסירט מיטן סעמיטישן אויסזען פון דער פּרוי און אויסגעפרעגט פון וואָנען זי שטאַמט, וואָס זי טוט און צי איז זי אַמאָל נישט קיין ייִדישע, איך פלעג מיט אַ געמאַכטן געלעכטער ראַטן זיי זאָלן זיך אַליין איבערצייגן, סוף כל סוף זענען זיי אָפּגעשטאַנען. אַגב האָב איך אין הסכם מיטן שפּרוך-וואָרט: „וואָס דאַרף הענגען וועט נישט דערטרונקען ווערן“ געהאַט ביי זיך אַ מיליטערישן ראַדיאָ-אַפּאַראַט און אַפּט אויסבאַהאַלטן געווער פון אַ פּרושקאָוער געהיימער קאַמפּס-אַרגאַניזאַציע. אזוי איז געפּלאַסן אַ טאַג נאָך אַ טאַג און עס האָט געלעבט די האַפּענונג, אַז מיר וועלן אַלע ניצול ווערן.

ווען עס איז אויסגעבראַכן דער וואַרשעווער אויפשטאַנד בין איך געווען אין דער היים. דעם זעלבן טאַג איז אָבער אויסגעבראַכן דער אויפשטאַנד אין אונדזער שטעטל. 7 אזיגער פּאַרנאַכט האָבן אונדזערע אויפשטענדלעך אָנגעהויבן דעם שטורעם אויף די דייטשן פון אונדזער שטעטל, פון קאַמאַראָו און פּרושקאָוו. דער אויפשטאַנד איז נישט גע-לונגען. פּאַרטאַג האָבן זיך די אויפשטענדלעך צעזיט וווּ זיי האָבן נאָר געקענט. מיר, די איינוווינער, האָבן ווי שעפּסן געוואָרט, אַז די דייטשן זאָלן קומען אונדז אַרויסשלעפּן פון די שטובן, ווי פּאַראַנטוואָרטלעכע פאַר די געשעענישן. מיין לאַגע איז געווען אַ באַזונדער קריטישע. אַ ייִדישע פּרוי און אויפשטענדלעך אין הויז — ס'איז מיר נישט געווען מיט וואָס מקנא צו זיין, אין אַזאַ געפּערלעכער אָנשטרענגונג האָבן מיר דורכ-געלעבט 2-3 וואָכן. כּסדרדיקע רעוויזיעס, דורכגעפירט דורך די ס. ס. דאָס לעגייטימירן מענער א. א. וו. אַלץ איז אָבער אַדורך בשלום. איך האָב מיר דערווייל געשטעלט אין קאַנטאַקט מיט מיינס אַ באַקאַנטן, וועל-כער האָט מיר פּאַרשאַפּט אַ „לינקע“ קענקאַרטע פאַר מיין ייִדישע. איצט בין איך שוין געווען זיכערער. די פּרוי, פאַרשטייט זיך, אויך. זי האָט אָנגעהויבן גיין קיין פּרושקאָוו אויפן מאַרק. ביז אַ געוויסן טאַג האָט אַ קריסטין פון לעגיאָווו זי דערקענט. עס איז אָפּגעאַנגען בלויז מיט מורא. קיין פּרושקאָוו איז זי שוין מער נישט געאַנגען. ענדלעך האָבן מיר דער-לעבט דעם פּריידיקן טאַג פון 18טן יאַנואַר 1945. קיין פּרושקאָוו זענען אַריין שטורם-אַפּטיילונגען פון דער פּוילישער אַרמיי. די פּרייז פון דער

מיכאל בארוויטש

יידישער פרוי איז געווען נישט צו באשרייבן. זי האָט געקניט אויפן שניי און שפעטער זיך מיר געוואָרפן אויפן האַלדז. ווי אַ משוגענע האָט זי מיך געקושט, אין דער אָנוועזנהייט פון די שכנים, פאַרן אַפראַטעווען איר און דעם קינדס לעבן. מיט אַ פאַר טעג שפעטער האָט זי זיך געווענדט צום יידישן קאַמיטעט אין פרושקאָוו, מען האָט זי אַפגעשיקט צום צענטראַל-קאַמיטעט. זינט דעמאָלט האָבן מיר זיך צעשיידט. איצט געפינט זי זיך ביי רייכע קרובים אין אַמעריקע.

און איצט דאָס גבית-עדות פון דער אויסבאַהאַלטענער יידישער פרוי (מיסיא סאקול):

„... נאָך דער ליקוידאַציע פונעם געטאָ אין לעגיאַנווו, אין סעפּ-טעמבער 1942, האָב איך מיט מיין טעכטערל פון 1 יאָר סאַבע, צוויי חדשים (אַקטאַבער, נאָוועמבער) מיך אויסבאַהאַלטן אין די אַרומיקע וועל-דער. איך בין אויסגעשטעלט אויף כסדרדיקע אָנפאַלן פון אַרטיקע באַנ-דיטן. זיי האָבן מיר צוגענומען אַליק, וואָס האָט נאָר געהאַט אַ ווערט און איבערגעלאָזט מיר אַן שום מיטלען צום לעבן. פון הונגעריטיט האָבן מיר געראַטעוועט אייניקע איינווינער פון לעגיאַנווו, משפּחה שענייד. זיי האָבן אוינדז יעדן טאָג געגעבן געקעכץ און נישט קוקנדיק אויף דער סכנה פון טויט-שטראַף, וואָס האָט געדראַט פאַר אויסבאַהאַלטן יידן, פלעגן זיי מיר און מיין טעכטערל אויך געבן אַ געלעגער.

בעת די צוויי חדשים אין וואַלד האָב איך מיך שרעקלעך געמאַטערט מיטן קינד. די פרעסט (ביינאַכט ביז 10 גראַד) האָבן מיך אויסגעשעפּט, אַז איך בין געווען כמעט אַ שטאַרבנדיקע. זעענדיק מיין טראַגישן צו-שטאַנד האָט די פרוי יאנינא שענייד מיך אַפגעפירט מיט מיין טעכטערל צו איר ברודער יאָן, וועלכער האָט געוווינט אין אסטאיא פענציצקא און געהאַט דאָרט אַן אייגן הייזל. זי האָט ריזיקירט איר לעבן און געטון האָט זי דאָס אַליץ צוליב רחמנות צו די פאַרפאַלגטע יידן. דער ברודער האָט מיך מיטן קינד אויפגענומען דעם 7טן דעצעמבער 1942. איך ווין ביי אים ביז היינט צו טאָג.

צוויי יאָר האָט מיך שענייד אויסבאַהאַלטן. מיין קינד סאַבע, וואָס האָט געהאַט אַ פאַראַליזש פון די פיסלעך, האָבן זיי אויסגעהיילט און היינט איז זי גענצלעך געזונט. נישט געקוקט אויף די כסדרדיקע

סכנות, וואָס האָט זיי געדראָט פאַר אויסבאַהאַלטן אַ ייִדישע פּרוי, האָבן מיך די שעניידן, תמיד געשיצט קעגן יעדער געפאַר. זיי האָבן אַליין אַלץ דערליידיקט אין שטאָט און מיך נישט געלאָזט אַרויסגיין ווייטער ווי זייער גאַרטן. איך בין ביי זיי געווען אַ זעלבסטשטענדיקע באַלעבאַסטע, ווייל זיי האָבן ביידע געאַרבעט אין וואַרשע און מיר אַנפאַרטרויט די גאַנצע ווירטשאַפט און די קינדער.

מיין מאַן העניע סאקול האָט מען פאַר דער ליקווידאַציע פונעם גע-טאָ אין לעגיאָנווו צוגענומען אין די קאַשארן ווי אַ סטאַלער. אין 1943 האָט מען אַלע יידן, וואָס האָבן זיך דאַרט געפונען, אויסגעשאָסן. איך מיין, אַז מיין מאַן איז אויך אומגעקומען, ווייל ביז היינט האָב איך פון אים נישט געהאַט קיין שום ידיעה.

ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן דער אויפשטאַנד פונעם וואַרשעווער געטאָ, האָבן מיר זיך געריכט אויפן ערגסטן. איך האָב דעריבער געבעטן דעם ה' שעניידן, ער זאָל — אין פאַל פון מיין אומקום — זיך פאַרשטענ-דיקן מיט אונדזערע קרובים, זיי זאָלן זיך פאַראינטערעסירן מיט מיין טעכטערל און אָפגעבן דער משפּחה שעניידן אַלץ, וואָס מיר האָבן זיי געקאָסט במשך פון צוויי יאָר, וואָס מיר זענען ביי זיי געווען און אָפדאַנ-קען פאַר זייער איידלקייט און גוט האַרץ...“

און לסוף דער טעקסט פון אַ בריוו וואָס מיסיע סאקול האָט אַרויס-געשיקט צו דער משפּחה שעניידן פון דער אַמעריקאַנער זאַנע אין דייטשלאַנד:

„דעם 20טן אויגוסט 1946“

ליבע הערשאַפט שעניידן!

איר וועט אייך זיכער ווונדערן, וואָס איך האָב אַזאַ לאַנגע צייט נישט געשריבן. דאָס איז אָבער נישט מיין שולד. עס זענען געווען פאַרשידענע סיבות, וועגן וועלכע איך וועל אייך שרייבן אַ צווייטן מאַל. איך געפין מיך איצט אין דער אַמעריקאַנער זאַנע פון דייטשלאַנד. עס גייט מיר זייער גוט. מיין סאַבינקע אויך. זי גייט אין פרעבל-שול און קען שייך זינגען און טאַנצן. זי דערמאָנט אָפט וואיטושן. ער האָט שוין זיכער פאַר-געסן. וואיטוש! מיין נישט, אַז מיר האָבן אין דיר פאַרגעסן. איצט וועט

מיכאל באַרוויטש

זיך אָנהויבן אַ צייט ווען איך וועל אָפט שרייבן און נישט נאָר שרייבן אָבער אויך שיקן שיינע מתנות. עס וואָרט נאָך אויף אונדז אַ לאַנגע רייזע. מיר פֿאַרן צו אונדזער משפּחה. איך וועל אייך אין אַ צווייטן בריוו שיקן אונדזער בילד. איך ענדיק מיין בריוו און גריס האַרציק פּרוי יאנינא און פּרוי מאניא מיט איר מאן. האַרציקע גרוסן פֿאַר פּרוי סאַבינקע און דער עלטערער פּרוי.

האַרציקע גרוסן פון מיין טעכטערל פֿאַר איך, אייער פּרוי און וואיטושן. מיר קושן אייך אַלע ווי אויך די באַקאַנטע.

(—) מ. סאַקול,

סאַבינקעלע

איך גיב נישט אָן מיין אַדרעס, ווייל איך פֿאַר ווייטער און אייער בריוו וועט מיר שוין נישט טרעפן אויפן זעלבן אָרט.

זיבעטער טייל:

**פוילישע יידן אויף ארישע פאפירן
אין אויסלאנד**

I

„מאַראַנען“

יידן אליין פאַרגלייכן זייער אָפּט זייער לעבן אויף „אַרישע פּאַפּירן“ מיט דער דערשיינונג פון די א. ג. „מאַראַנען“. דער דאָזיקער פאַרגלייך שטיצט זיך בלויז אויף אויבערפלעכע אַנזיכטן און נעמט נישט אין אַכט די עצם־פּראַגע. דערפאַר טאַקע דערקלערט ער גאַרנישט: פאַרקערט, ער פירט נאָך אַרײַן אין טעות.

לאָמיר דערמאַנען: „מאַראַנען“ זענען געווען יידן, וועלכע מען האָט גע- צוונגען איבערצוגיין אויפן קאַטוילישן גלויבן (1) און אין אייניקע פּאַלן אויפן מאַכאַמעדאנישן (2). פון דאַנען קומט זייער העברעיִשער נאַמען אַנוסיים (ווערטלעך: „די געצווונגענע“).

די דאָזיקע מענטשן פלעגן אָפּט — ווען זיי האָבן נאָר געקענט — זיך אומקערן צום ייִדישן גלויבן. אויך אין די צייטן, ווען זיי זענען געווען געצווונגען פון אים זיך עפנטלעך אָפּצוזאָגן — האָבן זיי בגנבה תפילה געטון לויטן ייִדישן דין. (דערפאַר טאַקע האָט די אינקוויזיציע, וואָס האָט ווידער אויפגעלעבט אין 1481 — זיך באַמיט אויסצוראַטן די איבער- בלייבענישן פון דעם אַלטן גלויבן אין די דאָזיקע קרייזן. די פּראַצעסן,

1) צ. א. אין דער צייט פון די קרייץ־צוגן אין 13טן און 14טן יאָרהונדערט. געוויסע צאָלן אין פּראַנקרייך, אין איטאַליע און אין שפּאַניע — ווי אַ פּועליינצא פון די געצווונגענע שמדן 1415—1391 א. א. ג. וו.
2) 1020—1008 אין עגיפּטן (ווי דער קאַליף האַקים, וואָס האָט געקרענקט אויף אַ „צעזאַרן־מאַניע“ האָט פאַרפּאַלגט יידן און קריסטן) אין 1146 — אַבל על מומין — די יידן פון מאַראַקאָ, 1172 די יידן פון תּימן. אַרום 1840 אין מע- שעד (די היפּט־שטאַט פון כאַראַסאָן).

מיכאל בארוויטש

וואָס זענען דורך איר אַרגאַניזירט געוואָרן, האָבן באַלד באַוווּזן, אַז די „מאַראַנען“ זענען נאָך אַלץ געווען שטאַרק צוגעבונדן צום ייִדישן גלויבן און צו ייִדישע טראַדיציעס.

די דאָזיקע עטלעכע פרטים וועלן גענוג זיין מען זאָל פאַרשטיין, אַז די ענלעכקייט מיט די „אַרישע פּאַפּירן“ איז בלויז אַן אויבערפלעכלעכע. די „מאַראַנען“ האָבן (אַפילו ווען זיי האָבן זיך געפילט ייִדן) נישט גע- מוזט באַהאַלטן זייער אָפּשטאַם אָדער זייער פאַרגאַנגענהייט; זיי האָבן בלויז אויסבאַהאַלטן די געדאַנקען זייערע. דאָס איז נישט דאָס זעלבע. פאַר זיי האָט נישט עקזיסטירט די גאַנצע אינסצעניזאַציע, וואָס איז געווען אַ גאַר וויכטיקער פּאַקטאַר אינעם לעבן אויף „אַרישע פּאַפּירן“ און צו- זאַמען דערמיט די גאַנצע מאַסע קאָמפּליקאַציעס און געפאַרן.

און דאָך זענען אייניקע פאַרגלייכן נויטיק. אַן זיי קען מען נישט באַקומען קיין דיסטאַנץ צו דער באַהאַנדלטער פּראָבלעמאַטיק און אויך נישט קיין גענוגנדיקע מאַסן (סאַציאַלאָגישע און פּסיכאָלאָגישע). די דאָ- זיקע קאָנפּראָנטאַציעס מוזן אָבער אין אַכט נעמען די קרובישע דערשיי- נונגען, און נישט בלויז די וואָס זעען אויס צו זיין קרובה'ש פון ערשטן אויגנבליק, נאָר אויך וואָס זייער קרובהשקייט שטעקט אין דער עצם פּראָב- לעמאַטיק. אַנדערש געזאָגט: די וואָס זענען אַרויסגעוואקסן אויף אַן ענלעכן באַדן און אין ענלעכע באַדינגונגען.

II

„אַרישע פּאַפּירן“ אין פּראַנקרייך

עס איז אַ פּאַרשטענדלעכע זאַך, אַז מחוץ פּוילן, האָט די דערשיינונג פון „אַרישע פּאַפּירן“ אויך עקזיסטירט אין די אַלע מערב-אַיראָפּעישע לענדער וווּ עס איז — אין רעזולטאַט פון דער דייטשער אַקופּאַציע פּאַר-געקומען אַ פּאַרניכטונגס-אַקציע פונעם ייִדישן ישוב. די אונטערשידן זענען באַשטאַנען פון איין זייט אין דער פּאַרשידנקייט פון די מעטאָדן, וואָס די דייטשן האָבן אָנגעווענדט און פון דער צווייטער — אין די שטיי-מונגען און אין דער באַציונג פון דער אַרטיקער באַפעלקערונג לגבי די פּאַרפּאָלגטע.

קודם כל: אין די לענדער פון מערב-אַיראָפּע (דייטשלאַנד איינגע-שלאָסן) זענען נישט געווען קיין געטאָס. עס האָט דעריבער נישט עקזיס-טירט דער דורכגאַנג דורכן דאָזיקן פּאַר-געהינום, דאָס שטאַרבן נאָך פּאַרן טויט, דער פּראַצעס, וואָס האָט אויף די קרבנות אָפּגעדרוקט — ווי מיר האָבן געזען — אַ ספּעציפישן צייכן, און וועלכן זיי פלעגן מיטפירן מיט זיך אויפן וועג פון די „אַרישע פּאַפּירן“, אַ משא פון דריקנדיקע זכרונות און רעאַקציעס, וואָס פלעגן פּאַראַטן.

דאָ איז נישט דאָס אַרט אויף אַדורכצופירן נענטערע פּאַרגלייכן. דערפאַר בלויז אייניקע שטריכן פון דעם דאָזיקן פּראַבלעם אין אן אַנדער לאַנד — לאַמיר, למשל, נעמען פּראַנקרייך:

דער אָפּשייד-צייכן פּאַר יידן און מענטשן פון ייִדישן אָפּשטאַם איז דאָ איינגעפירט געוואָרן דעם 7טן יוני 1942. דאָס איז געווען אַ געלער שטערן אויף דער לינקער ברוסט (מיט דער אויפשריפט „ייִד“). אַזוי ווי

מיכאל באַרוויטש

אומעטום (אָדער בעסער געזאָגט — מער ווי אומעטום) האָבן די יידן נישט אָפּגעשאַצט אין ערשטן מאָמענט די וואָג פון דער דאָזיקער פּאַר-אָרדענונג. זיי באַציען זיך צו איר ווי צו אַ ריין מאַראַלישער דיסקרימי-נאַציע און רעאַגירן ווי אויף אַזאַ מין שיקאַנע. זיי פּראַעקטירן למשל אַ דעמאָנסטראַציע מיט די „שטערנס“ אויף די ברוסטן, וואָס זאָל אַדורכ-גיין דעם 7טן יוני 1942) דורך די עליזעישע פעלדער (Champs Elysées) דעם זעלבן טאָג הענגען די ייִדישע קאמבאַטאַנטן (פון 1918-1914) אָן אלע זייערע מיליטערישע אויסצייכענונגען איבער דעם „שטערן“. די דאָזיקע דערשיינונג ווי אויך אַלע אַנדערע האָבן געמאַכט דעם איינדרוק — ווי עס האָבן צוגעטראָגן די מוסרים — אַז „די יידן זענען שטאַלץ צו טראָגן די אָפּצייכענונג פון זייער ראַסע“ (2).

עס איז כּדי אָפּצושטעלן זיך אויף אייניקע פּרטים, וואָס זאָגן עדות וועגן דער באַציונג פון נישט-ייִדן צו דער דאָזיקער פּאַרֶאָרדענונג. אויך דאָ קען מען זיך שטיצן אויף די שפורן, וואָס זענען פּאַרבליבן אין די אַר-כיוון הויפטזעכלעך ראַפּאָרטן פון געהיים-אַגענטן (3).

דעם 5טן יוני ד. ה. ערב דעם אַרויסגעבן די פּאַרֶאָרדענונג וועגן דעם „שטערן“, לייגט די פּראַפּאָגאַנדע-סעקציע פונעם „מיליטער בעפעלס-האַ-בער“ פאַר דעם ס. ד. אן אַלאַרמירנדיקע אינפּאָרמאַציע: „פון די ראַפּאָרטן וואָס קומען צו אונדו אָן פון שעה צו שעה דרינגט אַרויס, אַז די גאַליס-טישע און קאָמוניסטישע קרייזן פירן אַ מאַסן-פּראַפּאָגאַנדע, וואָס צילט צו פּראַוואַצירן דעם נאַענטסטן זונטיק אינצידענטן. די דירעקטיוון זענען פּאַל-גענדיקע: אויף די גרויסע בולוואַרק, דאַרפן אַלע יידן, וואָס וועלן טראָגן דעם געלן שטערן באַגריסט ווערן מיט סימפּאַטיע-אויסדריקן. אַ חוץ דעם... איז פאַראַן אַ פּראַעיקט, אַז נישט-ייִדן, גאליסטן און קאָמוניסטן זאָלן אַרומ-“

(1) פאַרגל. מיטן בריוו, וואָס זייטשעל (ראַטגעבער פון דער דייטשער אַמ-באַאָסדע אין פאַריז האָט געשריבן דעם 2טן יוני צום הויפט-שטורמפירער ס. ס. דאַנעקער. (אין רעזולטאַט פון די דערהאַלטענע ראַפּאָרטן). זייטשעל גיט צו: „דאָס וואַלט געווען אַ געלעגנהייט אָפּצושיקן תּיכּף די אַנטיילנעמער פונעם דאָ-זיקן ציג אינעם לאַגער פון דראַנסי“.

(2) פאַרגלייך מיטן ראַפּאָרט פונעם אַגענט א. ק. 316 פון 12טן יוני 1942.

„Verhauengmänner“ און „A 6“ אַגענטן.

(3) אויף דעם ראַנד פון דער דאָזיקער מסירה האָט דאַנעקער איינגעהענטיק צוגעשריבן: „שיינע מיר אַנטיסעמיטן“.

א ר י ש ע פ א פ י ר ן

שפאצירן אין די גאסן מיט יידישע שטערנס, אויף וועלכע עס זאל זיין — אנשטאָט „ייד“ דער נאָמען פון אַ פראַנצויזישער פראָווינץ. עס דוכט זיך, אַז אין די גאַליסטישע קרייזן פראָדוצירט מען געלע שטערנס... עס דוכט זיך, אַז עס איז אומבאַדינגט נויטיק די פאַליציי זאל אונטערנעמען דעם נאַענטסטן זונטיק אַלע נויטיקע זיכערהייט-מיטלען“.

שפעטער ערדיקע ראַפּאָרטן פון פאַרשידענע אַגענטן באַשטעטיקן די אַנ-זאָגן. מיר ברענגען דאָ אייניקע אויסשניטן פון מסירות: „ג. ז.“ האָט אינ-פאַרמירט: „דאָס איינפירן דאָס רעכט וועגן טראָגן דעם יידישן שטערן האָט אַרויסגערוּפן אַ גרויסע אומצופרידנקייט“. פ. 8: „מען מוז זאָגן, אַז אין די אַלגעמיינע שטימונגען פילט זיך אַן אַלגעמיינ מיטגעפיל צו די יידן... מען דאַרף אויך צוגעבן אַ געפיל פון מאַראַלישער העכערקייט איבער די באַרבאַרישע דייטשן“... א. ג. 331: „דער יידישער שטערן ווערט אין אַלגעמיינ פאַראורטיילט“. ל: „די פאַראַרדענונג וועגן טראָגן דעם מגן-דוד איז אין אַלגעמיינ שלעכט אויפגענומען געוואָרן דורך דער באַפעל-קערונג...“ פ. 11: „די יידישע שטערנס האָבן אַרויסגערוּפן אַן אַלגעמיי-נע אויפּרעגונג. אַנטיסעמיטן אַפילו פאַראורטיילן די דאָזיקע פאַראַרדע-נונג 2), בפרט דערפאַר וואָס זי איז אויך חל אויף קינדער“.

אַזוי פיל פון פאַריז, און אויף דער פראָווינץ אַ ראַפּאָרט פון באַרדא, דאטירט פון 11טן יוני 1942: „לויט די מעלדונגען פון די אַגענטן ב. א, 103, 105, 711, 125 און 128 איז די רעאַקציע פון דער באַפעלקערונג אין באַרדא אויף דער פאַראַרדענונג וועגן דעם יידישן שטערן — אַ פאַלגנ-דיקע: 1) די פאַראַרדענונג ווערט באַגריסט דורך די קרייזן פון קליינהענד-לער און בעל-מלאכות. דאָס ווייזט אָן, אַז די אויבנדערמאָנטע האָבן צום שטאַרקסטן געליטן פאַר דער מלחמה פונעם וואַקסנדיקן איינפלוס פון יידן אין דער האַנדל-וועלט (דאָס שאַפן די גרויסע מאַגאַזינען א. א. וו.). 2) די ברייטע מאַסן שטעלן זיך כמעט אָן אויסנאָם אויף דער זייט פון די יידן, זיי פילן מיט, פאַראורטיילן די פאַראַרדענונג — דערקלערנדיק, אַז די יידן זענען פונקט אַזעלכע אַרנטלעכע מענטשן, ווי די פראַטעסטאַנטן און קאַ-טאָליקן. די זעלבע שטעלונג טרעפט מען ביי די פראַנצויזישע אַרבעטער. דער מיטגעפיל מיט די יידן דערגרייכט אַזוי ווייט, אַז אויף די גאַסן מיידט די באַפעלקערונג אויס זיי גלייך אַנצוקוקן. אין די אוניווערסיטעטן פאַר-

מיכאל באַרוויטש

אורטיילט מען, אָדער מען איז נייטראַל. (3) ווי מיר האָבן שוין מודיע גע-
ווען פאַראורטיילן אַלע אָן אויסנאַם דעם פּאַקט וואָס די פאַראַרדענונג איז
אויך חל אויף קינדער. (4) לויט די ראַפּאָרטן פון דריי אַגענטן קומט אויס,
אַז די גאַליסטן באַגנוגענען זיך נישט בלויז מיטן פאַראורטיילן די פאַראַר-
דענונג, נאָר זיי גרייטן זיך צו פאַרמינערן איר ווערט דורך איינפירן ענ-
לעכע אָפּצייכענונגען מיט מאַנאַגראַמען. — אין די קרייזן פון פאַרשידענע
גרופירונגען ווי פ. פ. ר. נ. ס. און מ. ס. ר. באַגריסט מען די פאַראַר-
דענונג און מען באַדויערט, וואָס זי איז נישט קיין פּועלייזאָ פון אַ פּראַג-
צויזישער איניציאַטיוו — נאָר פון אַ דייטשער. לסוף דאַרף מען צוגעבן,
אַז אַ געוויסער טייל יידן טראַגן נישט די צייכנס. אונטערגעשריבן: לויטער
ס. ס. הויפטשטורעמפירער (דער ק. צ. ר. ד. סיפא (ס. א.) קאַמאַנדא באַרדא.
און אַט איז אַ מעלדונג פון נאַנסי: „נאַנסי דעם 30טן יוני 1942. אזוי
ווי מיר האָבן שוין געמאָלדן אין אונדזער לעצטן ראַפּאָרט, באַמערקט מען
כמעט אין אַלע שיכטן פון דער באַפעלקערונג אַ פאַראורטיילונג פון דער
פאַראַרדענונג וועגן טראַגן דעם יידישן צייכן. מיר האָבן נישט פּעסט-
געשטעלט אין נאַנסי קיין פּאַלן פון אומבאַגרינדעטן טראַגן דעם יידישן
צייכן, דאַקעגן מעלדעט מען פון וויטעל וועגן אַן אַרעסט וואָס די פּראַג-
צויזישע פּאָליציי האָט דורכגעפירט איבער פיר יונגעלייט וואָס האָבן
געטראַגן שטערנס, געמאַכטע פון פּאַפיר. (נישט לייענבאַרע אונטער-
שריפטן).“

אַנדערע ראַפּאָרטן מעלדן, אַז אין די רייען וואָס בילדן זיך פאַר די
געשעפטן, דריקן די פּראַנצויזן אויס זייער סימפּאַטיע צו די יידן. אין
אינפּאַרמאַטאָר וואַרנט (5 יוני 1942), אַז די לערער פון דער קאַמונאַל-
שול אין 19טן קוואַרטאַל האָבן געהייסן די קינדער קומען אין שול אַריין
דעם 8טן יוני 1942 מיט אַ צייכן. מען איז זיך משער, אַז די דאָזיקע
אַקציע האָט אַ שייכות מיטן אַריינפירן דעם יידישן שטערן און שטעלט
מיט זיך פאַר אַ מין סאָלידאַריטעט-מאַניפעסטאַציע מיט די יידן. נאָך
אַן אַנדערער ראַפּאָרט (א. וו. 5טן יוני) מעלדעט וועגן אַ געשפרעך צווישן
סטודענטן אין מעטראָ, אין דעם זעלבן גייסט. זיידשעל נאַטירט, אַז די
פּראַנצויזישע אַדוואָקאַטן און נאַטאַרן פּראַיעקטירן אַן אויפּרוף און זאַמ-
לען אונטערשריפטן אויף אַ פּעטיציע צו באַפרייען די יידישע אַדוואָקאַטן

ארישע פאפירן

פון טראַגן דעם שטערן. דארקיע דע פעלוא וויל אַרעסטירן די אַלע אַד-וואַקאַטן, וואָס וועלן אַנטוילנעמען אין דער דאָזיקער אַקציע. די אַמבאַ-סאַדע האַלט נישט אַזאָ האַנדלונג פאַר נישט פאַסיק 1).

אין ראַפּאָרט פון 5טן יוני שרייבט דאָנעקער וועגן „יונגע מענטשן מיט אַן אויסגעשפּראַכענעם נישט-ייִדישן אויסזען, וואָס האָבן אויפן „בול-וואַר דעז אַיטאַליען“ געטראַגן אַן אימיטאַציע פונעם ייִדישן שטערן“. אין שייכות דערמיט גיט ער אַרויס דער פעלד-זשאַנדאַרמערע אַ באַפעל וועגן פאַרטאַפלען די וואַכזאַמקייט, אַדורכפירן אַבלאַוועס א. א. וו. די רשימה פון נישט-ייִדן, וואָס זענען אָפּגעשיקט געוואָרן קיין דראַנסי פאַר ענלע-כע פאַרברעכנס אַנטהאַלט אַ ריי נעמען פון מענטשן פון פאַרשידענעם עלטער, פאַכן א. א. וו. אַ בעקער, אַן אַרכיטעקט, אַ שילער, אַן עלעק-טריקער, אַ טאָקער, אַן אַרבעטער, 4 סטודענטן און סטודענטקעס, אַ באַ-אַמטער פון פינאַנץ-מיניסטעריום, אַ האַנדלס-באַאַמטער, 3 סטענאַגראַ-פיסטקעס, אַ פאַפיר-פאַרקויפערין, אַ צייטונג-פאַרשפרייטער, אַ שטוב-מייַדל, אַ פאַסט-באַאַמטער און מענטשן אַן אַ פאַך. די פאַרשידענע אויפ-שריפטן און סימבאָלן וואָס זיי האָבן געטראַגן אויף די שטערנס („דאַנני“, „נצחון“, „סווינג“, אַ קרייץ) זאָגן עדות וועגן אַ הומאַר-געפיל און אינ-טעליגענץ 2).

אזעלכע דאָקומענטן וואַלט מען געקענט צייטירן אַ סך מער: ל. פאַ-לאַקאָוו, וועלכער האָט די דאָזיקע אַ סך-זאָגנדיקע טעקסטן (וואָס האָבן זיך געפונען אין די דייטשע אַרכיוון), פאַרעפנטלעכט 3), ברענגט צ. צ. אַ ראַפּאָרט (פון 7טן יוני 1942) צום 6טן פאַליציי-קאָמיסאַריאַט וועגן אַן אינצידענט אויף דער קרייצונג פון די בולוואַרן „סאַן זשערמען“ און „סאַן מישעל“. דער ראַפּאָרט רעכנט אויס עטלעכע יונגע פרויען (סטודענטינס און אַ מאלערין), וועלכע האָבן „אַן שום רעכט“ געטראַגן דעם שטערן.

1) אויפן ראַנד — אַ באַמערקונג פון דאָנעקער: „קיין דראַנסי“ (א. ה. אינ-טערנירן אין לאַגער).

2) איינע פון די אינטערנירטע — אליס קורובל האָט נאָך דער מלחמה פאַרעפנטלעכט אירע זכרונות א. ד. ט. „אַ פריינדן פון יידן“ Editeur Blond et Gay, Paris, “Amie des Juifs”). די דערמאָנטע „פאַרברעכער“ זענען באַפרייט געוואָרן 1. 10. 1942.

3) „דער געלער שטערן“, Editions du Centre L'Etoile Jaune.

מיכאל בארוויטש

א חוץ דעם האָט די פרוי באנער זיך געווענדט צו אַ גרופע דייטשע זעל-נער „שפילנדיק אויף דער נאָז“. אַ דייטשער אָפיציר האָט אויף איר אָנגעוויזן א. א. וו. וועגן ענלעכע אינצידענטן (1) דערמאָנען אויך אַנדער-רע ראַפּאָרטן.

פאַרן פאַרענדיקן די דאָזיקע באַמערקונגען וועלן מיר נאָך צוגעבן, אַז צווישן די פּאַפּירן און די דייטשע „דאסיע“ געפינט מען אויך אַ ריי פאַרוורפן לגבי דער פּראַנצויזישער פּאָליציי; זי ווייזט אַרויס „שוואַכ-קייט“ ביים אויספירן די אַנטי-דיישע פאַראַרדענונגען; אַמאָל איז מען זי אויך חושד אין סאַבאַטאַזש (2).

מיר האָבן זיך לענגער אָפּגעשטעלט אויף די אויבן-ציטירטע דאָקו-מענטן הגם זיי האָבן בלויז אַ שייכות צו די צוגרייטונגען און צו די ערש-טע טעג נאָכן אַריינפירן די פאַראַרדענונג און האָבן בלויז אַן אומדי-רעקטע פאַרבינדונג מיט אונדזער טעמע. געטון האָבן מיר עס בכיוון, ווייל נישט געקוקט דערויף וואָס די פאַרבינדונג איז אַן אומדירעקטע, איז זי דאָך אַ גאַר וויכטיקע. פון אַלעם, וואָס עס איז אויבן געזאָגט גע-וואָרן קען מען זיך מאַכן אַ קלאַר בילד וועגן דער באַדייטונג און די שטימונגען פֿון דער אַרטיקער באַפעלקערונג.

די דייטשן האָבן עס געוויסט. דערפאַר טאַקע האָבן זיי אין פּראַנק-רייך — אַזוי ווי אין אַנדערע לענדער — געלאָזט אין גאַנג אַלע מעג-לעכע שרייפלעך פון דער אַנטי-דיישער פּראַפּאָגאַנדע. די דייטשע דאָ-קומענטן ווייזן, אַז דער אַקופאַנט האָט געפירט גאַר זאָרגעוודיקע פּסי-כאָלאָגישע פאַרשונגען. נאָך איידער ס'ווערט איינגעפירט דער „געלער שטערן“ פאַרשט דער דערמאָנטער דאַנעקער די שטימונגען נישט בלויז אין פּראַנקרייך, נאָר אויך אין אַנדערע באַזיגטע לענדער. דעם 27טן יאָ-

(1) לאַמיר צוגעבן, אַז נאָך דער באַפּרייאונג האָבן די אַרגאַניזאַציעס פון געוועזענע אינטערנירטע און די ליגע צום קאַמף מיט ראַסיזם איינגעאַרדנט דעם 4טן דעצעמבער 1945 אַ מיטינג לכבוד די באַפּרייטע, אויף וועלכן באַקאַנטע פּראַנצויזישע פּערזענלעכקייטן (זשיסטען גאדאר, עדואר העריא, פּאַל ריווע, מאַ-ריס שומאַן א. א. האָבן געלויבט די שטעלונג פון די סטודענטן אין יוני 1942. טרווא האָט אין זיין קאַמענטאַר וועגן דער שטעלונג פון די סטודענטן פאַרענ-דיקט מיט די ווערטער: „מיר וועלן נישט אַוועקגיין פון דעם וועג, וועלכן עס האָבן אונדזערע עלטערע אין קאַמף פאַר פּרייהייט, קעגן ראַסיזם און טיראַניעס.“ (2) צ. א. אַ בריוו פון דער פּראַפּאָגאַנדע-סעקציע, אַדרעסירט צום הויפּטי-שעף פון ס. ס. און פּאָליציי, מיט דער דאַטע, פאַרזי דעם 16-42.

ארישע פאפירן

נואר 1942, שיקט ער אן אַנפראַגע מכוּח דעם ענין צו זיינע פאך־קאלעגן אין האַלאַנד (ווי די ספּעציעלע אַפצייכענונג פאַר יידן איז איינגעפירט געוואָרן נאָך אין אַפּריל 1942). דער ס. ס. הויפטשטורעמפירער זעפּץ ענטפערט אים, אַז בלויז די פּראָ־דייטשע עלעמענטן האָבן פּאָזיטיוו אויפֿ־גענומען די פּאַראַרדענונג (אַן אַמטלעכער בריוו מיט דער דאַטע: האַג דעם 6-8-1942). ביי דער איבעריקער באַפעלקערונג האָט זי אַרויסגערופּן, ווי מען האָט זיך געקענט דערויף ריכטן, אַ גרויסן כּעס קעגן דער אַקו־פּאַציע־מאַכט און מיטגעפּיל צו די יידן. די פּאַראַרדענונג ווערט באַטראַכט ווי אַ נישט־געווינטשענע אינגערענץ אין די אינערלעכע נידערלענדישע יוסטיץ־ענינים און די באַצייכענונג פון יידן פאַר אַ חרפה פאַרן גאַנצן האַלענדישן פּאַלק. אַפּילו אין די קרייזן פון די האַלענדישע נאַציאָנאַל־סאַציאַליסטן האָט מען, אין אַנהויב, די פּאַראַרדענונג נישט גוט פאַר־שטאַנען. עפּנטלעך... קען מען אַפט באַמערקן, ווי יידן וואָס טראָגן דעם צייכן ווערן באַהאַנדלט דורך די האַלענדער באַזונדער פּריינטלעך און מיט דרך־אַרץ. אין די ערשטע טעג האָבן די האַלענדער דעמאָנסטרירט זייער סימפּאַטיע צו די יידן טראַגנדיק אמתע אָדער נאַכגעמאַכטע שטערן (1). שוין פּריער, דעם 13טן מאי 1942, איז דער שעף פונעם אַדמיניסטראַ־טיוון גענעראַל־שטאַב (אין נאָמען פון „מיליטער־באַפעלסהאַבער“) מודיע דעם דירעקטאָר פון דער מיליטער־פּאַליציי אין פאַריז וועגן דעם פּאַר־שטייענדיקן איינפיר פון דעם „ידישן שטערן“ און רעקאָמענדירט: „...עס איז אומבאַדינגט נויטיק צו דערוועקן ביי דער פּראַנצויזישער באַפעלקער־רונג פאַרשטענדעניש פאַר דער דאָזיקער פּאַראַרדענונג, פירנדיק אַ פּראָ־פּאַגאַנדע דורך דער פרעסע און ראַדיאָ (2) א. א. וו. עס איז איבעריק צו־צוגעבן, אַז די דאָזיקע פּראַפּאַגאַנדע איז אין פּראַנקרייך געפירט געוואָרן אין אַ „מאָנומענטאַלן“ מאַסשטאַב, אויסנוצנדיק אַלע צוטריטלעכע מיט־לען און געביטן.

לאַמיר זיך צוריקקערן צו די יידן אין פּראַנקרייך: שוין די נאַענטס־טע פּאַראַרדענונגען האָבן זיי געדאַרפט איבערצייגן, אַז עס גייט לגמרי

(1) דער פּולער טעקסט פון דעם אינטערעסאַנטן בריוו אין דעם שוין צי־טירטן „דער געלער שטערן“, זייט 69 און ווייטערדיקע.
(2) „דער געלער שטערן“.

מיכאל בארוויטש

נישט בלויז וועגן מאַראַלישע דיסקרימינאַציעס. באַלד נאָך דער ערשטער זענען געקומען איינע נאָך דער אַנדערער ווייטערדיקע פאַראַרדענונגען: אַ פאַרבאַט צו באַנוצן די אַלגעמיינע טראַנספּאָרט־מיטלען (אַדער דאָס אַפּוּנדערן אין אַ באַזונדערן וואַגאָן). אַ פאַרבאַט צו קומען אין „עפּנט־לעכע לאַקאַלן“, אַ פאַרבאַט צו פּראַקטיצירן אין אַ ריי פּאַכן אַ פאַרבאַט איינצוקויפּן אין די נאַרמאַלע שעהן א. א. וו. לסוף — דעם 15טן יוני 1942 — דאָס גרעסטע אין דער געשיכטע פון פּראַנקרייך געיעג נאָך מענטשן“. דעם 16טן יולי זענען 30 טויזנט מענטשן, מענער, פּרויען און קינדער דעפּאָרטירט געוואָרן — פון ווינטער־וועלאַדראַם — קיין דייטש־לאַנד אין די פּאַרניכטונג־לאַגערן.

נאַטירלעך גיבן די אויבנדערמאָנטע דאָקומענטן בלויז אַ טיילווייז בילד און בלויז פון ערשטן פּעריאָד. אין גאַנג פון דער אַרבעט פון דער אַנטי־ייִדישער מאַשין זענען אויפגעקומען נאָך אַנדערע פּאַקטאַרן. אַ חוץ די אַגענטן זענען אויך געווען מוסרים. אַ גרויסע ראַלע האָט געשפּילט דאָס „נאָך־ייִדישע“ האָב און גוטס, די אַמטן, די „נאָך־ייִדישע“ געוועלבן. אַ חוץ דעם האָט מען דאָ — אַזוי ווי אומעטום — געקענט אויסנוצן מענטשלעכע שוואַכקייטן, קאַמפּלעקסן און האָסן.

**

די אַנאַליזן פון די באַזונדערע אַספּעקטן און די פאַרגלייכן מיט די אַנטשפּרעכנדיקע דערשיינונגען אין פּוילן וואָלטן אונדז צו ווייט פאַר־פירט. מען מוז דעריבער זיך באַגרענעצן צו עטלעכע סומאַרישע באַמער־קונגען און אויסגעקליבענע באַריכטן. קודם כל די אונטערערדישע באַ־וועגונג און איר איינפלוסן:

אין פּוילן איז — ווי מיר ווייסן שוין — געווען פאַרשידן, אַ ריי פּוילישע אונטערערדישע איינהייטן האָבן פשוט אַנטיילגענומען אינעם מאַרדן זייער ייִדישע מיטבירגער. פון אַזאַ מין חרפה האָט דער פּראַנצויז־זישער ווידערשטאַנד זיך אימוניזירט באַלד פון אַנהויב. די פּראַנצויז־שע קאלאבאראַטארן פלעגן זיין אַנטיסעמיטן, טעטיקע אַנטיסעמיטן פלעגן ווערן קאלאבאראַטארן. דערפאַר אָבער וואָלט דער פאַרברעכערישער פּאַ־ראַדאָקס וואָס האָט עקזיסטירט אין פּוילן (ד. ה. פאַרטיזאַנער, וועמענס

אַרִישֶׁ פּאַפִירן

קאַמף מיטן אַקופאַנט איז באַשטאַנען אין מאַרדן די שוין דורך אים גע-
מאַרדעטע יידן) וואַלט אין פּראַנקרייך, אַנגערופן געוואָרן מיטן ריכ-
טיקן נאָמען: פאַרברעכן און פאַראַט. אין דעם פּרט זענען די פאַרטיילונג-
ליניעס געווען קלאַרע; מענטשלעך און פשוט... לאַגיש. דער דאָזיקער
פּאַקט האָט פאַרשטייט זיך שטאַרק באַאיינפלוסט נישט נאָר די אויפפירונג
פון די ווידערשטאַנד־טוער אַבער אויך די מאַסן וואָס האָבן זיך געפונען
אונטער זייער השפּעה. ווייטער: אין פּראַנקרייך איז געווען אַ סך שווע-
רער אויסצוגעפינען „ידישע פּנימער“ ווי אין פּוילן; דערפאַר האָט אַ
סך אַ קלענערע באַדייטונג געהאַט דער פּראַבלעם פון „גוטן“ אָדער
„שלעכטן“ אויסזען.

וואָס שייך דאָקומענטן זענען זיי אין פּראַנקרייך, פאַר דער מלחמה,
נישט געווען אונִיפּאַרם. פאַרקערט: אין פאַרשידענע פּראָווינצן זענען די
„אידענטיטעט קאַרטן“ געווען פאַרשידענע. אַ חוץ דעם האָט מען די בלאַנ-
קעטן געקענט פשוט קויפּן אין געשעפט. אַזוי אַרום האָט נאָר עקזיסטירט
די פּראַגע פונעם שטעמפל (מען דאַרף אויך צוגעבן, אַז אויף די פאַר-
מלחמהדיקע פּראַנציוזישע דאָקומענטן האָט נישט פיגורירט די רובריק
„גלויבן“, אַזוי אַז נישט איין ייד — אויב ער האָט זיך נישט אונטער-
געוואָרפּן דעם אַקופאַנטס פאַראַרדענונגען און נישט געלאָזט זיך אָפּ-
שטעמפלען זיין דאָקומענט (האָט איבערגעלעבט די אַקופאַציע אַפילו מיט
די אַלטע דאָקומענטן). עס איז אויך באַווסט, אַז די אַסימילאַציע פון
פּראַנציוזישן יידנטום האָט ארומגענומען אַ סך ברייטערע קרייזן ווי אין
פּוילן. דערפאַר איז אַ סך שוואַכער געווען דער פּראַבלעם פון אויסשפּראַך,
אַקצענט און דער „אופן פון אויפפירן זיך“. אַגב האָבן אַזעלכע שוועריקייטן
עקזיסטירט ביי די צאָלרייכע אויסלענדישע יידן, וואָס האָבן געלעבט אין
פּראַנקרייך און צווישן זיי אַ סך פּוילישע יידן. צווישן די לעצטע זענען
געווען מדרגה־אונטערשידן: צווישן די אַלטע און פּרישע עמיגראַנטן.
אַנדערש געזאָגט: צווישן די וואָס האָבן אַבסאָלוט נישט געקענט די פּראַנ-
ציוזישע שפּראַך (אָדער זייער ווייניק) און די וואָס האָבן גוט גערעדט
פּראַנציוזיש, אַבער מיטן אַן „אַקצענט“ (אין אַזעלכע פּאַלן פלעגט מען
אויסנוצן דעם פּאַקט, וואָס די פּראַנציוזן אַליין רעדן מיט פאַרשידענע
אויסשפּראַכן, אַפּהענגיק פון דער פּראָווינק, פון וועלכער זיי שטאַמען).

מיכאל באַרוויטש

די דאזיקע גורל-פאַרשידנקייטן באַשווערט דעם אויסוואַל פון משה ליב. (אגב דאַרף מען די אַרבעט ערשט אָנהויבן ווייל די ייִדיש־פּראָנצויזישע היסטאָריקער האָבן זיך צו די אַלע פּראָבלעמען אָפּילו נישט צוגע־רירט. דער דאָזיקער צושטאַנד איז אַ פּועל־יוצא דערפון וואָס אין זייערע פאַרשונגען פּרוּווין די אויבנדערמאָנטע אָפּילו נישט צו באַנוצן אַנדערע מעטאָדן ווי די טראַדיציאָנעל־סעמינאַרישע. זיי שטיצן זיך אויסשליסלעך אויף די א. ג. דאָקומענטן און פאַר אַ „דאָקומענט“ נעמען זיי אָן בלויז די טעקסטן, מעגן דאָס אָפּילו זיין צופּעליקע קוויטלעך, וואָס האָבן זיך גע־פונען אין אָפּיציעלע ד. ה. דייטשע אַרכיוון, פון דאַנען שטאַמט דער אינ־טערעסאַנטער פאַראַדאַקס, אַז פון זייערע אַרבעטן דערוויסן מיר זיך גע־וויינלעך וועגן דעם, וואָס מען האָט געטון מיט ייִדן, אָבער זייער זעלטן, וואָס עס האָבן געטון די ייִדן אַליין. זיי שרייבן וועגן דעם וואָס עס האָבן געטראַכט וועגן ייִדן די דייטשן און די פּראָנצויזן, אָבער זייער זעלטן וועגן דעם, וואָס עס האָבן געטראַכט די ייִדן אַליין).

צי זענען אָבער „דאָקומענטן“ באמת בלויז און אויסשליסלעך די

1) אַ קליינער משל: אין דעם שוין ציטירטן, אינטערעסאַנטן ביכעלע וועגן דער „געלער לאַטע“, שרייבט דער מחבר צווישן אַנדערע וועגן דער באַציונג פון ייִדן צו דער דאָזיקער פאַראַרדענונג. אין ראַזיקן קאַפיטל געפינען מיר אַ בריוו פון עפעס אַ מיידל צום „פעלד־קאַמענדאַנט“ מיט דער בקשה וועגן באַ־פרייען זי פון דער פליכט צו טראַגן דעם שטערן און פון עפעס אַן אַלטיטשקן צו פעטענען אין דעם זעלבן ענין. זאָל עס אפשר זיין דערפאַר, ווייל נאָר דאָס זענען געבליבן אין די „טעקעס“? און די צענדליקער טויזנטער ייִדן, וואָס האָבן נישט געשריבן קיין בריוו נישט צום „פעלד־קאַמענדאַנט“ און נישט צו פעטע־נען? וועגן זיי דערציילן בלויז די מסירות פון די פּראַוואַקאַטאָרן, זעלבסט פאַר־שטענדלעך, אַז די דאָזיקע מסירות זענען געווען באַזירט בלויז אויף אן אויבן־אויפיקן אייגנדרוק, און דאָס נאָר אין די ערשטע וואָכן. די גאַנצע פאַרשידנאַר־טיקייט פון די געפילן און זייער גאַנצע עוואָלוציע, וואָס זיי האָבן דורכגעמאַכט — פאַרבלייבט.. אויסער די טאָוולען פונעם ביכל. דער מחבר אַליין פילט, אי־בעריקנס, אינסטינקטיוו דאָ און דאָרט דעם דאָזיקן פעלער. ווען ער ציטירט, צום ביישפּיל, די אויבנדערמאָנטע בריוו, גיט ער צו, אַז זיי זענען געווען אן אויסנאַם. נו, גוט. אָבער וואָס איז מיט די דערשיינונגען, וואָס זענען נישט געווען קיין אויסנאַם? אויפן 43טן זייטל שרייבט דער מחבר וועגן אַן אַנקעטע, וואָס ער האָט דורכגעפירט בנוגע די געפילן ביים אַנטון פון ערשטן מאָל דעם „מגן־דוד“. מיר כאַפּן זיך אָן דערין און ווילן שוין זוכן די רעזולטאַטן פון דער דורכגעפירטער אַנקעטע. אָבער, צום באַדויערן — ס'ווייזט זיך אַרויס, אַז עס האָט זיך נישט געהאַנדלט וועגן קיין שום סיסטעמאַטישער אַנקעטע נאָר אַט — תּחם אַזוי געלעגנהייטלעכע קשיות.

אַרִישֶׁ פּאַפִירן

פּאַפִירלעך, וואָס האָבן צוליב די אָדער אַנדערע סיבות פּאַרבלאַנדזשעט אין די „טעקעס“ פון די דייטשע אַמטן? און די טויזנטער דירעקטע עדות רעכענען זיך שוין אַבסאָלוט גאַרנישט? עס האַנדלט זיך דאָך וועגן גע- שעענישן וואָס זענען פּאַרגעקומען בלויז מיט אַכט יאָר צוריק. (יא, מיט אַכט יאָר!) און נישט אַכט יאָרהונדערטער. „דאַקומענטן“ פון אַרכיוואַלן טיפּ זענען טאַקע אַ ווערטפולע אילוסטראַציע און באַשטעטיקונג. טראַץ דעם טאָר מען זיך מיט זיי נישט באַנוגענען, ווייל זיי גיבן בלויז אַ טייל פונעם בילד און — נאָך ערגער — זייער גראַב און פאַראיינפאַכט. אַט גלייך ווי ס'וואַלט זיך עמעצער איינגעשפּאַרט, אַז ער אנערקענט נאָר דאָס, וואָס מען קען זען דורכן שליסל־לאַך און נישט דאָס, וואָס מען קען זען אָן שום שוועריקייט, אוממיטלבאַר, פשוט, פנים־אל־פנים.

*
*
*

פּאַלגנדיק קומען אייניקע גבית־עדות, וואָס דאַרפן געבן אַ בילד וועגן דער פּאַרשידנאַרטיקייט פון גורל. איך ברענג זיי דאָ האַבנדיק אין זינען דעם ציל פון דאָזיקן קאַפיטל, ד. ה. דאָס צושטעלן דעם ליענער פון איין זייט לעבעדיקע ביישפילן און פון דער צווייטער מאַטעריאַלן צום פּאַרגלייכן. דאָס ערשטע גבית־עדות איז וועגן אַ יוד, וועמענס עלטערן האָבן געשטאַמט פון פוילן און ער אַליין איז שוין געבוירן געוואָרן אין פּראַנקרייך. די ווייטערדיקע — וועגן עמיגראַנטן פון פוילן, וואָס זענען געקומען קיין פּראַנקרייך אין פּאַרשידענע צייט־אַפּשניטן. איין גבית־עדות (מאַנטעראַ סקאַרניצקי) וועט געבן אַ ביישפיל פון סענסאַציאָנעלע „קאַ- ריערעס“. אַן אנדערס (פרוי באַדאַנאווסקאַ) פון וואַנדערונגען דורך עט- לעכע לענדער (בעלגיע, פּראַנקרייך, איטאַליע) און אַן אויפהאַלט אין אַן איטאַליענישן קלויסטער.

קאַראַל...! (געבוירן אין פּאַריז 1924 — בייטל־מאַכער) גיט איבער: אין אַנהויב פון דער מלחמה האָב איך געווינט אין פּאַריז. איך האָב מיט מייענע עלטערן פּאַרלאַזט די שטאָט אין 1940 פאַר דעם ווי די דייטשן האָבן געזאָלט אַריין קיין פּאַריז. מיר זענען געפּאַרן ביז קיין אַרלעאַן, דאָרט פּאַרבליבן עטלעכע טעג און צוריקגעפּאַרן אַהיים אויסגעמאַטערטע און קראַנקע, צוליב די שוועריקייטן אין וועג און דעם מאַנגל אין עסן.

נאך אונדזער צוריקקומען איז דאס לעבן אויפן עקאנאמישן געביט געגאנגען מער ווייניקער ווי פריער, מיין טאטע האט ביסלעכווייז פאר-דינט און האבנדיק גענוג מיטלען פון פריער, האבן מיר נישט געפילט קיין דוחק אין גארנישט. מיר האבן אבער תמיד מורא געהאט, ווייל די הייטשן פלעגן ארויסגעבן אלע מאל נייע אַנטי־יידישע פאַראַרדענונגען, און אַרעסטירט באַקאַנטע און פּריינד. ווען מיר האָבן זיך דערוויסט וועגן די קלאַנגען, אַז די דייטשן גרייטן אַ גרויסע אַנטי־יידישע אַקציע, האָבן מיר באַשלאָסן צו פאַרלאָזן פאַריז און פאַרן אין דער נישט־אַקופּירטער זאָנע פון פּראַנקרייך. די נסיעה איז אונדז אַדורך בשלום; מיר זענען אַריבער אָן אינצידענטן די דעמאַרקאַציע־ליניע (געפירט דורך אַ פּאַסער) און אַנגעקומען קיין טולוז. דאָרט האָבן מיר באַקומען אַ שטוב ביי אַ באַ־קאַנטן פּראַנצויז און געלעבט אַ יאָר צייט פון גרייטן געלט. דעם 11טן נאָוועמבער 1942, זענען די דייטשן אַריבער די דעמאַרקאַציע־ליניע און האָבן אַקופּירט גאַנץ פּראַנקרייך. די פּראַנצויזישע מיליץ האָט פון דער מאָלט אָן אַנגעהויבן אַ שטאַרקע אַנטי־יידישע אַקציע. מען האָט געזוכט און גענישטערט; אויסער דעם צוגעזאָגט אַ פּרייז פון 12.000 פּראַנק פאַר יעדן אויסגעגעבענעם ייד. די רעזולטאַטן פון דער דאָזיקער אַקציע האָבן לאַנג נישט געלאָזט אויף זיך וואַרטן. עמעץ האָט אונדז אויסגעגעבן און די מיליץ איז געקומען און אַרעסטירט מיין טאָטן.

ער איז באלד אָפּגעשיקט געוואָרן אין לאַגער קיין דראַנסי. מיר און מיין מאַמע איז געלונגען זיך אויסצובאָהאַלטן, אַזוי ווי איך האָב אַבער געוויסט, אַז מען וועט מיך זוכן, האָב איך באַשלאָסן צו פאַרלאָזן די שטאָט. איך בין ביינאַכט אַנטלאָפן קיין ליאָן וווּ עס האָט אויף אָן אַרישן נאָמען געווינט מיין פעטער מיט זיין גאַנצער משפּחה. נישט געקוקט אויף די פאַרשידענע דעוויזיעס און קאַנטראָלן, איז מיר געלונגען בשלום אַנצוקומען. מיין פעטער האָט געהאַט פּאַפּירן פון אַ פאַרשטאַרבענעם פּראַנצויזישן רעזערוו־קאַפיטאַל און אלע שכנים האָבן זיך צו אים באַ־צויגן מיט רעספעקט. ער האָט זיך באלד באַמיט אויך מיר אויסצוואַר־בעטן „אַרישע פּאַפּירן“. דאָס איז אין ליאָן נישט געווען קיין גאָר שווע־רער ענין, מען האָט אַבער געדאַרפט האָבן באַקאַנטשאַפט. אַזוי ווי אַ סך אַנגעשטעלטע פון די אַפיציעלע אַמטן האָבן מיטגעאַרבעט אין דער „רע־

אַרײַנע פּאַפּירן

זיסטאנס 1) איז גאַנץ לייכט אָנגעקומען צו באַקומען אַ „קאַרט ד'אַלימאַנ-טאַסיאַן 2) אין בלאַנקאַ. אין דער זעלבער צײַט האָט מען מיר פאַר 1.000 פּראַנק פאַרשאַפט אַ געבורט-שײַן אויף אַן עלזאַסישן נאַמען. לויטן שײַן האָב איך געשטאַמט פון מענסטער אין דעפּאַרטאַמענט „באַ-רען“. די „קאַרט ד'אַלימאַנאַסיאַן“ האָט מען מיר אויסגעשטעלט אויפן זעלבן נאַ-מען און מיטנעמענדיק אַ ווײַנונג-באַשטעטיקונג אויף מײַן פעטערס אָד-רעס בין איך אַוועק אין פּאַליצײ-קאַמיסאַריאַט פון פּערטן אראַנדיסמאַן כדי צו בעטן מען זאָל מיר אויסשטעלן אַן אידענטיטעט-קאַרטע. דאָס איז געווען אַ גאַנץ געוויינלעכע פּראַצעדור און אַלע האָבן אַזוי געטון. מיט מיר איז מיטגעגאַנגען מײַן קוזין. ער האָט געוואַרט פאַר דער טיר פון קאַמיסאַריאַט. ווען איך האָב דערלאָנגט מײַנע פּאַפּירן דעם סעקרעטאַר פון פּאַליצײ-קאַמיסאַר, האָט ער זיך מיט מיר גאַר שטאַרק דערפּרייט. ער איז געווען מײַנס אַ „לאַנדסמאַן“. ער האָט מיר גענומען אויספּרעגן אויף פאַרשידענע באַקאַנטע, אויפן גלח, אויפן קרעטשמער, דעם קאַוואַל א. א. וו. איך האָב מיך נישט געקענט באַהערשן און בין געוואָרן שטאַרק בלייך און צעמישט. דער סעקרעטאַר האָט זיך באַלד אַרײַענטירט, אז מײַ-נע פּאַפּירן זענען פּאַלשע און ער האָט צוגענומען די דאָקומענטן און מיך געהייסן מיטגיין מיט אים צום קאַמיסאַר. ווען מיר זענען אַרויס פון בײַר ראַ, האָט מײַן קוזין מיך געזען. ער האָט פאַרשטאַנען, אַז עפעס איז נישט אין אָרדענונג און איז געלאָפן אַהײם, אָנזאַגן. אַזוי ווי איך האָב געהאַט אַ „סערטיפיקאַט דע דאָמיסיל“ 3) פון זײער הויז, האָט מײַן פעטער גע-גלאַיבט, אַז מען וועט גלייך קומען צו זײ.

אין דער צווישנצײַט בין איך מיטן סעקרעטאַר אַרײַן צום פּאַליצײ-קאַמיסאַר. דער ערשטער האָט דעם קאַמיסאַר איבערגעגעבן דעם גאַנצן ענין. דער קאַמיסאַר האָט דערקלערט, אַז ער וועט אַליין זיך מיט מיר פאַרנעמען; דער סעקרעטאַר איז אַוועק. ווען מיר זענען געבליבן אַליין, האָט מיר דער קאַמיסאַר געזאָגט: „איך ווײס שוין ווער איר זענט. איר האָט מזל, וואָס איר זענט אַרײַנגעפאַלן צו מיר. איך וועל שוין אײער

1) פּראַנצויזישע ווידערשטאַנד-באַוועגונג.

2) לעבנס-מיטל קאַרטע.

3) אײַנמעלדונג באַשײַניקונג.

מיכאל בארוויטש

ענין פארווישן. זאגט מיר אבער, פארוואס האט איר, וויסנדיק, אז איר האט פאלשע דאקומענטן, נישט געזאגט, למשל, אז איר זענט גאר גע- בירן אין מענסטער און, אז איר זענט פון דארט אַוועק נאך ווי א קליין קינד? פארוואס האט איר איך נישט צוגעגרייט קיין ענטפער? און וויפל האט איר באצאלט פאר אייער געבורט-שיין און פאר דער „אלימענטאציע קארטע“? איר האב אים אלץ דערציילט וועגן מיין פאטער, וועגן דעם ווי אזוי איר בין אנטלאפן פון טולוו און ווי אזוי איר האב באקומען די דא- קומענטן. ער האט מיר געהייסן זיך ווענדן צו מיין „רעזיסטאנס-גרופע“ וואס האט מיר פארשאפט די פאפירן און זאגן, מען זאל מיר צוריקגעבן די 1.000 פראנק און שאפן מיר אנדערע פאפירן. ער האט מיר אויך אַב- געזאגט, אז איר זאל קיינמאל וועגן אים נישט דערמאנען און נישט מאַכן זיך דערקענען אים, אויב איר וועל אים נאך זען און נישט קומען מער אין דער מערי פון 4טן אראנדיסמאן. ווען איר בין אַרויס פון קאַמיסאַ- ריאַט, האב איר באַמערקט אויף דעם צווייטן טראַטואַר מיין פעטער און קוזין. זיי האבן מורא געהאַט צו מיר צוצוגיין, גלייבנדיק, אז מען שפירט מיר נאך. זיי זענען געווען שטאַרק איבעראַשט ווען איר האב זיי דער- ציילט, וואָס עס איז געשען. מער בין איר שוין נאך קיין „קאַרט אידענ- טיטע“ אַליין נישט געאַנגען. מען האט זי מיר פאַרשאַפט פאַר 25.000 פראַנק. איר האב מיך עטלעכע וואַכן אַרומגערייט אין ליאַן און גע- האַנדלט מיט פאַלשע ברויט-קאַרטן, ווייל די דאַקומענטן האבן מיך אַפ- געקאַסט דאָס גאַנצע געלט וואָס איר האב געהאַט.

אין דער צווישנצייט האב איר מיך באַקענט מיט טוער פון דער אונ- טערערדישער באַוועגונג. זיי האבן מיר געדונגען אַ שטיבל אויף אַ פינפטן שטאַק און פאַרשאַפט אַרבעט-באַשטעטיקונגען. פאַקטיש האב איר אַבער גאַרנישט געטון. ביי מיר אין שטוב האט מען איינגעאַרדנט אַ ראַדיאָ- סטאַנציע, דורך וועלכע מיר זענען געשטאַנען אין דירעקטן קאָנטאַקט מיט לאַנדאַן. דאָס האט געדויערט 4 חדשים. ביז אַ געוויסן טאַג, ווען איר האב מיט נאך אַ חבר איבערגעגעבן מעלדונגען קיין לאַנדאַן, האט אין דער טיר אַנגעקלאַפט געסטאַפּאַ. מיר האבן פאַרשטאַנען, אז מען האט אונדז געמסרט. מיר האבן דעריבער אַרויסגעוואַרפן דעם ראַדיאָ-אַפּאַ- ראַט דורכן פענצטער, ער זאל נישט אַריינפאַלן צו די דייטשן. אין מאַ-

אַר ישע פאפירן

מענט ווען מיר זענען אליין ארויס דורכן דאך-פענצטער, האבן די געס-טאפאלייט אויפגעבראכן די טיר און געעפנט אַ שיסעריי. מיר האבן מיט זיך געהאַט צוויי לייכטע מיטראיעזן און צוריק געשאסן. אזוי ארום איז אונדז געלונגען צו אַנטלויפן. מיר האבן פונעם רעזיסטאנס שטאב באַקן-מען אַנדערע דאָקומענטן און אין דריי טעג ארום זענען מיר שוין געווען אין שפּאַניע. איד בין צוויי וואָכן פאַרבליבן אין באַרצעלאָנע. אין דער צווישנצייט האָט מען מיך פאַרבונדן מיט ענגלישע אַגענטן, וועלכע האָבן מיך אָפּגעפירט קיין ארץ ישראל. איד האָב מיך תיכף אַנגאַזשירט אין דער ייִדישער בריגאַדע ביי דער 8טער ענגלישער אַרמיי און פון דעמאָלט אָן האָב איד שוין געקעמפט ביזן סוף פון דער מלחמה.

איד וויל נאָך צוגעבן, אַז די ייִדישע ווידערשטאַנד-גרופע אין ליאַן האָט נאָך מיין באַפרייאונג איבערגעשיקט דעם פּאַליציי-קאָמיסאַר אַ גרע-סערע סומע געלט. ער האָט זיך אָבער אָפּגעזאָגט זי אַנצונעמען. ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן, איז ער אליין ווי אויך זיין סעקרעטאַר געווען אַן אַקטיווער ווידערשטענדלער 1).

1) מאַטעריאַלן פון „פאַרשונג-צענטער פאַר געשיכטע פון פּוילישע יידן“ אין פאַריז (פּראָטאָק. ש. זיסמאַן).

III

„ א י ז י ד אָ ר “

„מיט „איזידאָר“ האָבן מיר זיך באַקענט בעת דער דייטשער אַקופאַ-
ציע אין ליאַן. ער איז אַלט געווען 23 יאָר. געווינט האָט ער מיט זיינע
עלטערן זינט עטלעכע חדשים אין ליאַן. זיי האָבן אַנטלויפנדיק פון פאַריז
זיך דאָ באַזעצט און פאַרשאַפט זיך „אַרישע פּאַפּירן“. זיי האָבן געהאַט
געלט און נישט געמוזט זוכן קיין אַרבעט. „איזידאָר“ האָט נישט געטראָגן
דעם זעלבן נאָמען, וואָס זיינע עלטערן, ווייל אַזוי איז אויסגעקומען בעתן
פאַרשאַפן די „פּאַפּירן“. אַלץ איז ביי זיי געווען נאַרמאַל, ביז מען האָט
זיינע עלטערן אַ געוויסן טאָג געמסרט, אָז זיי זענען יידן. די געסטאַפּאַ
איז אַריינגעקומען אין שטוב פּונקט ווען „איזידאָר“ איז געוועסן מיט זיינע
עלטערן ביים טיש. אַזוי ווי זיי האָבן געהאַט אַ באַפעל צו אַרעסטירן די על-
טערן האָבן זיי ביי איזידאָרן בלויז קאַנטראָלירט די דאָקומענטן און אים
געהייסן אַרויסגיין פון שטוב. דער אַפיציר האָט אַראָפּגעשריען דורכן
פענצטער, אָז די וואַך, וואָס איז געשטאַנען ביים טויער, זאָל אים אַדורכ-
לאָזן. איזידאָר איז אַוועק צו אַ חבר, וואָס האָט געווינט אַנטקעגן איבער
אָן ער האָט געזען ווי מען האָט זיינע עלטערן אַרויסגעפירט פון הויז.
דער חבר זיינער האָט מיט גרויס מי באַוויזן אים אַפּצוהאַלטן, ער זאָל
נישט אַרויסלויפן אויף דער גאַס. אין אַ געוויסן מאָמענט האָט איזידאָרס
פּאַטער געמאַכט אַ באַוועגונג ווי ער וואַלט געוואַלט אַנטלויפן, דער געס-
טאַפּאַאַגענט האָט אויסגעשאַסן און דער פּאַטער איז געפאַלן אַ טויטער.
די מוטער האָט אַנגעהויבן שרייען און ספּאַמירן. נישט קענענדיק זי איינ-
שטילן האָט דער געסטאַפּאַוועץ איר אַריינגעשאַסן צוויי קיילן אין מויל.
זינט דעם טאָג האָט איזידאָר חדשים-לאַנג נישט אויסגערעדט מיט

אַרִישַׁע פֿאַפֿירן

קיינעם קיין וואָרט. שפּעטער האָט ער זיך געמאַלדן צו דער אונטערערדי-
שער אַרבעט און פֿאַרנומען זיך אויסשליסלעך מיט אייספירן טויט-אור-
טיילן אויף פֿראַוואַקאָטאַרן און מוסרים. ער פלעגט אַריינגיין צו אַזאַ
פֿאַרשוין, פֿאַרלייענען אים די רשימה פון זיינע „מעשים טובים“ און
אַריינשיסן אים צוויי קוילן. איזידאַר איז געוואָרן אַ לעגענדאַרע פּערזאָן.
די דייטשן האָבן אים שטאַרק געזוכט אָבער נישט געקענט געפינען, ווייל
די אונטערערדישע באַוועגונג פלעגט אים אַלע מאָל צושטעלן פֿאַפֿירן
אזיף אַנדערע נעמען.

ווען עס האָט זיך געענדיקט די מלחמה איז איזידאַר געווען איינער
פון די אַקטיוויסטן ביים אויפזוכן קריגס-פֿאַרבּרעכער (1).

(1) גבית-עדות פון י. פֿאַגעלמאַן און י. זיבערט (מאַטעריאַלן פון „פֿאַרשוונג
צענטער“ אין פֿאַריז).

IV

פון פאָרזי ביז איטאַליע. אין די בערג, אין מאָנאַסטיר.

פּעליאַ ב. (ווינט איצט אין פאָרזי) דערציילט:

זי שטאַמט פון פוילן. אין יאָר 1940 האָט זי געווינט אין בעלגיע מיטן מאָן (אַ רוסישער ייד). נאָכן אויסברוך פון דער קריג זענען זיי גע- קומען צוזאַמען מיט דער גאַנצער מאַסע פליטים קיין פאָרזי.

„... ווען די דייטשן הויבן אָן אַרײַנקומען אין פאָרזי, לאָזן זיי זיך אַוועק אין דער ריכטונג צו דער שפּאַנישער גרענעץ. זיי קומען אָן אין טולוז. דאָ וויל מען זיי אָפּשיקן אין אַ קאַנצענטראַציע-לאַגער פאַר פאַר- דעכטיקע אויסלענדער; עס באַפרייט זי דער בעלגישער וויצע-קאָנסול. פון טולוז קיין פּאַו (פירענעיען). נאָך פיר וואָכן לאָזן זיי זיך אַוועק קיין ניצע (דער מאָן אן ערשטקלאַסיקער פאַכמאַן פון דער כעמישער בראַנ- זשע באַקומט אַרבעט). עס הויבן זיך אָן די דייטשע אַבלאַוועס קעגן די יידן. זייענדיק געוואָרנט דורך אַ פראַנצויז וואָס איז באַשעפטיקט אויף דער פרעפעקטור, באַהאַלטן זיי זיך אויס אין דער ווייננג פון מאַנס שותף — אַ פראַנצויז. (אַ סך אַנדערע יידן, וועלכע מען האָט געוואָרנט, זענען אַוועקגעפאַרן אין מאַנטע-קאַרלאַ. וואָס איז געוואָרן באַטראַכט נייטראַלער. צו מאַרגנס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די אַלע יידן זענען געוואָרן גע- כאַפט דורך די דייטשן אויפן וועג).

אין משך פון זעקס מאָנאַטן באַהאַלטן זיי זיך אויס אין אַ קליין וויי- נונג. היות דער שכן איז געווען אַן אַנטיסעמיט, מוזן זיי אָפּהיטן דעם מאַקסימום פאָרזיכטיקייט. אַ גאַנצן טאָג (ד. ה., ווען דער באַלעבאַס גייט אַוועק צו דער אַרבעט) זענען זיי פאַרמאַכט.

אין דעצעמבער 1942, נעמען איבער די אַקופאַציע איבער ניצע די איטאַליענער. די באַדינגונגען פאַרבעסערן זיך. דורך אָפּישן איז געמאַלדן

אַרײַנע פּאַפּירן

געוואָרן אַז די באַהאַלטענע ייִדן מעגן אַרױסגיין פֿון זײַערע באַהעלטע-
נישן, ווייל זײ געפֿינען זיך אונטער דער אױפֿזיכט פֿון די אײַטאַליענער.
אונטער דעם פֿרעטעקסט פֿון באַשיצן די ייִדן, האָבן די אײַטאַליענער באַ-
שלאָסן אײַבערצושיקן זײ אין אַ שטעטל (נישט ווייט פֿון דער גרענעץ),
וואָס איז אױך אונטערליגן זײַער אַקופּאַציע. אױך אַהין קומט דער מאַן
פֿון דעם עדות. זײ אַליין קען זיך פֿריי באַוועגן.

אַ הױכער אײַטאַליענישער באַאַמטער דאַנאַטטי האָט צוגעזאָגט די
ייִדן, אַז עס וועלן אַנקומען אױטאָס, וואָס וועלן זײ אײַבערפֿירן אין אײַטאַ-
ליע, אין אַ לאַגער פֿאַר נישט אײַטאַליענישע ייִדן (עס איז דאָרט געווען
נישט אַמעריגסטן) אין דעם סט. מאַרטען־וועסוביע (נידעריקע אַלפֿן) פֿאַר-
בלייבן זײ זעקס מאָנאַטן (ד. ה. ביזן 7טן סעפטעמבער 1943). עס אַרבעט
דאָרט אַ ייִדישער קאָמיטעט, וועלכער פֿאַרטיילט הילף. אַ שטעטל אַ
רויִקס. די ייִדן זענען טראַקטירט געוואָרן ווי „פֿרייע אַרעסטאַנטן“ (ד. ה.
זײ האָבן זיך געקענט פֿריי באַוועגן אין די גרענעצן פֿון שטעטל). מיט די
אײַטאַליענער זענען זײ געווען זײַער אױפֿגעלעבט. די אײַטאַליענער האָבן
נישט געקענט קיין ראַסיזם, זײ זענען געווען פֿאַרווינדערט ווען מען פֿלעגט
זײ דערציילן וועגן פֿאַרפֿאַלגונגען.

דעם 9-11-1943 קומט פֿאַר דער דײַטשיש־אײַטאַליענישער אַפּמאַך,
אױף וועלכנס סמך די דײַטשן נעמען אײַבער אַלץ אַ גרעסערע מאַכט אין
אײַטאַליע. גלייכצײטיק נעמען די דײַטשן אײַבער די גאַנצע זאַנע. די אײַ-
טאַליענער גיבן צוריק די ייִדן די פעסער, כדי זײ זאלן זיך קענען באַ-
וועגן. אַליין ציען זײ זיך אױך צוריק, נאָך זײ גייען די ייִדן. וועגן באַן,
צוגן איז קיין רײד נישט געווען. 1.000 ייִדן (שוין אַרײַנגערעכנט אַלט-
וואַרג און קינדער) גייען דורך די אַלפֿן. דריי טעג און דריי נעכט אָן
דער מעגלעכקײט עפעס צו קױפֿן.

ווען זײ זענען אָנגעקומען אין ערשטן אײַטאַליענישן שטעטל (קו-
מעאַ), זענען זײ געוואָרן אַרומגערינגלט פֿון דײַטשן. עס הױבן זיך אָן
נײַע דײַטשישע אַבלאַוועס, אַ טײל פֿון די ייִדן (צווישן זײ אױך די דער-
צײלערין) איז געלונגען אַפּצוגיין אין באַרגאַסאן דאַלמאַנאַ. אַבער אױך
צײַער קומען די דײַטשן און אױך דאָ הױבן זיך אָן די אַבלאַוועס. 150

מיכאל באַרוויטש

יידן האָט מען געכאַפט. 350 (צווישן די אויך זי מיט איר מאַן) באַהאַלטן זיך אין די בערג.

זיי האָבן געהאַט אַן אַדרעס פון אַן איטאַליענער (נעבן סאַן דאַל-מאַזנאַ), וועלכער האָט זיי אויפגענומען. אין זיין הייזל בלייבן זיי עטלעכע וואָכן. עפעס אַ פרוי מאַכט אַבער כסדר אַוואַנטורעס און פאַדערט מען זאָל זיי דערווייטערן פון דער שטוב, ווייל אַנדערש וועלן די דייטשן זיי דערשיסן. במשך פון טאָג גייען זיי אַוועק אין די בערג. ביינאַכט שלאָפן זיי אין אַ פּערד־שטאַל. שפּעטער זענען זיי געבליבן אפילו אַן דעם דאָך איבערן קאַפּ. צום סוף נעמט זיי צו עפעס אַ דאַמע, וועלכע האָט נאָך פאַר דער מלחמה אָנגעהויבן בויען איר הייזל, אַבער זי האָט נישט פאַרענדיקט די געביידע. אין דעם נישט פאַרענדיקטן הויז געפינט זיך פעליאַ ב. מיט איר מאַן פיר וואָכן. זיי שלאָפן דאָרט אויף שטרוי.

אין דעם דאָזיקן פּעריאָד הויבט זיך אַן דאָס צונויפנעמען די קאַש-טאַנעס. צוליב דער מורא פאַר די ביי דעם באַשעפטיקטע אַרבעטער, גייען זיי נישט אַרויס פון זייער באַהעלטעניש. (בלויז ביינאַכט און נאָר דאָן ווען עס איז נישט קיין לבנה־נעכט). מען האָט אפילו נישט געטאַרט פאַר-רויכערן קיין פאַפיראַס, ווייל דער פייער האָט זיי געקענט פאַרראַטן. במשך פון זעקס וואָכן האָט זיך די דערמאַנטע דאַמע אויך דערשראַקן. (אין די בערג איז נישט געווען זיכער צוליב די אַפטע רייבונגען צווישן די דייטשן מיט די פאַרטיזאַנער. באַזונדערס ווען עס זענען נאָך אויך געווען אַפטיי-לונגען פון „שוואַרצע העמדלעך“, וועלכע האָבן געדינט די דייטשן אַלס דענונציאַנטן); איין נאַכט שלאָפן זיי מיט קרויליקעס. שפּעטער האָבן זיי געפונען אין וואַלד אַ שאַפע (ווי מען פלעגט אַפלייגן האַלץ). דאָרט שלאָפן זיי. אַבער זיי מוזן פון דאַנען שטענדיק אַרויסגיין פאַר זעקס אַזיגע אַינ-דערפרי. זיי האָבן באַקומען פון עמעצן קאַלדערעס זיך צוצודעקן.

אין דער צייט האָבן זיך די איטאַליענישע גלחים זייער פאַרנומען מיט די יידישע פליטים. אויף אַזוי פיל אַז פרויען-מאַנאַסטירן האָבן אויפ-גענומען אין מאַנאַסטיר אויך יידן־מענער (הגם אין נאָרמאַלע צייטן פלעגט אפילו דער גערטנער, ווען ער איז פאַרבייגעאַנגען איבערן גאַרטן, האָט ער געהאַט צוגעטשעפעט צו די פיס אַ גלעקעלע, אַז די שוועסטער זאָלן וויסן אַז עס דערנענטערט זיך אַ מאַן און זיי זאָלן זיך קענען צו-

אַר יִשׁ ע פּאַ פִּירן

דער צייט דערווייטערן). מיט דער דערציילערין האָט זיך פאַרנומען דער גלח דאָן וויאלע. ער האָט געשטאַמט פון אַ דאַרפישער משפּחה. ער איז געווען אַ פאַרברענטער אַנטיפּאַשיסט, אַ מענטש זייער אַ געבילדעטער, אַ טאַקטפולער און אַ גוטער. נאָכן איבערנעמען די מאַכט דורך מוסאַ-ליני איז ער געוואָרן פאַרמשפט אויף פיר יאָר תּפּיסה. ער האָט געהאַט אַ ביסל יונגע גלחים, וועלכע פלעגן אים העלפן אין זיין טעטיקייט לטובת די יידן. יעדן טאָג, אָפּט אויך ביינאַכט פלעגט ער גיין אין די בערג און טראָגן מיט זיך עסן. אַליין אַרעם, פלעגט ער אָבער אַלץ אָפּגעבן יידן און איטאַליענישע פאַרטיזאַנער.

ווען ער האָט זיך דערווייט דורך עמעצן, אַז אין וואָלד געפינט זיך דער דריילינג (מיט פעליע ב. און איר מאַן, איז אויך געווען זייערס אַ קרובה), האָט ער אַרויסגעשיקט צו זיי אַ ידיעה, אַז זיי זאָלן זיך קומען מיט אים זען. דאָס איז געווען שבת. זיי האָבן זיך געשראַקן צו באַוועגן. נאָר זונטיק, בעת דער תּפּילה, האָט דער גלח דאָן וויאלע געהאַלטן אַ דרשה, אין וועלכער ער האָט געפאַדערט פון דער באַפעלקערונג צו העלפן יידן. דעמאָלט — מענטשן פון דער פאַראַפּיע זענען געקומען צו זיי. אָבער זיי האָבן דאָן נאָך נישט געקענט קיין איטאַליעניש. דער גלח האָט זיי געשיקט אָן איבערזעצער. מיט דעם איבערזעצער (וועלכער האָט אויך געדינט אַלס איבערפירער) לאָזן זיי זיך אין גענוע. (מיט דעם זעלבן באַן וואָס זיי, הגם אומאַפהענגיק פון זיי, זענען געפאַרן אַ ריי אַנדערע יידן. מען האָט זיי איבערגעפירט אין גרעסערע צענטערן וווּ עס איז לייכטער געווען צו באַהאַלטן).

אַ גאַנצע נאַכט פאַרברענגען זיי אויף עפעס אַ סטאַנציע. דאָ אַ קאַנטראָל פון דאָקומענטן. „צום גליק“ — אין דעם מאָמענט האָט זיך אַנגעהויבן אַ באַמבאַרדירונג.

אין גענואַ האָט מען שוין געוואַרט אויף זיי. מען האָט זיי אַריינגע-פירט צום אַרציבישאַף־רעזידענץ. זיי האָבן זיך אָפּגעוואָשן, האָבן אָפּגע-געסן, עס האָט זיי אויפגענומען אַ גלח, דער סעקרעטאַר פון אַרציבישאַף, דאָן ריפּעטאַ... דאָ זענען זיי געבליבן ביז פיר נאַכמיטאַג; שפעטער גייען זיי איבער אין מאָנאַסטיר פון די שוועסטער „באָן פּאַסטאַרע“.

די שוועסטער זענען געווען (צוליב דער באַמבאַרדירונג) אין די

בערג. אין שטאָט זענען געבליבן בלויז די „עלטסטע מאמע“ און אַ קליי-
נע גרופע שוועסטער. דאָס הויז איז געווען באַקאַנט צווישן די פאַשיסטן
אַלס „פּאַזיטיוועס“ (ד. ה. נישט קיין אַפּאַזיציאַנעלס) און דעריבער נישט
קיין פאַרדעכטיקט. נעבן די שוועסטער זענען דאָרט אויך געווען אַרום
צוואַנציק פענסיאַנאַרקעס. צווישן זיי אויך די פּליטות (מיטן אויסנאַם פון
מענער) וואָרפן זיך נישט אין די אויגן. צום ערשטן מאל נאָך צוויי מאָ-
נאַטן טוען זיי זיך אויס, באַדן זיך, און שלאָפן זיך אויס.

אויך גענוג איז אַבער באַדראַעט. דעריבער האָט זי פאַרגעשטעלט
פאַר די יידן בלויז אַ מין קוואַראַנטאַנע פאַרן אַוועקגיין אין טיפעניש פון
וואַלד. דאָס מאל זענען די אַנדערע מאַנאַסטירן שוין געווען פאַרפּולט (און
ווידער: „צום גליק“, וואָרום עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אין פּלאַרענץ,
וואו זיי האָבן געזאָלט זיין, איז עס אין די נאָענטסטע טעג געקומען צו אַ
„פאַרשיטונג“, ביי וועלכער עס זענען אַריינגעפאַלן אַ גאַנצע ריי יידן).

עס גייט אַריבער אַ מאַנאַט. נאַכהער צוויי. אין איינעם אַ טאָג קומט
צוגיין דאָן ריפעטא, און זאָגט, אַז זיי דאַרפן אַוועקפאַרן קיין שווייץ (אין
שטאָט הענגען אַפּישן וואָס דראַען מיט טויט-שטראַף פאַרן באַהאַלטן
יידן; עס איז אויך געווען אַן אַבלאַווע און מען האָט דערשאָסן איינעם פון
די הייליקע ברידער, (דעם עלסטן, וועלכער האָט באַהאַלטן ביי זיך יידן).
אויב זיי ווילן פאַרן, וועט ער, דאָן ריפעטא, טון אַלץ, זיי דאָס צו פאַר-
לייכטערן. אויב נישט, דאן איז ער פריי פון פאַרפליכטונגען לגבי זיי.

פעליאַ ב. וויל זיך נישט דערווייטערן. (צומאָרגנס איז געקומען אַ
ידיעה, אַז דער, וועלכער האָט זיי געזאָלט פירן, איז אַריינגעפאַלן; ער איז
געוואָרן אַרעסטירט צוזאַמען מיט די יידן, וועלכע ער האָט געפירט (און
ער איז פאַרשיקט געוואָרן אין דייטשלאַנד). זיי פאַרבלייבן אַלזאָ ווייטער
אין מאַנאַסטיר. די לייטערין האָט באַקומען צו איר סימפּאַטיע.

זיי זענען געווען טראַקטירט ווי פענסיאַנאַריער, וואָס צאָלן (דאָס
האָט אַראַנזשירט דער דזשוּינט, דורך די איטאַליענישע בענק). זיי האָבן
נישט געהאַט קיין רעכט אַרויסצוגיין בייטאָג, כדי זיך נישט צו דעקאַנס-
פירירן פאַר די שכנים. זיי זענען נישט געווען פאַרפליכטעט צו אַרבעטן.
די איינציקע זאָרגן זענען געווען; זיך אויסלערנען איטאַליעניש און באַ-
קומען אַ ביסל מער צום עסן. דאָס עסן ברענגט מען זיי אין צימער.

ארישע פאפירן

אמערגסטן איז אין ווינטער, ווייל די טירן און די פענצטער זענען צע-
בראכן.

אין יענעם יאָר איז געווען אַ מוראדיקע באַמבארדירונג פון גענוא. פון צייט צו צייט זענען געווען רעוויזיעס אין די מאַנאַסטירן. דעמאָלט פלעגן זיי גיין צו די שכנים. (עס דערליידיקט דאָס די עלטסטע שוועס-טער). אַמאָל פלעגן זיי זיך איבערטאָן פאַר הייליקע שוועסטער (און דער מאָן פלעגט בלייבן מיטן גערטנער). פון צייט צו צייט פלעגן זיי גיין אויף תפילות. זיי האָבן שוין געקענט אַלע רעליגיעזע לידער אויף איטאַליע-ניש און לאַטיין.

די שוועסטער ריידן זיי צו זיך צו שמדן, אָבער קיין שום דרוק איבן זיי אַבסאָלוט אויף זיי נישט אויס. די עלטסטע מוטער, ווען זי פלעגט אַראַפגיין מיט זיי אין שוין-קעלער (בעת אַ באַמבארדירונג), האָט זי שטענדיק געהאַט מיט זיך געהייליקט וואָסער אין אַ קליין פלעשעלע. זי האָט זיך מודה געווען, אַז דאָס איז צוליב דעם, אַז, — אויב דאָס לעבן וועט זיין באַדראַעט און זיי וועלן וועלן — וועט זי זיי קענען דאָן אָפשמדן, כדי אויף אַזאָ אופן זאָלן זיי קענען גיין צוואַמען אין הימל.

אין דער זעלבער צייט האָט דער פויפסט אַרויסגעגעבן אַ פאַראַר-דענונג, אַז יעדע הייליקע שוועסטער זאָל האָבן נעבן איר בעט ציווילע קליידער, און זיי זאָלן פאַרלאָזן זייערע האָר (מען האָט מורא געהאַט, אַז אין פאַל פון רעוואָלוציאָנערע אויפברויזן, אויף וועלכע מען האָט זיך געריכט, זאָל מען די שוועסטער נישט דערקענען גלייך און זיי שלעכט טראַקטירן).

... קורץ פאַר דער באַפרייאונג איז געווען ביי זיי דער גלח פון גע-נואַ, וועלכער איז געוואָרן פאַרפאַלגט פון דער דייטשער מאַכט פאַרן באַ-האַלטן יידן... עס האָבן זיך אַנגעהויבן אומרוען. אַנפאַלן פון די פאַרטיאָ-נער אויף די דייטשן און רעפּרעסיעס מצד די דייטשן. דאָס האָט געדויערט ביז דעם 24טן אַפּריל 1945. נאָך די יידן איז אין מאַנאַסטיר געקומען די ריי צו באַהאַלטן פאַשיסטן (צווישן זיי איז דאָרט געווען אַ באַקאַנטער גענעראַל, וועלכער האָט באַמט נישט געוואָסט צוליב וואָס מען פאַרפאַלגט אים. נישט געקוקט אויף דעם, וואָס ער איז געווען אַ פאַשיסט, איז ער ווייט געווען פון יעדן ראַסיום).

מיכאל באַרוויטש

גלייך נאך דער באַפרייאונג האָט דער מאַן פון פעליא ב. אַנגע-
הויבן אַרבעטן. די „עלטסטע מוטער“ האָט זיי אַליין פאַרגעלייגט, אַז זיי
זאָלן זיך נאָך פאַרהאַלטן. זיי זענען געבליבן אין מאָנאַסטיר ביון 25טן
יוני 1945. אין דעם טאָג זענען זיי אָפגעפאַרן מיט אַ פראַנצויזישע רע-
פאָטריאַציע קאָמיסיע קיין ניצע 1).

1) מאַטעריאַלן פון „פאַרשונג־צענטער פאַר די געשיכטע פון פוילישע יידן“
אין פאַריז. (פראָט. מ. ב.).

V

א פוילישער ייד אין דער דאלע פון א שפאנישן וויצע־קאנסול.

פון אפשטאם איז ער א פוילישער ייד. ער הייסט שמואל סקארניצקע. נאך דעם (ערשטן) וועלט־קריג איז ער אוועק קיין פראנקרייך. געענ־דיקט דעם יורידישן פאקולטעט, באקומען די פראנצויזישע בירגערשאפט און געווארן א יורידישער ראטגעבער.

אזוי איז געווען ביז 1939. עס איז געקומען די מלחמה און פראנק־רייך איז אקופירט געווארן דורך די דייטשן. א דאנק זיינע קאנטאקטן גע־לינגט סקארניצקען צו ווערן א מכלומרשטער שפאניער און צו באקומען א פאסטן אין דעם שפאנישן קאנסולאט פון סאן עטיען (לוארן). אויפ־גענומען האט אים דארט דער אמטירנדיקער קאנסול. ער איז מסכים גע־ווען צו נעמען אויף זיך די ריזיקע, אויסדריקנדיק דערביי ספקות, וואס שייך דעם נאמען: א שפאניער קען דאך נישט הייסן סקארניצקע. אויפן טיש איז פונקט געשטאנען א פלאש מיט שפאנישן וויין מיט אן עטי־קעטע „מאנטערא“. און עס איז באשלאסן געווארן, אז סקארניצקע וועט הייסן „מאנטערא“. אזוי איז שוין פארבליבן: סאנטאס מאנטערא סאנכעז. לגבי דעם קאנסולאט פון זייער פריינד פראנקא האבן זיך די דייטשן אויפגעפירט טאקטפול און מיט א סך גוטן ווילן. „מאנטערא“־סקארניצ־קע נוצט אויס די דאזיקע לאגע און באהאלט אויס אין די עקסטערייטא־ריאלע בנינים פון קאנסולאט — פראנצויזן פארפאלגטע דורך דער געס־טאפא. אומאפהענגיק דערפון באהאלט ער אויס יידן.

איז סאן עטיען האבן זיך געפונען עטלעכע טויזנט פאליאקן. א סך פון זיי האט ער געהאלפן. דערפאר האבן זיי וואס א מאל אפטער אנגע־הויבן זיך ווענדן, אין נויט־פאלן, צום „שפאנישן קאנסול“ (דער אמתער קאנסול, וועלכער האט זיך צו דער דאזיקער טעטיקייט פאזיטיוו באצויגן

איז 'קראַנק געוואָרן' כדי נישט וועגן אַלעם צו וויסן. סקאַרניצקע איז אַזויאַרום אָנגעגאַנגען פֿאַר זיין פֿאַרטרעטער, כמעט פֿאַרן ״וויצע־קאַנ־סול״. איינמאַל איז צו אים געקומען דער גלח קנאַפיק מיט אַ הייליקער שוועסטער. זיי האָבן אים געבעטן ראַטעווען דעם גלח באַבירעצקי (וועל־כער איז געווען פֿאַרשפּאַרט אין דער פעסטונג מאַן ליק, וועלכע די דייטשן האָבן געהאַט פֿאַרוואַנדלט אין אַ פֿאַבריק פֿון טויט) און מאַריאַ דוואַנ־ניצקאַ. מאַנטעראַ האָט אונטערגענומען די נויטיקע שריט און זיי פֿאַק־טיש אָפּגעראַטעוועט. ער האָט אין קאַנסולאַט אויך אויסבאַהאַלטן צ. א. די ענגלענדערין מאַנטאַגאַמער, לטובת וועלכער עס האָט ביי אים אינ־טערווענירט די פֿראַנצויזישע אונטערערדישע באַוועגונג, מיינענדיק, אַז זי איז אַ קרובה פֿונעם ענגלישן גענעראַל.

אין יאָר 1943 ווערן דורך די דייטשן אַרגאַניזירט לאַגערן פֿאַר די שפּאַנישע רעפּובליקאַנער וואָס געפינען זיך אין פֿראַנקרייך. דער קאַ־מענדאַנט פֿונעם לאַגער, אַ פֿראַנצויז, האָט זיך גאַר שלעכט באַצויגן צו די אינטערנירטע. ער פֿלעגט ביי זיי צונעמען אַלע דאַקומענטן. אַ פרעמ־דער אָן פֿאַפּירן איז הפּקר, מען קען מיט אים טון וואָס מען וויל. איינמאַל האָט ער אַזוי געטון מיט אַ קאַפיטאַן פֿון דער שפּאַנישער אַרמיי (געוו. אַטאַשע פֿון רעפּובליקאַנישן שפּאַניע ביי דער סאַויעטישער אַמבאַסאַדע אין יאָר 1937). מאַנטעראַ האָט דעם קאַפיטאַן אַריינגעזעצט אין אַן אוי־טאַ, אַוועק צום דאָזיקן קאַמענדאַנט און יענער האָט די פֿאַפּירן אָפּגעגעבן. שפּעטער איז אַרגאַניזירט געוואָרן אַ קאַמפּאַניע קעגן דעם קאַמענדאַנט. מען האָט אים אָפּגעזאַגט. זיין נאַכפֿאָלגער, קוויסאַן דערקלערט ביים אי־בערנעמען די מאַכט: ״איך וועל די אינטערנירטע באַהאַנדלען ווי קינ־דער״. עס האָט אָבער בקרוב אויסגעפעלט אויך אַזעלכע קינדער. מאַנ־טעראַ האָט ערגעץ אויסגעפֿונען אַ צירקולאַר מיט אַן אינסטרקציע, לויט וועלכער מען האָט געדאַרפט באַפּרייען יעדן איינעם, פֿאַר וועלכן דער קאַנסול האָט פּערזענלעך גאַראַנטירט. מאַנטעראַ גאַראַנטירט פֿאַר אַלע.

מיט מאַנטעראַן האָט מוטיק און מיט מסירת נפש מיטגעאַרבעט דער סעקרעטאַר פֿון קאַנסולאַט, אַ שפּאַניער און אַ דעמאָקראַט, דער שריי־בער פעליציאַנאַ גאַלאַן, וועלכער האָט געקענט דעם גאַנצן סוד. צוואַמען מיט אים האָט מאַנטעראַ אַרויסגעגעבן אַ גרויסע צאַל פֿאַלשע, אַדער

אַר ישע פאפירן

בעסער געזאגט ריכטיקע (אָבער נישט שטייענדיקע אין איינקלאַנג מיט די אַנווייזונגען וואָס דער קאַנסולאַט האָט דערהאַלטן) „פּאַפּירן“, וויזעס, פעסער און אַרבעט-באַשטעטיקונגען פון דער אַמבאַסאַדע.

עס האָט פּאַסירט למשל, אַז אַ פּראָנצויזישע אונטערערדישע אַרגאַ-ניזאַציע האָט געגעבן מאָנטעראַן אַ פעקל פּראַקלאַמאַציעס אין דער דיי-טשער שפּראַך, וועלכע ער האָט געדאַרפט אונטערוואַרפן אין די דייטשע קאַזאַרמעס. ער האָט עס געטון. ליידער האָבן די אַגענטן באַמערקט און פּאַרנאַטירט דעם נומער פון זיין אויטאָ. מיטאַגזייט זענען צו אים געקו-מען 7 ס. ס. לייט. ער דערקלערט, אַז ער איז פשוט געגאַנגען טרינקען קאַווע און דערווייל האָבן די טעראָריסטן צוגעגנבעט דעם וואָגן.

— פון וואָגען ווייסט איר, אַז דאָס זענען טעראָריסטן?

— ווייל אין אויטאָ זענען נאָך פאַרבליבן גאַנצע פעקלעך מיט פּלוג-

בלעטלעך.

— איר קענט זיי אונדז געבן?

— פאַרשטייט זיך. איר מוזט מיר אָבער איבערלאָזן עטלעכע עק-זעמפלאַרן כדי איך זאָל קענען פּראַטעסטירן קעגן דער פרעקטייט פון די טעראָריסטן, וועלכע רעספעקטירן נישט אַפילו פרעמדע אַמבאַסאַדעס.

נאָך דער מלחמה האָט די באַמבע געפלאַצט.

דערוויסנדיק זיך וועגן דער אַפערע זאָל גענ. פּראַנקאָ האָבן זיך אויסגעדריקט: „אונא מאנסטריאסיטאד“ (אַ שרעק 1).

פ. ס.: ווען איך האָב נאַטירט די דאָזיקע פרטים און געפאַדערט די דאָקומענטן, וואָס האָבן אַ שייכות מיט דעם ענין, האָט דעם שמועס ביי-געווינט סקארניצקעס היינטיקע פרוי.

בעת דער אַקופאַציע איז זי געווען זיין סעקרעטאַרין און האָט אַפילו נישט פאַרגעפילט, ווער ער איז באמת.

ביז היינט שפעט זי מיט האַרציקייט נאָך זיין „וויכטיקייט“ און ערנסט-קייט פון יענע טעג.

(1) מאַטעריאַלן פונעם „פאַרשונג-צענטער פון פּוילישע יידן“ אין פאַריז (פּראָט. מ. ב.).

אַכטער טייל:

א נישט-ייד „אויך פאפירן“

מיר האָבן אזוי אַרום אַ דורכגעפירט אַ סך פאַרגלייכן און צוזאַמענ-
שטעלונגען. צווישן מענטשן און מעטאָדן, דערשיינונגען און פּאַסירונגען
— אַפילו צווישן לענדער. מיר האָבן עס געטון אויף פאַרשידענע אופנים,
כדי אויסצוווייזן די צאָלרייכע אַספּעקטן פון דעם באַהאַנדלטן פּראָבלעם.
און נישט געקוקט דערויף פאַרבלייבט נאָך... — אזוי צו זאָגן — דאָס
אַרויסבאַקומען זיך פון דער דאָזיקער נעץ און אַ קוק געבן אויף איר
פון דרויסן. נישט נאָר אויף די מענטשן, נישט נאָר אויף די געשעענישן,
אַבער אויך אויף דער גאַנצער דערשיינונג ווי אַזעלכע; אין איר גאַנצן
פאַרנעם און מיט איר מעכאַניזם.

כדי דאָס צו טון איז פאַראַן בלויז איין אופן: געפינען אַ מעגלעך
גוטן פאַרגלייך פון דעם באַהאַנדלטן פּראָבלעם, וואָס געפינט זיך אַבער
מחוץ אים. דאָס הייסט אַזעלכע, וואָס איז נישט שייך יידן און וואָס האָט
נישט קיין שום מגע-ומשא.

ווי אַבער קען מען אַזאַ פאַרגלייך געפינען? עס האַנדלט זיך דאָך
נישט נאָר וועגן פאַקטן פון אויסבאַהאַלטן זיך פאַר דער אַקופאַציע-מאַכט
און נישט נאָר וועגן פאַרשווייגן די אמתע אידענטיטעט. אַזעלכע פאַלן
זענען — אין די דאָזיקע יאָרן — געווען אין די טויזנטער. וועגן אַ סך
ענלעכע אינצידענטן איז שוין אַגב אויסגעקומען צו דערמאָנען אין נישט
איינמאַל — ווי מיר געדענקען — איז אויסגעקומען פון די צופעליקע
קאַנפּאַרטאַציעס אַרויסצוציען מערקווירדיקע אויספירן. דאָס זענען אַבער
געווען בלויז ברעקלעך פון פאַרגלייכן און נאָר אַזעלכע האָבן זיי געקענט
זיין. נישט-יידן פלעגן טיילמאַל פאַרטייען זייער נאָמען. אַן אַנדערש מאָל
זייער פאַך, פאַמיליע-פאַרהעלטענישן, אַדער פאַרגאַנגענהייט. דאָס אַלץ
צוזאַמען שטעלט אַבער נאָך נישט פאַר מיט זיך קיין פולן פאַרגלייך מיט
דעם קנויל פון פּראָבלעמען און מיט דער קייט פון שוועריקייטן וואָס

מיכאל בארזויטש

עס האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט דאָס לעבן פון אַ ייד אויף „אַרישע פאַ-
פירן“. עס שטעלט זיך דאָן די פראַגע צי מיר וועלן אַזאַ פאַרגלייך גע-
פינענען? איך גלויב, אַז יאָ. און דאָס אין הסכם מיטן אַלטן אמת, אַז אזוי
ווי עס איז אין דער געשיכטע נישט פאַראַן קיין צוויי גאַנץ אידענטישע
דערשיינונגען, אזוי איז אויך נישט פאַראַן קיין געשעעניש וואָס זאָל
נישט האָבן קיין אנאלאָגיעס (און דאָס גאָר באַדייטנדיקע). לאַמיר אָבער
דערציילן די גאַנצע זאַך:

דער באַקאַנטער פּוילישער ליטעראַט אַלעקסאַנדער יאַנטאַ-פּאָלשטינ-
סקי האָט זיך בעת דער לעצטער מלחמה געפונען אין פראַנקרייך. דאָ
האַט ער ווי אַן אַפיציר אַנטיילגענומען אין די קאַמפּן פון דער פּוילישער
דיוויזיע, וועלכע האָט (אין יוני 1940) זיך געפונען אין דעם א. ג. לעצטן
פיבער פונעם פראַנצויזישן מזרח-פראַנט. שפעטער איז געקומען די באַ-
קאַנטע קאַטאַסטראַפּע: דער פאַגראַם פון דער פראַנצויזישער אַרמיי, דאָס
אַעקלאַפּן די פּוילישע דיוויזיע, דאָס אונטערגעבן זיך און די געפאַנגענע-
שאַפט. די פּוילישע געפאַנגענע האָבן פאַראויסגעזען, אַז זייער לאַגע וועט
זיין אַ סך אַן ערגערע ווי די לאַגע פון די געפאַנגענע פראַנצויזן, צוליב
אַ סך סיבות: אויב די דייטשן האָבן זיך, אויף פראַנצויזישער ערד גע-
מוזט אַ ביסל רעכענען מיט די פראַנצויזן, זענען די פּאָליאַקן געווען פול-
שטענדיק הפקר. צו דעם מוז מען נאָך צוגעבן די געוויינלעכע שנאה פון
די דייטשן צו סלאַוון בכלל און צו פּאָליאַקן, וואָס האָבן געקעמפט ביי
דער זייט פון די אַליאירטע, בפרט. אַגב האָבן די דייטשן פריער מודיע
געווען, אַז די געפאַנגענע פּאָליאַקן וועלן זיי באַהאַנדלען נישט ווי זעל-
נער פון אַ רעגולערער אַרמיי, נאָר ווי די ווערסאַנטן; פאַרשטענדלעך —
וואָס דאָס האָט באַדייט. צוליב דעם האָבן די פּאָליאַקן, אונטערן איינ-
פלוס פון דער מפלה-פּסיכאָזע באַמיט פאַנאַדערצולויפן זיך; שפעטער
טראַכטן זיי (שוין אינדיוידועל) וועגן אַנטלויפן פון דעם פראַוויזאָרישן
לאַגער פאַר געפאַנגענע (וואָס איז געשאַפן געוואָרן אויפן אַרט). אַדער
וועגן צונויפמישן זיך מיט אַנדערע. יאַנטאַ-פּאָלשטינסקי באַשליסט אַנצו-
גיין פאַר אַ פראַנצויז. די דאָזיקע עצה גיבן אים אויך די פראַנצויזן מיט
וועלכע ער האָט זיך אין דער צווישנצייט באַגעגנט און שנעל, אויפן זעל-
נערישן אופן, באַפרינדעט. די נויטיקע „באַדינגונגען“ צו דער פאַר-

שטייענדיקער ראָלע באַזיצט ער; דריי יאָר האָט ער שטודירט אין פּראַנק־רייך און אויסער דעם עטלעכע מאָל דאָרט געווען, ער רעדט גוט פּראַנ־צויזיש (וואָס אן אמת... מיט אַ לייכטן „אַקצענט“). ער טראָגט דעם פּראַנ־צויזישן אוניפּאָרם, און ס'איז גענוג אַראַפּצורייסן דעם פּוילישן אָדלער, ארויסוואַרפֿן די פּערווענלעכע דאָקומענטן ווי אויך פּאַרשידענע קליינ־קייטן וואָס פּאַסן נישט, לויט זיין מיינונג צו דער נייער ראָלע. ער גע־פינט זיך דאָך צווישן אַ פּיל־טויזנט קעפּיקער זעלנער־מאַסע; ווער וועט זיך מיט אים פּאַרנעמען, ווער וועט אים ספּעציעל חושד זיין? גענוג, אָן ער נעמט אָן דעם באַשלוס: פון דעם פּוילישן אָפיציר יאנטאַ־פּאַלטשינס־קי ווערט אַ פּראַנצויזישער געוויינלעכער זעלנער. אַזאַ, ווי די טויזנטער אַרום אים.

צי האָט ער גוט געטון? אין דער ווירקלעכקייט, איז דער גורל פון די פּאַליאַקן, אַריינגעפּאַלענע אין געפּאַנגענשאַפט נישט געווען אַזוי שרעקלעך ווי מען האָט עס פּאַרויסגעזען. סוף כל סוף זענען זיי דאָך אויך געווען אַ מאַסע. עס האָט זיי דערוואַרט, וואָס אָן אמת, אַ נישט איבעריק פּריילעך לעבן, דאָס האָט נאָך אַבער נישט געצווונגען זיך אונטערצונע־מען דעם אויסוועג פון כסדרדיקן שפּילן אַ פּרעמדע ראָלע. פאַר אים אַבער איז שוין קיין צוריקוועג נישט פּאַראַנען. ווען ער וואָלט זיך דע־קאַנספּירירט, וואָלט אים נישט דערוואַרט דער גורל פון די איבעריקע פּאַליאַקן; ער וואָלט באַהאַנדלט געוואָרן ווי אַ פּאַרברעכער, אפשר גאַר ווי אַ שפּיאַן. מען האָט דעריבער געמוזט די אונטערגענומענע ראָלע שפּילן קאַנסעקווענט, ביזן סוף. פּאַלטשינסקי לעבט דעריבער אַזוי ווי אַלע פּראַנ־צויזישע געפּאַנגענע זעלנער. צוזאַמען מיט זיי האָט מען אים פּאַרלאָרן אין אַ וואַגאָן און אָפּגעטראַנספּאָרטירט קיין דייטשלאַנד, צוזאַמען מיט זיי האָט מען אים צוגעטיילט אויף אַרבעט אין אַ דאַרף ביי אַ דייטשן „באווער“; אַ ביסל האָט ער געאַרבעט ווי אַ שוואַרצער אַרבעטער, ווי אָן ער־אַרבעטער — און ווי אַ געפּאַנגענער כסדר זיך געפונען אונטער אַ שמירה.

די דאָזיקע איבערלעבונגען ווי אויך די אַבסערוואַציעס, וואָס ער האָט בשעת דער געפּאַנגענשאַפט געמאַכט האָט ער פּאַרשירבן אויספּיר־לעך אין אַ בוך (וואָס ציילט קרוב 550 זייטן) און וואָס הייסט: „איך האָב

מיכאל בארוויטש

אָפּגענאַרט, כדי צו לעבן" (1) «א טאָג בוך פון אַ יאָר געפאַנגענשאַפּט».
שרייבנדיק דאָס בוך האָט ער געהאַט בדעה צו פאַרפיקסירן זיינע זכור-
נות; פשוט כראַנאַלאָגיש.

דאָס בוך, איז אזוי ווי אַלע אַנדערע פון דעם דאָזיקן מין. אַ גרויסע
צאָל באַשרייבונגען פון ערטער, סביבהס, מענטשן; אַ פּוּעל-יוצא פון
מחברים טאָג-טעגלעך לעבן. אַ רייכער מאַטעריאַל, ליטעראַריש אַגב נישט
אַרגאַניזירט, צוזאַמענגענומען בלויז אין דער כראַנאַלאָגישער אָרדענונג.
כדי צו פאַרלייכטערן די אויפגאַבע פאַרן ליינער, וועלן מיר פון דעם
ברייטן טעקסט אויסטיילן בלויז די רעלאַציעס און דערציילונגען, וואָס
האַבן אַ דירעקטן שייכות מיטן ענין פון קאָנספּירירן די אמתע אָפּשאַט-
מונג פונעם מחבר. לאַמיר דאָס איינטיילן אויף באַזונדערע פראַבלעמען
און ציטירן — ווי ווייט מעגלעך ווערטלעך. די ציטאַטן וועלן מיר דאָ און
דאָרט באַגלייטן מיט אַ קאָמענטאַר, אַגב אַ גאָר קורצן. ובכן:

אין סאַמע אָנהויב, באַלד ווי זיי האָבן אַנגענומען דעם באַשלוס
(יאנטא פּאָלטשינסקי איז דעמאָלט געווען מיט נאָך אַ פּאָליאַק); «קוקן די
פראַנצויזן מעשה פאַכמענער קריטיש אויף אונדזער אויסזען, זיי מאַכן
פאַרשידענע פאַרבעסערונגען. עס האַנדלט זיך וועגן געבן אונדז אַן אויס-
זען, וואָס זאָל זיין אין הסכם מיט דער מאַדע, וואָס האָט דעמאָלט גע-
הערשט צווישן די פראַנצויזן, אַ גאַנץ לויזע און נישט באַשטימטע מיט
קין שום דיסיפּלין»... (זייט 32).

לאַמיר פון זיך צוגעבן, אַז כאַטש די מאַדע איז געווען אַ לויזע און
אַ פאַרשידנאַרטיקע, איז זי דאָס מאָל געווען אַ וויכטיקער באַשטאַנדטייל
פונעם פּלאַן. אַזויאַרום האָט מען אַפּילן די «לויזיקייט» געמוזט פּרעציו
אָדורכשטודירן. מיר קענען דאָס, אמת? מיר קענען אויך די מענטשן,
וואָס גיבן פריינטלעכע אַנווייזונגען.

ווי אַן אידענטיטעט-דאָקומענט פאַרמאָגט יאנטא-פּאָלטשינסקי אַן
«אידענטיטעט-בלעכל», אַזאָ ווי עס האָבן געטראָגן אויף דער האַנט די
פראַנצויזישע זעלנער (זייט 32). פאַר אַ זעלנער איז דאָס גענוג; איבער-
הויפּט ווען פאַרן אריינפאַלן אין געפאַנגענשאַפּט איז געווען אַ באַפּעל

1) אַרויסגעגעבן אין וואַרשע 1947. פאַראַן אויך אַן ענגלישע אויסגאַבע
x. 1. "I lied to live" (ניו יאָרק 1944, 1945).

אַרײַנשע פּאַפּירן

צו פאַרניכטן אַלע דאָקומענטן, אַזוי אַז אַ סך פּראָנצוויון האָבן אויך נישט קיין דאָקומענטן. „אומבאַמערקט, זייער אומבאַמערקט צי איך אַרויס פון טאַש פון מיין מיליטערישן אונײַפאַרם דאָס בלעכל מיטן קייטעלע אויף וועלכן עס איז אויסגעקריצט צוויי מאָל דאָס אַלץ, וואָס דאַרף בלייבן אין דער עווידענץ (...). אויף דעם דאַרף זיך פון איצט אָן שטיצן מיין לעבן (...). אין ליכט פון אַזאַ קאָנפּראָנטאַציע וואָקסן די אין מעטאַל אויס-געקריצטע אותיותלעך אויס צו אן אויסערגעוויינלעך וויכטיקן ענין. איך לייען דאָרט: ארקאַשאַן, יאָר 1932. איך אַרבעט שוין צו אַ גאַנצע גע-שיכטע“ (זייט 33). יאָ, יאָ: אויך יידן פלעגן אַזוי „אומבאַמערקט“ אַרויס-ציען זייערע נייע מעטריקעס, „קענקאַרטעס“ אָדער אַן אַנדערן סוראַנאַט פון „פּאַפּירן“. אויך פאַר זיי פלעגן די פּערסאָנאַליען, וואָס זענען געווען אָפּגעדרוקט אויף די דאָקומענטן אויסוואַקסן — אין ליכט פון אַזאַ מין קאָנפּראָנטאַציע — צו דער מדרגה פון אַ גאָר וויכטיקן ענין. נישט אמת? און אויך זיי פלעגן „צואַרבעטן“ אַ גאַנצע מעשה.

אַגב: ווען אַן אַנדערער פּאַליאַק (וועגן וועלכן מיר וועלן נאָך דער-מאַנען) האָט אויך באַשלאָסן צו גיין אויפן זעלבליקן וועג „שאַפן זיי אים פאַר גרויסע געלטער אַ בראַנסאַלעטקע און אן אידענטיטעט-צייכן מיטן נאָמען. עס איז שוין דאָ אַזאַ ספּעציאַליסט, וואָס מאַכט זיי פון זילבערנע צען-פּראָנק שטיק“ (זייט 82). מיט אַנדערע ווערטער: די נויט שאַפט דעם אַרגאַן. מיט די „אַרײַנשע פּאַפּירן“ פאַר יידן איז געווען ענלעך. אַבער די באַדינגונגען (און מיר ווייסן שוין וועגן דעם!) באַגרע-נעצן זיך נישט בלויז צום אויסערלעכן אויסזען. דאָס קענען די שפּראַך איז נאָך נישט גענוג... ווייל עס איז נאָך פאַראַן אַן אַקצענט, אַן אינטאַנאַ-ציע. און די דאָזיקע ענינים קומען אויך דאָ כסדר צום שייַן. „דו מוזט אומבאַדינגט אויסגעפינען נאָך אַ תּירוץ — זאָגט אים אַ פּריינטלעך-גע-שטימטער פּראָנצוויון — וואָס זאָל באַרעכטיקן דיין... לייכטן אַקצענט. דו וואַלט אפּשר געקענט אָנגיין פאַר אַן עלזאַסער, אַבער צווישן אונדז איז פאַראַן אַ היפש ביסל עלזאַסער און ווער וויסט צי דאָס איז אַ גוטער איינפאַל. ווייל אויב עס וואַלט געווען דער קלענסטער חשד מצד דער מאַכט“... א. א. א. וו. (זייט 82). אן אַנדער מאָל: „מיר שמועסן ווידער וועגן מיין אַקצענט. אַזאַ נישטיקער ענין און גלייכצייטיק אַזאַ וויכטיקער. איך

מיכאל בארויטש

פרווו נאכמאכן... א מענטש קען דאך אבער זיך אליין נישט הערן. ער מוז אויסהערן די מיינונג פון פריינד און מוז זיך באהאלטן מיט די גע- שפרעכן אויף דער דאזיקער טעמע" (זייט 83).

און דאס איז אויך נישט קיין נייעס — נישט אמת?

לאָמיר איצט איבערגיין צו אַן אַנדערער זייט, צו דער א. ג. „משפחה“. מיר ווייסן וואָס פאַר אַן איינפלוס ס'האַט געהאַט דאָס פעלן פון אַ משפחה, ווען מען האָט געלעבט אויף „אַרישע פּאַפּירן“. מיר ווייסן, אַז בכדי נישט צוצולאָזן קיין שום חשד, פּלעגן יידן אויסטראַכטן פאַרשידענע אַנשטעלן ווי: אַראַגאַניזירן איבערגעגעבענע פּריינד, זיי זאָלן דערציילן, אַז זיי קענען דעם געגעבענעם מענטש און זיין משפחה שוין פון לאַנג, אינסעניזירן משפחה-וויזיטן, ווייזן פּאַטאַגראַפיעס פון מכלומרשטע משפחה-מיטגלי- דער, שרייבן בריוו צו זיך אליין און אַפילו קויפן זיך מתנות. און ווי אַזוי האָט אויסגעזען אין דעם דאָזיקן פּאַל, ד. ה. בעת מען האָט געלעבט נישט אויף „אַרישע“, נאָר אויף... פּראַנצויזישע פּאַפּירן?

באַלד אין אַנהויב פונעם נייעם לעבן געפינט יאנטא, בעת אַ שפּאַ- ציר, עפעס אַ „צעריסענע, לידיקע וואַליזע... אַרום איר וואַלגערן זיך אַבער אויפן גראַז פּאַטאַגראַפיעס, פּערזענלעכע, וואָס אינטערעסירן קיי- נעם נישט און וואָס זענען קיינעם נישט נויטיק... איך געפין בילדער פון אַ פּרוי מיט אַ קינד אין פאַרשידענע פּאַזעס, ווי אויך אַ בילד פון דעם קינד אליין... איך האָב עטלעכע פון זיי אויסגעקליבן און אַריינגעלייגט אין טאַש... ..

— צו וואָס טוסטו דאָס? — פּרעגט זשאַרזש.

... איך האָב נאָך אייגנטלעך נישט געוויסט. מסתם כדי אויסצופילן די טאַשן מיט זכרונות פון מיין פּריוואַטן לעבן... וואָס וואַלסטו געזאַגט צו אַזא פּרוי? איך ווייז אים די פּאַטאַס. זשאַרזש האָט תיכף פאַרשטאַנען דעם זין פון מיין איינפּאַל. ער קוקט זיך אויפּמערקזאַם צו.

— זי איז ליידער נישט שטאַרק שיין, אַבער גאַנץ רעפּרעזענטאַטיוו. אַ, יא, אַ גאַנץ איבערציגנדיקע — לאַכט ער און ווינקט מעשה גוטער- ברודער מיטן אויג. — איך האָב נאָר אַ חשד, אַז קיין לייכט לעבן האַסטו מיט איר נישט. און דערצו איז נאָך די טאַכטער צו דיר אינגאַנצן נישט ענלעך!

אַר ישע פאפירן

— דאָס שאַדט נישט — פרוווי איך מיך פאַרטיידיקן — דאָס וועט זיך ענדערן ווען זי וועט עלטער ווערן. די הויפטזאַך איז וואָס זי איז דאָ" (זייטן 51-52).

דער זעלבער זשאַרזש שלאָגט אים פאַר אַן אַנדער מאָל: „אין פאַל פונעם קלענסטן חשד פאַרוף זיך אויף מיר. איך וועל זאָגן, אַז איך קען זיך פון קינדווייז אָן, אַז איך האָב אויך געקענט דיין פרוי ווען זי איז נאָך געווען אַ מיידל" (זייט 82).

שפעטער אין געפאַנגענשאַפט, (ווי יאנטא-פאַלטשינסקי האָט — ווי מיר האָבן שוין דערמאָנט — געאַרבעט ביי אַ דייטשן פויער) זענען אָנ-געקומען אינסטרוקציעס צו וועמען, ווי אַזוי און וואָס מען מעג שרייבן אין בריוו. מען האָט אָבער נישט בלוז געמעגט, נאָר געמוזט. דאָס איז, אייגנטלעך, אַ גאַנץ פאַרשטענדלעכע זאַך. „עס וואָלט אַגב געווען מאַדנע ווען מען וואָלט נישט וועלן שרייבן" (זייט 166). צו וועמען אָבער האָט ער געזאָלט שרייבן? „און אָנגעגעבן האָב איך אַז איך האָב אַ פרוי. עס איז דעריבער געווען נאָרמאַל, אַז איך זאָל צו איר באַלד אַנשרייבן אַ בריוו. ווו געפינט מען אָבער אַ פרוי? ווו נעמט מען באַקאַנטע, וואָס זאָלן זיך אונטערנעמען צו קאַרעספּאָנדירן מיט אַן אומבאַקאַנטן מענטש און וואָס זאָלן אים נאָך אַ חוץ דעם פאַרטרעטן זיין ווייב. ס'איז אָבער נישטאַ קיין אויסוועג, מען מוז ריזיקירן.

איך קוק אַדורך, אין זכרון, אַלע מיינע נאָענטע און ווייטערע באַ-קאַנטע אין פראַנקרייך. ליידער האָב איך אַזויפיל באַקאַנטע אין פאַריז און אַזוי ווייניק אין דרום. און קאַרעספּאָנדירן וויל איך בלוז מיט דער פרייער סטרעפּע 1), ווייל אַנדערש וואָלטן מיינע פאַרפאַלגער געקענט לייכט נאַכקאַנטראַלירן ווער זי איז, ווען עס וואָלט זיך זיי בלוז פאַר-גלוסט צו קאַנטראַלירן? אַרקאַשאַן — מייך מכלומרשטע געבורט-שטאַט איז אויך געווען אַקופירט. אָבער אין דער בהלה פון דער יוני-מפלה און בשעת דער דעזאַריענטאַציע וואָס האָט דעמאָלט געהערשט, האָט דאָך די פרוי מיטן קינד געקענט אַוועקפאַרן אויף דרום, אויף דער ריווערע,

1) דאָס באַזיגטע פראַנקרייך איז — ווי באַוווסט — געווען צעטיילט אויף צוויי סטרעפּעס: די אַ. ג. „פרייע זאַנע" (אונטער דער רעגירונג פון ווישי) און די צווייטע, וואָס איז געווען אַקופירט דורך די דייטשן.

מיכאל בארוויטש

לאָמיר זאָגן — צו אירע עלטערן און מינע מכלומרשטע שוויגער-על-טערן. אין דער דאָזיקער ריכטונג זענען אויך געגאנגען מינע תשובות אויף פראַגן, וועלכע ס'האָט מיר געשטעלט מיין אַרבעט-געבער שנאבעל (דאָס הייסט, דער דייטש ביי וועלכן איך האָב געאַרבעט).

גענוג, אַז — דורך אַן אומוועג — איז מיר געלונגען צו אַראַנזשירן אַזאַ מין קאָמעדיע“.

און ער האָט גענומען שרייבן. די ענטפערס וואָס ער פלעגט דער-האַלטן זענען פאַר דער סביבה געווען נאָך אַ באַשטעטיקונג פון זיין אי-דענטיטעט. די דאָזיקע קאַרעספּאָנדענץ האָט אַנגעהאַלטן גענוג לאַנג. אין דער ערשטער צייט איז ער געווען דער איינציקער פון די געפאַנגענע וואָס זאָל נישט האָבן דערהאַלטן קיין בריוו און נישט קיין פעקל, דאָס האָט ביים דייטש אַרויסגערופן אַ גרויסן חשד.

צי דאַרף מען נאָך איצט אויסווייזן די ענלעכקייט פון דעם אַלעם מיט דער לאַגע פון יידן אויף „אַרישע פּאַפּירן“?

לאָמיר איצט איבערגיין צו טיפּערע און מער קאָמפּליצירטע פּראָב-לעמען. איך טראַכט איצט וועגן די פאַרשידענע סיטואַציעס און סענטי-מענטאַלע רעאַקציעס פון יידן (וואָס האָבן געלעבט אויף „אַרישע פּאַפּירן“) אין קאַנטאַקט מיט יידן און מיט אַלץ וואָס מען איז געוויינט צו באַציי-כענען מיט דעם אויסגעוועפטן טערמין „יידן-פּראָגע“. לאָמיר נישט פאַר-געסן, אַז דער דאָזיקער מאַטיוו פלעגט אַן אויפהער אַרויפשווימען. אַ מאָל פלעגט ער זיין פול מיט טראַגזום און קאַנפליקטן, אַן אנדערש מאָל ווידער פלעגט ער זיין פאַרבונדן מיט נישט-ווילנדיקע קאָמישע סיטואַציעס, וואָס זענען אַפּטמאָל דערגאַנגען ביז גראַטעסק. ער איז דערביי אַזוי שטאַרק פאַרבונדן געווען מיט אַ גאַנצער ריי אַזוי ספּעציפיש-ייִדישע עלעמענטן (אַדער מיט אַזעלכע, וואָס זענען געווען אויסגעדעכנט קעגן יידן), אַז נישט נאָר ראַסיסטן, אָבער אַפילו יידן קענען גלויבן, אַז דאָס קען זיין מעגלעך בלויז לגבי יידן. מיר וועלן זיך אָבער צוריקקערן צו די דער-פאַרונגען פון יאנטא-פּאַלטשינסקי, דעם פּאָליאַק, וואָס איז אַנגעגאַנגען פאַר אַ פּראַנצווין. שוין בעתן ערשטן עטאַפּ פון זיין נייער ראַלע האָט ער איינמאָל „ביים ראַנד פון פעלד אַנגעטראָפּן אויף אַ גרופּע מענטשן,

אַרִישֶׁ פּאַפִירן

וועלכע ער האָט ביו דעמאָלט קיינמאָל נישט געהאַט געזען. דאָס זענען געווען פּאַליאַקן“.

„אַך אַבסערוויר זיי פון אַ זייט — שרייבט יאנטא — אַליין שוין אַ פרעמדער, פאַר אַנדערע אַ באַהאַלטענער... איך קוק אויף זיי מיט האַרץ־קלאַפעניש, און ארויסגעשטויסענער פון סענטימענטאַלן גלייכגע־וויכט, נאָך אַ ווייניק און שלעכט צוגעפאַסטער צו דער נייער ראַלע פון אַ פּראַנצויז. איך קען מיר קיין עצה נישט געבן מיט מיין נייער הויט, איד בין שוין אָבער אַנטשלאָסן אויף איינס: אויב דאָס דאָרף געלונגען, אויב דאָס האָט איבערהויפט אַ זין — מוז מען דעם שפּיל פירן מיט אַלע קאַנסעקווענצן און ביון סוף. דאָס איז פאַר מיר, אין געגעבענעם מאַמענט — ווען איך בין שוין אַזוי ווייט דערגאַנגען — דער אינציקער אויסוועג. דערפאַר טאַקע דערנענטער איך מיך נישט צו די דאָזיקע מענטשן, כאַטש דאָס האַרץ ציט מיך צו זיי און די נייגעריקייט שטויסט. ווי גוט וואַלט געווען ווען איך קען זיך מיט זיי טיילן מיט מיין דערפאַרונג, דערוויסן זיך וועגן די שטימונגען און שטאַרקן מיין גייסט“... (זייט 56).

שטעלט אַריין אויפן אַרט פון „פּאַליאַק“ און „פּאַליאַקן“ די ווער־טער „ייד“ און „יידן“ און טוישט דאָס וואָרט „פּראַנצויז“ אויף „אַריער“. צי האַנדלט זיך דאָ צופעליק נישט וועגן דעם לעבן פון אַ ייד אין די ערשטע טעג פון זיין עקזיסטענץ אויף „אַרישע פּאַפִירן“? און אויפן ווייטערדיקן וועג:

„איך האָב אים צווישן המון דערזען דער ערשטער. פון וואַנען קען איך דאָס דאָזיקע פנים? דאָס איז דאָך זיכער אַ פּאַליאַק? ער טראַגט בלויז דעם אוניפּאַרם פון אַ פּראַנצויזישן זעלנער, אַזוי ווי איך. אַזוי, אַז אין דעם מאַמענט איז ער שוין אַ געוויינלעכער פּראַנצויזישער געפאַנגענער. ער האָט מיך, דוכט זיך, אויך דערקענט. מיר האָבן זיך בגנבה פאַר־שטענדיקט בלויז מיט די בליקן, אַפּלייגנדיק דאָס געשפרעך אויף אַן אַנדער געלעגנהייט... און איך האָב געהאַט אַ סך אַזעלכע באַגעגענישן: פון דער מאַסע פּלעגט פאַר מיר אויפשווימען עפעס אַ באַקאַנטער קאַפּ, שוין ווי אויף אַ פרעמדן גוף, אַ צוגעפאַסטער צו די נייע באַדינגונגען... און איך האָב אָפט מורא געהאַט, אַז ביי אַזאַ אומגערעכטער באַגעגעניש קע־נען עמעצנס נערוון נישט אויסהאַלטן און אַנשטאַט צו באַהערשן די רע־

מיכאל בארוויטש

אקציע, אַנשטאַט דער גלייכגילטיקייט, וואָס האָט געדאַרפט פאַרדעקן די פאַרווונדערונג — קען קומען אָן אויסברוך. וועגן אַזאַ פּאַל האָט מיר דערציילט איינער אָן אַפיציר, וואָס האָט זיך געהאַט אָנגעגעבן פאַר אַ געוויינלעכן זעלנער. ער האָט אַמאָל באַגעגנט זיין געוועזענעם אַרדינאַנס, אַ האַרציק יינגל. דאָס טרעפן זיין אַפיציר אין סאַמע האַרץ פון דייטש-לאַנד איז פאַר דעם אַרדינאַנס געווען אַזאַ איבערראַשונג, אַז ער האָט אַ גערירטער אויסגערופן אויפן קול: „הער לייטענאַנט!“ דאָס איז געווען גענוג. דער „הער לייטענאַנט“ האָט דעם זעלבן טאַג געמוזט מאַכן אַ ויברח. נישט באַווייזנדיק אַפילו מיטצונעמען זיינע זאַכן“ (זייטן 79-80).

נו, דאָס קענען מיר דאָך זייער גוט. לאַמיר דעריבער זען ווייטער:
אַ ביסל שפּעטער איז צווישן זיי געקומען צו אַ געשפרעך. דער באַקאַנטער איז געווען דער פּאַדכאַראַנזשי לעאַן מיראַסלאָווסקי, וועלכער איז אין געפאַנגענשאַפט אָנגעגאַנגען פאַר אַ פּראַנצויז — מאַרסעל בוטאַן. (ער האָט אַגב אויך געהאַט אַלע נויטיקע אַקצעסאַריעס צו קענען שפּילן זיין נייע ראָל. פּראַנצויזיש האָט ער אַפילו גערעדט בעסער ווי יאַנטאַ, איבערהויפט אָן אַ שום „אַקצענט“). ער האָט פאַרגעלייגט, זיי זאָלן אויף להבא שוין פאַרבלייבן צוזאַמען. דערויף ענטפּערט יאַנטאַ:
„... נישט געקוקט אויף מיין בעסטן ווילן, נישט געקוקט דערויף וואָס פאַר מיר וואַלט עס געווען אַ גרויסע מאַראַלישע הילף, גלויב איך, אַז מען טאָר דאָס נישט טון.“

— „פאַרוואָס — פּרעגט דער צווייטער. — זייענדיק צוזאַמען וועלן מיר דאָך קענען איינער דעם אַנדערן העלפן...“

— „ניין, לעאַן. דעם דאָזיקן שפּיל מוז יעדער פון אונדז אויסשפּילן אַליין. עס וואַלט געווען אַן אומזיניקע אומפאַרזיכטיקייט, אין אונדזער לאַגע, ווען יעדער פון אונדז שפּילט אַ פּרעמדע ראָל, ווען יעדער פּרוּווט מכלומרשט אַן אַנדערן, אַבער פאַקטיש דעם זעלבן שפּיל — אויסצופירן די זאַך בשותפות... מיר מוזן זיך רעכענען דערמיט, אַז איינער פון אונדז קען אַריינפאַלן. אין אַזאַ פּאַל איז מער זיכער, אַז אַזוי לאַנג ווי מיר וועלן זיין צוזאַמען, צווישן דער זעלבער קליינער גרופּע פון צען מענטשן, וועט דאָס אַנטדעקן דורך די דייטשן דעם קלענסטן שפור פּירן צו אונדזער ביידינס דורכפאַל... .. מיין ליבער, מיר וועלן אָן אַ שום ספק האָבן גרע-

אַרײַשע פּאַפּירן

סערע שאַנסן, אויב יעדער פון אונדז וועט גיין זיין אייגענעם וועג, גלויב מיר“ (זייט 108). (צי האָבן די „פּאַפּירענע אַריער“ נישט געפירט צווישן זיך די זעלבע שמועסן?).

עס האָט זיך געענדיקט דערמיט, וואָס נישט געקוקט אויף די אויבן-ציטירטע אַרגומענטן — זענען זיי פאַרבליבן צוזאַמען. יאנטא האָט צו-געשטימט, מורא האָבנדיק פאַר דעם פאַרווהרף „אַז איך האָב זיך אָפּגע-זאַגט צו העלפן אַ ינגערן קאַלעגע, וועלכער האָט געגלויבט, אַז זיין פאַר-בלייבן מיט מיר וועט אים ראַטעווען“ (זייט 109). מיר וועלן ווייטער זען, וואָס עס איז דערפון ארויסגעקומען. מיר ווילן בלויז באַמערקן, אַז אויף פּאַליאַקן האָבן זיי אָנגעטראָפּן אַ סך מאָל. שוין אַ ביסל פּריער האָבן די דייטשן פאַראַרדנט אַ מין אַלגעמיינעם אָפעל פון די געפאַנגענע. „מיט אַ האַרטן, מיליטערישן קול, אין וועלכן ס'איז געווען מער דראָנג ווי באַפעל, גיט אונדז דער דייטשער אָפיציר פאַראַרדענונגען דורך אַ היל-כער: אַלע יידן, פּאַליאַקן, זעלנער פון די קאַלאַניאַלע אָפּטיילונגען און אַ חוץ דעם בירגער פון עלזאַס, לאַטערינגען, ברעטאַניע — וואָס געפינען זיך נאָך אין די רייען — אַרויסטרעטן! ... די וואַרענונג דאַרף אויפֿרו-דערן די נישט-אַנטשלאַסענע ווי אויך די, וואָס פּרווון זיך אויסבאַהאַלטן. וואָס שייך פּאַליאַקן, איז דאָס די לעצטע וואַרענונג. זאָלן זיי זיך תּיכף מעלדן, אויב עס איז נאָך פאַראַן אַזאַ נאַר, וואָס גיט זיך אָן פאַר אַ פּראַנ-צווין... דאָס וועט זיך פּריער צי שפּעטער אויסווייזן און דעמאָלט זאָל ער זיך נישט ווונדערן, אויב מ'וועט אים באַהאַנדלען אַזוי ווי ער פאַרדינט עס.“ (זייט 97).

(אַגב, האָט זיך דער מחבר ביי דער דאָזיקער געלעגנהייט — דאָס איינציקע מאָל אין בוך — צוזאַמענגעטראָפּן מיט יידן: „... נישט ווייט פון מיר איז אין דער ריי געשטאַנען אַ זעלנער פון עלזאַס. אין „ציוויל“ איז ער געווען אַ רב אין שטראַסבורג. זיין אויסזען איז נישט געווען קיין ייִדישער. פאַרקערט: דאָס איז געווען אַ שלאַנקער שאַטען מיט אַן איידע-לען פּראַפּיל און גוטע, קלוגע אויגן... דער רב איז געווען בלאַס, אַבער רויק. ער האָט מיר אַמאָל געהאַט געזאָגט, אַז ער איז אַ טיף און אויפֿ-ריכטיק-גלויביקער מענטש און אַז דאָס גלויבן אין גאָט איז פאַר אים אַ קאַלאַסאַלע הילף. אַן אויסגעגלייכטער, אַן ערנסטער, אַ בכבודיקער איז

מיכאל בארוויטש

ער ארויסגעטרעטן פון דער ריי. ער האָט אין דער דאָזיקער רגע נישט געדאַרפט קיין שום עצה אָדער הילף. מיט אַ רוזקן שריט האָט ער זיך געלאָזט גיין אין דער ריכטונג פון דעם זעלנער, וואָס האָט ווי אויף אַ יאָריד געשריגן: „יידן צו מיר! אַלע יידן צו מיר“ (זייט 98). נאָך דעם רב האָבן זיך אַרויסגערוקט נאָך עטלעכע געשטאַלטן.

איך ציטיר דאָ דעם דאָזיקן אָפּשניט כדי אויסצוווייזן, אַז עס קען נישט זיין קיין רייד וועגן קיין שום פאַראַלגעמינערטע פאַראַלעלן.

אַבער לאַמיר זיך צוריקקערן צו אונדזערע אייגענע העלדן:
איך האָב מיך אויסגעדרייט — שרייבט דער מחבר — כדי אַ קוק טון אויף לעאַנען. ער האָט אָפּילו קיין ציטער נישט געטון. ער האָט געקוקט פאַר זיך טעמפּ, מיט פאַרביסנקייט און אַנגעשטרענגטע שטריכן. דאָס מוז טאַקע זיין אונדזער ליניע“ (זייט 98).

צי איז דאָס נישט — נאָכאַמאָל! — אַ סצענע וואָס קען צוגעפאַסט ווערן צום ארט לעבן „אויף אַרישע פּאַפּירן“?

די אמתע קאָפּיעס אָבער, רעפּראָדוקציעס און וואַריאַנטן פון סיטור אַציעס, וועלכע ס'איז אונדז אויסגעקומען אַזוי אָפט צו באַשרייבן אין די סריערדיקע קאָפּיטלען פון דאָזיקן בוך — וועלן קומען אין אַ באַדייטנדיקער צאָל שפּעטער, אין דייטשלאַנד, אין דאַרף, וואוּהיין מען האָט יאנ-טען און לעאַנען צוגעטיילט מיט אַ גאַנצער גרופּע פּראַנצויזן.

באַלד דעם ערשטן טאָג, אַזוי ווי ער איז אַריינגעקומען אין דעם „באווערס“ שטוב, האָט ער אין קיך דערזען אַ יונג מיידל, וואָס האָט זיך געפּאַרעט ביי מילך. „די דייטשקע האָט צו מיר אַ זאָג געטון:

— דאָס איסט איינע פּאַליון, אַ פּויליש מיידל וואָס געפּינט זיך דאָ זינט פאַראַיאָרן האַרבסט. איר וועט אַרבעטן מיט פּאַליאַקן — האָט זי צוגעגעבן — דאָ איז נאָך פאַראַנען אַ יונגל, סטאַסיעק, ער פאַרנעמט זיך מיט די פּערד און אַרבעט אין פּעלד... פּרייוויליקע פון פּוילן — האָט זי פאַרענדיקט.

עס איז מיר הייס געוואָרן. איך בין געווען צוגעגרייט אויף אַ סך, אָבער נישט אויף דעם, אַז איך וועל, אין מיין פּראַנצויזישער הויט, מוזן לעבן... צוזאַמען מיט פּאַליאַקן... כסדר זיי קוקן אין די אויגן, צופאַסן און צוגעווינען זיך צו זייער אַנוועזנהייט אַרום מיר; צו פּאַליאַקן, וואָס

דארפן — אזוי ווי די אַרומיקע סביבה גאַרנישט וויסן וועגן מיר, גאַר-
נישט פילן אַדער חושד זיין... דאָס הייסט, אַז זיי וועלן צווישן זיך רעדן
פויליש און אידן וועלן קיין וואָרט נישט טאָרן זאָגן צו קיינעם פון זיי.
דער אינסטינקט זאָגט מיר אונטער אַ פעסטן, איינגעשפּאַרטן באַשלוס,
אַז אידן מוזן מיך אינערלעך קרעפטיקן קעגן יעדער אומפאַרזיכטיקייט און
יעדן סירפּריז פון דעם מין; אַז אידן מוזן אויסהאַלטן און שווייגן פאַר יעדן
פּרייז" (זייט 117).

די צוקונפּט האָט פּולשטענדיק באַשטעטיקט זיינע ספּקות. די אויבן-
דערמאַנטע לאַגע האָט גורם געווען אַ גאַנצע קייט אַנדערע סיטואַציעס
און יעדע איינע פון זיי איז אויף אַ באַזונדערן אופן געווען דעליקאַט. די
פּאָליאַקן מיט וועלכע ער אַרבעט (און אין דער געגנט, ביי אַנדערע פּויע-
רים, זענען זיי אַ סך מער) דערהאַלטן בריוו פון פּוילן, שמועסן צווישן
זיך וועגן פּוילן אין זיין אַנוועזנהייט. זייענדיק טיף איבערצייגט, אַז ער
פאַרשטייט נישט קיין וואָרט פון זייערע פּוילישע געשפּרעכן. ער מוז
שווייגן. מיט אים פאַרשטענדיקן זיי זיך באַזונדריק די עטלעכע דייטשע
אויסדרוקן, וואָס זיי קענען. טיילמאַל הערט ער (און פאַרשטייט) זייערע
אינטימע געשפּרעכן. אַ מאָל באַמערקונגען וועגן אים אַליין (אַגב, הויפט-
זעכלעך קריטישע, נעגאַטיווע, דערפאַר וואָס, נישט זייענדיק צוגעווינט
צו פעלד-אַרבעטן, איז ער געווען אַ שלעכטער אַרבעטער).

— „הער אויס, סטאַשעק — האָט וואַנדאַ געזאָגט עטלעכע וואָכן
נאָך מיין אַנקומען קיין ראַבהאַף — אידן ווייסן נישט וואָס דאָס איז, אָבער
אידן האָבן דעם פּראַנצויז שטאַרק פּיינט" (זייט 147).

אַדער: ... „זאָג אַליין — האָט ווייטער גערעדט וואַנדאַ — וואָס איז
דאָס פאַר אַן אַרבעט? דו, סטאַשעק, לייגסט אַן אַ פּולע פּור מיט מיסט
אין דער זעלבער צייט וואָס ער לייגט אַן אַ פּערטל פּור. ... אידן ווונדער
מיך נאָר, וואָס דער פּויער האַלט אים — האָט זי פאַרגעזעצט מיטן איינ-
געשפּאַרטן, ניכטערן רעאַליזם פון אַ דאָרף-מיידל, וואָס האָט אין דאָזיקן
מאַמענט געזען בלוז דעם אינטערעס פון דער ווירטשאַפּט. ... אַנדערע
עלעמענטן, פאַטריאַטישע און פּאָליטישע, פּלעגן באַדעקן דעם דאָזיקן
פּרינציפּיעלן שטראַם פון זייער אַנשטעלונג ווי אַן אויבערפלעכלעכע דעק,
וואָס מען האָט לייכט געקענט באַזייטיקן און וואָס האָט נישט אַנטהאַלטן

מיכאל באַרוויטש

אין זיך קיין אונטערשיד צווישן דער אַרבעט פאַרן שונא און פאַר אייגע־
נע" ... (זייט 148).

עס איז גענוג געווען, אַז יאנטא זאָל אַרויסזאָגן דעם נאָמען "סטאַ־
שעק" אָן שום "אַקצענט", אַז וואַנדאָ זאָל צומאָרגן זיך אָפרופן:

— ווי אַזוי האָט ער דיך געכטן גערופן דער פּראַנצויז? ער האָט
אַזוי גוט אַרויסגעזאָגט "סטאַשעק", אַז איך האָב געשטוינט. ווען ער וואָלט
וועלן, וואָלט ער זיך שנעל אויסגעלערנט פּויליש.

— צו פּויל — האָט אַ בורטשע געטון סטאַשעק — אויסלערנען קען
מען אים אָבער.

עס איז מיר הייס געוואָרן. זיי וועלן מיך אָנהויבן לערנען פּויליש?
ניין, דאָס איז שוין אָן ספק די קרויננג פון גראַטעסק און פון ... סכּנה
(זייט 160-161).

טראַץ דעם האָט זיך די לערע אָנגעהויבן. פאַרשטייט זיך, ווי גע־
וויינלעך איז אַזעלכע פּאַלן — פון די אַמווייניקסטן אויסגעזוכטע אויס־
דרוקן, פון די אַרדינערסטע. דער אַרעמער יאנטא האָט געמוזט איבער־
דרייען די אויסשפּראַך כדי נישט צו וועקן קיין חשד.

אַבער האָט קומען די חגאות פון "באַזשע נאַראַדזעניע". סטאַשעק
האַט אויסגעפונען אַ כּאָזנקע, דאָס מיידל האָט זי באַצירט. אין זייער קע־
מערל אַרדענען זיי איין "אַ גוויאַזדקע" און פאַרבעטן צ. א. אויך יאנטען.
זיי זינגען פּוילישע קאַלענדעס און ער מוז מאַכן דעם אָנשטעל, אַז נישט
נאָר ער קען זיי נישט, אָבער אויך, אַז ער פאַרשטייט נישט. שפּעטער
בעטן זיי אים, ער זאָל זינגען אַ פּראַנצויזישע קאַלענדע. עס קומט אַ מאַ־
מענט פון קאַנסטערנאַציע, ווייל:

"איך מוז זיך מודה זיין, אַז צווישן די צאָלרייכע און צוגעגרייטע
"בומערן, וואָס האָבן אין פּאַל פון געפאַר אַדער חשד געדאַרפט מיר שאַפן
אן אליבי ... האָב איך נישט געטראַכט אַריינצוציען אויך אַ קאַלענדע...
איך האָב מיך אויסגעלערנט דעם "פּאַציעזש" ... די "מאַרסעליעזע"...
(זייט 273).

צום גליק: ... "עס ראַטעוועט מיך אין אַ געוויסער מאָס דאָס, וואָס
איך האָב אויסגעטרוקען עטלעכע גלעזלעך בראַנפן, מיט וועלכן די פּאַ־
ליאַקן זענען ברייטהאַרציק מכבד דעם "פּראַנצויז". איך באַשליס אונ־

אַרִישֶׁ פּאַפִירן

טערן איינפלוס פונעם בראַנפן אַנצוטון זיי דאָס פאַרגעניגן. אַזוי ווי אָבער
איד קען נישט קיין שום קאַלענדע און אַפילו די מעלאָדיע פון „קריסט-
לעכע האַלב-נאַכט“ איז מיר אַרויס פון קאַפּ (די ווערטער פון דעם ליד
האַב איך קיינמאַל נישט געקענט). מוז איך אויסקלויבן עפעס אַ לידל
פון דעם לייכטערן רעפערטואַר... איך וואַקל מיך צווישן „איך האָב צוויי
ליבעס“ (1) און „איך פיל מיך אַזוי קליין אין דייע אַרעמס“ (2). איך באַ-
שליס צו זינגען דאָס צווייטע, ווייל עס האָט אַ ריטם ענלעך צו אַ וויג-
ליד. אין מיר טראַכט איך, אַז דאָס דאַרף פאַרטרעטן „שלאַף-זשע יעזוס“.

און אַזוי איז עס געאַנגען. איך האָב מיך קיין איין מאָל נישט פאַר-
האַלטן און נישט פאַרטשעפעט. דאָס לידל איז זייער גינסטיק אויפגענו-
מען געוואָרן.

— די פראַנצויזן זענען אויך אַ קריסטלעך פּאַלק — האָט באַשקע
געזאָגט צו וואַנדען, נאַכדעם ווי איך האָב פאַרענדיקט מיין געזאַנג.
(זייט 274).

כדי נישט איבערצורייסן דעם גאַנג פון דער דערציילונג האָב איך
נישט געמאַכט קיין פאַרגלייך מיט סיטואַציעס „אויף אַרִישֶׁ פּאַפִירן“.
מען וואַלט עס געדאַרפט טון נאָך יעדע פאַר זאַצן. דאָ, איז אָבער שווער
זיך אַפצוהאַלטן פון מאַכן אַ באַמערקונג. צי דערמאַנט נישט די אויביקע
סצענע עקשנותדיק אין דעם, אונדז שוין באַקאַנטן ייד, דעם חסיד בער
ריטשעוויל, וועלכער האָט — אַנגייענדיק פאַר אַ קלויסטער-דזיאַד געמוזט
איינמאַל אַגב אויך בעת „באָזשע נאַראָדזעניע“ דערציילן קאַטוילישע
לעגענדעס?

זעט אויס, אַז יאנטא-פּאַלטשינסקי האָט גוט געשפּילט זיין ראַלע
פון פראַנצויז, וואָס ווייסט אַבסאַלוט גאַרנישט וועגן פּאַליאַקן און פּויל-
לישקייט ווייל... ווען ער באַשליסט (נאָך אַ סך איבערלעבונגען) צו אַנט-
לויפן פון געפאַנגענשאַפט דערמאַנט אים יאסיעק ביים אויסבאַרגן אים
זיין ציווילן מאַנטל:

(1) אַ „שלאַגער“ פון דער באַקאַנטער פראַנצ. קאַבאַרעט-זינגערין זשאַזע-
פּין באַקער.
(2) אַ פראַנצויזיש ליבע-לידל.

— „נאָר געדענק, אַז דעם „פ“ 1) מוזטו אַראָפּנעמען פונעם מאַנטל. קיין פויליש קענסטו נישט און מען וואָלט דיך דעריבער געכאַפּט. אַלץ וועט דיר געלינגען אָבער די ראַלע פון אַ פּאָליאַק וועסטו נישט קענען שפּילן“ (זייט 346).

**
*

יאַנטאַס חבר (דער פּריער דערמאָנטער לעאַן מיראַסלאָווסקי, וועל-כער האָט געשפּילט די ראַלע פון אַ פּראַנצויז — מאַרסעל בוטאַן) האָט אויך געאַרבעט צוזאַמען מיט פּאָליאַק (אין אַן אַנדערער דייטשער ווירט-שאַפּט). אויך אים פּלעגט כּסדר אויסקומען צו קעמפּן מיט פּאַרשידענע רעפּלעקסן פון פּוילישקייט בשעת די פּערזענלעכע קאַנטאַקטן מיט פּאַ-ליאַק. איינמאַל אָבער האָט ער זיך „אַרויסגעכאַפּט“; ביי דער אַרבעט האָט ער זיך, אומפּאַרזיכטיק אין אַן אויפּגערעגטן צושטאַנד, געווענדט צו זיינע פּויליש-רעדנדיקע שכנים אויף ... פּויליש. — אַהאַ, איר זענט אַ פּאָליאַק?!“ ... נישט האַבנדיק קיין ברירה האָט ער זיך מודה געווען און געבעטן זיי זאָלן אָפּהיטן דעם סוד. די פּאָליאַקן האָבן אָבער נישט אויסגעהאַלטן. זיי האָבן פּאַרשפּרייט די ידיעה“ (זייט 180).

און אַט געפינען מיר זיך ווידער אין סאַמע צענטער פון דער פּראַב-לעמאַטיק און פון די שטימונגען, וואָס האָבן מיט זיך פּאַרגעשטעלט דאָס טאַג-טעגלעכע ברויט פון יידן אויף „אַרישע פּאַפּירן“; דאָס געפּיל פון אַ פּאַרפּאַלגטן, אַ פּאַריאַגטן אין אַ טעמפּ ווינקל. ...

נישט געקוקט דערויף, וואָס די ידיעה איז נאָך נישט דערגאַנגען צו די דייטשן, פּילט לעאַן, אַז דער סוד געהערט שוין נישט צו אים אַליין; אַז פון דעם מאַמענט אָן איז שוין זיין לעבן אָפּהענגיק פון אַ צו-פּאַל, פון אַ קאַפּריז. ... שטאַרק אויפּגערעגט, אַרויסגעפּירט פון גלייכ-געוויכט ... לעבט ער איבער אַ שרעקלעכן אינערלעכן אומרו.

— „הער אויס — זאַגט ער שנעל — וואָס קלערסטו וואָלט מיט אונדז געשען, ווען עס גיט זיך אויס, ווען מען דערוויסט זיך, אַז מיר זענען פּאָליאַקן?“ (זייט 171). (אַגב, האָבן יידן נישט געהאַט קיין ענלע-כע ספּקות!).

1) די פּאָליאַקן וואָס זענען געשיקט געוואָרן אויף אַרבעט קיין דייטשלאַנד האָבן געמוזט טראָגן אַ „פ“ אויף דער ברוסט.

אַר ישע פאַפירן

ווען יאנטא האָט זיך דערוואוסט וועגן זיין חברס אומפאַרזיכטיקייט האָט אים „אַ געפיל פון מורא צונויפגעפרעסט דאָס האַרץ, אזוי ווי דאָס קלינגען פון אַן אַלאַרם-גלאַק“ (זייט 176).

איבערגעבנדיק דעם ווייטערדיקן געשפרעך שרייבט יאנטא: „עס באַהערשט מיך אַ געפיל פון רעוואַלט, אַ טייוולאַנישע פרעטענויע צו לע-אַנען, ווייל ער האָט נישט אַכטונג געגעבן, ווייל ער האָט זיך געלאָזט פאַרפירן, ווייל ער איז דורכגעפאַלן. איך זאָג: דער שפיל איז געווען אַ טאַטאַלער. אַלץ געשטעלט אין קאָן. די צוקונפט, די רעטונג.“

לעאָן לאָזט אַראָפּ דעם קאַפּ. ער ענטפערט קורץ און אַנטשלאָסן: איך האָב פאַרשפילט. דערביי שווימען תיכף אויף די אייביקע פראַגן: „צי האָסטו געזאָגט עפעס וועגן מיר? דו האָסט אפּשר דערמאָנט, אַז דו ביסט נישט אַליין? זיי האָבן אפּשר אַ חשד, אז אויך איך“...

איר וועט אַוודאי זאָגן: סוף כל סוף ווייסן דאָך וועגן דעם סוד בלויז פאַליאַקן; זיי האָבן דאָך זיכער נישט קיין סיבה צו מסרן אַ זייע-ריקן; פאַרקערט. יאָ, יאָ. דער סוד איז שוין אַבער נישט אָפהענגיק פון גוטן אָדער שלעכטן ווילן. דאָ קומען שוין צו אַנדערע עלעמענטן; די מענטשלעכע שוואַכקייט צו רעדן, פאַרשטאַרקט דורך דער נייגעריקייט, חידוש און לסוף דורך דער מורא.

אַ רגע גיט אויך דער פאַרפאַלגטער אַ טראַכט: „און אפּשר זאָל איך פון דעם אַלעם פרווון מאַכן אַ וויץ“?

ער רעדט דאָך עטלעכע שפראַכן, טאָ וואָס איז פויליש אויך. צו שפעט. די אויפמערקזאַמקייט איז שוין קאַנצענטרירט אויף אים. דעם חשד וועט שוין קיינער נישט אָפווענדן. אויב די דייטשן וועלן בלויז פרווון פעסטצושטעלן זיין אידענטיטעט — וועט זיך אַלץ סיי ווי סיי אויסגעבן“. דאָס זענען אויך באַקאַנטע ענינים. מיר קענען אויך זייער מעכאַניזם.

פונקט ווי אַ שעדלעכער באַציל פאַרשפרייט זיך די ידיעה און זי דערגייט צו די דייטשן. לעאָן ווערט אַרעסטירט. אונטער זיין קאַלד-ווייס פנים איז נישטאָ קיין טראַפּן בלוט. שפעטער קומט די אויספאַרשונג און ער ווערט דערשאָסן.

„מאָדע און וויאטעק (וועלכע זענען געווען די ערשטע גורמים פון

מיכאל בארוויטש

לעאָנס דעקאָנספּיראַציע) לעבן אין שרעק. דאָס געוויסן לאַזט זיי נישט רוען. זיי ווייסן נישט „אויף זיכער וועמענס שולד ס'איז". דער דער-מאַרדעטער וועט אָבער צוליב דעם נישט צוריק לעבעדיק ווערן און יאנטא?

„איך ווער אָבערגלויביק, אָנגעשפיצט. איך טראַכט אַ סך וועגן טויט. מען דאַרף זיך צו דער דאָזיקער עווענטואַליטעט צוגעווינען, אַרייַן-רעכענען זי צו די נאָענטע מעגלעכקייטן, געפינען לגבי איר אַ ניכטערע שטעלונג פון אַ מער ווייניק אינטעליגענטן מענטש".

אין שייכות מיט לעאָנס דורכפאַל וואַקסט אויס אַ הויפּן השערות. די דייטשן (און אַפילו די פּאָליאַקן) טראַכטן אויס גאַנצע וואַמאַנען וועגן זיינע פּאַרדעכטיקע כוונות. דער אַרעמער לעאַן וואַקסט אויס צו דער מדרגה פון עפעס אַ טיילוול. מיר געדענקען, אַז אַן ענלעכער קלימאַט פלעגט זיך שאַפן אַרום די געכאַפטע יידן. אויך זיי האָט מען חושד געווען אין פּערפידע מאַכונאַציעס. אַז די סיבה פון זייער אויסבאַהאַלטן זיך און פון זייער „געהיימיניש" קען זיין — פשוט: דאָס וועלן אויסמיידן דעם טויט, וואָס האָט אויף די דאָזיקע מענטשן געלוייערט, דאָס האָט — זעט אויס — די אַרגאַניאַטאַרן פון מאָרד זיך נישט געלייגט אויפן שכל.

**

צו די איבערגעבליבענע פּראַנציוון האָבן די דייטשן געזאָגט: „מאָר-סעל קאַפּוט". גוט אַזוי. וואָס האָט איר, פּראַנציוון, זיך צו קימערן וועגן אַזאַ פינצטערן טיפּ? „ער האָט דאָס, וואָס ער האָט פּאַרדינט" (זייט 190). אָדער נאָך דייטלעכער: „... דאָס וואַר נור איין פּאַלען? בלויז פּאַליאַקן! וואָס קען דאָס אָנגיין פּראַנציוון?" (זייט 192). (ווי גוט געדענקען מיר דעם באַרימטן סלאָגאַן: „דאָס איז דאָך בלויז אַ ייד, וואָס קען ער אָנגיין פּאַליאַקן?")

עס איז שווער אויסצורעכענען אַלע ענלעכקייטן. עס איז אויך אָבער שווער אַדורכצולאָזן די באַזונדער טיפּישע. למשל: „יאנטא קען דייטש. אין אָנהויב האָט ער זיך צו דעם נישט מודה געווען, מורא האָבנדיק די דייטשן זאָלן אים נישט נעמען פאַר אַ דאָלמעטשער. שפעטער, שוין אין

אַרִישֶׁ פּאַפִירן

דאַרף (ווי עס דראַט שוין נישט די דאָזיקע עווענטואַליטעט) באַנוצט ער די דייטשע שפראַך צו טאַג-טעגלעכע, פּראַקטישע צוועקן. עס ווייזט זיך אַבער אַרויס, אַז „מיין קענטעניש פון דער דייטשער שפראַך האָט שטאַרק געוונדערט די דייטשן אויך דאָ אין דאַרף. פאַר אַ פּראַנצויז — פּלעגן זיי זאָגן — איז דאָס באַמת אויסערגעוויינלעך. ווען ער וואָלט וועלן, וואָלט ער געקענט זיך אָנגעבן פאַר אַ דייטש און קיין לעבעדיקער נפש וואָלט נישט חושד געווען, אַז ער איז אַ פּרעמדער. איך האָב געדרייט ווי איך האָב נאָר געקענט, כדי זיי אויפצוקלערן מיין ליבשאַפט צו דער דייטשער ליטעראַטור, מיין פּריינטשאַפט מיט דייטשע סטודענטן אין פאַריז און מיין עקשנותדיקן ווילן אויסצולערנען זיך די דאָזיקע שפראַך... דאָס האָט נישט געהאַלפּן... מיט אַ פאַר טעג שפּעטער האָב איך געמוזט אויפסניי אַלץ איבערחזרן און אויפקלערן“ (זייט 132). (באַמערקונג: דאָס קענען די דייטשע שפראַך האָט גורם געווען דורכפאַלן פון צאַלרייכע יידן, וואָס האָבן געלעבט „אויף אַרִישֶׁ פּאַפִירן“. דערפאַר טאַקע האָט די מערהייט יידן אויסבאַהאַלטן די אַזוי ... געפּערלעכע קענטעניש).

„דאָס קענען דייטש — קלערט אויף יאַנטאַ-פּאַלטשינסקי — האָט געצויגן אויפן געגעבענעם מענטש די אויפּמערקזאַמקייט, דאָס האָט אים אויסגעצייכנט, אין דער צייט ווען די טאַקטיק האָט געפּאָדערט צו טון אַלץ וואָס מעגלעך, כדי נישט צו זיין „וויכטיק“, (זייט 85 א. א.). „דאָס בעסטע איז געווען צו האָבן דעם שם פון אַ אידיאַט, ווייל דאָס האָט בלויז אַרויסגערוּפּן רחמנות“.

דאָס אַלץ מישט זיך צונויף מיט אַן אינערלעכן בונט קעגן דער גע- וואַלטיקער דעקלאַסיפיקאַציע. (מיר געדענקען דערביי, אַז אויך וועגן דעם ענין איז שוין אין בוך דערמאַנט).

און איצט אַ פאַר ווערטער בלויז אין שייכות מיט די אייגנשאַפטן פון דער סביבה אָדער — ווי מען פּלעגט דאָס אין יענע צייטן שייך אַנ- רופן — מיט די ראַסן-אייגנאַרטיקייט. מיר ווייסן, אַז יידן, וואָס האָבן געלעבט „אויף פּאַפִירן“ זענען אין דעם פּרט געווען באַזונדער פּילבאַר — אין באַצוג צו אַנדערע יידן. עס איז גאַר אינטערעסאַנט, וואָס די זעל- בע טענדענץ דערשיינט ביים מחבר פון דעם, דאָ אַנאַליזירטן טאַג-בוך. ביי אַ פּאַליאַק — לגבי פּאַליאַקן, „וואַנדעס געפּיל-פּאַטענציאַל, וועלכן זי

מיכאל באר הויטש

האַט אויף יעדן שריט אַרויסגעוויזן אַן שום באַגרענעצונגען אָדער ראַ-
מען" — האָט זיך אים — „אויפן דאָזיקן באַדן אַרויסגעוויזן עקזאָטיש
און זשענירנדיק". אירע נישט באַהאַלטענע רעאַקציעס אויף יעדן בריוו,
אויף יעדן געשפרעך וועגן דער היים (וואָס פלעגט זיך אַגב תמיד ענדיקן
מיט טרערן) האָבן ביי די דייטשן אַרויסגערופן ביטול. „וואָס פאַראַ אַנ-
דערע מענטשן, די דאָזיקע פּאַליאַקן"... (זייט 154). דעם מחבר רעגט אויף
טיילמאַל איר „פּלאַפּלען", אַן אַנדער מאָל דאָס, וואָס זי הערשט נישט
איבערן טאָן פון איר קול, וואָס זי רעדט תמיד מיט אַ טאָן צו הויך" א.
א. וו. (איך וועל דאָ נישט איבערחזרן, אַז די דאָזיקע שטריכן האָט מען
אין פּוילן געהאַלטן פאַר „ראַסיש" יידיש. אינטערעסאַנט איז אָבער דאָס,
וואָס אַפילו מיט קרבנות זענען, אונטערן איינפלוס פונעם קלימאַט, גע-
ווען גענייגט צו פאַראַלגעמיינערן די דאָזיקע אינדיווידועלע אָדער סביבה-
שטריכן און צו משפטן לויט זיי אַ גאַנץ פּאַלק, אָדער אַפילו די ראַסע,
אַננעמענדיק אַזוי אַרום די טעזן פון שונא).

באַראַקטעריסטיש איז אויך (צוליב פאַרגלייך-עלעמענטן) די מע-
כאַניק פון די מאַטיוו, וואָס האָבן — אינעם באַנעם פון די דייטשן —
באַשטעטיקט די מיינונג פון דער דייטשער פּראַפּאָגאַנדע וועגן פּאַליאַקן,
פּאַליאַקן זענען באַרבאַרן, מענטשן פון אַ נידעריקער מדרגה. א באווייז?
זיי האָבן אים. אַפילו דער אויסערלעכער אויסזען זייערער באַשטעטיקט
עס: די פּוילישע אַרבעטער זענען דאָך געקומען פון פּוילן אַפּגעריסענע
און אויסגעהונגערטע; ערשט ביי זיי, ביי די דייטשע „באווערס" האָבן
זיי זיך אַנגעגעסן און אַפּגערייניקט. די פּאַליאַקן זענען דעריבער הונגע-
ריקע און זיי די בעלי טובות. ווי האָט דער ענין אָבער אויסגעזען אין
דער ווירקלעכקייט? די פּאַליאַקן זענען טאַקע אַנגעקומען אַפּגעריסענע
און הונגעריקע. אָבער פאַרוואָס? „מען האָט זיי גאַרנישט געלאָזט מיט-
געמען פון דער היים, געכאַפט אַזוי ווי זיי זענען געשטאַנען. שפּעטער
איז געקומען די קאַראַנטען אין קראַקע און דאָן די לאַנגע נסיעה אין
שמוץ, קעלט און הונגער"... (זייט 150, 271 א. א.).

די מיינונג וועגן פּוילן ווי אַ „לאַנד פון אונטערמענטשן פלעגן אויך
באַפעסטיקן די דייטשע זעלנער, וואָס פלעגן פון פּוילן אַהערקומען אויף
אורלויב. זייערע דערציילונגען האָבן אַלץ מער באַפעסטיקט די ... מיי-

אַרײַנע פּאַפּירן

נונג פון די דייטשן וועגן פוילן, ווי וועגן אַ לאַנד פון אָפּגעשטאַנענקייט, אַרעמקייט און שמוץ. דער מחבר באַמערקט מיט רעכט: „קיינער האָט נישט גענומען אין אַכט די אַקופאַציע־באַדינגונגען אָדער די פאַרניכטונג־גען, וואָס זענען געווען אַ רעזולטאַט פון דער מלחמה. אַלע האָבן בלויז באַשולדיקט די פּאַליאַקן“ (זייט 231). מיר פון אונדזער זייט וועלן נאָך צוגעבן: ענדלעך (אַבער אין אַ גיאָנטישער מאָס!) האָט מען פּרזער באַ־רויבט די יידן און זיי צונויפּגעפּרעסט אין גרויליקע באַדינגונגען, און שפּעטער האָט מען — ווי אַ בילד פון ייִדישקייט — געוויזן יידן אין שמאַטעס און דעם „פּינאַזש“ פון געטאַ!

און ענדלעך, צום סאַמע סוף פון דעם דאָזיקן פאַרגלייך־איבערויכט, אַ ביסל אָפּגעריסענע ציטאַטן וועגן די געפילן פון אַ פאַרפּאָלטן מענטש (דאָס מאָל אַ פּאַליאַק אויף ... פּראַנצויזישע „פּאַפּירן“). אַט למשל:

„... אומגלויבלעך זענען די דאָזיקע געשעענישן, ווען מען קוקט זיך צו זיי צו אַ ביסל פון דער זייט, אָפּגעריסן פון זיך אַליין. זיי געהערן צו די, וואָס טרעפּן זיך ביי אַנדערע מענטשן, קיינמאַל ביי זיך אַליין. זיי געהערן צו די דאָזיקע אוממעגלעכע פאַרפּאָלן, וואָס קלינגען פּאַלש ווען מען דערציילט זיי, אָדער אַפילו ווען מען דערזאָגט זיי אין זכרון.“

אָדער:

„טראַץ דעם וואָס דאָס שפּילן די ראַל איז שוין איבערגעגאַנגען אין אַ געוויינהייט ... האָט אַבער יעדע דערמאַנונג פון דער לאַגע און יעדעס פאַרשטעלן די סכנות אַרויסגערופן אַן אויפּטרייסלונג, וואָס האָט אַלע מאָל מיט דעם זעלבן כוח פאַרניכטעט די מכלומרשטע רויקייט... פון דער עקזיסטענץ.“ (זייט 163-164).

„ווער ... האָט עס, ווען עס איז, גענומען אויף זיך די פאַראַנטוואָרט־לעכקייט פאַר חלומות? און אין אַנהויב האָבן דווקא די חלומות געמאַ־טערט מיין נשמה מיט אַן אונטערערדישן שטראַם פון אַזויפיל ענדערונג־גען, זיי האָבן אונטערגערוקט אַזעלכע וויזיעס פון גרויל, אַז איך פלעג פון זיי אַנטלויפן צוריק צום באַווסטזיין ווי צו אַ רעטונג. — ... צו וואָס אַזויפיל אַנשטרענגונג... ווען איין שעה פון שלאָף קען אַלץ אויסגעבן, חרוב מאַכן, צעשטערן?... אַ מענטש וואָס שלאָפט אומרוק און נערוועז.“

קען לייכט אויסגעבן זיין סוד, פשוט אויסגעבן זיין פוילישקייט רעדנדיק פון שלאָף". (זייט 164-165).

און אויף אַן אַנדער אָרט:

"... די געפאַר וועגן וועלכער מען ווייסט נישט — עקזיסטירט נישט. זי ווערט אָבער רעאַל אין אונדז אַליין פון דעם מאַמענט ווען זי דרינגט אַריין אין אונדזער באַוווּסטזיין און הויבט אַן לעבן אין דער פאַנטאַזיע. אַפילו ווען זי וואַלט געווען אַן אויסגעטראַכטע, אַפילו ווען זי איז נישטאַ — איז זי פאַרט פאַראַנען. עס גענוגנט, וואָס מען גלויבט אין איר און מען טראַכט וועגן איר, ווי וועגן אַן אמתער זאָך". (זייט 192). און ווייטער:

"די קונסט פון לעבן איז געווען די קונסט פון קאַמפּראַמיס. די פרייד פון לעבן איז געווען די קונסט פון גלייכגעוויכט צווישן דעם געדענקען און פאַרגעסן, פונעם פאַרבייטן די פאַרגאַנגענהייט מיט דעם, וואָס עס האָט געקענט ברענגען דער מאַרגן, אָדער וואָס עס האָט געטראַגן דער היינט, יאָ, הויפטזעכלעך דער היינט... איך לעב שוין בלויז מיט דער פאַרנייגונג פון אַלעמען, וואָס איך האָב ליב געהאַט..." (זייט 209-210).

אַזוי שליסט זיך דער קרייז פון די פון זיך אַבסאָלוט אַומאַפהענג- גיקע, בפירוש אמתע ענלעכקייטן און מען דאַרף — גלויב איך — אַנער- קענען, אַז ער שליסט זיך מיט אַן אויסערגעוויינלעכער פּרעציוזקייט. מען מוז מודה זיין, אַז עס איז פאַראַנען עפעס אַ משונהדיקע לאַגיק אין די אַלע — שוין נישט אַנאלאָגיעס נאָר כמעט אידענטישע געשעענישן, סיי- טואַציעס און קאַנפליקטן. און מער ווי אַלין: אין די געפיל-רעאַקציעס. טראַץ דעם אָבער, נישט געקוקט דערויף, וואָס די שוועריקייטן און סכנות מיט וועלכע ס'האַט געמוזט קעמפן יאַנטאַ-פאַלטשינסקי, זענען אַזוי ענ- לעך געווען צו די אויף וועלכע עס האָבן אַנגעטראַפן יידן אויף "אַרישע פאַפּירן", קען מען זיי — נעמענדיק אין אַכט די שפּאַנונג-שטאַפלען — אַפילו נישט פאַרגלייכן. ער האָט דאָך נישט געהאַט הינטער זיך נישט די געטאַס און לאַגערן, נישט די מאַסן-מאַרדן, וואָס האָבן אַוועקגעריסן די נאַענטסטע. ער האָט זיין וועג נישט מיטגעמאַכט אין אַ לופט, וואָס זאָל זיין פאַרסמט ביז דער העכסטער מדרגה דורכן סם פון פּראַפּאָגאַנדע קעגן דער "ראַסע", וואָס ער האָט זיך באַמיט צו פאַרטייען. נישט קעגן אים האָבן געווירקט די בייסנדיקע כוואַליעס פון טויזנטער ראַדיאַ-האַור-

קערס, די דייטשע און היימיש-פאַרקויפטע פרעסע, ביכער און ספעציעל אַרגאַניזירטע אויסשטעלונגען, פילמען, פלוג-בלעטלעך, אַפישן מענטש-לעכע פאַרברעכערישקייט, מענטשלעכע פינצטערקייט, מענטשלעכע שלעכטקייט און גיריקייט. ער האָט נישט געהאַט הינטער זיך קיין שאַג-טאַזשיסטן. די טאַגטעגלעכקייט פון דורכפאַלן און דעם טויט פון באַקאַנ-טע און אומבאַקאַנטע, וואָס זענען געגאַנגען אויפן זעלבן וועג, וואָס ער אַליין. אַזעלכער אָבער איז געווען דער קלימאַט פונעם לעבן פון אַ ייד „אויף פאַפֿירן“, די סטעזשקעס אויף וועלכע ס'האַבן זיך געשאַרט מענטשן, נישט צוגעוויינטע צו קיין אַוואַנטורעס, און צווישן זיי זקנים, פרויען און קינדער. צונויפזאַמלענדיק דאָס אַלץ וועלן מיר זיך קענען מאַכן אַ בילד וועגן דער מאָס פון שטאַנדאָפטיקייט, אַנשטרענגונגען און אינערלעכע קאַמפן, מיט וועלכע עס זענען אויסגעלייגט געווען די אויבן-באַשריבענע סטעזשקעס. דאָס איז אָבער בלויז איין אַספעקט פון די ענלעכקייטן.

דער צווייטער אַספעקט, דאָס איז די אויסשפראַך פון די אויסגע-וויזענע אַנאַלאָגיעס, דער לייענער דאַרף זיי גוט פאַרשטיין. אַזוי איז גע-שען, אַז די הויפנס טויטע און די, דורך זיי געשאַפענע שטימונגען און באַגריפן, זענען מיט דער צייט אויסגעוואַקסן צו אַ סווערענעם מאַסיוו. אַפילו די רעאַקציע פון די געמאַרדעטע האָט מען גענומען באַצייכענען ווי כאַראַקטעריסטישע שטריכן פון דער „ידישער וואַסע“ און מיט זיי פלעגט מען ווידער באַפעסטיקן די ראַסן-נאַרישקייטן.

פאַרשטייט זיך, אַז קעגן אַ קלימאַט קען מען אַפטמאַל קעמפן. עס איז אָבער שווער פון אים זיך צו באַפרייען. זיינע רעפּלעקסן קריצן זיך איין און באַאיינפלוסן. זיי רופן זיך אַמאַל אַפּ אַפילו אין די אינסטינקטיווע רעאַקציעס. דער כישוף פון דעם דאָזיקן קרייז קען אויסגעדריקט ווערן מיט דעם, וואָס מען האָט ביי אַן אַנדערער געלעגנהייט געזאָגט וועגן דעם אַקצענט: „דער מענטש איז דאָך נישט בכוח זיך אַליין צו הערן. ער מוז זיך רעכענען בלויז מיט דער מיינונג פון זיינע פריינד...“ די דאָזיקע מיי-נונג איז אָבער אויך נישט פריי פון פאַרשידענע נישט ווילנדיקע און נישט באַווסטזיניקע איינפלוסן... דאָס איינציקע מיטל איז — ווי שוין געזאָגט — אַרויסרייסן זיך פונעם דאָזיקן קרייז, אַ קוק געבן אויף אים פון דרויסן. טאַקע אַזא בליק דאַרף געבן דער אויבן-דורכגעפירטער אַנאַ-

מיכאל באַרוויטש

ליז פון די איבערלעבענישן פון א נישט-ייד, וועלכער האָט זיי פאַרשריבן לשם זכרון, נישט פילנדיק אַפילו — וואַרשיינלעך — די אַלע אַספּעקטן. ווי אַ רעזולטאַט פון דעם דאָזיקן אַנאַליז און פון די פאַרגלייכן ווייזן די, דורך דער פּסיכאָזע געשאַפּענע פּלויטן, זייער גאַנצע נישטיקייט און גע-קינצלטקייט. פון דער צווייטער זייט אָבער ווערט אַליץ קלאַרער און שטאַרקער אַן אַנדערע פאַרטיילונג. אַ פאַרטיילונג אויף אַזעלכע וואָס אַרגאַניזירן דעם פּסיכאָז (אין פאַרשידענע ניואַנסן) לטובת זייערע פאַר-ברעכערישע צילן און אויף אַנדערע, וואָס אומאַפהענגיק פון אַלע פינצ-טערע כוחות, האַלטן זיי איין, אין די ערגסטע מאַמענטן, זייער ווידער-שטאַנד-כוח און רייסן זיך דורך יעדן חשכות צום הייליקן רעכט פון מענטש, צום פּרייהייט.

ניינטער טייל:

דאס פראבלעם פון כבוד

צענדליקער פראבלעמען זענען באהאנדלט געווארן, אפטמאל אפילו זייטיקע, אזעלכע וואס האבן נישט קיין דירעקטן שייכות צום ענין. דאָ קעגן האָט מען ביז איצט קיין איין מאָל נישט אַוועקגעשטעלט די פראַגע, וואָס וואָלט איינגטלעך באַדאַרפט שטיין אויפן ערשטן פלאַן. די דאָזיקע פראַגע קען מען פאַרמולירן אַזוי:

— צי איז נישט אַמאָל דאָס אויסקלייבן דעם וועג פון די „אַרי-שע פאַפירן“ (מיט אַלע זיינע באַגלייט-דערשיינונגען, פּוּעל-יוצאַס און קאַנסעקווענצן) געווען אין סתירה צו די מענטשלעכע און נאַציאָנאַלע געפילן פון ערע און חשיבות לגבי זיך אַליין און דעם פאַלק?

ביז איצט איז די דאָזיקע פראַגע רעכט נישט באַרירט געוואָרן. מען איז געווען טיף איבערצייגט, אַז מיט דער דערשיינונג פון „אַרישע פאַפירן“ (די דערשיינונג „אַזאָ ווי זי איז!“) האָט די דאָזיקע פראַגע קיין שום שייכות נישט. זי איז פשוט נישט קיין זאַכלעכע, נישט אויפן אָרט. לאַמיר זשע אָבער באַטראַכטן דעם ענין אַ ביסל ברייטער:

ווען אַ שייף טרינקט זיך און עס זענען פאַראַן מעגלעכקייטן (אַלץ איינס צי פאַקטישע, צי עס ווייזט זיך בלויז אויס...) אַז דאָס פאַרבלייבן לענגער אויף דער שייף קען נאָך וועמען ברענגען נוצן (ד. ה. העלפן ראַ-טעווען די שייף, די פאַסאָזשירן וואָס געפינען זיך אויף איר), דעמאָלט... — און דאָס איז דער אמת! — אַנטלויפן די ערשטע פון דער אונטער-גייענדיקער שייף — די שטשורעס.

פונדעסטוועגן:

ווען דאָס וואָסער דערגייט שוין צו דער אויבערשטער דעק און דאָס ווייטערדיקע בלייבן אויף דער שייף קען שוין קיינעם נישט ברענגען קיין נוצן — נישט דער שייף און נישט די מענטשן, פאַרקערט — מיט דער דריקנדיקער משא פונעם אייגענעם גוף דערנענטערט מען דערמיט דאָס בשותפותדיקע אומקומען — דעמאָלט איז זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז די

מיכאל בארוויטש

מענטשן שפרינגען אין ים און פרווון שווימען — אפילו ווען זיי ווייסן פון פאראויס, אז זיי האבן נישט קיין שום אויסזיכט און האפענונג זיך צו ראטעווען; עס איז אויך אינגאנצן נאטירלעך אַרונטערצולאָזן די רע-טונג-שיפלעך און אַראָפּוואַרפן די הילפרינגען און פּאַסן.

פון דעם אַלעם וואָס מיר האָבן געזאָגט אין די אַריינפיר-קאַפיטלען (וועגן די עטאַפּן פון די „אַרישע פּאַפּירן“, וועגן דעם פּסיכישן ווידער-שטאַנד-כוח און אויסדויער וואָס עס איז דערמיט פּאַרבונדן, וועגן דעם פּאַרנעם און אופן פון די פּאַרשידענערליי פּאַקטאַרן וואָס האָבן צוגנישט געמאַכט דעם דאָזיקן ווידערשטאַנד א. א. וו.), דרינגט אַרויס, אַז דאָס רעספּעקטירן, דאָס האַלטן זיך ביי די כּלערליי מאַראַלישע פעדים האָט איבערגעשטיגן (ווייט און לאַנג) יעדער לאַגיק. מ'איז נישט בלויז פּאַר-בליבן אויף דער אונטערגייענדיקער שיף אפילו נאָך דעם, ווען ס'איז שוין מער נישט געווען קיין שום האַפענונג זיך צו קענען האַלטן אויף איר, נאָר מ'האַט נאָך אין צווישנצייט אפילו דערלאָזט דערצו, אַז די פּאַ-טענציעל-עקזיסטירנדיקע רעטונג-שיפלעך זאָלן אויך פּאַרניכטעט ווערן.

ס'איז וואָס אן אמת געווען אַ גרויסע צאָל מענטשן, וואָס האָבן אפילו אין לעצטן מאָמענט (צומאָל נישט אָן שום סיבות) נישט פּאַרלאָזט די רעשטלעך פון דער צעקלאַפּטער שיף. געפינענדיק זיך שוין ביים סאַמע אַפּגרונט, האָבן זיי נישט געזען פּאַר זיך קיין אַנדערן אויסוועג און — שוין בעסער געוואַלט וואָס-גיכער אומקומען, איידער ערשט גיין נעמען אויפּסניי אָנהויבן וואַנדערן איבערן ים פון אומצייליקע סתירות און ווי-דעראנאנדן. אַדער צוליב דעם, וואָס זיי האָבן נישט געוואַלט אַליין בלייבן לעבן און צווען דעם טויט פון זייערע נאָענטע. אַדער גאָר נאָך דערפּאַר, וואָס נאָכן דאָזיקן אומקום-מבול פון גאַנצן אַרום האָבן זיי נאָך געזען עפעס אַ זין בלויז — אין אייגענעם טויט, אין דעם וואָס זיי וועלן אויך זיך געפינען צווישן די אומגעקומענע, און נישט אינעם אייגענעם בלייבן לעבן, אינעם איבערלעבן.

געוויס פּאַרמאַגן אין זיך אַזעלכע פּאַלן אַ סך פּאַטאַס; דער דאָזיקער פּאַטאַס וועט זיכער אויפגעהיט ווערן אין זכרון צוזאַמען מיטן געדעכעניש וועגן זיי אַליין. אָבער דאָס אַלץ האָט שוין נישט קיין שייכות צו אונדזער ענין, און אַוודאי נישט קיין שום געמיינזאַמעס מיט די אומגליקלעכע, וואָס

אַרִישֶׁ פּאַפִירן

האַבן זיך געוואָרפֿן אין ים אַרײַן. יענע האָבן נאָר געטון, וואָס ס'האָט זיי דיקטירט דער פּשוטער שכל און אויך זייער פּערזענלעכע אומדערשיטער־טע אינציאַטיוו.

פֿון דער אַנדערער זײט ווידער זענען נישט פּאַראַן קײן שום סיבות, אַז מ'זאָל שוין אינעם בלויון פּאַקט פֿון לאָזן זיך אויפֿן דאָזיקן וועג, אָדער פּאַרנעמען זיך מיט העלפֿן דערצו אַנדערע — זען דערין אַ הויכע מאַראַ־לישע קוואַליטעט. אין גרעסטן טײל פּאַלן האָט עס זיך דאָך געהאַנדלט פּראַסט און פּשוט אין ראַטעווען בלויו דאָס אייגענע לעבן.

נעמענדיק דאָס אַלץ אין באַטראַכט איז דאָס אַוועקגעשטעלטע פּראַב־לעם, ווי מיר האָבן אויבן געזאָגט, אין דער דערשיינונג וואָס הייסט „אַרִישֶׁ פּאַפִירן“ — אינגאַנצן נישט פּאַראַן; נישט אין נעגאַטיוון און נישט אין פּאָזיטיוון זײַן.

דאַקעגן קען מען און מען מוז רעדן וועגן אַן אַנדערן מאַטיוו:

אין שייכות מיט די ניצול־געוואָרענע, וואָס האָבן זיך — נאָך אַ לאַנג־דויערנדיקן קאַמף מיט די צעבושעוועטע אומגעצוימטע לעבנס־כוואַליעס — ענדלעך דערשלאָגן צום ברעג, קומט נישט אויפֿן זײַן — וואָס אַן אמת — דער באַגריף וועגן דעם, צי זייער טאַט איז געווען „ווירדיק“, צי נישט, נאָר קודם כל ווערט מיט פּאַרשטענדלעכער באַווונדערונג גערעדט וועגן זייער שטאַרקן לעבנס־אינסטינקט און אויסדויער, וועגן זייער ענער־גיע, שטאַלץ און לעבנס־כוח, וועגן דעם אַלעם, וואָס האָט זיי דערפֿירט גאַנצע צום ברעג, אויך לגבי די וואַנדערער איבערן ים פֿון די „אַרִישֶׁ פּאַפִירן“ דיקטירט די געוויינלעכע מענטשלעכע גערעכטיקייט אונטער־צושטרייכן דעם דאָזיקן מאַטיוו. דערביי דאַרף מען נישט פּאַרגעסן צוצו־געבן, אַז דער ים איז דאָס מאַל געווען אומגעהייער צעבושעוועט; אַז צום ברעג איז געווען אַ שרעקלעך גרויסער מהלך, און אז מען האָט זיך מיט קײן שום שיפּלעך נישט געקענט דערשלאָגן צו אים, נאָר (אין גרעסטן טײל) אויף צופּעליק אַנגעטראַפּענע (אָדער „דעראַבֿערטע“) ברעטער און עלעמנטע בעלקעס; און צום סוף — אַז אין אַלגעמיין איז דער וואַנדער־עלעמענט באַשטאַנען פֿון מענטשן, וואָס האָבן נישט געהאַט קײן שום אַוואַנטוריסטישע נײַגונגען און צוגרייטונגען, דאָס איז אַלץ.

**

צי באטייט דאָס אַלץ, אז אינעם באַהאַנדלטן קאַמפלעקס פון די פאַקטן איז אינגאַנצן נישט געווען בנמצא קיין פראַגן פון מאַראַלישן כאַ-ראַקטער? ניין, גראַד פאַרקערט. עס זענען טאַקע יאָ געווען, אָבער נישט אין שייכות מיט דער דערשיינונג „ווי אַזאַ“, נאָר אינעם אויפפירן זיך אין אַלע געלעגנהייטן, וואָס זענען געוואָרן אַנגעוואָרפן דורך די כלערליי סיטואַציעס, אין וועלכע ס'איז זיך אויסגעקומען צו געפינען. לאַמיר אויך דאָס דאָזיקע פראַבלעם אילוסטרירן מיטן פּרונער-גע-בראַכטן ביישפּיל:

אויב אַ שטייגער דער ניצול-געוואָרענער באַנוצט זיך — בכדי צו ראַטעווען דאָס אייגענע לעבן — מיט די מיטלען וואָס געהערן אַנדערע און יענע פאַרלירן צוליב דעם די מעגלעכקייט זיך צו קענען ראַטעווען; אויב ער פאַרלייכטערט דערמיט זיך אין דער צייט פונעם וואַנדערן אויפן השבון פון די אַנדערע, וואָס פאַלן צוליב דעם אין אַפּגרונט, — דעמאָלט נאָר איז זיין האַנדלונג אין סתירה צו דער אַנגענומענער עטיק און מענטש-לעכער ווירדע; ער באַגייט דערמיט אַ פאַרברעכן, און אומגעקערט, אויב ער האָט — נישט געקוקט אויף די אַלע סכנות וואָס דראַען אים — אַליין נאָך געהאַלפן אַנדערע, שטעלנדיק דערמיט נאָך מער אין געפאַר דאָס אייגענע לעבן; אויב ער פאַרמאָגט אין זיך גענוג כוח, דרייטקייט און גרייטקייט אונטערצונעמען זאכן, וואָס זענען דיקטירט דורך העכערע אימפעראַטיוון (און נישט בלויז בכדי צו ראַטעווען דאָס אייגענע לעבן), שטעלט ער זיך אין קעגנטייל אויס דערמיט אַ באַשייניקונג פון אַ פּאָזי-טיוו ווערטפולן מענטש, דאָס הייסט אַ מענטש מיט מאַראַלישע פאַר-דינסטן.

אינעם געביט, וועגן וועלכן מיר רעדן דאָ — האָבן די האַנדלונגען פון דער ערשטער קאַטעגאָריע געהערט צו די אויסנאָם-פאַלן. דאַקעגן איז דאָס געביט פון פּאָזיטיווע טאַטן, אָן שום צווייפל, רייך און פאַרשידנאַר-טיק; אַנהויבנדיק פון די אַלע, וואָס האָבן געאַרבעט — מיט „אַרישע פּאַ-פּירן“ — אויף צענדליקער אופנים פאַר די געטאָס און לאַגערן, דורך הילף-קאַמיטעטן, קאַמף-גרופן, פאַרלעגערישע אַקציעס און קאלפּאַרטאוש ביז צו די פּילצאַליקע אַנאַנימע יחידים, וואָס האָבן געהאַלפן פאַרלייכ-

א ר י ש ע פ א פ י ר ן

טערט, געראטעוועט אויף זייער אייגענעם אָפּשניט, וווּ זיי זענען געווען טעטיק, אזוי זעט אויס דער אמת.

דער דאָזיקער אמת האָט אין די אומקום-יאָרן אויך באַנומען די מערהייט פון ייִדישן פּאָלק, וואָס איז געווען פּאַרמשפּט אויף אומקום. יעדן איינעם, וואָס האָט זיך געלאָזט „אויף פּאַפּירן“, האָט מען געוונטשן מיט דער טיפּסטער אויפריכטיקייט און גערירטקייט, אַז ער זאָל מצליח זיין, אויסדויערן און זיך דערשלאָגן צום ברעג. אומאָפּהענגיק פון דער מענטש-לעכער פּריינטלעכקייט האָט דאָ געוירקט דער באַוווּסטזיין, אַז יעדעס געראַטעוועט לעבן איז אַ דורכרייס אין די פּלענער פּונעם בלוטיקן שוואַב: — און אויב דו וועסט בלייבן לעבן — האָט מען צוגעגעבן פון זיך און שיער נישט ווי אַ כלל — „געדענק! און דערצייל!“ מחמת אינעם באַ-וווּסטזיין פון די וואָס זענען שפּעטער אומגעקומען, וועט יעדער וואָס וועט איבערהאַלטן — זיין גלייכצייטיק אַן עדות פּונעם אמת, צוליבן בלויון פּאַקט אַליין, וואָס ער האָט „דאָס אַלץ“ צוגעזען און „דאָס אַלץ“ אַליין מיטגעמאַכט, אַליין דורכגעלעבט.

איך דערמאָן זיך, ווי „בראַנעק“ יאַקובאוויטש פּונעם יאַנאווער גהי-נום-לאַגער האָט אין זעלבן קאַרטל, אין וועלכן ער האָט מיר מיטגע-טיילט (1), אַז ער האָט באַשלאָסן צו פּאַלן, צוגעגעבן מיט גערירטקייט די פּראַגע: „צי יאַנקען (2) איז גענוג וואַרעם?“

איך דערמאָן זיך אויך אַ צווייטן פּאַל פון דער צייט, ווען איך בין אַליין געווען אַן אַרעסטאַנט פּונעם דערמאַנטן לאַגער: פון אַ געוויסער בריגאַדע איז אַנטלאָפּן אַן אַרעסטאַנט (וואָס האָט זיך שוין פון פּריער — ווי מיר זענען שפּעטער געוואָרן געוואָרן — געהאַט באַזאָרגט מיט „פּאַפּירן“). גלייך ווי מען האָט באַמערקט, אַז איינער פון דער בריגאַדע איז נעלם געוואָרן, איז עמעצער פון דער גרופּע געלאָפּן אַן איבערגעשראַ-

(1) פּאַרגלייך די ערשטע קאַפיטלען פון מיינע פּערזענלעכע זכרונות (אין 3טן טייל פון דאָזיקן בוך).

(2) געמיינט יאַנקע העשעלעס (אויטאָרין פּונעם שפּעטער באַוווּסט געוואָרן רענעם, טאַגבוך פון אַ צוועלפּיעריק מיידעלע, וועמען עס האָט זיך מיר אייב-צעגעבן אַרויסצורייסן פּונעם לאַגער, און — מיט דער הילף פון דער מאַריאַנס-קען און אַנדערע פּריינט-נישטיידן — איינצואַרדענען „אויף פּאַפּירן“). איצט אין ישראָל.

מיכאל באר וויטש

קענער צום בריגאדיר דערציילן, אז איינער פעלט. דער בריגאדיר (1) האָט אויסגעהערט און אַ ווייל שטום געבליבן, זיין בליק האָט געזוכט אַן אַנ-שפּאַר אין דער ווייט. ער האָט זיך, זעט אויס, אָפּגעגעבן אַ חשובן פון דעם וואָס דערוואָרט אים. אָבער גלייכצייטיק האָט ער זיך אויך קלאָר געמאַכט דעם ענין פון אַ גאַנץ אַנדערן אָספעקט, ווייל... ווען ער האָט ענדלעך צוריקבאַקומען ס'לשון, האָט ער (אַנשטאַט די קלות, וואָס אַלע האָבן דערוואָרט, זיי זאָלן זיך אַ שיט טון אויפן אַדרעס פונעם אַנטלאָ-פענעם) גאַר אַרויסגעברענגט פון זיך אַ ביבלישן זאַץ: געבענטשט זאָלן זיין זיינע פּיסן! דער דאָזיקער פּסוק, וואָס האָט מיט זיך אויסגעדריקט אַ גאַנצן פּראָגראַם, איז תּיכּף געוואָרן פּאַפּולער. שפּעטער, בעת די וויי-טעדריקע פּאַלן פון אַנטלויפן, האָט שוין דער דאָזיקער זאָג ביי די לאַגער-ניקעס אַנגענומען דעם כאַראַקטער פון אַ שפּריכוואָרט, ווי עפּעס אַ ברכה, אַ ריטואַלע פּאַרמולע.

אַזוי איז די באַהאַנדלטע דערשיינונג פאַרשטאַנען געוואָרן דורך די, וואָס זענען געווען פאַרמשפּט אויף אומקום.

געוויסע ספּקות און פּאַרוורפן האָבן זיך באַוווּזן שוין נאָך דער מלחמה. כאַראַקטעריסטיש, אַז זיי זענען אַרויסגערוקט געוואָרן (מיט פּאַרבאַהאַלטן, נישט דרייט) דורך געוויסע יידן, וואָס זענען אַליין — זיך אויסצודריקן מיט דער באַצייכענונג פון ה. לייזויק — „אין טרעבלינקע בין איך נישט געווען“. (מיט אַנדערע ווערטער: די וואָס האָבן פּערזענלעך נישט מיטגעמאַכט, נישט געהאַט די דערפאַרונגען פונעם היטלעריסטישן גהינום צוליב דעם, וואָס זיי האָבן זיך געפונען אין אויסלאַנד, ווייט פון דער ווירקונגס-ספּערע פון דער דייטשער אַקופּאַציע). צו דער דאָזיקער איינצלהייט מוז מען צוגעבן אַ באַמערקונג:

ס'זענען געווען מיינונגען (איבעריקנס ברייט דיסקוטירטע) וואָס האָבן אָפּגענומען די רעכט ביי די, וואָס זענען „אין טרעבלינקע נישט געווען“ — צו נעמען אַ שטעלונג און אַרויסזאָגן זיך אויף דער טעמע — ווי אַזוי די פּאַרפייניקטע האָבן באַדאַרפט רעאַגירן און דער עיקר —

(1) מיר דאַרפן געדענקען, אַז ווען אַן אַרעסטאַנט איז אַנטלאָפן האָט מען זייער אַפּט — ווי אַ רעפּרעסיע — דערשאַסן זיינע קאַלעגן פון דער בריגאָדע, און דעם בריגאָדיר האָט מען קודם-כלל צוגעצויגן צו פּאַראַנטוואָרטלעכקייט.

אַר ישע פאפירן

די רעכט אַרויסצוטראַגן אַ מאַראַלישן אורטייל איבער דעם אופן פון רעאַגירן.

די פאַרטרעטער פון דער דערמאָנטער איינשטעלונג זענען אַרויס-געאַנגען פונעם שטאַטנדרפונקט, אַז דער מענטש, וואָס האָט אַליין נישט איבערגעלעבט די אַקופאַציע, איז נישט מסוגל ווי געהעריק תופס צו זיין יענע אמתן און במילא פאַרמאָגט ער נישט די גענוגדיקע באַווייזן אַרויסצוטראַגן אַן אורטייל. מיט אַזאַ איינשטעלונג קען מען ווייט נישט דערגיין. פון איין זייט איז שטענדיק אויסגעקומען אַפּשוואַצן צענדליקער דערשיינונגען, וואָס מ'איז אַליין קיין מאָל דערביי נישט געווען, און פון דער צווייטער זייט ווייסן מיר, אַז עדי-ראיה קענען אויך זיין סוביעקטיוו, איינזייטיק, אין איצטיקן פאַל איז דער גאַנצער ענין — לכל-הפחות אין דער פראַקטיק — זייער שטאַרק קאָמפּליצירט¹. מיר וועלן זיך דאָ נישט אַריינלאָזן נעענטער צו באַטראַכטן די זאַך. מיר ווילן בלויז באַמערקן, אַז די אַלע באַוואַרענישן און קעגנערשיקייט וואַלטן געמוזט אַרויסרופן אַזעלכע אורטיילן, וואָס ווערן אַרויסגעטראַגן אַן שום קענען גרינטלעך דעם ענין, אַדער — וואָס באַהאַנדלען אים צו... לייכט.

די דאָזיקע פאַרווורפן קען מען נישט מאַכן י. עפרויקינען, וואָס האָט זיינע מיינונגען אַרויסגעבראַכט אין די צוויי ביכער זיינע, וואָס ער האָט אַרויסגעגעבן איינס נאָכן אַנדערן: „קדושה און גבורה ביי י'דן" — גזירות ת"ש — תש"ה (ניו יאָרק 1948) און „חשבוני-הנפש".

דאָס לעצטע בוך האָט מען באַצייכנט ווי אַ באַשולדיקונגס-אַקט קעגן די מיליאָנען י'דן, וואָס זענען אויסגעמאַרדעט געוואָרן דורך היטלערן. י. עפרויקין אַליין פראַטעסטירט אָבער קעגן אַזאַ אַפּשוואַצונג פון זיינע גע-דאַנקען און — אויף צו שטיצן זיין פראַטעסט — ציטירט ער פונעם איי-גענעם בוך געוויסע שטעלן, באַמערקונגען און פאַרבאַהאַלטן. יא, דאָס איז אמת; די דאָזיקע שטעלן געפינען זיך טאַקע אין זיין ווערק. פונדעסט-וועגן: אויב די לייענער האָבן, טראַץ די דאָזיקע פאַרבאַהאַלטן, פאַרשטאַ-נען דאָס בוך ווי אַ „באַשולדיקונגס-אַקט", איז אין דעם שולדיק דער

1) פאַרגלייך מיין אַרטיקל: „באַטראַכטן? — גוט באַטראַכטן?" (נאַשע סלאַוואַ" נומ. 14) און מיין אַרטיקל וועגן „חורבן געזען מיט נישטיידישע אויגן" („אונזער וואַרט" פון 19טן אַפּריל 1949).

מחבר גופא. וואָרום וועגן דעם אויסדרוק פון אַ ווערק (נאָך דערצו ווען ס'טראַגט אַ פּובליציסטישן כאַראַקטער?) דעצידירן נישט קיין קאָמפּלי- קאַציעס פונעם אויטאָרס אינטענצן נאָר דער אינעווייניקסטער פּלוס פונעם טעקסט גופא; איך וואַלט געזאָגט: זיין סטיליסטישע „מוסקולאַ- טור“, זיין אנשיכטונג, די קאדענץ פון אַקצענטן וואָס זענען אויסגעלייגט אין אים.

וואָס שייך י. עפרויקינען, טוט ער אַלץ בכדי צו באַווייזן אין זיין בוך: א) אַז די יידן, וואָס זענען געפייניקט געוואָרן בעת דער היטלעריס- טישער אַקופאַציע, האָבן זיך אויפגעפירט שלעכט, ב) אַז די דאָזיקע אויפ- פירונג זייערע לאַזט זיך נישט פאַרענטפערן מיט „אַביעקטיווע באַדינ- גונגען“ (אין וועלכע זיי האָבן זיך געפונען), נאָר אַז דאָס איז געווען אַ פּועל-יוצא פון זייערע אייגענע מאַראַלישע חסרונות און ג) אַז ווען נישט די דאָזיקע מאַראַלישע פעלערן זייערע, וואַלטן זיי זיך (און דאָס אין די זעלבע באַדינגונגען) געווען אויפגעפירט אומפאַרגלייכלעך בעסער.

אַט אַזוי אַוועקשמעלן די פּראַגע (אומאַפהענגיק פון די פּערזענלעכע כוונות פונעם מחבר) הייסט: געמאַכט אַ באַשולדיקונגס-אַקט.

י. עפרויקין איז נישט דער ערשטער, וואָס מאַכט פאַרווורפן אויפן אַדרעס פון די יידן וואָס האָבן זיך געפונען אונטער דער היטלעריסטישער אַקופאַציע. יעדעס מאָל — ווי מען האָט שוין דערמאָנט — טרעט אין דער יידישער פרעסע אַרויס אַן אַנדערער מאַראַל-פּריידיקער, אַדער אַן אַנדערער „שיינגייסט“, עסטעט, וועמען „די גאַנצע מאַרטיראַלאַגיע לאַנג- ווייליקט“, וועלכער „וונדערט זיך“ גאָר, אַדער וועלכער באַשולדיקט מיט גרויס פאַמפע דער חילוק צווישן י. עפרויקינען און דעם גרעסטן טייל פון זיי באַשטייט קודם כל אין דעם, וואָס עפרויקין וויל נישט סוגערירן דעם ליענער, אַז ער שטייט מאַראַליש מכלומרשט העכער ווי די קרבנות. פאַרקערט: ער איז זיך מודה, אַז ער ווייסט נישט ווי אַזוי ער אליין וואַלט זיך געווען אויפגעפירט אויף זייער אָרט. עפרויקין טיילט זיך אויס מיט דער ערנסטער צוגרייטונג. באַנוגט זיך נישט מיט די פאַרווורפן נאָר פּרווט אויך אַנאָליזירן יענע דערשיינונגען; צוליב דעם דאָזיקן צוועק האָט ער זיך דעריבער באַקענט מיט דער פאַרהעלטענישמעסיק רייכער ביבליאָגראַפיע (ד. ה. לכל הפחות מיט די דאָזיקע דערשינענע ביכער

אַר ישע פאפירן

וואָס זענען פאַר אים שפראַכלעך געווען צוטריטלעך). לאַמיר ענדלעך צוגעבן, אַז אין זיין בוך געפינען זיך אַ גאַנצע ריי באַמערקונגען, געדאַבן קען און באַאָכטונגען, וואָס זענען פאַר זיך גופא נישט בלויז טרעפלעך, נאָר טיילמאָל אויך אַריגינעל, אַריינדרינגענדיק.

י. עפרויקין פאַרמאָגט אַבער נאָך עפעס מער: מוט. מוט פון ראַדי-קאַליום ביים אַרויסטראַגן אורטיילן, מוט ביים מאַכן די לעצטע אויספירן. ליידער: עס איז נישט דער מוט פון דערגרונטעווען זיך ביז דער סאַמע דנאָ פון דער אַנאַליזירטער ווירקלעכקייט, נאָר דער מוט פון דער-גיין צו די לעצטע אויספירן פון זיינע אייגענע (אַ פּריאַרי געשאַפענע) הנחות. די אַקופאַציע-ווירקלעכקייט פילט דאָ פאַקטיש אויס די ראַל פון (אַ ביסל הפּקרותדיקן) מאַגאַזין, וווּ דער מחבר קלייבט זיך צו — לויטן באַדאַרף — אַזאַ אַדער אַנדערן ביישפּיל (פאַר זיין אַרגומענט).

עס איז דעריבער נישט קיין ווונדער, אַז זיין בוך האָט אַרויסגערופּן אַ גרויסע אויפרודערונג און אַ ריי דיסקוסיע-שטימען. ליידער: נישט איינעם פון די דיסקוטאַנטן האָט אַראַפּגעפירט פון וועג דער אופן ווי אַזוי י. עפרויקין האָט געבויט זיינע מסקנות. און אַט פאַרוואָס: י. עפרויקינס מסקנה שטעלט מיט זיך פאַר אַ געמיש פון פאַרשידענע טעמעס און עלעמענטן. איינהייטלעך זענען זיי נאָר אין דער סוביעקטיווער אויפפאַר-סונג פונעם מחבר. אין דער ווירקלעכקייט אַבער געהערן זיי צו גאַנץ באַזונדערע געביטן און קאַטעגאָריעס. איז אַט: אַ טייל דיסקוטאַנטן (אַנ-שטאַט צו ברענגען אין אַרדענונג, אויסדרן די גאַנצע פאַרקאַכטע קאַשע, אַנשטאַט קלאַר צו מאַכן זיך און דעם לייענער וועגן וואָס עס האַנדלט זיך אין דער דיסקוסיע) האָבן נישט ווילנדיק נאָך מער פאַרטיפּט דעם גאַנצן פּלאַנטער. כּוועל ברענגען אַ קליינעם ביישפּיל: היות עפרויקין גיט די הויפּט-סיבה פון אַלעם שלעכטן אין דער רעליגיעזער אַפּגעשוואַכטקייט ביי יידן, פאַררופּט ער זיך דעריבער אויך אויף די רעליגיעזע דאַגמעס און אויטאָריטאַטיווע קאַמענטאַרן פון די דאָזיקע דאַגמעס. און היות ווי די לעצטע האָבן דאָך נישט פאַראַויסגעזען די באַדינגונגען אַקוראַט פון דער היטלעריסטישער אַקופאַציע, איז דאַרף מען דעריבער ערשט מאַכן די געהעריקע אויספירן פון זיי. מיט אַנדערע ווערטער, הייסט עס, אַז איבער די מאַמרי חז"ל דאַרף מען ערשט דורכפירן אַן אַנאַליז. דער דאָ-

זיכער אַנאַליז קומט ביי עפרויקינען אַרויס פונקט אַזוי וואָגיק ווי דער אַנאַליז איבערן חורבן גופא. וואָס זשע טוען טייל דיסקוטאַנטן? זיי שרייבן לאַנגע מסקנות בכדי צו באַווייזן, אָן עפרויקין איז זיך טועה אינעם אַנאַליזירן די ... ראיות פון די חז"ל. שוין דאָס אַליין ווייזט זיך מיר אויס פאַר אַ עננוג ווייטיקדיקן — אין דאָזיקן צוזאַמענשטעל — „אָפּוויי-כונג־שריט“. נאָר מיט דעם ענדיקט זיך עס נאָך נישט. איך פאַרשטיי, אָן דער אַנאַליז איבער די דאָגמעס און פרושים איז זייער אַ וויכטיקע זאָך פאַר די מענטשן, וואָס האָבן שוין קיין שום רעליגיעזע פאַרבאַהאַלטן, פאַר די, וואָס האַלטן זיך ביי די רעליגיעזע פרינציפן אין לעבן. אָבער אין דאָזיקן פאַל איז עפרויקין אַליין מודה, אַז ער וואָלט געוואָלט זיין אַזעל-כער, אָבער ער איז נאָך (אָדער: שוין) נישט אַזאַ. און וואָס שייך טייל דיסקוטאַנטן, זענען זיי בכלל נישט און האָבן נישט בדעה צו זיך רעלי-גיעזע. די גאַנצע זאָך ווערט אַלזאָ פאַרוואַנדלט אין אַן ענין פון „קונסט לשם קונסט“. אין עפעס אַן אָפּגעריסענעם פילפול. איז אַט וואָס: מיר ווייזט זיך אויס, אַז דאָס אויסנוצן די מיליאָנען־קאַטאַסטראָפּע (און דאָס קוים עטלעכע יאָר ווי זי איז געשען) צו האָבן אַ געלעגנהייט צו פאַראַ-דירן מיט אַ פּשטל, מיט אַן אויסטייטש. איז נישט קיין באַווייז נישט פון אַחריות, נישט פון גוטן געשמאַק. איך וויל דערמיט זאָגן, אַז ס'זענען פאַראַן פּראַבלעמען, וואָס מען דאַרף איבער זיי דיסקוטירן, נאָר איינס פון די ביידע: אָדער פּראָנטאַל, אָדער אינגאַנצן נישט דיסקוטירן איבער זיי. אַזעלכע זענען, לויט מיין באַשיידענער מיינונג (און דאָס אין העכסטן גראַד!) די פּראַבלעמען, וואָס עפרויקין האָט מיט אַזאַ פּאסיע באַרירט.

**

אין י. עפרויקינס בוך טייל איך אויס פאַלגנדע טעמעס: (1) די פּראַגע פונעם באַגריף „ידישקייט; (2) דאָס אַנאַליזירן די דערשיינונגען אין האַל-טונג פון די יידן אין די אומקום־יאָרן אין אַלגעמיין און אין שייכות דער-מיט; (3) דאָס אָפּזונדערן פון איין זייט די רעליגיעזע יידן (אַלס ווירדיקע און גוטע) און פון דער אַנדערער די נישט־רעליגיעזע, די „וועלטלעכע“ (אַלס שלעכטע און אומווירדיקע); (4) דאָס אויסטייטשן די רעליגיעזע דאָג-מעס, קאַמענטאַרן, די ווירקונג פון די אנשויאונגען, זייער ראַל א. א. וו.; (5)

אַרִישֶׁ פּאַפִירן

די געוויסע צאל שוין דערמאָנטע באַמערקונגען, וואָס זענען פאַר זיך גופא טרעפלעך, אָבער זענען „איינמאַנטירט“ צו אַרגומענטירן די הנחות, וווּ זיי געפינען זיך אומבאַגרינדעט.

וואָס שייך דעם באַגריף „ידישקייט“, פאַרדינען יעפרויקינס באַמער- קונגען — כאַטש זיי זענען איינזייטיקע — אויף אַן ערנסטע דיסקוסיע. מיט דער פּראַגע פון די דאָגמעס און פּרושים וועלן זיך אפשר פאַרנעמען די קרייזן פון די רעליגיעזע יידן; עפעס אַנדערש איז, וואָס אַיך האַלט, אַז די באמת טיף-רעליגיעזע יידן וועלן דאָך אַרויסווייזן אַ ווייטגייענדיקן רעזערוו ביים באַנוצן זיך מיט כללים. דאָקעגן דאָס, וואָס נישט בלויז עס אינטערעסירט אונדז דאָ צומיינסטן, נאָר רודערט אונדז אויך אויף ביז די טיפענישן — איז די פּראַגע פון די אורטיילן פון די אַקופאַציע־יאָרן, ריכטיקער געזאָגט, — די פאַראַלגעמיינערונגען (וואָרום אין דעם טאַקע גייט עס) פון די דאָזיקע משפּטים.

נישט דאָ איז דאָס אַרט זיך אַריינצולאָזן אין די קריטישע צעגלידע- רונגען פון באַזונדערע באַשפּילן און אַרגומענטן פון יעפרויקינען. (כ'האָב עס שוין איבעריקנס געטון ביי אַן אַנדערער געלעגנהייט 1) און עס איז דאָ נישט נויטיק נאָכאַמאָל דאָס אַלץ איבערצוזוהרן). יעדנפאַלס: דער אַנאָ- ליז פון דער אַקופאַציע־ווירקלעכקייט (ד. ה. דער טייל אַ דאַנק וועלכן דאָס בוך האָט געוונען אזא אַפקלאַנג!) האָט נישט קיין שום שייכות מיטן וויסנ- שאַפטלעכן אַנאַליז. וואָרום עפרויקין גייט נישט איבער — ווי שוין דער- מאַנט — פון די פאַקטן צו די מיינונגען, נאָר פאַרקערט: פון זיין אַרויסזאָגן זיך צום... אילוסטרירן עס מיט די צוגעקליבענע פאַקטן; דאָס הייסט נישט, אַז ער האָט געוואַלט פאַרשווייגן די איינצלהייטן, וואָס זענען פאַר אים געווען אומבאַקאַנט. פאַרקערט: ער ציטירט זיי, אַפילו זאָרגעוודיק און פינקטלעך. אָבער עפרויקין איז — ווי באַקאַנט — אַ תּלמיד חכם און — אַ תּלמיד חכם גיט זיך אַן עצה: אַלע ביישפּילן וואָס שטימען מיט זיינע ריזיקאַלישע טעזן ציטירט ער ווי כללים, אַלע אַנדערע — וואָס זענען אין סתירה צו די דאָזיקע טעזן — ווי אויסנאַמען; און פאַרקערט. אויף אזא אופן קען מען (פאַרשטייט זיך) אַלץ באַווייזן. אָבער מיט דעם ענדיקט זיך

1) זע מיין אַרטיקל: „דער יידישער ווידערשטאַנד און די אַביעקטיווע באַ- דינגונגען“ („קיום“ נומ. 13).

מיכאל באַר וויטש

עס נאך נישט: ווען איינער פון די דיסקוטאנטן (דער רעליגיעזער ייד גרא-
נאטשטיין) דערמאָנט וועגן די פרומע יידן, וואָס זענען געווען גרייט —
אויב די טעכנישע באַדינגונגען וואָלטן עס זיי געווען דערלויבט — צו גיין
„אויף אַרישע פּאַפּירן“ (און מיר קענען צוגעבן, אַז דאָס איז נישט קיין
שום רעוואָלוציע, פּאַרקערט 1), איז ווייסט איר, ווי אַזוי עפרויקין גיט
זיך אַן עצה? ער שרייבט: „זאָג איך אָפּ און בפּירוש, אַז איך גלויב אים
נישט“. „אָפּ... בפּירוש“. און פשוט. שוין אַפּילו צו פּיל פשוט. און נאָך
מער: „בין איך בטוח, אַז ער (ד. ה. גראַנאַטשטיין) טראַכט אויס אַ בילבול
אויף די פרומע יידן, אויב נישט אויף אַלע, איז לכל הפּחות אויף אַ גרויסן
טייל“ (קיום“ נר. 23-24). דאָס באַדייט: דעם זעלבן עפרויקין, וואָס צי-
טירט, ווי אַ באַוויי, (מגע, ווי אַ כלל) יעדע נאַטיץ (אַפּילו אַ זשורנאַליס-
טישע!) אויב זי אַנטשפּרעכט אים נאָר, איז אים אין דעם פּאַל בלויז גענוג
„נישט צו גלויבן“. דער זעלבער עפרויקין, וואָס האַלט פאַר דערלאַזבאַר
אַרויסצוטראַגן אַ משפּט איבער אַלע „וועלטלעכע יידן“ אויפן סמך פון
צופּעליקן נאַטיצן, איז דאָ אויפגעבראַכט: „אַ בילבול!!“.

עטלעכע ווערטער וועגן די קריטעריעס: דער יסוד פון אַלע מענטש-
לעכע געריכטן זענען פּאַרגלייכונגען. אויב מיר זאָגן וועגן עמעצן, אַז ער
איז אַ פּחדן, עגאָיסט, גאָר נישט קיין אַרנטלעכער א. ד. גל. ווילן מיר
זאָגן אין יעדער איינער פון די דאָזיקע אָפּשאַצונגען, אַז דער דאָזיקער
מענטש איז אַזאַ אין פּאַרגלייך מיט אַנדערע, וועלכע מיר האַלטן נישט פאַר
קיין פּחדנים, פאַר קיין עגאָיסטן, פאַר קיין נאַראַנים און פאַר קיין אומ-
אַרנטלעכע. דאָס איז אַ מענטשלעכע מאָס, אַן ערדישער צוגאַנג. אמת —
אַ רעלאַטיווער, אַבער פאַרפּאַלן — אַזוי איז שוין די וועלט. עפרויקין
וואַרפט פּונדעסטוועגן אָפּ די דאָזיקע אַלע מאָסן. ער אַנערקענט נאָר די
אידעאָלע, מעטאָפּיזישע, אַבסאָלוטע. אויף אַזאַ אופן קען מען פאַרדאַמען
אַלץ און אַלעמען (וואַרום אין אַלגעמיין איז אַפּילו לויט דער רעליגיע נישט
בנמצא קיין פּולשטענדיק הייליקע, אַן זינד). נאָך דערצו, אַז עפרויקין אַליין
ריכט זיך נישט לויטן לעבעדיקן רעליגיעזן געפּיל, נאָר ריכט זיך לויטן
טויטן אות פון די כללים. אַ פּאַקט איז: ווען די יידן וואָלטן זיך געווען

1) איך דערמאָן צ. א. דעם חסיד בער ריטשעוויל (וועלכן כּהאַב געוויד-
מעט אַ ביסל אַרט אינעם קאַפּיטל: „פּערזענלעכע אַטריבוטן“.

אַר ישע פאפירן

צוגעפאסט צו די אַנווייזונגען, וואָס עפרויקין גיט (איצט), וואָלטן אַלע באַדאַרפט אומקומען. אפשר מיט „שמע ישראל“ אויף די ליפן, אָבער אומקומען! אַלע. עפרויקין (כ'מין — פאַרשטייט זיך — עפרויקינען דעם טעאָרעטיקער און נישט עפרויקינען דעם מענטש) הויבט עס אַפילו נישט אָן צו רירן. „יהרג ואל יעבור“ — חזרט ער איבער אומדערשיטער-לעך ווי דער איינציקער ענטפער. און דאָס איז אים גענוג. אונדז — נישט.

רעליגיע, „אַבסאָלוט“, „שאלות ותשובות“ פילן אויס אין עפרוי-קינס מסקנה נאָך אן אַנדערע ראָל: — פאַרוואָס האָבן די יידן זיך שלעכט אויפגעפירט? — ווייל זיי זענען נישט געווען רעליגיעז. — און אויף וואָס פאַר אַ סמך מאַכט עס עפרויקין די פעסטשטעלונג, אָז די אַדער אַנדערע אויפפירונגען איז געווען נישט לייטיש, אומוירדיק? — ווייל עס שטימט נישט מיט די איינגעשטעלטע כללים, וואָס זענען אַ פּועל-יוצא פון די „שאלות ותשובות“. — מיט אַנדערע ווערטער: די רעליגיעזע פאַרשריפטן און דינים זענען אין איין פּאַל די גענעזע, די קוואַלן פון אַלע שלעכטע האַנדלונגען, און אן אַנדערש מאָל אַ קריטעריע, לויט וועלכער מען משפט, אָז די אויפפירונג איז געווען אַ שלעכטע. אין סך הכל: אַ פאַרשלאָסענער קרייז. נישט אַזוי ווייט פאַרכישופט, ווי פאַרפלאַנטערט.

סתירות זענען אויך פאַראַן אין אַנדערע עלעמענטן פון בוך: עפרויקין האַלט נישט (און ריכטיק!), אָז בלויז באַוואַפנטער קאַמף איז אַ העלדיש-קייט. נישט געקוקט דערויף, ווידמעט ער אַ סך זייטן, באַמערקונגען, ער-דיציע, בכדי צו באַווייזן, אָז דאָס האָבן לגמרי נישט די „אַביעקטיווע באַדינגונגען“ נישט דערמעגלעכט קיין באַוואַפנטן קאַמף. די פונקציע פון דער דאָזיקער מסקנה וואָלט מען נאָך, ווי ס'איז, געקענט פאַרשטיין, אָבער: דער זעלבער עפרויקין וואָס האַלט נישט פון באַוואַפנטן קאַמף, ווען ער קריטיקירט די, וואָס האָבן יאָ געהאַלטן און נישט אויסגעפירט, באַנוצט זיך גאָר ווידער (כאַטש דאָס מאָל רופט ער עס נישט אָן אויף דעם אופן מיט „אַבסאָלוטע“ קריטעריעס. בכדי צו רעאַליזירן עפרוי-קינס סטראַטעגישע סוגעסטיעס וואָלט מען נעמלעך באַדאַרפט, אָז דער גאַנצער יידישער ישוב זאל באַשטיין נישט בלויז פון מוסטערהאַפטע און העלדישע זעלבער, נאָר פון סאַמע געניאלע סטראַטעגיקער.

מיכאל בארויטש

**

מיטן זאג „פראנטאלע דיסקוסיעס“ מיין איך: צי איז טאקע אזוי געווען ווי עפרויקין האלט, צי נישט אזוי? צי קען מען מאכן אזעלכע פאראלגעמיינערונגען ווי ס'טוט עס עפרויקין, צי זיי זענען פאלשע? אז מען לייענט עפרויקינס ענטפער, זעט מען...אנשטאט ער זאל ענטפערן אויף דעם צי יענעם פארווורף, פארופט ער זיך נאר אויף אזא צי אנדערע באמערקונג, אדער באווארעניש, וואס ער האט געגעבן אין זיין בוך... צווישן די שורות. אויב עפרויקין האט פארפירט א פראצעס (און אנגעהויבן האט ער אים מיטן גאנצן באווסטזיין, ווי ער אליין איז זיך מודה) וואלט ער צומויניקסטן באדארפט געדענקען, אז דאס איז א געשיכטלעכער פראצעס און נישט קיין קאמערציעלער פראצעס וועגן וועקסלען וואס מען קען אים געווינען צוליב אזא אדער אנדערע באווארעניש (וואס איז געמאכט געווארן אין רעיענטאלן אפמאך).

און נאך עפעס: מאטיווירנדיק זיין רעכט צו קריטיקירן (1) דאס אויפפירן זיך פון די קרבנות, וואס מען האט געפירט צו דער שחיטה, פאררופן זיך עפרויקין אויף... די נביאים און אויף ביאליקן. דאס איז שוין דער קולמינאציע-פונקט פונעם מיספארשטענדעניש: צי האט עפרויקין באמת נישט פארשטאנען דעם (קוואליטאטיוון!) אונטערשיד צווישן געפילן און צארן-אויסדרוק פונעם נביא צי פאעט, און די מסקנות, וואס פארופן זיך אויף דער לאגיק, אויף אקטן, טעקסטן, ציפערן, פראפארן, טעכניק און...פאראגראפן?

**

וואס שייך די „ארישע פאפירן“:

י. עפרויקין טראגט ארויס זיין באשולדיקונג מיט דער גאנצער אנט-שלאסנקייט. זיי האבן זיך געשטיצט — קומט ער צום אויספיר — אויף א כסדרדיק באהאלטן (דאס הייסט — רעדנדיק נישט פארשטעלט — אין פארלייקענען) דעם אייגענעם אפשטאם, דעם אייגענעם גלויבן, די אייגע-

1) איך נעם נישט אוועק — ווי איך האב שוין געזאגט — ביי קיינעם דאס רעכט צו אזא קריטיק. איך האלט נאר, אז מען האט נישט קיין רעכט צו לייכטזיניקן פאראלגעמיינערונגען.

אַרִישֶׁ פּאַפִירן

נע נאַציאָנאַלע צוגעהערִיקייט. דאָס פאַרלייקענען זיך (אומאַפהענגיק פון די באַדינגונגען אין וועלכע זיי קומען פאַר) איז — לויט עפּרויקינען — פאַרראַט. אי פון נאַציאָנאַלן אי פון רעליגיעזן שטאַנדפּונקט. ער באַשול־דיקט אַלזאָ סיי די, וואָס האָבן אַליין געלעבט „אויף פאַפִירן“, סיי די, וואָס לאַזנדִיק זיך אויפן דאָזיקן וועג, האָבן נאָך אַנדערע דערין געהאַלפּן. אָבער שוין גאָר אויפגעבראַכט איז ער אויף די טוער און ייִדישע קאַמ־טעטן, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיטן אויסאַרבעטן פאַלשע מעטריקעס און באַשטאַטן ייִדישע קינדער „אויף פאַפִירן“, אין וועלכן זיי האָבן איינ־געזען (לויט אים נאָך — ווי אַן איראַניע?) אַ נאַציאָנאַל־ייִדישע טעטיקייט.

**

בכדי בולטער אַרויסצוברענגען זיין איינשטעלונג, אילוסטרירט ער עס מיט עטלעכע פּאַלן (אויסקלייבנדיק פאַרשטייט זיך די סאַמע שאַרפּס־טע): וואָס די ייִדן „אויף פאַפִירן“ איז אַלץ נישט אויסגעקומען אויסצור־הערן אַנטי־ייִדישע העץ־רייד:

„זיצט דער ייִד אין געהאַקטע ווונדן, אָבער דער חשק צו לעבן איז שטאַרקער ווי נשמה־ווייטיק, זאָל ער שווייגן — איז אַ סכּנה, ער זאָל דערמיט אַרויסגעבן זיין אָפּשטאַם. שאַקלט ער מיטן קאַפּ. ס'הייסט, אַז ער איז מסכים מיט די שאַנאַווע פּאַנעס“¹).

פאַרראַט פון מענטשן און נאַציאָנאַלער ווירדע — קומט עס אויס לויט עפּרויקינען.

איז עס פאַקטיש טאַקע אַזוי?

נישט ווייטער ווי אין פּרזערדיקן קאַפיטל איז ערשט געווען אַ רייד וועגן דעם פּאַליאַק, וואָס איז אַנגעגאַנגען פאַר אַ פּראַנצויז און ווי אַזעל־כער האָט ער געמוזט אויסהערן אָן איבעררייס און אָן פּראַטעסט פאַר־

1) פאַרשטייט זיך, אַז אַזוינס האָט זיך אויך געקענט טרעפּן. דער פּשוטער אמת הייסט אָבער פּעסטשטעלן, אַז אין דער גרעסטער צאָל פּאַלן, האָבן די ייִדן געקענט ביי זיך פּוועלן צו פאַרשווייגן, אָדער אָפּילו צו פאַרפירן אַ דיסקוסיע — זעלבסטפאַרשטענדלעך, זיך באַנוצנדיק דערביי מיטן גאַנצן (ווירקלעכן) אַר־סענאַל פּונעם פאַרויכטיקן אַרומגיין דעם ענין. מען וואַלט אָפּילו געקענט צו־נויפּשטעלן אַ לאַנגע רשימה פון געוויסע „מעטאָדישע“ צוגאַנגען אין די דער־מאַלטיקע געפּירטע געשפּרעכן און דיסקוסיעס.

שידענערליי אינסיוואַציעס און באַליידיקונגען אויף פּוילן, פּאָליאַקן און פּוילישקייט. אפשר איז דאָס אַן אויסנאַם?

פאַרקערט: גיכער — אַ געוויינלעכע זאַך; אָדער גאַר:

ווי לאַנג עס עקזיסטירט די „אינסטיטוציע“ פון געפאַנגענשאַפט, אַזוי לאַנג עקזיסטירט אויך די אינסטיטוציע פון געפאַנגענע זעלנער וואָס אַנטלויפן. אַ באַרימטער אַפּאַריזם זאָגט אַפילו, אַז „דאָס אמתע פאַך פון אַ געפאַנגענעם איז דאָס אַנטלויפן“.

קיין שום פּאָלק האָט נאָך נישט געהאַלטן פאַר קיין עוולה דאָס אַנטלויפן פון זיינע בירגער פון געפאַנגענשאַפט; פּונקט פאַרקערט — פאַר אַ פּאַרדינסט. און ווידער דאָס אַנטלויפן פון שונאס געפאַנגענשאַפט האָט באַטייט — איבערגעזעצט אויף פּראָזע-לשון — אַז דער געפאַנגענער ווען ער געפינט זיך שוין אויף יענער זייט דראָטן פונעם געפאַנגען-לאַ-גער און ווייטער — דאַרף זיך דורכשלאָגן דורכן גאַנצן לאַנד, אָדער אַפילו — זיך אויסבאהאַלטן אויף פאַרשידענערליי אופנים ביז נאָכן פאַרענדיקן זיך פון דער מלחמה.

אַזאַ אונטערנעמונג האָט זיך קודם כל איינגעגעבן די, וואָס האָבן גוט באַהערשט די שפּראַך פונעם שונא און האָבן דאָדורך געקענט פאַר-מאַסקירן זייער נאַציאָנאַלן אַפּשטאַם. פאַראַן אַ גאַנצע ריי באַשרייבונגען פון דאָזיקן אַרט פּאַסירונגען: פּאָליאַקן, וואָס זענען אַנטלאָפן פון דער רוסישער געפאַנגענשאַפט, פּראַנצויזן — פון דער דייטשער, דייטשן — פון דער ענגלישער צי פּראַנצויזישער א. א. וו. א. א. וו., דורכשלאָגנדיק זיך דורכן שונאס לאַנד האָבן זיי במילא געמוזט פירן געלעגנהייטלעכע געשפּרעכן. און אין וואָס זענען באַשטאַנען און וועגן וואָס האָט מען גע-רעדט אין אַזעלכע שמועסן בעת דער מלחמה? ווי — מיינט איר — זענען געוויינט זיך אויסצודריקן די בירגער פונעם מלחמה-פירנדיקן לאַנד וועגן דעם פּאָלק פונעם שונא (דאָס הייסט, פון דעם פּאָלק צו וועלכן דער אַנט-לאַפענער געהערט?). ווען עס וואַלטן אַפילו נישט געווען די דאָזיקע אַלע באַשרייבונגען, וואַלט מען פון פאַראויס — מיין איך — געקענט אַננעמען, אַז קיין אַנטציקונג-רייד זענען עס זיכער נישט געווען און קיין הימן אַוודאַי נישט.

צי האָט דער געפאַנגענער, וואָס איז אַנטלאָפן פונעם געפאַנגען-

אַר ישע פאפירן

לאַגער (א חוץ אויסנאמען, וואָס טרעפן זיך אומעטום) געקענט דערויף פראַנק און פריי רעאַגירן? סתם אַפענטפערן? אַדער גאַר זיין דערפאַר פאַראַנטוואָרטלעך?

עפּרוּיקין — ווי ער וואָלט פאַרויסגעזען די אַלע (בפירוש עלעמענט-טאַרע) פאַרגלייכן — שרייבט: „אויב מיר האָבן אין די חורבן-יאָרן זיך נישט אויפגעפירט ערגער פון די אַנדערע, איז דאָס גאַר אַ קנאַפע טרייסט. וואָרום אויב מיר זאָלן נישט זיין בעסער פון יענע, וועלן מיר בכלל נישט זיין“.

און אָט (טאַקע דערפאַר), בכדי אַפצושאַצן אזא אַדער אַן אַנדערע דערשיינונג, פאַסט ער אים נישט צו צו די לעבנס — אַדער מענטשלעכע דערשיינונגען (רעלאַטיווע) — ווי ער רופט זיי אָן), נאָר צו — ווי שוין געזאָגט — די תרי"ג מצוות (וואָס דריקן אויס — ווי ער שרייבט — „אַבסאָלוטע“ אמתן).

דערפאַר מוז מען מיט אַ גרויסער פאַרווונדערונג, אָבער באַמערקן, אַז צווישן די עלעמענטן פון דעם דינאַמיזם, פלעגן מקורותדיקע רעליגיע-זע איבערלעבענישן. נישט פאַראַנען דאָרט קיין רעליגיעזע וויזיע, קיין רעליגיעזער עקסטאַן. דאָס זענען נאָר רעליגיעזע דאַגמעס.

אַפילו פון אַ ריכטער, וואָס אונטערליגט די ערדישע (רעלאַטיווע) געזעצן, פאַרלאַנגט מען נישט בלויז די קענטשאַפט און דאָס צופאַסן פון כלערליי געזעץ-פונקטן — אָבער אויך אַ יסודותדיק געפיל פון יושר. דאָס לעצטע פאַרמינערט קיינמאַל נישט דעם פאַראַגראַף — איז נישט אין סתירה מיט אים. מען דאַרף נאָר נישט צולאָזן אַ מעכאַנישע גע-זעצן-אַנווענדונג. און ווי דאַרף מען נאָך טראַכטן, ווען עס גייט וועגן אַ מעטאָפּיזישע יוריסדיקציע?

און טאַקע יענע יאָרן האָבן דאָך דערהויבן רעליגיעזע מענטשן, האָבן זיי דערנענטערט צו גאָט. אַפילו דעמאָלט ווען מען האָט זיך אייני-געבראַכן, ווען מען האָט זיך אַקעגנגעשטעלט. זינט יאָרהונדערטער קען די ליטעראַטור דעם באַגריף פון פראַמעטעזום. פאַר מיר האָט זיך דער באַגריף פאַרבונדן (אין האַרבסט 1942) מיט אַ בילד פון אַ יידישער פרוי, אין לעמבערגער געטאָ, בעת אַן „אַקציע“. די דאָזיקע פרוי מיט נאָך אַנדערע יידן האָבן די דייטשע מערדער אַרויסגעשלעפט פון אַ

„בונקער“, פון קעלער. די אַרויסגעשלעפטע האָט מען (פאַרן אָפּטראַנס־פּאַרטירן אויפן זאַמלפּלאַץ) אויסגעשטעלט — אונטער דער אויפזיכט פון אוקראַינער — מיטן פנים צו דער וואַנט. די דייטשן זענען אויפן שמאַלן געסל געלאָפן הין און צוריק אַרויסגעבנדיק באַפעלן, שיסנדיק, לויפנדיק אַרײַן און אַרויס פון די קליינע הייזקעס. די פרוי, וועגן וועלכער מיר רעדן דאָ, איז געווען אַ לעמבערגער הענדלעריין, א. ג. „פּלאַץ־דענע“, און דאָס גאָר פון די פרימיטיווע. איך זע זי נאָך ביז איצט: אַ ברייטע, אַ צעשויבערטע, אַן אַנגעלענטע אויפן צעבראַכענעם פּלויט פון דער אַרע־מער זשורדלאַנא גאַס. צוויי שריט פאַר מיר. פאַר אונדז אַ פאַר טויטע קערפּערס און אַרום אונדז יענע געדיכטע שטיקלייט, אין וועלכער אַ יעדער שאָס, אַדער אַ יעדער געשריי פון די מערדער — שניידן זיך ווי אין לעבעדיקן גוף. די פרוי, די אַלטע, לעבעדיקע „פּלאַץ־דענע“, אַרומגע־נומען מיט איר ברייטן ראַק, איז אויף אַ שריט אַרויס פון דער קרבנות־ריי; זי האָט גערירט מיטן קאַפּ, ווי מיט דער באַוועגונג וואָלט זי געוואָלט אַפּשאַקלען פון זיך דעם גרויל און היסטעריע; דאָס פנים האָט זי הויך פאַרהויבן, צילנדיק מיט די אויגן איבער די קליינע הייזלעך, ערגעץ צום הימל. די אוקראַינער זענען געשטאַנען לויטן רעגולאַמין; די ביקסן אויסגעצויגענע פאַר זיך, גרייט צום שיסן. מען האָט אָבער ביי זיי נישט באַמערקט קיין פאַרביסנקייט. טראַץ דער אַנגעהעריקייט צו אַ פאַרמאַציע פון דעם מין האָבן זיי געמאַכט דעם איינדרוק, אַז זיי וואָלטן אויסגעפירט נאָר דאָס, צו וואָס דער באַפעל האָט זיי גענייט. זיי האָבן געשוויגן. און אויף זייער פנים איז געלעגן אפשר אַ מורא און אפשר גאָר אַ מיטגעפיל. מעגלעך, אַז זיי האָבן ערשט אַנגעהויבן מיט דעם „באַרוף“ און מעגלעך, אַז דאָס איז געווען די ערשטע „אַקציע“, אין וועלכער זיי האָבן זיך באַ־טייליקט. איינער פון זיי — זעענדיק די באַוועגונג פון דער פרוי — האָט שטיל געפרעגט: צי דאַרפט איר (דאָ האָט ער אַנגערופן איר נאַמען) עפעס? וויזט אויס, אַז ער האָט זי געקענט. וואָס קען מען וויסן? אפשר איז ער נאָך פאַראַיאָרן געווען איר שכן? אפשר געהאַנדלט מיט איר אויפן פּלאַץ? שווער צו זאָגן. די פרוי האָט געקוקט דורכן אַרעם, ווי אַ מענטש, וועלכן מען האָט אויף אַ מאַמענט אַפּגעריסן פון אַ וויכטיקן ענין. זי האָט געשאַקלט אויף ניין און צוריקגעקערט מיטן בליק צום

אַרִישע פּאַפִירן

הימל. זי האָט אויפגעהויבן די הענט, ווייך — ווי צו אַן אינטימען שמועס — אָבער הויך, אין דער ריכטונג פון הימל. אויפן ראַנד פון דעם גרויל איז איר רו געווען גאַר אומהיימלעך. זי האָט געשמייכלט צו דער ווייטקייט און מיט שטיינערנער ביטערקייט האָט זי צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ צו אירע מחשבות. נאָכדעם האָט זי מיט איר הייזעריקער אויסדרוק-פולער און רויקער שטימע געזאָגט:

— הייסט עס שוין, האָר פון דער וועלט! הייסט עס, אַז איצט, גאַר נאָענט וועל איך מיט דיר רעדן, טאַקע מיט דיר פנים-אל-פנים. אָבער (און מיט אַן אויסדרוק פון האַרטער זיכערקייט האָט זי ווידער געשאַקלט מיטן קאַפּ). איצט, זעסטו — די דין תורה, וועסטו שוין פאַרשפּילן!

אַזוי האָט פאַר איר טויט גערעדט אַ לעמבערגער פּלאַץ-יידענע. דערפאַר אפשר ווייל זי האָט נישט געקענט אַלע ניואַנסן פון די ראשונים און אַחרונים.

עפרויקין להיפוך — קען זיי ביז די לעצטע פרטי-פרטים. אָבער ביי אים איבערברעכט זיך נישט די וועלט און ציטערט נישט אין אירע יסודות — אַפילו איין מאַמענט נישט.

אין די פשוטע רייד פון דער פשוטער פרוי איז געלעגן דער העכסט-טער רעליגיעזער התלהבות; אין די וויללערנדיקע אויספירונגען פון עפרויקינען — נאָר פאַראַגראַפן.

**

נישט האַלטנדיק דעם פּיזישן קאַמף פאַרן איינציקן אויסדרוק פון נאַציאָנאַלער העלדישקייט און כבוד — דערשאַצט אָבער עפרויקין די גרויסקייט פון די ייִדישע ווידערשטאַנד-אַקטן, וואָס זענען יאָ פאַרגע-קומען. מען דאַרף אָבער נישט אויפקלערן, אַז אַן דעם אַפּשניט „אַרישע פּאַפִירן“ — וואָלטן די אַלע אַקטן געווען אוממעגלעך. ובכן?

עפרויקין, נידערט דאָ אַראָפּ, אויף אַ ווילע, אויף דער ערד. ער געפינט דאָ אַ קאַמפּראַמיס. און אַלץ מיט דער הילף פון די „שאלות ותשובות“. דורך אַנאַלאָגיעס, איז ער דאָ דער מקיל פאַר די וואָס זענען געגאַנגען אויף „אַרישע פּאַפִירן“, בכדי צו זיין, אָבער נאָר פאַר די.

מיכאל באַרוויטש

דער איינער שרייט אויף דער רעאַלער ערד איז שוין גענוגדיק מיד, ווי ווייט עפרויקין — וואָס באַוועגט זיך אין דער ספּערע פון אַפֿ־געריסענע אַבסטראַקציעס, האָט פאַרלוירן דעם רעאַלן געפיל פון דער ווירקלעכקייט. צי גלויבט ער באמת, אָז אין יענע טעג איז דאָס אַלץ געווען אַזוי פשוט? צי גיט ער זיך באמת נישט אַפּ קיין דין וחשבון פון דעם, וויפּל צופאַלן האָבן דאָס שווער געמאַכט אַלע אויסרעכענונגען? אין וואָס פאַר אַ באַדינגונגען דער רוב איז געגאַנגען „אויף פאַפּיר“? און אין וועלכע מען האָט בכלל געקענט גיין? און ווי אַזוי עס האָבן זיך אויף דער „אַרישער זייט“ געשאַפּן „קורצשלוסן“? און וואָס פאַר אַ נסיונות און נייאָיקייטן מען האָט געמוזט אַדורכמאַכן? וואָס פאַר אַ קאַמפּליצירטע פאַקטאָרן עס האָבן געהערשט איבער דעם אַלעם?

אַט אויף וואָס עס באַשטייט דאָס גאַנצע מיספאַרשטייעניש. נישט דערמיט וואָס עפרויקין גייט דאָ אַרויס פון אַנדערע הנחות; ער טראַכט און רעדט (טראַץ דעם וואָס זיינע אויספירונגען זענען אַנגעזאַפט מיט אַ שלל ביישפּילן) דאָ פשוט וועגן אַ גאַנץ אַנדערער ווירקלעכקייט.

צענטער טייל:

עפילאגן און... פארזעצונגען

עפילאג, פארזעצונגען, באַמערקונגען.

די „אַרישע פּאַפירן“ (אַגב, אַזוי ווי אַ גאַנצע ריי אַנדערע דערשיי-
נונגען, וואָס זענען געווען אַ פּוּעל־יוצא פּוּן דער היטלעריסטישער אַקוּ-
פּאַציע), זענען לגמרי נישט פּאַרשווונדן צוזאַמען מיט איר. עס איז אין
דעם אַלעם געווען צופיל קרייצונגען, צופיל קאַמפּליקאַציעס, צופיל אַס-
פּעקטן, און קודם כל אַספּעקטן.

נאָך דער מלחמה האָט זיך אַנגעהויבן אַ ניי קאַפּיטל פּוּן דעם גע-
געבענעם מאַטיוו. דערצו נאָך אַזאַ משונהדיקסט, אַזאַ ברייטס און פּול מיט
קאַמפּליקאַציעס, אַז עס שטייגט איבער די ראַמען פּוּן „אַפּקלאַנגען“ אַדער
בלויז פּוּן אַן — „עפּילאָג“.

דעקאַנספּיראַציעס

קודם כל איז געווען אַ גרויסע פּאַרווונדערונג (מצד דער נאַענטער
סביבה) בעת די געוועזענע „אַריער“ פּלעגן זיך דעקאַנספּירירן. די באַ-
קאַנטע און פּריינד פּוּן די מלחמה־צייטן האָבן — אין אַ סך פּאַלן נישט
געקענט פּשוט גלויבן, אַז דער געגעבענער מענטש איז אַ יוד. אַמאָל
איז דאָס געווען אַן „אַנגענעמער“ סיורפּריז און אַן אַנדערש מאָל אַ
„נישט אַנגענעמער“ — אַפּהענגיק פּוּן דער מדרגה פּוּן ראַסן־פּאַרסמונג
ביי דער געגעבענער סביבה. מען האָט זיך אַבער תּמיד געחידושט. דאָס
איז געווען ממש אַ רעגל. אייניקע סצענעס פּוּן דעם מין האָבן מיר שוין
אַנגעטראָפּן אין דעם ביזאייצטיקן טעקסט, אין די פּאַרשידענע ערטער,
צעוואָרפענע „דיגרעסיעס“. עס איז כּדאי צו פּאַרענדיקן די דאָזיקע סע-
ריע מיט נאָך איין מעשהלע:

מיכאל בארוויטש

בעת זייער אקופאציע, ווען איך בין געווען קאמענדאנט פון די קאנספיראטיווע אפטיילונגען פון פ. פ. ס. אין דער מיטגאזער געגנט, איז צו מיר איינמאל געקומען א פארטיי-חבר. ער האט מיטגעברענגט אן עלטערן מענטש, פארגעשטעלט אים און געבעטן הילף. דאס איז געווען אין דער צווייטער העלפט 1944, קורץ נאך דעם טראגישן ווארשעווער אויפשטאנד.

— „דער ענין — האט אָנגעהויבן דער דערמאָנטער חבר — איז אַ דעליקאַטער. דער דאָזיקער הער איז... דאָ האָט ער, ווייזט אויס כדי אפצושוואַכן דעם איינדרוק, פאַרענדיקט — אַן „איזראַעליט“.

שפּעטער האָט ער מיך אַוועקגערופּן אין אַ זייט און קאַמענטירט: — „אַ פּליט פּון וואַרשע. ער איז אַהערגעקומען צוזאַמען מיט די אַנדער־רע. מען האָט אים צוגעטיילט אויף וווינונג צו מיר און איך האָב אים אויפגענומען. ער איז ביי מיר געווען; אַן אַרנטלעכער מענטש. ביז דאָ — נעכטן קומט איינער פון דאָרף און זאָגט: — „צי ווייסט איר, אַז דער פּליט וואָס וווינט ביי איך אין אַ ייִד?\"... איך האָב נישט געוואָסט. הויב איך אים אָן פאַרזיכטיק אויסצופּרעגן. סוף כל סוף האָט ער זיך מודה געווען און זאָגט: — „וואָס שטערט עס אייך?\" אין דער צייט וואָס ער האָט ביי מיר געוויינט, האָט ער שוין פעסטגעשטעלט אַז מיך גייט נישט אַן דער אַפּשטאַם פון אַ מענטש. נו גוט, אָבער... ווען איך וואָלט בלויז געווען דער איינציקער, וואָס ווייסט עס; עס ווייזט זיך גאַר אַרויס, אַז אַנדערע ווייסן שוין אויך; און נאָך פּר'ער פאַר מיר. זעט אויס, אַז עמעץ האָט געוואָסט און אויסגעפּלאַפּלט. דאָס איז שוין נישט גוט. אייגנטלעך קען דאָס מיך אַפילו נישט אָנגיין; איך האָב אויפגענומען אַ פּליט און געענדיקט. נאָר, איר ווייסט דאָך... סאַראַ מענטשן עס זענען פאַראַן. אַ שאַד אַ מענטש. אַזוי, אַז איך גלויב, אַז מען וואָלט אים געדאַרפּט איבער־שיקן, ערגעץ וווּ קיינער ווייסט נישט“.

אַזוי איז אויך געשען. מיר האָבן אים „איבערגערוקט“ אין אַ שכי־נותדיק שטעטל, אין אַ וווינונג פון אַן אַנדערן חבר, וועלכער האָט ביי זיך אויך געהאַלטן אַ פּליט. (אויפן סמך פון אַן אויסטויש, וועלכער איז אַגב דורכגעפירט געוואָרן מיטן הסכם פונעם פּר'ערדיקן לאַקאַטאַר). אויך דאָרט האָט דער פּליט נושאַ חן געווען ביי די באַלעבאַטיים. נאָך

אַר ישע פאפירן

מער ווי ביי די לעצטע האָט ער אויסגענומען ביי זייערס אַ שכן, אַ פאַר-ביסענעם אַנטיסעמיט (אפשר גאָר דערפאַר, וואָס ער האָט אין אים אַנט-דעקט אַ פערטן פאַרטנער צום ברידזש; אַזעלכע פעיקייטן האָבן אין די דאָזיקע יאָרן אויך אַ מאָל געהאַט אַ ווערט). גענוג, אַז ביון סוף פון דער אַקופאַציע איז שוין מיט אים נישט געווען קיין צרות.

דערפאַר אַבער: אַ וואָך נאָכדעם ווי די רוסן האָבן אַרויסגעיאָגט די דייטשן פון שטעטל, בין איך אַריינגעקומען אין דער דערמאָנטער שטוב. דער גאַסט האָט זיך פונקט געקליבן אַוועקצופאַרן. אין אַ געוויסן מאָ-מענט האָט ער מיך אַוועקגערופן אין אַ זייט און פאַרטרויט זיך פון אַ ספק. ער וואָלט וועלן — זאָגט ער — זאָגן די באַלעבאַטיס פאַרן אַוועק-פאַרן ווער ער איז; ער האָט זיך מיט זיי באַפריינדעט; ער וואָלט וועלן — ווען ער וועט זיך איינאַרדענען — אַפּדאַנקען זיי פאַר דער גאַסט-פריינטלעכקייט. ער ווייסט נאָר נישט, ווי אַזוי דאָס „איינצואַרדענען“.

לסוף האָב איך עס „אראַנזשירט“, גאַנץ פשוט: ביים טיש, בעת דעם ווייטערדיקן שמועס, האָב איך מיך געווענדט צום באַלעבאַס: — „און איר ווייסט, וועמען איר האָט ביי זיך געהאַלטן פאַר אַ לאַקאַטאַר? אַ ייד.“ ער האָט פון שטוינונג אויסגעלאָצט די אויגן, שפעטער אַ לענגערע צייט נישט-קלאָר געשמייכלט, אַ ביסל ווי פאַרשעמט, אַ ביסל צוליב דעם וואָס ער האָט נישט געוויסט ווי אַזוי צו רעאַגירן און ווייל ער האָט גע-וואָלט אַפּוואַרטן. דער שכן אַבער (דער אַנטיסעמיט), וועלכער האָט ביי-געוויינט דעם געשפרעך, האָט נישט אויסגעהאַלטן. ער איז אויפגעשפרונ-גען מיט אַ האַגל אויסגעשרייען. אין די געוואָלדן — איך האָב זיי אויפ-מערקזאַם אויסגעהערט! — איז אַפילו נישט געווען קיין סימן פון פיינטלעכקייט. פאַרקערט, גיכער, פריינטלעכקייט און אַ האַרציקע באַצ-אונג. דאָמינירט האָט אַבער איינס: אַ חידוש. עס האָט אויסגעזען אַזוי ווי ער וואָלט פּלוצלינג פאַרלוירן דעם באַדן פון אונטער די פיס און ווי ער וואָלט אין דעם האַגל פון רעטאַרישע פּראַגן געזוכט צוריקצו-געפינען די פאַרלוירענע גלייכגעוויכט:

— אוממעגלעך! דאָס הייסט, אַז אַפילו איך, וואָס פּלעג אים כסדר, ממש אָן איבעררייס... איך, וועלכער האָב יעדן אַוונט געשפּילט אין ברידזש... איך האָב געקענט נישט דערקענען?

מיכאל באַר וויטש

אָגב, האָבן זיי זיך גאַר פריינטלעך געזעגנט, אָפגעשמועסט ווען זיי וועלן זיך נאַכאַמאַל טרעפן; דער אַנטיסעמיט האָט מיט אַ סך זאַרגעוו־דיקייט צוגעהיטן, אַז דער באַגאַזש פונעם ייד זאַל זיין אין אַרדענונג, געגעבן אים עצות, צוגעזאָגט אים תמיד צו העלפן.

ווען איך האָב אים (דעם אַנטיסעמיט!) געטראָפן מיט עטלעכע טעג שפעטער, האָט ער געפרעגט צי איך האָב שוין אַ ידיעה פון דעם... „איז־רעאַליט“; צי ער דאַרף נישט עפעס. אָבער נאָך דעמאָלט האָט אים געמאַטערט דער זעלבער ספק:

— ווער וואָלט זיך געקענט ריכטן, הער מיכאַל? ווער וואָלט זיך אַזויף דעם געקענט ריכטן?

און מיט אַ טאָן פון אַ טראַגישע סינטעזע האָט ער צוגעגעבן:

— אויב אַזוי, וואָס זענען שוין ווערט די אַלע טעאַריעס (ער האָט געמיינט די ראַסן־טעאַריעס)? וואָס, זאָגט מיר, זענען זיי ווערט?

איך האָב געגעבן אַן אויסמיידנדיקן ענטפער, באַנוצנדיק אַ באַנאַלן זאַץ וועלכן איך וויל דאָ איבערחזרן:

— וועגן דעם זאָלן זיך שוין ברעכן דעם קאַפּ די ראַסיסטן. מיר האָבן גענוג אַנדערע צרות.

אין דער זעלבער צייט האָב איך געטראַכט:

— איך וואָלט וועלן זען די אויגן וואָס ער וועט עפענען, ווען ער וועט זיך אין אַ פאַר טעג אַרום דערוויסן, אַז איך, ביי וועמען ער זוכט איצט אויפקלערונגען און דערמוטיקונג, בין אַליין אויך... אַ ייד.

אַפּט פלעגט געשען אַזוי, אַז די מלחמה־פריינד פון אַ „פאַפירענעם אַריער“ — דערוויסנדיק זיך נאָך דער מלחמה, אַז ער איז אַ ייד — פלעגן קודם כל זיך ווונדערן און שפעטער דערקלערן... אַז זיי האָבן שוין לאַנג געהאַט אַ חשד. זיי האָבן אַזויאָרום געוואָלט באַווייזן, אַז דער אָפּשטאַם האָט פאַר זיי נישט קיין שום באַטייט און אַז גאַרנישט קען ענ־דערן זייער באַציונג צו דעם מענטש.

טיילמאַל פלעגן די דעקאַנספיראַציע־מאַמענטן האָבן אַ זייער קורצן פאַרלויף. אַזוי פלעגט זיין ווען די ידיעה האָט פאַר דעם פריינד באמת

אַר ישע פאפירן

נישט געהאַט קיין שום באַדייטונג און ווען ער האָט — אַ שייכות מיט איר — פאַקטיש גאַרנישט געמוזט „רעווידירן“. די פרוי מאַריאַנסקאַ-האַכבערג טרעפט למשל, אַ פאַר טעג נאָך דער מלחמה, אַ טוער פון „סטראַנניצטוואַ לודאָווע“, מיט וועלכן זי האָט — אין דער קאַנספּיראַציע — אַפט מיטגעאַרבעט און אַפט זיך געטראָפּן. זיי שמועסן וועגן פאַרשידענע אַקטועלע פּראַגן; פּלוצעם דערמאַנט זיך די מאַריאַנסקאַ, אַז זי האָט אים נאָך איבערצוגעבן אַ קליינע „פאַרמאָליטעט“:

— אַגב, וויל איך אייך זאָגן, אַז איך בין אַ יידישקע.

— אַזוי? צעלאַכט ער זיך אויפן קול. — דאַס איז אַ גוטער ווייץ. איך וואָלט נישט געגלויבט“. — און אַזוי ווי גאַרנישט וואָלט געשען, זענען זיי איבערגעאַנגען צום איבערגעריסענעם געשפרעך. דער דער-מאַנטער טוער האָט נישט געדאַרפט פאַרנעמען אין דער פּראַגע קיין „שטעלונג“ אָדער בכלל עפעס אויפקלערן. ער האָט זיך פשוט דערפרייט, וואָס זי האָט די דייטשן אָפּגעטון „אַ שפּיצל“, און גענוג.

עס איז אָבער אמת, אַז עס זענען אויך געווען אַזעלכע, וואָס האָבן באמת שוין פּרזער פאַרגעפּילט. אָבער דווקא צוליב דעם זענען זייערע רעאַקציעס געווען פּאַזיטיווע:

נאָך דעם וואַרשעווער אויפשטאַנד, איז די פרוי צילי ר. מיט איר טעכטערל (צוואַמען מיט אַ סך אַנדערע פּליטים) אָנגעקומען קיין קראַקע. אַזוי ווי זי האָט פאַר דער מלחמה געוויינט אין קראַקע, איז איר אויפהאַלט דאָ געווען פאַרבונדן מיט אַ סכּנה. מען האָט זי דאָך גאַר לייכט געקענט דערקענען אויף דער גאַס. זי האָט נישט געהאַט קיין שום דאָ-קומענטן אַ חוץ אַ באַשטעטיקונג פון „ר. ג. א.“¹). אויפן סמך פון דער דאָזיקער באַשעטיקונג האָט דער באַן-אַרבעטער אַנדזשעי קוואַפּיען זי אויפגענומען ביי זיך ווי אַ דינסט-פּרוי. זי האָט זיך אויך געדאַרפט פאַר-נעמען מיט זיין קראַנקער פּרוי. אַ טאַג נאָכדעם ווי ער האָט זי צוגענומען, האָט ער געגעבן אַן אַנאַנס אין דער צייטונג. דער גאַנצער אַנאַנס איז געווען געשריבן לויט די אייגנשאַפטן פון דער פרוי צילי ר. און האָט — ווי עס איז זיך לייכט פאַרשושטעלן — געהאַט בלויז אַ „פּרעווענטיוון“

1) “Rada główna opiekuńcza” וואָס האָט זיך פאַרנומען אַפיציעל מיט פּילאַנט-ראַפּיע-אַרבעט. אין דעם פּאַל מיט די פּאַליאַקן-פּליטים.

מ י כ א ל ב א ר ו ו י ט ש

באטייט, בכדי זיך צו פילן זיכערער. די נייע דינסט־פרוי און איר טעכטערל האָט ער די גאַנצע צייט פון זייער פאַרבלייבן ביי אים אין שטוב, באַ־האַנדלט מיט אָן אויסערגעוויינלעכער פריינטלעכקייט. דאָס מיידעלע פלעגט ער רופן: „אונדזער קליין מיידל פון טאַהיטי“.

ער פלעגט בלויז בעטן די מוטער, זי זאָל די קליינע נישט שיקן איינקויפן אין געוועלב, נאָר זי זאָל עס טון אליין. ווען די פרוי צילי ר. האָט — באַלד נאָכן אַריינקומען פון דער רויטער אַרמיי קיין קראַקע — געוואָלט לויפן אין שטאָט אַריין (די אומגעדולדיקייט פון אַ פאַרקאַנספּיר־רירטער ייִדישער פרוי, וועלכע האָט ווי צום שנעלסטן געוואָלט זיך עפעס דערוויסן — אפשר וועגן דער פאַרלוירענער משפּחה!) האָט זי אַנדזשעי קוואפיען געפרוווט אָפהאַלטן: — „צי איז אייך דען אַזוי שלעכט ביי אונדז? צו וואָס דאַרפט איר אייך אַזוי יאָגן? אין שטאָט איז נאָך אומרויך“...

זי האָט אים געזאָגט, אַז זי איז אַ ייִדישע. אויף דעם, האָט ער ווידער אַ שמיכל געטון: — „טאַקע דערפאַר דאַרף מען נאָך נישט“.

עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ער האָט עס פאַרגעפילט פון אַנהויב־אָן. ער האָט קיין וואָרט נישט געזאָגט, דערפאַר פלעגט ער אָבער רויק און מיט אַ רירנדיקער זאַרגעוודיקייט „איינאַרדענען“ כלערליי דעטאַלן. אַזוי איז געקומען דער אַנאַנס אין דער צייטונג. דערפאַר פלעגט ער רופן די קליינע „אונדזער קליין מיידל פון טאַהיטי“ בכדי אָפּצושוואַכן דעם חשד פון שכנים, וועלכע ס'האָט אינטריגירט איר טונקעלע הויט. הערנדיק, אַז אין דעם געוועלבל איז מען דאָס מיידעלע חושד אַז זי איז אַ ייִדישקע, האָט ער געבעטן, אַז איינקויפן זאָל די מוטער, וואָס האָט געהאַט אַ „גוטן אויסזען“.

אין די זכרונות פון די אַקופאַציע־יאָרן, ווערן אַזעלכע דערשיינונגען גאָר זעלטן פאַרשריבן, זיי זענען צו סובטעל און פאַרלירן זיך אין דעם מבול.

ק י נ ד ע ר

אַ געוויסן רושם האָט אין די ייִדישע קרייזן געמאַכט, נאָך דער מלחמה, דאָס אַ. ג. אויסקויפן קינדער. עס האָט זיך געהאַנדלט אין דעם,

אַר ישע פאַפירן

וואָס פאַרשידענע אַפּוטרופּסיס, וואָס האָבן אַפּגעראַטעוועט יידישע קינדער (האַלטנדיק זיי ביי זיך, ווי אייגענע), האָבן נאָך דער מלחמה געפּאָדערט מען זאָל זיי באַצאָלן (אַפט גרויסע געלטער) פאַרן אַפּגעבן די קינדער. אַזוי ווי — אין רוב פּאָלן — זענען די עלטערן פון די קינדער אויסגע- מאַרדעט געוואָרן דורך די דייטשן, האָבן זיך מיט דעם ענין באַשעפּטיקט צופעליקע קרובים פון אויסלאַנד, אַדער פאַרשידענע יידישע קאָמיטעטן. אַזוי ווי תמיד אין אַזעלכע פּאָלן, איז אויך דאָס מאָל געקומען צו דינ- גענישן, אַפט גאָר לאַנגע און פיינטלעכע. פון דער צווייטער זייט — ווי דאָס טרעפט אויך אַפט אין אַזעלכע פּאָלן — זענען (להיפּוך צו די וואָס האָבן געשטעלט צינישע באַדינגונגען און האָבן זיי מיט פאַרשידענע מיאוסע מיטלען רעאַליזירט) געווען אויך אַזעלכע מענטשן וואָס פלעגן גאַרנישט באַקומען, טראַץ דעם וואָס זיי האָבן זיך באַמת געפונען אין אַ שווערער לאַגע; נישט געקוקט דערויף וואָס זיי האָבן זיך ווירקלעך גע- נויטיקט אין הילף און וואָס ראַטעווענדיק דאָס געגעבענע קינד פלעגן זיי זיך אַוועקנעמען דאָס ביסן פון מויל.

די וואָג פון די דאָזיקע אינצידענטן דאַרף מען נישט איבערטרייבן. זיי זענען פאַרגעקומען נאָך יאָרן פון אן אמתער ערד-ציטערניש, אין דעם ערשטן נאָך-מלחמה פעריאָד, אין אַ צייט ווען די קעגנזייטיקע עמפּינד- לעכקייט איז געווען איבערגעטריבן. אין אַ געוויסער מאָס איז די טומלעניש אַרום דעם געקומען דערפון, וואָס וועגן שלעכטע זאַכן רעדט מען אַמאָל מער ווי וועגן גוטע; אַזאַ איז שוין דאָס רעכט פון דער בייזווייליקער, אַקוסטיק.

אין דער מערהייט פּאָלן, ווען אַזאַ פּראַבלעם איז אויפגעשווומען, איז ער דערליידיקט געוואָרן צופרידנשטעלנדיק פאַר ביידע צדדים. אַגב, האָט בלויז אַ קליינער פּראַצענט געשטעלט אַזעלכע אומגערעכטע פּאָדערונגען. אין אַנדערע פּאָלן פלעגט דער ענין דערליידיקט ווערן אין גייסט פון קעגנזייטיקער פאַרשטענדיקונג, צוטרוי, דאַנקבאַרקייט און מעגלעכקייטן.

קינדער געדענקען. אַזוי ווי זיי פאַרגעסן נישט דאָס שלעכטע וואָס מען טוט זיי, געדענקען זיי אויך — און אַ סך בעסער! — דאָס גוטע וואָס מען האָט זיי געטון. עס איז גענוג איבערצולייענען זייערע צאָלרייכע

מיכאל באַרוויטש

גבית-עדות און דערצייילונגען 1). זיי רעדן וועגן דעם אַלעמען זייער פשוט און טאַקע דערפאַר גאַר איבערצייגנדיק, זיגמונט וויינרעב (וועמענס גורל — אַזוי ווי די איבערלעבענישן פון אַ סך אַנדערע יידישע קינדער — שטעלט מיט זיך פאַר אַן אמתע עפאַפיי פון וואַנדערונג) איז צום סוף פון זיין אַקופאַציע-וואַנדערונג אַנגעקומען אין דעם אַלבערטיגען אַנ-שטאַלט אין קראַקע. דאָרט האָט דער דירעקטאָר און די לערערין (איר נאָמען: טיל) אים חושד געווען, אַז ער איז אַ ייד; טראָץ דעם האָבן זיי זיך מיט אים פאַרנומען און פאַרלייכטערט אים די קאַנספּיראַציע. נאָך מער: ווען מען האָט גענומען מורמלען וועגן זיין יידישן אַפּשטאַם, האָט די פּרוי טיל אים גענומען צו זיך אַהיים און אים געהאַלטן ביי זיך שוין ביזן סוף. נאָך דער מלחמה איז דאָס יינגל איבערגעגאַנגען אין אַן אינ-טערנאַט פון יידישן קאַמיטעט; „אַבער איך גיי צו איר ווייטער (צו דער פּרוי טיל) — ענדיקט ער זיין דערצייילונג — און זי רופט מיך תמיד „טשעסיאָ 2), ווייל זי האָט זיך אַזוי צוגעוויינט“ 3).

**

נישט דאָ איז דאָס אַרט אויף אַרומצורעדן די צאַלרייכע פּראָבלע-מען, וואָס זענען געשאפן געוואָרן דורך דער פּסיכישער ירושה ביי קינדער ד. ה. דורך די שפורן פון די איבערגעלעבטע ליידן וואָס זענען פאַרבליבן אין זייער נשמה. מיר וועלן זיך באַגרענעצן מיט מאַטיוון, וואָס זענען דירעקט פאַרבונדן מיט לעבן „אויף אַרישע פאַפּירן“ און דערמאַנען אַזויאַרום בלויז די פּאָלגנדיקע דערשיינונג:

אַ ריי קינדער, האָבן זיך בשעת דער אַקופאַציע געפונען אונטער דער אויפזיכט פון נישט יידן, נאָך אין די יאָרן ווען זיי האָבן נאָך נישט

(אַרויסגעגעבן דורך דער צ. י. ה. ק.). דאָרט געפינט מען אויך אינטערעסאַנטע באַמערקונגען פון מאַריאַ האַכבערג-מאַריאַנסקאַ, וואָס האָט בעת דער אַקופאַציע אַוועקגעגעבן אירע בעסטע כוחות דאָס ראַטעווען קינדער — און נאָך דער מלחמה זייער צוריקקערן צום נאָרמאַלן לעבן; זי איז געווען זייער פאַרטיידי-קערין און זייער וודוי-אַפּנעמערין; פאַרגלייך אויך מיט אַנדערע זאַמלונגען ווי למשל: „מיינע קינדער“ (פאַרין, געזאַמלט דורך ל. קיכלער).

1) צוזאַמענגענומען אינעם באַנד „קינדער באַשולדיקן“ „Dzieci oskarżają“

2) זיין נאָמען פון די „פאַפּירן“.

3) אַריכיוו פון דער וו. יי. ה. ק. אין קראַקע, פּראָט. נומ. 5.

אַר ישׁע פּאַפּירן

פאַרשטאַנען די פאַראורטיילן און זאַבאַבאַנעס וואָס זענען אויסגעהאַדעוועט און פאַרהייליקט געוואָרן דורך דער שטותעריי פון דערוואקסענע. די קינדער זענען געוואקסן אונטער דער פריינטלעכער השגחה פון זייער נישט־ידישן באַשיצער גאַרנישט וויסנדיק אָפּט וועגן זייער אָפ־שטאַם. זיי האָבן געלעבט מיטן לעבן פון דער סביבה, מיט אירע מיינונג־גען און אַבערגלויבנס און דאָס, מיט די פון דער אַקופאַציע־תּקופּה! נאָך דער מלחמה האָט מען זיי געזאַגט, אַז זיי זענען יידן און זיי אָפּגעגעבן אין אַ ייִדישן יתומים־היים. די קינדער פלעגן אָפּט ווערן פאַרבליפּט. זיי פלעגן אויסברעכן מיט אַ ספּאַזמאַטיש געווייני. ביסלעכווייז האָט מען זיך דערוויסט, אַז זיי האָבן מורא געהאַט די יידן זאָלן זיי נישט דער־מאַרדן. ריטועל. „אויף מצה“.

די וואָס רעגן זיך שטאַרק אויף, ביי אַזעלכע דערשיינונגען איז כּדאי זיי צו זאָגן (נישט אַז מעלאַנכאָליע) אַן אָט די דערשיינונגען זענען געווען פּולקאַם פאַרשטענדלעך. און אַנשטאַט צו אַנאַליזירן די אַבערגלויבנס און זאַבאַבאַנעס וועלן מיר ברענגען איין משל, וואָס וועט אַ סך מער און בעסער אויפקלערן ווי אַ טעאַרעטישער פּלפּול.

דר. קאהאַנע (נאָך דער מלחמה — הויפּט־רב פּונעם פּוילישן מילי־טער) איז ניצול געוואָרן אַ דאַנק דער הילף פּונעם גריכיש־קאַטוילישן מעטראָפּאָליט — שעפּטיצקי. (ווי דאָס איז שוין דערמאַנט געוואָרן אינעם דאָזיקן בוך). דער מעטראָפּאָליט (וועלכער איז אויך געווען דער וואָרט־זאַגער פּונעם אוקראַינישן נאַציאָנאַליזם), האָט אים „איינגעאַרדנט“ אין אַ מאָנאַסטיר און די פּרוי זיינע מיט די קינדער ביי אַן אוקראַינישער משפּחה. זיי האָבן אויַאַרום געלעבט באַזונדער און צוזאַמענגעטראָפּן זיך ערשט נאָכן אַריינקומען פון דער סאָויעטישער אַרמיי קיין לעמבערג. דעם רבס קליין טעכטערל איז אַנוועזנד געווען ביים צונויפטרעף פון איר מוטער מיטן פּאַטער (וועלכן זי האָט שוין נישט געדענקט). הערנדיק, אַז די עלטערן רעדן צווישן זיך פּויליש, איז זי אויפגעשפרונגען און אַ רויטע פון כּעס זיך געווענדט צו דער מוטער:

— אַזוי מאַמע, האָסטו, הייסט עס, חתונה געהאַט מיט אַ „ליאַק“ (1).

(1) „אַ פּאַליאַק“ (באַנוצט דורך אוקראַינער ווי אַ באַליידיקע באַצייִכענונג).

מיכאל בארוויטש

ווייל זי, אן אויפגעצויגענע אין אן אוקראינישער סביבה, האָט אין זיך איינגעזאָפּט אַ טיפע שנאה צו... פּאַליאַקן.
ווי מען זעט, קען די דערפינדערישקייט פון מענטשלעכן שטות און האָס געווענדט ווערן אין פאַרשידענע ריכטונגען; אַלץ איז בלויז אָפּהענגיק גיק דערפון, אין וואָס פאַראַ שטותים (און לגבי וועמען!) עס ספּעציאַלי-זירט זיך די געגעבענע סביבה. דאָס איבעריקע איז שוין בלויז אַ פּועל-יוצא.

**

צווישן די נאָכמלחמהדיקע קאָנפּליקטן פונעם דאָזיקן אָפּשניט זענען אויך געווען אַזעלכע, וואָס האָבן מיט די אויבנדערמאָנטע פאַראורטיילן נישט געהאַט קיין שום מגע ומשא, זיי זענען אָבער דערפאַר אַרויסגעוואַקסן פון אַ דירעקטן גרויליק-מענטשלעכן יסוד.

פון אַ דייטשן לאַגער קומט צוריק (מיט אַנדערע לעבנגעבליבענע) אַ מוטער. זי דערווייט זיך אַז אויך איר קינד לעבט. איר קינד, נאָך וועלכן זי האָט אויסגעוויינט אירע אויגן אין די טעג און נעכט פונעם לאַגער-גיהנום אַדורכגענומען מיט אַ ים פון גליק ציט זי אויס צום דאָזיקן קינד די הענט. דאָס קינד אָבער אַנטלויפט פון דער אומבאַקאַנטער, פּרעמדער פּרוי; פון דער פּרוי, וואָס טראַגט נאָך די לאַגער-שמאַטעס, וואָס טראַגט נאָך אויפן פנים און גוף די שפורן פון אַלע איבערגעלעבטע מאַטערנישן. דאָס קינד אַנט-לויפט צו זיין מלחמה-מאַמען, וועלכע עס האַלט פאַר דער אמתער, צו וועל-כער עס האָט זיך בשעת די מלחמה-יאָרן צוגעוויינט און ליב באַקומען זי ווי אַן אייגענע מאַמע.

צי איז דאָס חל בלויז אויף קינדער?

אין די קרייזן פונעם ייִדישן קאָמיטעט אין קראַקע האָט דער פּאַלגנדי-קער ענין אַרויסגערופן אַ סך קאָמענטאַרן:
די משפּחה ז. האָט בשעת דער מלחמה אויפגענומען אַ קליין ייִדיש מיידל דעלע. דאָס קינד איז ביי זיי געוואַקסן אין אַן אַטמאָספּער פון האַרציקייט, אַן איבערציגטע אַז זי איז זייער טאַכטער. נאָך דער מלחמה האָט זיך געיאָ-וועט איר אמתע מאַמע און קרובים. די ז. זאָגן זיך אַפּ צוריקצוגעבן דאָס קינד. נישט צוליב אויסגעוועכנטקייט אַדער „פּאַליטישע“ טעמים. פאַרקערט: זיי האָבן דאָס קינד ליב באַקומען, נישט מעטאַפּאָריש, נאָר ווערטלעך. נישט

אַרײַנע פּאַפּירן

נאָר זײ האַלטן זײ פאַר זײער טאַכטער, נאָר זײ איז עס באַמט געוואָרן. אַרגאַ-
ניש. און דערצו אַ קינד, וואָס זײ האָבן ליב געהאַט מער ווי אַלץ. צײ קען
מען רעזיגנירן פון אַן אײגן קינד בלויז דערפאַר, וואָס אַזױ פאַדערן אַד-
מיניסטראַטיווע פאַרשריפטן?

אײן רעזולטאַט — האָט זיך אָנגעהויבן אַ סענסאַציאָנעלער ראַמאַן.
די מלחמה-עלטערן האָבן — כּדי צו פאַרמעקן די שפורן — זיך אײבער-
געצױגן אין אַן אַנדערער דירה און שפּעטער — ווען אױך דאָס האָט
נישט געהאַלפּן — בגנבה אריבערגעפאַרן אין אַן אַנדער שטאַט. זײ האָבן
געשטעלט אין קאָן זײער גאַנצע עקזיסטענץ, און נישט נאָר די מאַטע-
ריעלע. פון דער צווייטער זײט טוט די אמתע מוטער אױפרודערן הימל
און ערד און אױך... די קאַמיטעטן און די פּאָליצײ. שפּעטער קומט עס
צום אַרויסגנבענען דאָס קינד...

נישט וויכטיק איז דער סוף פונעם דערמאָנטן ענין. אַזעלכע קאַנפּ-
ליקטן זענען געווען אַ סך מער. דער פאַקט וואָס אַנדערע פּאַלן פּלעגן
דערליידיקט ווערן אָן די „סענסאַציאָנעלע“ צוגאַבן, ענדערט נאָך נישט
זײער אײנהאַלט. אײך האָב אַ גרויסן ספּק צײ אַדמיניסטראַטיווע לײזונגען
קענען אַזעלכע ענינים פּולשטענדיק אױסשעפּן. אַן אַדמיניסטראַטיוון כּאָ-
ראַקטער האָבן דאָ געהאַט בלויז די אָנהױב-אומשטענדן פונעם שפּעטער-
דיקן קאַנפּליקט: דאָס אױסטיילן די „ראַסן“, דער מבול פון דײטשע מאַרדן
און אַלץ, וואָס האָט די קליינע אָפּגעריסן פון אירע עלטערן. דאָס אײבער-
ריקע איז שױן אַן „אַרגאַנישע“ אַנטוויקלונג, אײן וועלכער די „ראַסע“
האָט נישט געשפּילט קײן שום ראָלע. אַ קאַנפּליקט? אַוואָדאָ? ער איז אַבער
געווען אַ פּועל־יוצא פונעם צוזאַמענשטױס פון צוויי מוטער־ליבעס. נישט
די ײִדישקײט פון דער ערשטער און נישט די נישט־ײִדישקײט פון דער
צווייטער האָבן שױן וועלכע ס'איז באַדייטונג.

אַ נײַ קאַפּיטל „פּאַפּירן“

אַ גרויסע צאַל „פּאַפּירענע אַרײער“ האָט זיך דעקאַנספּירירט תּיכּף
נאָכן אײנברעכן זיך פון דער דײטשער אַקופּאַציע. אַ געוויסע צאַל האָט
נאָך צײטווייליק געשפּילט די פּרעמדע ראָלע. שפּעטער האָבן אַ סך פון

מיכאל באַרוויטש

די וואָס האָבן שוין באַוווּזן זיך צו דעקאַנספּירירן — צוריקגעקערט אויפֿ־
סניי צו די „פּאַפּירן“. און דאָס איז נאָך נישט דער סוף. עס איז געקוֹ-
מען די רעפּאַטריאַציע פון פּוילישע בירגער, וואָס האָבן די מלחמה־יאָרן
איבערגעלעבט אין אויסלאַנד, מחוץ דער מאַכט פון די דייטשן. צווישן
זיי זענען אויך געווען יידן. און אויך צווישן די דאָזיקע רעפּאַטריאַנטן
איז געווען מער ווי איינער, וואָס איז געגאַנגען „אויף פּאַפּירן“; איצט,
נאָך דער מלחמה, אין אַ לאַנד וווּ עס איז שוין נישט געווען קיין ראַסן־
געזעצגעבונג. מיט איין וואָרט: נאָך איין פּאַראַדאָס.

מען איז געוווּנט צו דערקלערן די דאָזיקע דערשיינונג מיט אַנטי־
סעמיטיזם. צי איז עס טאַקע ריכטיק?
פון דער דריי און אַ האַלב־מיליאָניקער מאַסע יידן זענען (אין פּוילן?)
פאַרבליבן צענדליקער טויזנטער.

אין די דאָזיקע באַדינגונגען קען פאַר יעדן לאַגיש־טראַכטנדיקן
מענטש — קיין רייד נישט זיין, וועגן דער עקזיסטענץ פון אַ „יידן־פּראַ-
גע“. צווישן די פּאַליאַקן איז אָבער פאַרבליבן אַ גאַנץ באַדייטנדיקער
פּראָצעס אַזעלכע, וואָס זענען אויפן ייִדישן חורבן רייד געוואָרן. דער
אַנטיסעמיטיזם איז פאַר זיי דעריבער געווען אַ „גוט פּערדל“. ווייטער
זענען געווען אַזעלכע, וואָס האָבן, אין די אַקופּאַציע־יאָרן מיטגעהאַלפן
ביים מאַרדן יידן און זיי האָבן געדענקט, אַז די מעשים זענען זיי גאַר
לייכט אַנגעקומען. און לסוף איז פאַרבליבן די ירושה נאָך דער נאַצ־
פּראָפּאַגאַנדע. און היסטעריע — וואָס האָט אַזוי ווי יעדער היסטעריע
— נישט ליב צו טראַכטן קריטיש, דערפאַר אָבער זוכט זי זייער גערן אַ
קרובן. ווי אַ רעזולטאַט דערפון — זענען אויך נאָך דער מלחמה פאַר-
געקומען אַ ריי מערדערייען איבער יידן. אומאָפּהענגיק פון דעם רויב,
זענען די מערדער געווען גענייגט צו מאַכן פון זיך „קעמפּער“. נעמענדיק
דאָס אַליץ אין אַכט, איז לייכט צו פאַרשטיין, אַז די מענטשן, וואָס האָבן
שוין געהאַט הינטער זיך דאָס מלחמה־געהינום האָבן נישט געוואָלט פּאַלן
פון דער קויל פון אַ נאָך־היטלעריסטישן באַנדיט. און, אַז אַ געוויסע צאָל
האַט באַשלאָסן צו פאַרטיידיקן זיך מיט די זעלבע „פּאַפּירן“, וואָס האָבן
זיי, בשעת דער אַקופּאַציע פאַרטיידיקט — מיט פאַרשידענע רעזולטאַטן
פאַרשטייט זיך — קעגן די מייסטערס פון די שפּעטערדיקע עפּיגאַנען.

אַרִישֶׁ פּאַפִירן

זיכער האָט ביי אייניקע אויך געשפּילט אַ גרויסע ראָלע דער ווילן פון לייכטער מאַכן זיך דאָס לעבן, אַ מאָל אויך א. ג. „קאַריערע“ סיבות.

דאָס אַלץ צוזאַמען אָבער קלערט נאָך נישט אויף די דערמאָנטע טענדענץ. סוף כל סוף האָט דער גורל אויך אין דער פּאַרגאַנגענהייט נישט געזשאַלעוועט ייִדן קיין געפאַרן אָדער קאַריערע שוועריקייטן. מען טאָר נישט פּאַרגעסן, אַז אַ סך מענטשן וואָס האָבן, בעת דער אָקופּאַציע געלעבט אויף „אַרִישֶׁ פּאַפִירן“ זענען אַריינגעוואַקסן נישט נאָר אין דער נייער סביבה אָבער אויך אין אירע ענגערע קעמערלעך. עס גייט דאָ נישט נאָר וועגן די געמישטע חתונות (סיי די וואָס זענען פּאַרגעקומען אין די מלחמה־יאָרן, ווי אויך די געשלאָסענע שוין נאָך דער מלחמה, אָבער אין רעזולטאַט פון די מלחמה־באַקאַנטשאַפטן). עס גייט דאָ אויך וועגן דעם גאַנצן קנויל און וועגן דער געשטאַלטונג פונעם פּריוואַטן לעבן. פון דער צווייטער זייט — האָט דער חורבן פונעם פּוילישן ייִדנטום און דאָס באַ־ווסטזיין פון דעם איבערגעבליבענעם חורבן באַפּעסטיקט גאָר לייכט אין די אויסגעמאַטערטע מוחות די איבערצייגונג, אַז עס איז שוין נישטאָ צו וועמען צוריקצוגיין, די מערהייט פון די דאָזיקע מענטשן האָבן געהאַט פּאַרלוירן זייערע גאַנצע משפּחות און די איינציקע פּריינט און באַקאַנטע וואָס זענען זיי געבליבן — זענען געווען נישט־ייִדן.

נישט איינער האָט — אפשר געקלערט — אַזוי ווי פּראָפּ. לודוויק הירשפעלד, וועלכער איז געקומען צו אַזעלכע מסקנות:

„דאָ... אין דעם עקלדיקן אייראָפּע, אין דעם קעסל, וווּ עס פּרעגלען זיך פעלקער, וואַקסן, אַפּילו די קלענסטע מנהגים אויס צו דער מדרגה פון נאַציאָנאַלע סימבאָלן. דאָ הערשט נישט קיין טאַלעראַנץ נאָר אידיאָ־פּינקדאָויע. די פעלקער קרענקען אויף זייערע מינדערהייטן. נישט נאָר אויף דער ייִדישער מינדערהייט. דאָ האָט מען אין אַלגעמיין פּיינט דעם שכן. דעם האָס וואַלט מען נאָך געקענט אַריבערטראַגן, אָבער דאָס ערגסט־טע איז דער פּאַקט, אַז די פעלקער פּאַרטראַגן זיך נישט קעגנזייטיק, אַז זיי גייען זיך קעגנזייטיק אויף די נערוון. און אַזוי קומט מען צום טרויע־ריקן געפּיל פון איינזאַמקייט און אַנדערשקייט. צי דאַרפן טאַקע די קינד־דער, אייניקלעך און אור־אייניקלעך פון די וואַנדערער, ליידן אַזוי ווי זיי

מיכאל באַר וויטש

אַליין? דערפאַר זעט ער פאַר די יידן, וואָס פאַרבלייבן אויפן אָרט, איין אויסוועג: אָסימילאַציע, נישט נאָר קולטורעלע אָבער טאַטאַלע. נישט דאָ פאַרשטייט זיך איז דאָס אָרט אויף אַן אָפּשאַצונג אָדער דיסקוסיע מיט דער אָדער אַן אַנדערער מיינונג. עס איז אָבער שווער נישט צו באַמערקן, אַז די דאָזיקע שטעלונג באַזיצט נאָך איין אייגנשאַפט: זי פאַרגעסט, אַז די זעלבסטבאַצייכענונג פון יחידים פונעם געגעבענעם פאַלק שאַפט זיך נישט בלויז אויפן סמך פון דער באַציונג פון דער סביבה צו די געגעבענע יחידים אָבער אויך אויפן סמך פון זייער אייגענער באַציונג צו זייערע אייגענע קולטורעלע און היסטאָרישע ווערטן. די דאָזיקע נאָענטע און בלוטיקע פאַרגאַנגענהייט האָט, נישט נאָר נישט אָפּגעשוואַכט דאָס געפיל פון פאַרבונדנקייט מיטן ידנטום, נאָר להיפּוך, עס פאַרשטאַרקט. אַ סך יחידים, וועלכע זענען פריער געווען פאַרבונדן מיט יידן און יידישקייט בלויז דורך זייער שטאַם, האָבן איצט נישט נאָר דערפילט דאָס דאָזיקע אַחדות, אָבער אויך פאַרשטאַנען און ליב באַקומען די יידישע ווערטן.

דאס פוילישע יידנטום

ביכערסעריע פון דעם צענטראל־פארבאנד פון פוילישע יידן
אין ארנעמינע
רעדאקטאר: מאַרק טורקאָוו

ביז איצט דערשינען:

- (7) מאַרק טורקאָוו — מלכה אוושיאַני דערציילט... (אויספאַרקויפט)
- (8) ה. ד. נאַמבערג — י. ל. פּרץ (אויספאַרקויפט)
- (9) וו. גראַסמאַן־וויערניק — טרעבלינקע (אויספאַרקויפט)
- (10) פּרץ גראַנאַטשטיין — מיין חרוב שטעטל סאַקאַלאָוו (אויספאַרקויפט)
- (11) ישראל טאַבאַקסבלאַט — חורבן לאַדזש (אויספאַרקויפט)
- (12) זרובבל — באַרג חורבן (אויספאַרקויפט)
- (13) אלחנן צייטלין — אין אַ ליטעראַרישער שטוב (אויספאַרקויפט)
- (14) ד״ר ה. שאַשקעס — פּוילן — 1946 (אויספאַרקויפט)
- (15) ז. סעגאַלאָוויטש — טלאַמאַצקע 13 (אויספאַרקויפט)
- (16) מ. נודעלמאַן — געלעכטער דורך טרערן (אויספאַרקויפט)
- (17) ד״ר מאיר באלאַבאַן — די יידן־שטאַט לובלין (אויספאַרקויפט)
- (18) ישראל אפרת — היימלאַזע יידן (אויספאַרקויפט)
- (19) ד״ר יעקב שאַצקי — אין שאַטן פון עבר (אויספאַרקויפט)
- (20) דוד פלינקער — אַ הויז אויף גזשיבאָוו (אויספאַרקויפט)
- (21) ד״ר הלל זיידמאַן — טאַגבוך פון וואַרשעווער געטאָ (אויספאַרקויפט)
- (22) זאַמלונג פון דאַקומענטן — קינדער־מאַרט־לאַגער (אויספאַרקויפט)
- (23) חיים גראַדע — פּליטיק (אויספאַרקויפט)
- (24) ש. קאַטשערגינסקי — פּאַרטיזאַנער גייען... (אויספאַרקויפט)
- (25) פּרדע זרובבל — נע ונד (אויספאַרקויפט)
- (26) מרדכי שטריגלער — מאַידאַנעק (אויספאַרקויפט)
- (27) יעקב לעשציןסקי — אויפן ראַנד פון אַפּגרונט (אויספאַרקויפט)
- (28) ז. סעגאַלאָוויטש — געברענטע טריט (אויספאַרקויפט)
- (29) אברהם טייטלבוים — וואַרשעווער הייף (אויספאַרקויפט)
- (30) טאַניאַ פּוקס — אַ וואַנדערונג איבער אַקופּירטע געביטן (אויספאַרקויפט)
- (31) ש. ל. שניידערמאַן — צווישן שרעק און האַפענונג (אויספאַרקויפט)
- (32) לעאַ פּינקלשטיין — מגילת פּוילן (אויספאַרקויפט)
- (33) יאַנאַס טורקאָוו — אַזוי איז עס געווען... (חורבן וואַרשע) (אויספאַרקויפט)
- (34) ש. איזבאַן — „אומלעגאַלע“ יידן שפּאַלטן ימען (אויספאַרקויפט)
- (35) יעקב פּאַט — הענען (אויספאַרקויפט)
- (36) ד״ר י. קערמיש — דער אויפשטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ (אויספאַרקויפט)

- (31) שמחה פאליאקיעוויטש — א טאג אין טרעבלינקע
 (32) מרדכי שטריגלער — אין די פאבריקן פון טויט
 (33) אברהם נחומי — אין שאטן פון דורות
 (34) יחיאל לערער — מ'ין היים
 (35) יוסף וואלף — לייענענדיק פרצן...
 (36) צפורה קאצענעלסאן-נאכומאוו — יצחק קאצענעלסאן!
 (37) י. הירשהויט — פינצטערע נעכט אין פארויאק
 (38) נחום סאקאלאוו — פערזענלעכקייטן!
 (39) רחל קארן — היים און היימלאזיקייט (לידער)
 (40) א. אלמי — מאמענטן פון א לעבן
 (41) מנשה אונגער — פשיסכע און קאצק
 (42) מ. בורשטיין — איבער די חורבות פון פלויע
 (43) מ. קיפניס — הונדערט פאלקס-לידער
 (44) ז. סעגאלאווויטש — מייע זיבן יאר אין תל-אביב
 (45) ד"ר ה. שאשקעס — א וועלט וואס איז פארביי...
 (46) שלמה וואגא — חורבן טשענסטאכאוו
 (47) אברהם זאק — יארן אין וואנדער (לידער)
 (48-49) ש. איזבאן — פאמיליע קארפ
 (אויספארקויפט)
 (פרעמירט דורכן צביקעסעל-ליטעראטור-פאנד, מעקסיקע 1950)
 (50) ד"ר א. מוקדוני — מייע באגעגענישן (זכרונות)
 (51) ר. שושנה-קאהאן — אין פייער און פלאמען
 (אויספארקויפט)
 (52) י. י. טרונק — די יידישע פראזע אין פוילן
 (53) יאנאס טורקאוו — אין קאמף פארן לעבן
 (אויספארקויפט)
 (54) יצחק פערלאוו — די מענטשן פון „עקזאדוס 1947“ (ראמאן)
 (55) פנחס ביזבערג — שבת-יוס-טובדיקע יידן
 56-58) שלום אש — פעטערבורג — ווארשע — מאסקווע
 (59) ד"ר פיליפ פרידמאן — אשוויענטשים
 (60) ב. ראזען — טלאמאצקע 13
 (61-62) דוד פלינקער — אין שטורעס (ראמאן)
 (63) יאנוש קארטשאק — משהלעך, יאסעלעך, ישראליקנעך
 (64-65) מרדכי שטריגלער — „ווערק צע“
 (פרעמירט דורכן האפער-לייב ליטעראטור-פאנד ביי
 יידישן קולטור-קאנגרעס, בוענאס-איירעס, 1951)
 (66) חיים גראדע — ש'ין פון פארלאטענע שטערן
 (67) רבקה קוויאטקאווסקא — פון לאגער אין לאגער
 (68) יואל מאסטבוים — מייע שטורמישע יארן (זכרונות)
 (69) אליהו טראצקי — גלות דייטשלאנד
 (70) ד"ר י. שאצקי — קולטור-געשיכטע פון דער השכלה
 (אויספארקויפט)
 (71) נחמן מייזל — געווען אמאל א לעבן...
 (אויספארקויפט)
 (72) י. י. טרונק — סימכע פלאכטע פון נארקאווע
 (אויספארקויפט)
 (פרעמירט דורכן צביקעסעל-ליטעראטור-פאנד, מעקסיקע 1951)

- (73) יהודה עלבערג — אונטער קופערנע הימלען (אויספארקויפט)
 (פרעמירט דורכן ליטעראטור־פאָנד אין סטאַפּאָלאַ, בראַזיל, 1951)
- (74) ד״ר א. מוקדוני — אויסלאַנד
- (75) זיגמונט טורקאָוו — פראַגמענטן פון מיין לעבן
- (76) יהושע פערלע — יידן פון אַ גאַנץ יאָר
 (פרעמירט מיט דער פּרין־פרעמיע פון ייִדישן פענקלוב אין פּוילן
 און ליטעראטור־פרעמיע פון „בונד“ אין פּוילן, וואַרשע 1937)
- (77) יעקב לעשציןסקי — ערב חורבן
- (78) דניאל טשאַרני — ווילנע
- (79) ז. סעגאלאָוויטש — דער לעצטער לאַדזשער ראַמאַן (אויספארקויפט)
- (80) יזכור־בוך — בעלכאַטאָוו
- (81) מ. י. שעליובסקי — אויף אַ פולער יואַך
- (82—83) יצחק פערלאָוו — דער צוריקגעקומענער (ראַמאַן)
- (84) יוסף אַקרוטני — דאָס בוך פון די עלנטע
- (85—86) מרדכי שטריגלער — גורלות
- (87) ד״ר יוסף טענענבוים — גאַליציע — מיין אַלטע היים
- (88) זלמן זור — שטערן פאַרטאַג (זכרונות)
- (89) משה דוד גיסער — דאָס געזאַנג פון אַ לעבן (אויספארקויפט)
- (90) ז. י. אנכי — ר' אבא און אַנדערע כתבים
- (91—92) עמנואל רינגעלבלום — קאַפיטלען געשיכטע
- (93) שמעון האַראַנטשיק — אין גערויש פון מאַשינען (ראַמאַן)
- (94) גרשם באַדער — מיינע זכרונות (קראַקע)
- (95—96) יאַנאַס טורקאָוו — פאַרלאַשענע שטערן (זכרונות)
 (פרעמירט דורכן צבי קעסעל ליטעראטור־פאָנד, מעקטיקע 1954).
- (97—98) אַלטער קאַצינע — שטאַרקע און שוואַכע (ראַמאַן)
- (99) פּוועה ראַקאָווסקי — זכרונות פון אַ ייִדישער רעוואָלוציאַנערין
- (100) מאַרק טורקאָוו — די לעצטע פון אַ גרויסן דור
- (101) י. הירשהויט — ייִדישע נאַפּט־מאַגנאַטן
- (102) משה זאַנשיין — ייִדיש וואַרשע
- (103) פ. מיניץ (אַלעקסאַנדער) — די געשיכטע פון אַ פאַלשער אילוזיע
- (104) — י. י. טרונק — די וועלט איז פול מיט נסים (ראַמאַן)
- (105—106—107) — מיכאל באַרוויטש — אַרישע פאַפּירן

עס דרוקט זיך און דערשיינט בקרוב:

- (108—109) מרדכי שטריגלער — געאַרעמט מיטן ווינט (ראַמאַן)
- (110—111) ד״ר א. מוקדוני — וואַרשע און לאַדזש.
- (112) ברוך האַגער — מלכות חסידות
- (113) ב. שעפּנער — נאַוואַליפּיע 7 (זכרונות)

עס גרייט זיך צום דרוק:

- פּנחס שטינוואַקס — יידן צום געדענקען
 ש. בערלינסקי — ירושה
 מאַקס וויינרייך — פון ביידע זייטן פלווּט (וועגן אורי קאונער)

COLECCION
"EL JUDAISMO POLACO"

DIRECTOR:

MARC TURKOW

DIRECCION ADMINISTRATIVA:

ABRAHAM MITELBERG

Volumen 107

IMPRESO EN LA ARGENTINA — PRINTED IN ARGENTINA

Hecho el Depósito que marca la Ley

COPYRIGHT BY

MICHAL BORWICZ, Paris

ESTE LIBRO SE TERMINO DE IMPRIMIR EL DIA 1° DE DICIEMBRE DE
1954 EN LOS "TALLERES GRAFICOS ZLOTOPIORO HERMANOS",
CALLE GASCON N° 1231, BUENOS AIRES, REPUBLICA ARGENTINA.

MICHAL BORWICZ

(ARISHE PAPIRN)

TOMO III

** Obsequio para Zukunft,
para uso particular sin
valor comercial.*

Editado por
UNION CENTRAL ISRAELITA POLACA EN LA ARGENTINA

Buenos Aires — 1955